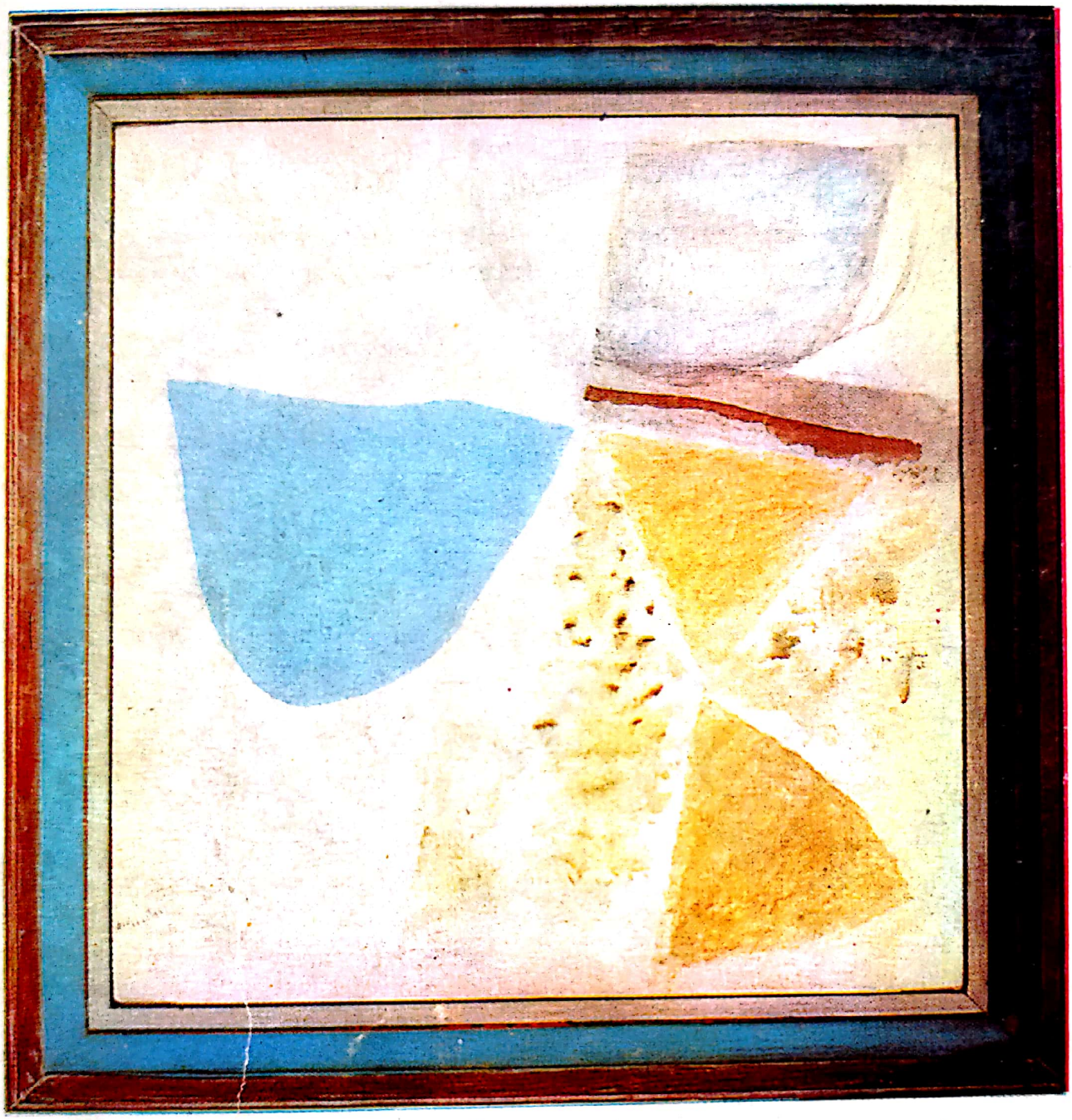

Secolul 20

Scanned with OKEN Scanner

PREZENTAREA ARTISTICĂ:
GETA BRĂTESCU

Coperta:
ION NICODIM
PEISAJ
Foto copertă și planșe color:
SORIN RADU

Scanned with OKEN Scanner

Secolul 20

Revistă de literatură universală

editată de Uniunea Scriitorilor
din Republica Socialistă România

Comitetul de redacție:

ACAD. AL. PHILIPPIDE, ION BRAD, OV. S. CROHMĂLNICEANU, ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA, MIHNEA GHEORGHIU, DAN HĂULICĂ REDACTOR-ȘEF, GEORGETA HORODINCĂ REDACTOR-ȘEF ADJUNCT, TATIANA NICOLESCU, FLORIAN POTRA SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE

9

1968

SUMAR

EUGENIO MONTALE

Către Xenia, poeme inedite, în românește, cu un interviu de Dragoș Vrânceanu • 3

LAWRENCE DURRELL

SIMONA DRĂGHICI: *Geneza unei tetralogii* • 7

CORNEL MIHAI IONESCU: *Alexandria: Eros, Agape, Agon* • 12

BALTHAZAR

roman, în românește de Henriette Yvonne Stahl • 19

Scanned with OKEN Scanner

RAINER MARIA RILKE

Din «*Sonetele către Orfeu*», în românește de Dan Constantinescu, cu o prezentare de Edgar Papu • 90

CÉLINE

NICOLAE BALOTĂ: *Cazul Céline* • 97

CĂLĂTORIE LA CAPĂTUL NOPȚII

roman, fragmente, în românește de Eugen Barbu • 109

•

ION BIBERI: *Eugen Lovinescu* • 149

GEORGETA HORODINCĂ: *Ora exactă* • 151

VIRGIL NEMOIANU: *Simptomatologie literară* • 156

ARTE

HENRY MOORE: *Autobiografice* • 160

EDUARD CONSTANTINESCU: *Orson Welles sau renașterea cinematografului* • 173

CĂRȚI — IDEI — OPINII

Brâncuși la Praga, de Barbu Brezianu; *Poetul Ivan Krasko și Poezia românească*, de Corneliu Barborică; *De la Strafford-upon-Avon pe malurile Rinului*, de Ileana Berlogea; *Fascinația eseului*, de Aurel Dragoș Munteanu; *Trei teatre moscovite*, de Elena Azernikova; *Traduceri sovietice din literatura română*, de L. Dolgușeva • 176

Scanned with OKEN Scanner

EUGENIO MONTALE

Poeme inedite

Către Xenia

1

Moartea nu te privea.
Chiar cîinii tăi muriseră, și medicul
de nebuni poreclit unchiul dement,
și mama ta, și « specialitatea » ei
de broaște cu orez, triumf al locului,
și tatăl tău care dintr-o mini-efigie
mă veghia zi și noapte din perete.

Totuși moartea nu te privea.
La funeralii trebuia să merg,
ascuns într-o mașină, să rămîn departe
de lacrimi și importunare. Nu-ți mai păsa
de viață, de iarmarocul ei de vanități
și lăcomii, mai puțin încă
de-mpresurarea unanimă a cangrenei
ce schimbă oamenii în lupi.

Tabula rasa; dacă n-ar fi existat
în urmă acel punct, mie de neînțeles,
și-acel punct te privea.

23 oct. 1967

5

Am coborît un milion de scări alături
și-acum că nu mai ești văd fiecare treaptă
ca un abis. Dar și-așa
ce scurt a fost voiajul nostru lung.
Al meu mai ține încă, nu-mi trebuie schimbare
de trenuri ori reținere de loc,
capcane și ofensă pentru cel ce socotește
că e realitate tot ce vede.

Scanned with OKEN Scanner

La braţ am coborît un milion de scări,
nu fiindcă vezi cu patru ochi mai bine.
Am coborît alături ştiind că dintre noi
adevăratele pupile, deşi aşa de-nceţoşate,
erau ale tale.

20 nov. 1967

10

După lungi căutări
te-am regăsit la barul Avenida
de Libertade; o iotă nu ştiai
din portugheză sau mai curînd o vorbă
singură: Madeira. Micul pahar veni
cu un adaos de languste.

Seara m-au comparat cu lusitanii
cei mai mari avînd nume cu neputinţă
de pronunţat şi pe de-asupra cu Carducci.
Deloc mişcată te vedeam plîngînd
de rîs ascunsă într-o lume
poate că plictisită dar cu înţepare.

25 oct. 1967

12

Şoimii
întotdeauna depărtaţi de ochii tăi,
mai rar i-ai putut vedea de aproape.
Unul la Etréat care supraveghia
stîngaciul joc al puilor.
Alţi doi în Grecia, pe drumul către Delfi,
o-ncăerare de moi pene şi două ciocuri
tinere cu îndrăzneală dar inofensive.
Îţi plăcea viaţa din fărîmituri,
cea care iese din urzeala ei
insuportabilă.

20 nov. 1967

13

Am agăţat în cameră poza cu aparatul
tatălui tău de cînd era copil:
au mai mult de un secol.
Încerc să-ţi reconstitui pedigriul
în lipsa celui propriu prea confuz, zadarnic.
Cai n-am fost, nici veşti despre strămoşi
nu ne găsim în almanahuri. Cei care
au presupus a şti ceva nu existau ei înşişi,
nici noi în lumea lor. Atunci?
Totuşi rămîne că un lucru s-a-ntîmplat,
poate-un nimic, care e totul.

20 oct. 1967

În româneşte de DRAGOŞ VRÂNCEANU

Scanned with OKEN Scanner

Versuri noi de EUGENIO MONTALE

Regăsesc pe Eugenio Montale în fața mesei lui mici, pe colțul căreia se înalță un turn aplecat de cărți, ca un teanc de scrisori pe care le va desface treptat, fără să le privească încă. Știe de unde vin și ce pot să-i spună. Ochiul lui interior le-a devoalat, dar — firește — așteaptă să verifice dacă va fi derutat de vreuna. « Slabă speranță », îmi spune, trecînd la obișnuitele întrebări ale ospitalității. Singur, dar înconjurat de roiul din ce în ce mai dens al adulațiilor, poetul rîde, ca un copil izbit de ce este straniu în convenționalitate. El cunoaște raporturile firești și directe, pe care le crează dintr-o dată. Cei care îi spun « senatore », referindu-se la numirea lui recentă pe viață în Senatul italian, « pentru merite poetice », se înșală crezînd că exprimă o obligație de protocol. Montale acceptă să fie numit oricum, din florilegiul de complimente în uz, dar toate aceste cuvinte-involucru se rostogolesc ca picăturile de apă pe aripile păsării, și el rămîne imun, gata la un răspuns incitant și natural, pe care-l oferă ca pe un fruct curățit de coajă, bun de mîncat imediat.

Darul acesta al naturaleții arată temelia profundă a celui care nu crede că « poezia sa ar fi altfel, dacă marile evenimente pe care le-a trăit ar fi fost altele », chiar dacă aceste evenimente (de exemplu războiul) l-au făcut « mai nefericit ». Poezia este absolută de la însuși punctul ei de pornire. Expresia nu face decît să redea această condiție inițială. Evenimentele sînt ca soarele și luna, creează numai tonuri de umbră și lumină.

Montale îmi întinde un extras din revista « Strumenti critici », care conține cele mai noi versuri ale sale, închinate soției pe care a pierdut-o. Sînt datate zi cu zi. Nu e nici o contrazicere în această circumstanțiere de jurnal: poetul însemnează niște date de naștere ale versului, așa cum și-ar nota ziua propriei sale iviri pe lume. Ele exprimă ceva distinct numai pentru el. Restul a trecut în misterul cuvintelor puse la un loc și-acolo au devenit un destin (« dacă au devenit », ar adăuga poetul, urmărind firul acestor reflecții). Un agnosticism deplin este profesat de Montale — și nu din modestie — în ce privește valoarea poeziei sale. Undeva, într-o scrisoare publicată, el mulțumește criticilor cunoscuți și necunoscuți, descoperitori de lucruri noi venite în versul său, și implicate în el, fără știrea sa, fără voința sa, răspunzînd însă la apelul creației.

Astfel, fără să se uite prea mult în jurul său, Montale a împins înainte planta poeziei sale, pînă cînd — ca în basm — ea a ieșit prin tavan și s-a înălțat, cu vîrful în necunoscut, rămînînd cu rădăcina în necunoscut. Poeziile pe care le am pe genunchi sînt cele mai recente frunze ale acestei plante. Au lobii mai străvezii, prin care se recunosc nervurile subțiri ale vieții cotidiene cu soția sa. Sînt numerotate de la I la 14. Lipsesc două, care au fost publicate anterior în aceeași revistă. Conțin nume de localități, reminiscențe de călătorie, văzute de la mare înălțime.

Ne ridicăm din fotolii la un sunet de telefon. Mașina cu care mergem la Televiziune sosise: Montale e de acord să primească încă o dată, în fața obiectivului de televizat, volumul de versuri pe care l-am tradus din opera sa în românește. Pe scările lucioase ce coboară spre ieșire, îl iau de braț. Poetul pune piciorul cu grijă, șovăie. Îmi vin în minte versurile triste dintr-o poezie prezentă: « *Ho sceso, dandoti il braccio, almeno un milione di scale/ e ora che non ci sei è il vuoto ad ogni gradino* ».

DRAGOȘ VRÂNCEANU

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

LAWRENCE DURRELL

SIMONA DRĂGHICI

geneza unei tetralogii

Impresia pe care a făcut-o asupra lui Lawrence Durrell Alexandria, unde fusese numit atașat de presă britanic în ultimii ani ai războiului, depășește cadrul însemnărilor de călătorie. Pentru el Alexandria deveni un personaj mitic, față de care ajunse să nutrească și ură și dragoste, un colos din Valea Regilor, alături de care oamenii au dimensiunile unor furnici. Dar această zeitate tot atît de imaterială ca o acuarelă de Turner, nu putea fi cuprinsă de imaginație în entitatea ei decît intuitiv, deoarece oricare altă apropiere ar fi destrămat vraja, ar fi provocat fărămițarea, creînd riscul descoperirii unor imagini descompuse a ceea ce însuși Durrell numea « frenezia alexandrină a apatiei ».

Într-o scrisoare adresată lui Henry Miller în primăvara anului 1944, Durrell schița ambianța alexandrină așa cum se desfășura ea sub arșița orbitorului soare african : « Aici ne înăbușim într-o atmosferă care cere un toast — pasiuni mari și viață scurtă ! Totul a devenit atît de subțire ca și cum ar fi o coajă de ou; e al cincilea an și epuizarea nervoasă se dă din ce în ce mai mult în vileag. Femei bătrîne, intelectuale subțiri, surori de caritate încep să se poarte ca niște bacante; frecventează maternitățile cu o impetuozitate neostenită. Între timp, sîntem amputați de o anemie și o apatie și o cenzură care oprește chiar și ecoul cel mai slab al vocii omenești — de orice calibru ar fi ea. . . Poezia pe care o transpir în zilele acestea este aproape neagră și împănată, precum costița stricată. Dar atmosfera erotică și de moarte începe să se poticnească în intensitatea ei. Și în răstimpul aceasta nababii se perindă fără să vadă nimic, fără să simtă nimic, visînd numai bani. Se mai găsește unt și whisky și *café viennois*. Un fel de grăsime nocivă se întinde pe fețele și fesele localnicilor care au cules smîntîna efortului de război prin contracte și speculă. Nu, nu cred că ți-ar place. În primul rînd, întinderea aceasta netedă, umedă și aburindă — nici un deal sau movilă nicăieri — umplută pînă să crape cu oase, cu rămășițele sfărîmate ale culturilor duse. Apoi orașul acesta napolitan, înălțîndu-se și ruinîndu-se, sără-

Scanned with OKEN Scanner

căcios, cu movilele lui levantine de case ce se scorojesc în bătaia soarelui. O mare netedă, murdar-cafenie și fără valuri, ce se freacă de port. Arab, copt, grecesc, franțuzesc-levantin; fără muzică, fără artă, fără nici o veselie autentică. Un plictis central-european saturat, împodobit cu băuturi și Packarduri și cabine pe plajă. NICI UN SUBIECT DE CONVERSAȚIE ÎN AFARĂ DE BANI. Chiar și iubirea este concepută în termeni financiari. « Te înțelegi cu ea? Are zece mii pe an, numai venitul ei ». Șase sute de milionari unsuroși asudînd în fesurile lor și așteptînd următoarea doză de haşiș. Și nefericirea și singurătatea strigătoare a fiecăruia citindu-se pe fețe. Nu, dacă cineva ar putea să scrie un singur rînd aici, care să conțină măcar ceva aducînd a miros de om, ar fi un geniu. Mai adaugă la toate acestea un soi de dans larvar pentru vînarea posturilor mărunte de funcționari, o atmosferă florentină de beregate crestate și neîncredere și ai să-ți faci atunci o oarecare idee despre ceea ce stîrnește revolta oricui mai are glas și limbă. Sper că războiul are să se termine curînd, să pot pleca; mă bucură această moarte scurtă pentru tot materialul pe care mi l-a furnizat, pentru oameni și fapte în general». Și Durrell continua :«. .. Am o muncă obositoare. Totuși, biroul este plin de fete frumoase, și Alexandria, după Hollywood, este mai plină de femei frumoase decît oricare alt loc din lume. Incomparabil mai frumoase decît la Atena sau la Paris; amestecul de sînge copt, ebraic, sirian, egiptean, marocan și spaniol dă la iveală ochi întunecați și oblici, o piele măslinie și pistruiată, buze și nasuri de șoim și temperamentul unei bombe. Furaj sexual de calitate, dar atmosfera este umedă, isterică, nisipoasă, și vîntul din deșert preschimbă totul în manie. Dragoste, haşiș și băieți este soluția evidentă pentru oricine se află imobilizat aici timp de mai mulți ani. Împart un apartament mare cu niște oameni simpatici și pe deasupra mai am și un foișor, numai al meu, de unde romanticii pot zări coloana lui Pompei, închisoarea Hadra și întinderile ude și acoperite de trestii ale lacului Mareotis, prelingîndu-se în depărtări și întunecînd orizontul. Este lumea patriarhilor deșertului și a jidovilor rătăcitori. Țara este mîncată precum maxilarul plin de carii al unei mumii. Alexandria este singurul loc din Egipt în care poți să trăiești pentru că are un port ce se deschide unei mări netede, de terebentină — un mijloc de scăpare ». Încercînd să-i caracterizeze pe alexandrini, Durrell conchidea într-o altă scrisoare: « Cînd fac dragoste e ca și cum două ființe, într-o încăpere întunecată, s-ar cresta una pe alta cu briciul — ca să facă să simtă. . . ».

Războiul apropiindu-se de sfîrșit, Durrell ardea de nerăbdare să se apuce din nou de scris și mai cu seamă de o carte despre Alexandria. « Am învățat atît de multe aici încît mor să mă apuc din nou de scris. Am o idee minunată despre un roman privind Alexandria... Dar nu pot face încă acest mare efort, pînă n-am să fiu liber...». Nouă ani aveau să mai treacă pînă cînd va găsi într-adevăr libertatea de care avea nevoie pentru a începe să scrie cartea, asemenea eroului său, Darley, pe o insulă a arhipelagului grecesc. Din Rodos, Durrell îi scria lui Miller în 1946: « Între timp, încet, ca o rîmă, mîzgălesc frînturi din următoarea mea carte MARE. Mă aflu în beznă completă. Posed o masă de culori confuze și cîțiva indivizi minunați cu care să mă joc». Din timpul șederii sale în Egipt și mai cu seamă în Alexandria, Durrell reținuse atmosfera statică, apăsătoare, promiscuă și morbidă a vieții citadine, peisaje fixate în memorie în urma contemplărilor din foișor, în timpul excursiilor și incursiunilor în deșert, a rătăcirilor pe malul mării, în căutarea unui petec albastru, în descinderile făcute în bazaruri și în cartierele sărace. Reținuse figuri răslețe de personaje, întîlnite poate numai o dată sau altele, alături de care își petrecuse cea mai mare parte din exilul egiptean: medici, diplomați, reporteri, oameni de afaceri, hedoniști, greci sau armeni, mici burghezi autohtoni, speculanți sau reprezentanți ai autorităților locale. Lor li se mai adăugau episoade trăite sau auzite de către cea

Scanned with OKEN Scanner

de a doua soție a romancierului, Eve, supranumită Gipsy (Țiganca), pe care o cunoscuse la Alexandria: « Patru ani este prea mult să ți-i petreci fără ca măcar o dată să întîlnești o ființă pe care s-o intereseze altceva decît femeile și banii; aproape am uitat să mă exprim. Dar sînt nedrept față de o femeie zdrobitoare, cu ochi negri, pe care am descoperit-o aici anul trecut; găsește răspuns la toate și are gesturile și felul de a fi al unei ființe adevărate, dar în același timp se simte complet în largul ei aici, în această mocirlă a venalității și banilor. Singura ființă cu care am putut sta într-adevăr de vorbă; împărtășim împreună o viață de exilați. Stă ceasuri întregi pe pat și-mi povestește totul despre viața sexuală a arabilor, perversități, circumcizie, hașiș, dulcețuri, îndepărtarea clitorisului, cruzimi, crimă. Copil desculț al unor părinți evrei tunisieni (mama e grecoaică din Smirna, tatăl evreu din Cartagina), a văzut măruntaiele Egiptului pînă la ultima putreziciune și murdărie a obscenității. . . »

A concepe un roman în sensul tradițional din acest noian de date și impresii ar fi fost imposibil cu atît mai mult cu cît născocirea unei acțiuni ca atare ar fi contrazis tocmai atmosfera sufocantă și letargia morbidă a citadelei lascive, ceea ce, de fapt, l-a impresionat cel mai mult pe Durrell. În vecinătatea deșertului și a vestigiilor istoriei, timpul înceta să mai fie o obsesie, devenind o dimensiune a spațiului, o permanentă suprapunere de timpuri prezente. « Cum trebuie atunci să mînuiesc această masă de date cristalizate pentru a-i da la iveală sensul, și astfel să redau o imagine coerentă a acestui oraș imposibil al dragostei și obscenității? » Este întrebarea pe care și-a pus-o autorul însuși apucîndu-se de lucru.

Citind *Cuartetul*, impresia pe care ți-o faci privind structura tetralogiei este aceea a unuia și aceluiași clișeu fotografic pe care au fost fixate mai multe imagini. Comparația pare tehnicistă, mai cu seamă atunci cînd ne referim la Durrell. El, rafinatul heraldist, și-a asemuit opera cu un palimsest medieval, în care « diferitele feluri de adevăruri sînt aruncate unul peste celălalt, unul obliterîndu-l sau întregindu-l pe celălalt ». Și totuși, dacă sub diferitele caligrafii izbutești să descoperi pe un palimsest textul inițial, revelator, Durrell, în virtutea teoriei relativității care-l încîntă și pe care o adoptă, ne va lăsa la sfîrșitul tetralogiei tot atît de nedumeriți în privința destinelor eroilor săi ca și la primele pagini. Dar nu dintr-o slăbiciune ci, din sinceritatea de a admite că în artă ca și în viață, fiecare dintre noi este o entitatea inepuizabilă, infinită în complexitatea ei.

În vederea realizării marii sale cărți despre Alexandria, Durrell și-a creat — lucru puțin obișnuit la un scriitor trecut de prima tinerețe — un nou stil, nu suprarealist ci, gnomic. « Este limpede și totuși enigmatic — cred că mai apropiat mie ca ființă decît cel pe care-l am. . . Jurnalismul m-a extenuat atît de îngrozitor încît am ajuns să detest orice este neesențial și să caut o luciditate de diamant care să fie CITABILĂ și MEMORABILĂ, nu din cauza metaforelor minunate și a luminilor strălucitoare, ci pentru că prin ea se străvede rostul EXPERIENȚEI, ca atunci cînd întorci cu spatele o tapiserie. »

În 1953, singur în Cipru, părăsit de soția care, în urma unui atac de nervi plecase să se îngrijească în Anglia, luptîndu-se cu slujba grea de profesor de liceu, Durrell se apucă în sfîrșit să scrie: « Încerc să scriu noaptea o carte despre Alexandria, dar după ce am grijă de copil, sînt mort de oboseală. E un înger. Nu, n-am uitat să rîd. Dar de cîteva luni încoace nu s-a mai ivit nici un subiect de rîs. Eve este îngrozitor de bolnavă și acum m-am vîrît într-o horă disperată, cheltuindu-mi banii, în speranța de a găsi o soluție privind copilul, care să-mi înlesnească posibilitatea de a lucra. » Soluția a fost găsită și așa, opt luni mai tîrziu, Durrell putu să-l anunțe pe Henry Miller despre progresele pe care le făcuse: « Împing înainte cartea despre Alexandria, literalmente frază cu frază. Ajung acasă seara, obosit ca un cîine, dar

Scanned with OKEN Scanner

îmi ocupă fiecare clipă trează, așa că la sfîrșitul săptămînii, cînd îmi transcriu notele la mașină, realizez cam 1500 de cuvinte. Mă simt ca una din mașinile acelea pentru apă distilată — vine picătură cu picătură, împotrivindu-se oboselii fizice, etc. E într-adevăr ca și cum, scriind, ți-ai croi drum împotriva curentului cu toată ciuda ! » Și ritmul de rîmă avea să continuie și în anii următori, căci în toamna lui 1955 îl vestea pe Henry Miller despre evoluția cărții la care lucra : « Îți amintești că atunci cînd am scris *The Black Book*, am plănuit să realizez 3 romane *adevărate:* tinerețea, maturitatea și bătrînețea. Ei bine, în mijlocul vuietului și măcelului acestuia, am ajuns la jumătatea unei cărți intitulate *Justine*, despre Alexandria de dinainte de război a Evei ». Abia peste un an avea să-l anunțe că ajunsese în situația de a-i putea, în sfîrșit, trimite un rînd de șpalturi din *Justine:* « Este un fel de poem în proză, închinat uneia din marile capitale ale inimii, Capitala Amintirii, și conține o serie de caricaturi necruțătoare ale femeilor din Alexandria, desigur femeile cele mai grozave și mai epuizante de pe lume. După plecarea Evei în Anglia, în mijlocul lui August, împreună cu fetița, de care mi-e dor, căzusem într-o stare rea de disperare și apatie, dar norocul a făcut ca o alexandrină tînără și frumoasă să-mi cadă în brațe, și să-mi dea destulă energie ca să mă apuc să-mi demolez cartea. E franțuzoaică, Claude, scriitoare, avînd ceva ciudat ce-i aparține numai ei. Seară de seară lucrăm la cărțile noastre, fiecare așezat la un capăt și la celălalt al mesei din sufragerie la cîte o mașină de scris, aplecîndu-ne deasupra unui plan mare al Alexandriei, în fața focului de bușteni, urmărind cu degetul străzile, recuperînd multe din amănuntele pierdute, bordelurile și parcurile, zorile de deasupra lacului Mareotis, etc. . . »

Volumul al doilea al tetralogiei, care la început era menită să poarte titlul general *Justine* (Durrell avea să-l preschimbe mult mai tîrziu în *Cuartetul Alexandria*) fu început cu întîrziere, deoarece luptele declanșate în Cipru în timpul șederii scriitorului acolo nu puteau să-l lase indiferent : rodul evenimentelor deveni un volum de reporter intitulat *Bitter Lemons* (« Lămîi amare »). *Balthazar*, volumul al doilea, a fost scris împreună cu *Mountolive* în aproape un an, în Franța, în 1958, în Provența, unde se stabilise definitiv : « Lucrez ca un diavol la cartea a III-a — *Mountolive* — iarăși un unghi ușor deosebit, un roman naturalist. Apoi în cel de al patrulea am să recad în stilul meu de roman fluviu ». Al patrulea, *Clea* avea să necesite aproape doi ani.

Aparent, arhitectura de ansamblu a tetralogiei este simplă : patru dintre personajele principale ale frescii alexandrine ocupă fiecare, pe rînd, centrul atenției din fiecare roman, prin intermediul narațiunii profesorului și scriitorului Darley (ca în *Justine* și cea mai mare parte din *Balthazar*), sau prin propria lor personalitate, ca în cazul ultimelor două volume. Avem de a face cu același fragment de viață din orașul de la gurile Nilului raportat la prezența Justinei, frumoasa și misterioasa soție a unui bancher copt, al cărei prototip este însăși Eve, soția a doua a romancierului; fragment privit apoi, rînd pe rînd, de ochii obiectivi ai lui Balthazar, medicul, pastor laic al trupurilor și sufletelor, indispensabil dar imun; ai diplomaticului britanic Mountolive și ai Cleei, care-și află prototipul în ultima soție a autorului, artista celibatară, independentă, inteligentă și analistă. Durrell însuși, în nota introductivă la romanul *Balthazar*, explica tactica adoptată în realizarea acestui roman fluviu : « Literatura modernă nu ne oferă nici un fel de Unități, așa că m-am întors spre știință și încerc să realizez un roman cu patru punți, a cărui formă se

Scanned with OKEN Scanner

bazează pe teoria relativității. Trei părți de spațiu și una de timp constituie rețeta unui continuum. Cele patru romane se conformează acestui model. Primele trei totuși se desfășoară spațial. . . Și nu sînt legate în serie. Se suprapun parțial, se întrepătrund într-o relație pur spațială. Timpul stagnează. Doar al patrulea va reprezenta timpul și va constitui o urmare în adevăratul sens al cuvîntului. Raportul subiect-obiect este atît de important pentru relativitate, încît am încercat să trec romanul atît prin modul subiectiv cît și prin cel obiectiv. Partea a treia, *Mountolive*, este un roman realist în care naratorul celor anterioare, *Justine* și *Balthazar*, devine obiect, adică personaj ». Experimentul de caleidoscop al lui Durrell face inevitabilă apariția unor repetiții, ivirea unor personaje episodice care nu sînt legate de cele principale decît prin mediul ambiant, prezența unor intervenții, a unor contradicții, unor sublinieri sau obliterări, și, totuși, în ciuda încrucișării de reflectoare, eroii rămîn niște efigii bătute de cetatea alexandrină, simboluri ale maniheismului antic, uneori înnobilate cu trăsăturile personajelor biblice.

Durrell împrumută de la marchizul de Sade numele și titlul de « Justine », ca de altfel și gestul moralizator al acestuia în cartea cu același nume: « . . . Plini de temeri absurde, nu discută decît copilării, pe care le știu toți nătîngii, dar nu se încumetă, întinzînd o mînă îndrăzneață inimii omenești, să ofere privirilor noastre uriașele ei idiosincrasii ». Pentru Durrell tetralogia reprezintă o « incursiune în dragostea modernă », care, în obiectivitatea sa este lipsită de orice afecțiune pentru personaje. Poate că și-a dorit această distanțare, dar, implicit, a perpetuat-o și în raportul personaje-cititor. În ultimă instanță, Alexandria — multicolora poartă a Orientului — îi înghite pe toți dovedindu-se adevărata protagonistă a *Cuartetului*. Citindu-l, Henry Miller scria: « . . . Alexandria — prin locuitorii, clima, mirosurile, temperamentul, diversitatea, capriciile, crimele, visurile monstruoase și halucinațiile ei — dă impresia că trăiește din plin, că se purifică prin realizare totală. Alexandria *se interpretează pe sine* pentru noi — asta e. Actul și actorul, visul sau viziunea și drama — toate la un loc ». Și toate acestea într-o frenezie de lumini și culori redate într-un stil și o limbă desăvîrșită.

Și totuși, în ciuda succesului său imediat, Anglia l-a întîmpinat cu răceală și cu neîncredere. Mai de mult, un critic britanic încerca să explice entuziasmul stîrnit pe continent de *Cuartetul Alexandria* prin asemănările pe care le stabilea între volumele tetralogiei pe de o parte, și Proust, Musil, Mann, Aldous Huxley și Charles Morgan pe de alta. Un șir impresionant de autori. Explicația pare mai degrabă alta: pentru Anglia neo-clasicizantă de astăzi, în care estetismul este o erezie, Durrell nu se poate bucura de prețuirea manifestată încă pentru Bernard Shaw. În afară de aceasta, după război, englezii au ajuns să aibă oroare față de experimentalism și să privească cu neîncredere tot ce se abate de la regulile tradiției, în timp ce pe Durrell nu l-a interesat decît să găsească, să născocească acele modalități prin care să poată comunica cel mai bine bizara sa experiență trăită în Orientul mijlociu. Este foarte puțin probabil ca Durrell să fi citit pe Musil sau pe Mann, în schimb i-a citit pe elizabethani și pe Shakespeare, de la care vrem să credem că a împrumutat atitudinea ambiguă față de personaje și obiectivitatea relatării, realizată prin suprapuneri și confruntări de planuri, pe D.H.Lawrence, a citit din misticii și marile cărți ale Orientului, pe Henry Miller care, într-o măsură, îi este tată spiritual, pe Céline și

Scanned with OKEN Scanner

pe Cendrars, pe scriitorii neo-greci, în original, avînd pentru alexandrinul Cavafis un cult deosebit, la care trebuie să mai adăugăm și un interes foarte pronunțat pentru heraldică. Cît despre Proust, ceea ce este într-adevăr proustian în tetralogie, aparține atmosferei descompuse a ambianței alexandrine. Scriindu-i lui Henry Miller din Alexandria, la începutul lui februarie 1944, Durrell vorbea de « felul alexandrin de a muri » care « este foarte proustian și lent, o descompunere în cenușiuri și diferite nuanțe de verde ».

De fapt, lui Lawrence Durrell, irlandezul, născut în India, i-a revenit menirea de a continua peste jumătate de veac ceea ce Oscar Wilde făgăduise să dăruiască literaturii engleze, dar nu izbutise niciodată să realizeze.

CORNEL MIHAI IONESCU

Alexandria: Eros, Agape, Agon

Tentația Orientului, vădită în întreaga operă a lui Lawrence Durrell, de la Cefalu *la* Cuartetul Alexandria, *constituie, de bună seamă, un nou și semnificativ simptom al « elenismului briților »,* [1], *al acelei secrete și veșnice confluențe între Occidentul septentrional, gotic și înfrigurat, și un Levant calcinat de o amiază perpetuă. Aspirație « de a regresa spre Grecia » [2], dar nu spre aceea apolonică și diurnă a neo-umanismului, în care Euphorion sfîrșește, efemer, lovindu-se de carul Galateei, și nici spre Elada nietzscheană care disciplinează tumultul dionisiac în calmele viziuni onirice, suspendînd pesimismul și nevroza pricinuită de excesul ontologic al Grecului. Durrell năzuiește spre acel tărîm în care piramidele rămîn expresia minerală a « obsedantei ideologii a nemuririi » [3] și care a ocrotit în paterna fecunditate a Nilului civilizația Egiptului antic, a elenismului ptolemeic și a Islamului, momente în aparență izolate ale istoriei, dar confluente într-un plan paradoxal de veșnicie letală.*

« Fascinația Egiptului » este, ca orice miraj, perfidă și irezistibilă. Pentru Durrell acționează prin ea « duhul magic » al culturii arabe care în mitologia lui Spengler mijlocește și modelează cultura « apolinică » a Grecului și cea « faustiană » a omului occidental. Egiptul elenistic și în special Alexandria au constituit peisajul în care s-a dezvoltat prima formă de manierism în arta europeană și au fixat, într-un fel, « modelul » cristalizării acestui tip stilistic: deschiderea morfologiei clasice construită pe principiul

[1] — [2] G. Călinescu — *Elenismul briților*, în Scriitori străini, ELU 1967, p. 708
[3] F.T. Marinetti — *Il fascino dell'Egitto*, Mondadori, Verona, 1933, p. 147.

Scanned with OKEN Scanner

de «economie» a sugestiilor organizării formei în serii care proliferează. Gustul alexandrin consfințește triumful asiaticului și al corinticului asupra aticismului. Paralel cu această elaborare stilistică, electismul filozofic alexandrin cristalizează categoria de «eon», entitate metafizică permanentă cu periodice articulări în timp. Faptul este semnificativ atît pentru orientarea sincretistă a gîndirii eleniste cît și pentru aceea că circumscrie teoretic o categorie stilistică sortită unor numeroase întrupări în istoria artei europene. Este mai puțin important dacă acest « eon » metaistoric se numește manierism, însemnînd pentru Curtius o categorie tentaculară și omniprezentă (« numitorul comun al tuturor tendințelor literare opuse clasicismului », « o constantă a literaturii europene », « fenomenul complementar al tuturor epocilor »)[1] sau, mai îndreptățit, baroc (« o constantă istorică ce se regăsește în epoci la fel de îndepărtate între ele ca Alexandrinismul și Contrareforma »)[2]. Pentru Eugenio D'Ors, Barocchus alexandrinus reprezintă « unul din ceasurile istoriei omenirii, cele mai asemănătoare ca idei, aspect și stil cu secolele XVII și XVIII. »[3] În spiritul acestei dialectici a tipologicului și istoricului, o subtilitate alexandrină atît de agreată de morfologia culturii, Plotin va vorbi în Eneade de « forma internă », o viziune subiectivă care constituie impulsul actului artistic; ea opune mimesisului care reglementează elaborarea artei realiste și clasice, « phantasia », categoria « irealității » în toate tiparele de creație manieristă sau barocă. În felul acesta, alexandrinismul cristalizează modelul structural al barocului, categoria filozofică ce-i justifică recurența istorică (eonul) precum și categoria estetică centrală (anamnesis). De aceea el dobîndește valoarea unui « topos » cultural exemplar. Este interesant că civilizația islamică consfințește și accentuează rigorile acestui spirit al Orientului elenistic. Alături de Egiptul antic și de alexandrinism, cultura arabă constituie al treilea strat într-un mediu optic care refractă imaginea lumii obiective conform unor legi unice. Această imagine, somptuoasă și îndurerată, se regăsește cu întreaga strălucire în Cuartetul Alexandria al lui Lawrence Durrell.

Pentru logica obosită de rigori a Occidentalului, acest « Orient al spiritului» constituie un revers de reverie, de abandon în feeria pură a ipoteticului, a probabilului și chiar a arbitrarului și absurdului. Printr-un efect de bizarerie « barocă» ce abolește logica și cronologia, spune Valéry, el « oferă gîndirii îmbătate cea mai delicioasă dezordine și cel mai variat amestec de nume, de lucruri de neînchipuit, de evenimente și timpuri fabuloase sau aproape sigure, de doctrine, de opere și acțiuni, de personaje și popoare . . .»[4] În acest revers al spiritului occidental, care vădește gustul paradoxal pentru proiecția megaloscopică și pentru caligrafia detaliului. infim, este cu neputință să izolezi « o imagine limpede și un gînd încheiat.»[5] Simbolul spațial al acestei forme de spirit dovedește că sursa ei nu este abolirea *logosului*, ci depășirea lui printr-o frenezie a mimării funcțiilor lui, într-un efect metalogic. Expresia cea mai pură a « Orientului spiritului» este arta greacă și cea arabă, care «duc la excesul delirului limpede»; construcția figurilor prin generații acumulate ale

---

[1] O. Spengler — *Le declin de l'Occident*, N.R.F., Gallimard, Paris, 1943
[2] E.R. Curtius — *La littérature européènne et le Moyen Age latin* P.U.F., Paris, 1956, p. 331
[3] Eugenio D'Ors — *Du baroque*, Paris, 1935, p. 102. În același sens, G. Călinescu afirma în eseul *Clacicism, romantism, baroc* că arta alexandrină mergea către baroc (*Impresii asupra literaturii spaniole* ELU, 1965, p. 26).
[4] P. Valéry — *Orientem Versus*, în *Regards sur le monde actuel*, NRF, Gallimard, Paris, 1966, p. 202
[5] Ibid, p. 201

Scanned with OKEN Scanner

căror principii le primiseră de la şcoala elenică de geometrie. Imaginaţia deductivă cea mai dezlănţuită ce pune de acord în chip minunat rigoarea matematică şi cea a preceptelor Islamului care prescriu din motive religioase căutarea verosimilului în creaţia plastică, inventează *Arabescul*.

El elimină din artă idolatria, iluzia, anecdota, credulitatea, simularea naturii şi a vieţii — tot ceea ce nu este *pur* şi nu constituie actul creator care îşi dezvoltă resursele interioare, îşi descoperă propriile limite, tinde să construiască un sistem de forme deduse în exclusivitate din necesitatea şi din libertatea adevărată a funcţiilor pe care le pune în acţiune»[1].

Am făcut acest lung comentariu teoretic pentru a spune că pentru Durrell ispita Orientului este o vrajă a categoriilor spiritului. El adoptă aceste forme mentale dintr-un motiv polemic, încercînd să exorcizeze filistinismul anglo-saxon (care s-a dovedit neiertător prin rezerva glacială pe care o păstrează faţă de opera romancierului, consacrat de publicitatea franceză şi americană), dar şi dintr-o necesitate interioară de « regresie» spre acest univers cu care dovedeşte a avea pronunţate afinităţi structurale.

Cu toate că, nu o dată, poetica declarată a unui scriitor s-a dovedit fără nici o legătură cu opera sa sau cel puţin cu una paradoxală (în măsura în care opera era un « decalc» negativ al esteticii profesate), nu putem trece cu vederea înclinarea spre eclectism şi sincretism a concepţiei filozofice şi estetice a lui Durrell. Critica a demonstrat în pagini abundente caracterul aproximativ şi precar al doctrinei lui Durrell dar, în acest moment, interesează nu precizia şi nici măcar valoarea ei ştiinţifică ci structura ei care o apropie în mod incontestabil de spiritul sincretic al gîndirii alexandrine. Paginile *Cuartetului* şi profesiunile lui de poetică abundă în referinţe directe sau reminiscenţe uşor de izolat din neoplatonism, eleatism, sofism, scepticism, din gnostica alexandrină şi bizantină, din cabală şi numeroase specii de ocultism, din « neorealismul» englez şi american. Fondul latent pe care se articulează aceste orientări conciliator integrate de armătura eseistică a prozei lui Durrell este un pyrrhonism care adoptă expresia modernă a relativismului lui Einstein sau, mai bine zis, acest relativism invocat ca atare dar degenerat în forma scepticismului agnostic alexandrin.

Dar forma cea mai pură în care Durrell afirmă această adîncă consubstanţiabilitate este apologia Alexandriei şi a « bătrînului poet» care întrupează duhul şi strălucirea ei crepusculară. Ajuns în acest Egipt islamizat, colonial, privit dintr-o ambianţă snobă, de cosmopolitism diplomatic, Durrell încearcă să reintegreze conştiinţei istorice vîrstele lui anterioare, izolate în aparenţă de fisuri ontologice dar comunicînd secret prin acel sentiment al « cryptei» (în sens etimologic), al misterului unei fecundităţi paradoxale care îşi derivă energiile din însuşi miezul pietrificat al ţărmurilor morţii. Ax al acestei treimi cronologice, elenismul flancat de simbolica funerară a vechiului Egipt şi de magia Islamului constituie limanul «regresiei» lui Durrell spre « Orientul spiritual». Constantin Cavafis este emblema acestui liman de cumplită frumuseţe, în care « aerul e plin de voluptate şi de moarte» (N. Kazantzakis).

---

[1] Ibid, p. 205—206

Scanned with OKEN Scanner

Alexandria, ca articulare în spațiul fizic a « topos»-ului exemplar al gîndirii eleniste, împărtășește toate atributele lui: proiecție gigantică ca ansamblul urbanistic monstruos, în spiritul capitalelor marilor imperii orientale, « deschidere», dizolvare a corpului etnic omogen al polis-ului clasic într-o masă amorfă, cosmopolitism. « Orașul mondial», « absolut»[1] devine o reducție a cosmosului sau, cum va spune Durrell, «Cetatea» prin antonomasie. Istoria ei va fi însăși « istoria universală»[2], istoria «oecumenică» a alexandrinismului. «Să nu te miri că sînt sirian, spune Meleagros din Gadara într-o epigramă. Străine, noi locuim o singură patrie: lumea!» Dar cosmopolitismul nu anulează axiologia consfințită. În epitafele lui Cavafis, « Darul desăvîrșit» rămîne faptul de « a fi elen» (*Epitaful lui Antiohus, regele Comagenei*), deși grecitudinea elenistă este, cel mai adesea, forma estetică a unui fond alogen (« Asiatic de-a pururi în suflet dar elen la vorbă și port» —*Orophern*). În « orașul mondial» curiozitatea și apetitul cunoașterii este saturat și atrofiat, ceea ce explică un anumit scepticism demotic. Alexandria este « orașul în care nu te uimește nimic» (*Mormîntul lui Ignațiu*) și care, asemeni pyrhonienilor subtili din eseul lui Cioran (*Scepticul și barbarul*), se află « în așteptarea barbarilor» care vor aduce « soluția».

Consistența ei ontologică este precară și în momentul cînd ochiul încearcă să o claustreze într-o percepție fermă ea se cufundă într-o durată din abisurile căreia urcă apoi ca imagine spectrală. Ea instituie o ontologie paradoxală a mirajului prin care sub magia privirii, Alexandria este «orașul pe care îl pierzi. (Zeul îl părăsește pe Antoniu). (De pe vaporul/lăcuit în alb/ am văzut cetatea mea/ cum piere/ lăsînd/ /să atîrne puțin/ o-mbrățișare de lumini în aerul tulbure. — Ungaretti — *Il silenzio., Il porte seppolto*) și care se convertește în amintire:

« Te-am văzut, Alexandrie,/ Friabilă pe temeliile-ți spectrale/Schimbîndu-mi-te-n amintire/ Într-o îmbrățișare suspendată de lumini (Ungaretti, *Leggenda, Il sentimento del tempo/*).

Această ambiguitate antică este sursa secretă a « dulcei neliniști de Orient» de care amintea Montale (*Dora Markus*) și pendularea între maxima rarefacție și fascinația intensă a himerei pustiului compun acea stranie veșnicie a Cetății, « slava stătătoare» în care sălășluiește într-o autofogă contemplare de sine. « Vis al Dreptei Simple» (Ion Barbu — *Isarlîk*). Cetatea cu « cinci rase, cinci limbi și o duzină de credinți» spune Durrell în *Justine*, este « un oraș androgin, aplecat asupra lui însuși. . .» Narcisismul lui este în fapt o dimensiune a memoriei care o proiectează himeric în peisajul african. Personajele lui Durrell sînt conștiente de această irealitate: «Orașul pe jumătate visat (și totuși cît de real), începe și se sfîrșește în noi, își cufundă rădăcinile în ungherele memoriei noastre» (*Balthazar*). Iar în lirica lui Cavafis orașul este o creație statornică în durata subiectivă. « Eu te-am făurit din bucurie și dureri/ din atîtea întîmplări, din atîtea lucruri. /Iar tu te-ai transformat pentru mine în sentiment.» (*În același spațiu.*)

În această indestructibilă simbioză, personajele lui Durrell sînt totuși acționate de propriile lor proiecții: « Noi nu sîntem îndeajuns de puternici sau îndeajuns de răi ca să putem alege, spune Justine. Toate acestea fac parte dintr-un plan întocmit de

[1] — [2] O. Spengler, op. cit. V. II, p. 89—93

altcineva, poate de oraș, sau poate de o altă parte a ființei noastre . . .» *(Clea)*. De aceea, în chip paradoxal, dobîndește maximă consistență tocmai ceea ce este resimțit ca reprezentare subiectivă a personajului; pe bună dreptate, Alexandria lui Durrell a fost numită «un peisaj populat cu figuri livrești» Motivul « autofagiei». orașului ce devoră memoria umană care îl instituie ca unică realitate, are o recurentă, semnificativă de-a lungul întregului *Cuartet*. Cînd Justine își mărturisește soțului ei intenția de a pleca din Alexandria, Nessim încearcă să o convingă de inutilitatea gestului, recitindu-i versurile «bătrînului poet»: «Ai spus: Mă voi duce spre alte tărîmuri, mă voi duce spre alte mări . . . /În cele din urmă voi afla un oraș mai plăcut decît acesta/ în care toate strădaniile mele sînt dinainte sortite eșecului, /iar inima mea este îngropată ca un mort/ . . . / N-o să găsești alte țări, n-o să găsești alte mări./ Orașul te va urma. O să rătăcești pe aceleași străzi, / o să îmbătrînești în aceleași cartiere / iar părul îți va albi în aceleași case./ Întotdeauna vei ajunge în acest oraș . . . *(Orașul)*.

În « aceste spații pustii care se refuză timpului» *(Justine)* durata se convertește în ciclul « eternei reîntoarceri» presocratice, consfințind acest narcisism al memoriei care încearcă asemeni șarpelului gnostic să se nască din sine însuși într-o autotelie absurdă. « Alexandria, care este locul nostru de naștere, scrie Michel Foucault, prescrisese acest cerc întregului limbaj occidental: să scrii însemna să te întorci, să revii la origini, să retrăiești momentul inițial; însemna să fii din nou dimineață. De aici provine funcția mitică, transmisă pînă la noi, a literaturii: de aici raportul ei cu vechimea, de aici privilegiile pe care le-a acordat analogiei și tuturor miracolelor identității. De aici, mai ales, o structură de repetiție, care îi desemna făptura»[1].

La Durrell această concepție de sursă neoplatonică a *anamnesisului* echilibrează în mod straniu antica teorie a metempsihozei și reîncarnărilor succesive cu reprezentarea modernă a pluralității psihicului care, la limita patologicului, poate trăi « simultaneitatea mai multor existențe». În urma acestei duble reflexii prin care peisajul este o obiectivare a psihicului personajelor iar acestea o secundă emanare a lui, conștiința personajului se reduce la simple « puncte de reper ale spațiului și timpului» în care o *pneuma* universală și abstractă se încarnează, adoptînd periodic toate rigorile contingenței. În poezia lui Cavafis un sistem mnemonic, asemănător celui proustian, recuperează un întreg univers organizat în jurul unei senzații esențiale. *Mnemosyne* devine un mit personal și o divinitate clementă invocată pe un altar interior: « Amintirea trupului meu tînăr/, De nouă ore, cînd aprindem lampa,/ A venit pe neașteptate și a răspîndit în jurul meu / mireasma camerelor închise și a plăcerilor trecute/, a atît de cutezătoarelor plăceri ! *(De nouă ore . . .)* Semn abstract, terifiant și voluptuos, al acestei existențe purificate de accident, « glasurile» sînt filtrate de labila consistență a oniricului și reînvie metempsihic vîrstele anterioare: « Glasuri închipuite, glasuri iubite/ Ale celor care au murit sau care pentru mine/ sînt pierduți de parcă ar fi morți./ Uneori ele îmi vorbesc în vise./ Duhul meu le aude uneori în cugetările lui/ . . ./ Și cu ecoul lor reînvie o clipă/ Muzica celei dintîi poezii din viața mea/ Ca o muzică în noapte, care se stinge în depărtare» *(Glasuri)*.

Această iluzorie dinamică a memoriei constituie o formă de a exorciza eleatismul care paralizează latent reprezentările lui Durrell și Cavafis despre o cultură fără

[1] *Le langage de l'espace, Critique*, aprilie 1964

Scanned with OKEN Scanner

« memorie»: « trăim în prezentul pur» și într-un « univers care nu devine, ci este».[1]

Într-o pagină a *Cuartetului*, amantul Melissei invocă autoritatea lui Melissos, ultimul eleat; în gîndirea lui, gustul alexandrin pentru megaloscopia hieratică putea regăsi imaginea unui cosmos etern, imobil și infinit (« Ceea ce nu a devenit ci este, a fost dintotdeauna, nu are nici început nici sfîrșit, ci este infinit» . . .) surprins la începutul desacralizării sceptice. Zeul nu își « părăsise» încă muritorii dar se claustrase în incognoscibilitate, devenise un « deus absconditus»[2]. Spiritul alexandrin era conștient de această degradare a panteonului tradițional. În *Peri cronografion*, Eratosthene din Cyrena consfințise apusul « epocii mitice» și începutul celei «istorice». Chiar și concepția *anaklyklosis*-ului, formulată în *Istoriile* lui Polybios, nu era decît o reafirmare a «eternei reîntoarceri» pe fondul unei pietrificări eleate a timpului.

Poezia asimilează aceste subtile paradoxii (în doxografia lui Melissos citim că Aristotel l-a acuzat pe Eleat de « paralogism») de spirit alexandrin; și asemeni săgeții din *Esquisse d'un serpant* de Valéry, « qui vole et qui ne vole pas . . .», Ulyse pleacă din Ithaca purtînd-o cu sine în suflet și se întoarce pe un drum care nu va ajunge niciodată în insulă. (*Ithaca*).

Paradoxul eleat și scepticismul sînt energiile ce stimulează latent relativismul modern pe care Durrell îl convertește într-o adevărată estetică a personajului. El imaginează o structură epică în formă de « careu» care conține în fiecare extremitate o narațiune, traversată pe același « ax comun»: un « continuum» care înlocuiește « timpul serial» și « încarnează nu un timp *regăsit* ci un timp *eliberat* « de rigorile cronologiei». « Curbura spațiului, spune el, îți va da o povestire în formă stereoscopică, în timp ce personalitatea umană văzută printr-un continuum va deveni, poate, prismatică» (*Clea*): Primele trei romane ale *Cuartetului*, *Justine*, *Balthazar* și *Mountolive* comentează aceleeași evenimente de fiecare dată din optica altei persoane (Darley, Balthazar, autorul) care le anulează ca « relative» pe celelalte și o întemeiază pe cea proprie pe prestigiul autobiografiei și al experienței nemijlocite. Al patrulea roman al ciclului (*Clea*) reface într-o ordine cronologică seria de evenimente pe care simultaneitatea spațială a perspectivelor le pulverizase.

« Viziunea prismatică», de care vorbește Durrell încă de la începutul primului roman, exprimă, de fapt, ambiguitatea paradoxală a personajului său, care nu se poate individua ontologic decît la intersecția a două optici obiective proiectate asupra lui, dar care, în același timp, este anulat tocmai de relativitatea acestor perspective simultane care îl instituie și la a căror confluență se naște și dispare necontenit.

Această subtilă și ambiguă tensiune între Hypnos și Thanatos este un vechi însemn al spiritului alexandrin. Valoarea lui estetică constă în efectul de *anamorfoză*, pe care îl cultivă toate artele manieriste și baroce.[3]: printr-o ușoară modificare a unghiului optic, imaginea anterioară se convertește în « dublul» ei negativ, care îi frustrează magic densitatea ontologică.

---

[1] O. Spengler — op. cit. p. 28—29

[2] « Melissos spunea că nu trebuie să dăm explicații definitive zeilor. Căci nu-i putem cunoaște». (Diogenes Saestios — *Despre viețile și doctrinele filozofilor*, IX)

[3] Într-o poezie a lui Quevedo o frumusețe iberică se privește în oglindă și își vede scheletul.

Scanned with OKEN Scanner

Anamorfoza este o ambiguitate sacrilegă, căci prin ea, spune Cavafis, « noi ținem în suspensie opera zeilor» (*Întrerupere*); ea ține de o mentalitate ironistică (în sens hegelian) care creează cosmosul printr-o « inflație» a Eu-lui și îl anulează dintr-un sentiment ludic exacerbat, și chiar de una magică ce dublează prin propria spontaneitate Geneză.

Poezia lui Cavafis reface înțelesul sculpturii eleniste *Adolescentul dormind* care, prin magia artei, « suspenda» frumusețea efebului la limita inefabilă a oniricului și morții : « Asemeni acestor frumoase cadavre care nu au îmbătrînit/ Într-un sepulcru înmormîntate în lacrimile/ Trandafirilor pe frunte și ale iasomiei la picioare, /Asemeni acestor trupuri sînt dorințele neîmplinite/ Care s-au stins fără ca nici una să trăiască vreodată/ Plăcerea unei nopți după care urmează o dimineață luminoasă» (*Dorințe*).

Această voință de artă echivalează pentru Durrell cu destinul cosmosului esteticizat pe care îl încheagă *Cuartetul* său : « Nu e greu de înțeles că în centrul ciclului meu se găsește destinul pentru că problema relativității este cu adevărat una de cauzalitate : dacă o ridicăm la nivelul ființelor omenești ea devine destinul».

În poezia lui Cavafis, care « suspendă» iubirea și frumusețea « mai înainte ca Timpul să nu le schimbe», « Destinul acționează ca artist», este Artistul. Pentru el « Frumosul este un absolut situat în opoziție cu relativitatea Adevărului și Binelui». Resuscitînd spiritul alexandrin al lui Callimahos, « arta este remediul tuturor suferințelor», un exorcism al duratei letale și al cufundării în fluviul heraclitean :

« La tine alerg, / Artă a poeziei, / Care știi singura tămăduire :

/ Încercare de a adormi suferința noastră/ Prin cuvînt și închipuire . . .» (*Melancolia lui Iason, fiul lui Cleandru (Poet din Comagena, la 595 după Isus Christos*).

În eleatismul estetic al « bătrînului poet» al Cetății, Durrell regăsea soluția relativismului paradoxal din apele căruia personajele sale încercau zadarnic a se naște.

Proteismul ludic al Alexandriei își precipită ipostazele; metamorfoza instantanee devine anamorfoză iar letargia pare o temeinică înstăpînire asupra zărilor lumii. Neputința « de a fi iubit» a personajelor lui Durrell (situația erotică este « deschisă» adică niciînd satisfăcută) este semnul că Eros părăsește Alexandria» (A amurgit pînă și « minunata violență a iubirii»). Panteonul ei desacralizat rămîne lăcașul unui zeu profan iar ultima Dionisie a Cetății se preschimbă într-o priapee cosmică.

Scanned with OKEN Scanner

LAWRENCE DURRELL

BALTHAZAR

roman

Scanned with OKEN Scanner

PARTEA I-a

CAPITOLUL I

Tonalitățile peisajului, de la brun la bronz, cer abrupt, nori coborîți, pămînt cenușiu cu umbre sidefate și reflexe violacee. Praful deșertului de culoarea regală a leului: morminte de profeți oscilînd între zinc și aramă ca soarele în asfințit asupra anticului lac.

Imensele depresiuni în nisip, ca niște mlaștini coborîte din cer; verde și galben citric bătînd spre o metalică oxidare sau exaltîndu-se într-un văl de culoare liliachie a prunei brumării: nimfă cu aripi mucegăite. Taposiris aici a murit printre coloanele și mînuitorii de harpoane. Mareotis sub un cer fierbinte, liliachiu.

Vară: nisip galben ca pielea căprioarei, cer de marmură fierbinte.

Toamnă: vînătăi tumefiate.

Iarnă: zăpadă înghețată, nisip rece.

Panouri de cer clar, strălucind ca mica — verdele spălăcit al deltei — magnific cîmp de stele.

Dar primăvara? Ah! nu există primăvară în Deltă, nici un fel de sentiment de reînnoire de reîmprospătare. Izbucnești din iarnă dintr-o dată în efigia de ceară a unei veri sufocante. Dar aici, în Alexandria cel puțin, briza mării ne salvează de stagnarea cotropitoare a neantului verii, care se tîrîște peste promontoriu printre vapoarele de război ca să fluture umbrarele dungate ale cafenelelor de pe strada Grande Corniche. Niciodată nu aș fi . . .

Orașul, cu rădăcinile înfipte în memoria noastră, pe jumătate închipuit (și totuși cît de real!) începe și se sfîrșește în noi. De ce trebuie să mă întorc la el, noapte după noapte, scriind aci lîngă focul de lemn de roșcov, în timp ce vîntul Egeei se agață de casa mea din insulă, cînd oprindu-se, cînd suflînd din nou și arcuind chiparoșii. Nu am povestit destul despre Alexandria? Visul orașului și amintirea locuitorilor lui mă vor obseda oare din nou? Le crezusem zăvorîte temeinic pe hîrtie, încredințate fortărețelor memoriei. Veți crede că mă complac în a visa? Cîtuși de puțin! O simplă întîmplare a schimbat totul, m-a readus pe urmele mele. O amintire întrezărită într-o oglindă!

•

Justine, Melissa, Cleo . . . Într-adevăr . . . eram atît de puțini! S-ar fi putut crede că vom încăpea cu toții într-o singură carte. Nu? Așa aș fi crezut și eu, așa am și crezut. Împrăștiați acum de timp și împrejurări, circuitul rupt pentru totdeauna . . .

Mi-am asumat sarcina să le redau ființă din cuvinte, să-i readun în aduceri aminte, să dau fiecăruia sau fiecăreia importanța pe care o avea pe vremea mea. În mod egoist. Și, pe măsură ce scriam, simțeam că am răsucit cheia acțiunilor noastre de marionete. Într-adevăr, mi-am văzut iubitele și prietenii nu ca oameni vii ci ca transpuneri colorate ale minții.

Era greu să le conferi o realitate mai pregnantă decît cea a cuvintelor pe care le spusesem despre ei. Ce m-a rechemat în mine însumi?

Dar ca să merg mai departe trebuie să mă întorc înapoi, nu pentru că ceea ce am scris nu ar fi fost adevărat, departe de asta. Totuși, cînd am scris nu am avut la îndemînă toate faptele. Portretul pe care l-am schițat era provizoriu — ca tabloul unei civilizații dispărute, refăcută din cîteva vase ciobite, o inscripție pe piatră, o amuletă, cîteva oase omenești, o mască mortuară rînjind dinți de aur.

Scanned with OKEN Scanner

« Trăim, scrie undeva Pursewarden, vieți bazate pe ficțiuni selectate. Părerea noastră despre realitate este condiționată de poziția noastră în spațiu sau în timp — nu de personalitatea noastră așa cum ne place să credem. Astfel, fiecare interpretare a realității este bazată pe o poziție unică. Doi pași la stînga sau la dreapta și întreaga imagine este schimbată ». Ceva cam în felul ăsta . . .

Cît despre personajele umane, reale sau imaginare, asemenea specimene nu există ! Fiecare psihic este de fapt un furnicar de predispoziții contradictorii. Personalitatea ca ceva cu atribute fixe este o iluzie — dar o iluzie necesară *dacă vrem să iubim !*

Cît despre ceva care ar rămîne neschimbat . . . să luăm de pildă sărutul timid al Melissei (stîngaci ca un primitiv tipar litografic), sau cutele de pe fruntea Justinei, care aruncă o umbră asupra ochilor ei arzători — orbitele Sfinxului la amiază. « La sfîrșit, zice Pursewarden, se va putea spune că totul este adevărat despre toată lumea. Sfîntul și Sceleratul sînt una ». Și are dreptate.

Îmi dau toată silința să fiu cît de clar.

•

În ultima scrisoare pe care am primit-o de la el, Balthazar scria : « Mă gîndesc deseori la tine și nu fără un oarecare umor macabru. Te-ai retras în insula ta, cu toate datele — așa crezi tu — despre noi și viețile noastre. Fără îndoială că ne diseci pe hîrtie cum fac toți scriitorii. Tare aș vrea să văd rezultatul. Nu va putea fi decît departe de *adevăr:* asemenea adevăruri le-aș putea și eu afirma despre voi toți și chiar despre tine însuți. Sau adevărurile pe care ți le poate spune Clea (ea este acum la Paris și în ultimul timp nu mi-a mai scris). Mi te închipui, înțelept, citind cu atenție *Moeurs*, jurnalul intim al lui Nessim, al Justinei etc., închipuindu-ți că adevărul poate fi găsit în ele. Greșeală ! Greșeală! Un jurnal este ultimul loc din care poți afla adevărul despre cineva. Nimeni nu îndrăznește să-și facă mărturisiri totale pe hîrtie : sau, cel puțin, nu despre dragoste. Știi pe cine iubea Justine cu adevărat? Ai crezut că pe tine, nu-i așa? Mărturisește.

Singurul meu răspuns a fost acela de a-i trimite teancul imens de hîrtie care crescuse atît de încet și greu și căruia îi dădusem la întîmplare titlul de *Justine*, deși *Cahiers* s-ar fi potrivit tot atît de bine. Au trecut după aceea luni de o tăcere cu adevărat binecuvîntată — căci dovedea că cel ce mă criticase fusese redus la tăcere.

Nu pot spune că am uitat orașul, dar am lăsat amintirea lui să doarmă. Bineînțeles că este mereu prezent și va rămîne mereu așa plutind în memorie ca mirajul pe care coralienii îl văd atît de des. Pursewarden a descris astfel fenomenul : « Mai aveam încă de mers cîteva ore cu vaporul pînă să dăm de pămînt, cînd deodată însoțitorul meu strigă arătînd spre orizont. Am văzut pe cer imaginea răsturnată a orașului, mărime naturală, luminos și tremurînd, ca pictat pe o mătase prăfuită. Se vedeau și cele mai mici detalii. Pot reface din memorie toate trăsăturile, palatul Ras El Tur, moscheea Nebi Daniel și așa mai departe. Întregul spectacol era uluitor ca o capodoperă săvîrșită în rouă. A stat acolo pe cer îndelung. Poate douăzeci de minute, apoi s-a topit încet în ceața orizontului. Un ceas mai tîrziu a apărut și *adevăratul* oraș, la început o simplă pată care crescu pînă la dimensiunile mirajului.

•

Cele două-trei ierni petrecute pe insulă au fost ale singurătății, ierni grele și vîntoase și veri fierbinți. Din fericire, fetița este prea mică pentru a simți ca mine lipsa cărților și a conversației. E fericită și vioaie.

Scanned with OKEN Scanner

Acum, primăvara iau ființă marile liniști, zile prevestitoare, nemișcate și fără parfum. Marea se îmblînzește și devine atentă. În curînd greierii își vor începe cîntul țîrîit, fundal la flautul păstorului, suind printre stînci. Singure, broasca țestoasă și șopîrla ce se tîrîie pe pămînt ne sînt tovarăși.

Trebuie să vă spun că singurul nostru vizitator destoinic din lumea de afară este pachebotul Smyrna care, o dată pe săptămînă, ocolește spre sud limba de pămînt ce înaintează în mare, întotdeauna la aceeași oră, cu aceeași viteză, de cum se înserează. Iarna, din pricina valurilor mari și a vîntului, nu-l vedem, dar acum — stau și-l aștept. La început se aude numai duduitul surd al mașinilor. Apoi, ca o ființă vie, vaporul ocolește capul ridicînd o linie de spumă de mătase, luminată strălucitor în întunericul catifelat ca aripile unui fluture al nopții egeene. Masă compactă, fără trăsături distincte, apare ca un nor de licurici. Înaintează repede și dispare mult prea devreme după primul promontoriu, lăsînd poate în urma sa doar un cîntec popular îngînat pe jumătate, sau coaja unei mandarine, pe care o găsesc a doua zi, purtată de apă, de-a lungul plajei cu nisip fin unde mă scald cu fetița.

Un mic chioșc de leandri sub platani, iată odaia mea de lucru. După ce copilul adoarme, stau aici la masa jilavă de umezeala mării și, fără să aprind lampa cu parafină, aștept pînă ce trece vizitatorul săptămînal. E singura zi din săptămînă căreia îi știu numele — joi. Pare ceva prostesc dar aici pe insulă unde este atît de puțină variație, abia aștept în fiecare săptămînă vizita vaporului, cum așteaptă un elev intern vizita duminicală. Știu că vaporul îmi aduce scrisori pentru care va trebui să mai aștept 24 de ore — dar niciodată nu văd vaporul pierzîndu-se în depărtare, fără regret. Și cînd a trecut, aprind lampa și mă întorc cu un suspin la scrierile mele.

Scriu atît de încet și cu atîta durere ! Pursewarden îmi spunea odată, vorbind despre scris, că durerea care însoțește creația se datorește la artiști în întregime spaimei de a nu înnebuni : « Forțează un pic și spune-ți că nu-ți pasă nici cît negrul sub unghie dacă înnebunești cu adevărat și o să vezi că o să-ți vină mai ușor ». (Nu știu în ce măsură spusele lui sînt exacte, dar banii pe care mi i-a lăsat prin testament mi-au folosit realmente și mi-a mai rămas încă ceva din ei, bani care mă vor ține departe de neplăcerea de a împrumuta sau de a face o altă muncă).

Descriu această diversiune săptămînală în amănunțime, pentru că în astfel de împrejurări și-a făcut Balthazar apariția într-o seară de iunie, atît de brusc încît m-a surprins — era să scriu « amuțit » — dar aici nu e nimeni cu care să pot vorbi — așa că « m-a surprins ». În acea seară s-a produs aproape un miracol. Vaporașul în loc să dispară ca de obicei, a făcut dintr-o dată un arc de o sută cincizeci de grade, și a intrat în lagună, pentru ca acolo să stea învăluit în coconul catifelat al propriei lui lumini și să arunce încet în mijlocul petei aurii de apă ce o crease, lanțul lung al ancorei, acel simbol al căutării adevărului. Emoționant spectacol pentru unul care, ca mine, un însingurat în spirit, așa cum este orice scriitor, asemenea unei corăbii într-o sticlă și navigînd spre nicăieri — priveam așa cum probabil priviseră și indienii primele dovezi ale civilizației omului alb ancorînd la malurile Lumii Noi.

Obscuritatea, tăcerea erau rupte acum de clipocitul inegal al vîslelor și apoi, după un veac de așteptare, de bocănitul pe debarcader al picioarelor încălțate cu pantofi de oraș. O voce răgușită dădu o comandă. Apoi tăcere. În timp ce aprindeam lampa și curățam fitilul, ca în felul acesta să.mă eliberez de sub vraja ieșirii din normal, fața gravă și sumbră a prietenului meu, ca apariția unui satir din Infern se materializă printre ramurile groase de mirt. Ne-am tras răsu-

Scanned with OKEN Scanner

flarea și am rămas privindu-ne și surîzîndu-ne în lumina galbenă: cîrlionții negri asirieni și barba lui Pan.

— Nu — sînt real, rîse Balthazar și ne îmbrățișarăm cu patimă. Balthazar! Mediterana este o mare absurd de mică. Importanța și grandoarea istoriei ei ne face să visăm că este mai mare decît în realitate. Într-adevăr, Alexandria — cea adevărată la fel cu cea închipuită — se află la numai cîteva sute de mile pe mare la Sud.

— Sînt în drum spre Smyrna — spuse Balthazar, de unde aveam de gînd să-ți trimit prin poștă asta.

Puse pe masa scîrjonită manuscrisul imens pe care i-l trimisesem. Paginile erau subliniate cu o mulțime de astericuri și distanțele dintre rînduri, pline cu propoziții, paragrafe și semne de întrebare. Așezîndu-se în fața mea, cu aerul lui mefistofelic, spuse cu o voce mai joasă și mai nesigură:

— Am meditat îndelung dacă să-ți spun sau nu unele dintre lucrurile pe care le-am așternut acolo. Cîteodată părea o prostie și o impertinență. La urma urmelor ce te interesa pe tine, *noi* ca oameni reali sau ca *personaje?* Nu știam. Încă nu știu. Aceste pagini pot să mă facă să-ți pierd prietenia fără să adauge nimic la suma cunoștințelor tale. Ai zugrăvit orașul trăsătură cu trăsătură pe o suprafață curbă — asta era poezie sau adevăr? Dacă cel din urmă, atunci sînt unele lucruri pe care ai dreptul să le știi.

Încă nu-și explicase uimitoarea sa apariție, într-atît era de preocupat de problema centrală a vizitei lui. O făcu acum, observînd cît de dezorientat eram la vederea roiului de licurici în golful de obicei pustiu. Zîmbi.

— Vasul a întîrziat cîteva ore din cauza unei defecțiuni la motor. Căpitanul este Kasim Kohly, un vechi prieten: poate că ți-l amintești. Nu? Ei bine, bănuiam din descrierea ta cam pe unde trebuie să locuiești, dar mărturisesc că nu mă așteptam să acostez chiar așa, la ușa ta.

Era minunat să-i pot auzi rîsul din nou. Dar abia îl ascultam pentru că spusele lui mă zvîrliseră într-o fierbere, o dorință de a studia ce era scris printre rînduri, să schimb — nu cartea (pentru mine ea nu avusese niciodată nici cea mai mică importanță, căci nu va fi niciodată publicată), ci părerea mea despre oraș și locuitorii lui. Pentru că propria mea Alexandrie devenise, în toată acea singurătate, la fel de dragă, ca o filozofie introspectivă, aproape o idee fixă. Eram atît de emoționat că nu știam ce să-i spun.

— Stai cu noi, Balthazar — i-am spus — stai cu noi o vreme . . .

— Peste două ore pleacă vaporul — spuse el și, mîngîind hîrtiile din fața lui, adăugă șovăind: Astea o să-ți stîrnească vedenii și febră.

— Foarte bine, îi spusei, nici nu vreau altceva.

— Cei care sîntem încă în viață, sîntem totuși oameni adevărați, orice ai spune tu. Melissa, Pursewarden — ei nu se pot apăra pentru că sînt morți. Cel puțin așa se crede . . .

— Așa se crede. Cele mai bune replici vin din adîncul mormîntului.

Ne-am așezat și am început să vorbim despre trecut, simțindu-ne stingheriți. Luase deja masa pe vas și nu puteam să-i ofer nimic altceva în afară de un vin bun, făcut pe insulă, pe care l-a sorbit pe îndelete. Mai apoi a vrut să vadă fetița Melissei și l-am condus printre boschetele de oleandri spre un loc de unde puteam privi amîndoi în odaia mare, luminată de foc, unde dormea, ea, frumoasă și gravă, cu degetul cel mare în gură. Ochii sumbri și cruzi ai lui Balthazar se îmblînziră în timp ce o privea cum respiră ușor.

— Într-o bună zi — spuse el în șoaptă — Nessim va dori s-o vadă și, bagă bine de seamă, foarte curînd. A și început să vorbească despre ea, să fie curios. Îmbă-

Scanned with OKEN Scanner

trînind, va avea nevoie de sprijinul ei, ascultă ce-ți spun. Și cită în greceşte: « Întîi tinerii, ca vița de vie, se reazămă și urcă pe bătrînii araci ce simt încleştarea degetelor moi și delicate, apoi bătrînii se reazămă pe corpurile ferme și tinere, pentru a coborî în propria lor moarte ».

N-am spus nimic. Nu corpurile noastre respirau, ci odaia.

— Ai fost singur aici, zise Balthazar.

— Da, dar a fost o singurătate minunată, pe care mi-am dorit-o.

— Da. Te invidiez. Sincer.

Și privirea îi căzu pe portretul neterminat al Justinei, pe care Clea mi-l dăduse în alte timpuri.

— Portretul care a fost întrerupt de un sărut — spuse el. Ce plăcere să-l revăd . . . ce plăcere ! Zîmbi. Parcă ai auzi o melodie cunoscută și îndrăgită care îți dă mereu aceeași senzație.

N-am spus nimic. N-am îndrăznit. S-a întors înspre mine:

— Și Clea? spuse el în sfîrșit cu vocea unuia care vorbește cu un ecou.

Am vorbit:

— Nu știu de ea nimic de ani de zile. Timpul nu are nici o valoare, aici. Poate că s-a căsătorit, a plecat în altă țară. Sau este o pictoriță cu reputație . . . i se poate întîmpla tot ce și-ar dori.

Mă privi în chip ciudat și clătină din cap:

— Nu, spuse. Dar nu mai adăugă nimic.

Trecuse mult de miezul nopții cînd marinarii l-au chemat dintre desișurile întunecate de măslini. Am mers pînă la plajă cu el, trist, văzîndu-l că pleacă atît de repede. O barcă cu vîsle aştepta la marginea apei. Un marinar apucase vîslele. El spuse ceva în arabă.

Acum, primăvara, după o zi cu soare, marea e atît de ademenitor de caldă încît în timp ce Balthazar se suia în barcă, m-a cuprins pofta de a înota cu el pînă la vasul care se afla la trei sute de metri depărtare de țărm. Așa am și făcut și am plutit pînă cînd l-am văzut trecînd balustrada și am privit cum era trasă barca pe punte.

— Vezi să nu te prindă elicea — strigă el — întoarce-te înainte de a porni motorul. Am să . . . Dar stai !

Înainte de a pleca, coborî în salon și reapăru cu ceva pe care-l aruncă în apă lîngă mine. Căzu cu un clipocit ușor.

— Un trandafir din Alexandria — spuse el — din orașul care poate oferi orice îndrăgostiților, numai fericire nu. Chicoti. Dă-i-l fetiței . . .

— La revedere, Balthazar.

— Scrie-mi, dacă te încumeți.

Prins ca un păianjen în rețeaua de lumini și întorcîndu-mă spre întinderea de apă galbenă care încă mă mai despărțea de țărmul întunecat, i-am făcut semn cu mîna și el mi-a răspuns la fel. Am prins prețiosul trandafir între dinți și am înotat înspre hainele de pe plaja cu nisip fin, vorbind cu mine însumi.

Și acolo așezat pe masă în lumina galbenă a lămpii, aștepta manuscrisul voluminos cu adăugirile la *Justine* — cum îl intitulasem eu. Era hașurat, plin de trimiteri și astericuri, de întrebări și răspunsuri scrise cu cerneală de culori diferite, sau bătute la mașină. Mi s-a părut atunci că era chiar simbolul realității în care ne scăldasem — un palimsest pe care fiecare dintre noi și-a lăsat propriile urme, strat cu strat. Acum trebuie să văd totul cu alți ochi, să mă obișnuiesc cu adevărurile pe care le-a adăugat Balthazar? Este imposibil de descris cu ce emoție i-am citit rîndurile — cîteodată atît de amănunțite, altă dată scurte și categorice — ca de exemplu în lista pe care a intitulat-o « Cîteva erori și false interpretări »,

Scanned with OKEN Scanner

unde constata rece: « Numărul 4. Că Justine *te iubea* pe tine. Dacă *a iubit* vreodată pe cineva, acela a fost Pursewarden. Ce vrea să spun cu asta? Era nevoită să te folosească pe tine ca pe o pavăză ca să-l apere pe el de gelozia lui Nessim, cu care se măritase. Lui Pursewarden nici nu-i păsa de ea — supremă logică a dragostei. »

În ochii minții mele, orașul se mai ridică o dată în fața oglinzii plate a lacului verde care marca sfîrșitul deșertului. Șireteniile dragostei, intrigile dorinței, bunul și răul, virtutea și capriciul, dragostea și crima se mișcau confuz în colțurile întunecate ale străzilor și parcurilor, bordelelor și saloanelor Alexandriei — se mișcau ca un banc de țipari în mocirla intrigii și contra-intrigii.

Se făcuse aproape ziuă cînd am reușit să integrez fascinantul munte de hîrtie cu comentariile lui în viața mea adevărată și m-am împleticit spre pat ca un bețiv. Capul mă durea, îmi vîjîia la amintirea orașului, singurul oraș în care oamenii de orice rasă și cu orice obiceiuri se pot căsători, unde destinele interioare se întîlnesc. Auzeam vocea uscată a prietenului meu repetînd pe cînd eram gata să adorm:

« Cît de mult vrei să știi? . . . cît de mult vrei să știi? . . . »

— Trebuie să știu totul ca să pot fi în sfîrșit eliberat de oraș — am răspuns.

•

« Cînd rupi o floare, o alta poate crește în locul ei. Cu sufletul omenesc nu se întîmplă la fel » — așa i-a spus Clea o dată lui Balthazar.

•

Și așa, încet încet, fără tragere de inimă, am luat-o de la început, ca un om căruia, la sfîrșitul unei călătorii îngrozitoare, i se spune că a visat.

« Adevărul, îmi spunea Balthazar odată, suflîndu-și nasul într-un ciorap vechi de tenis, adevărul este ceea ce, cu vremea, se dovedește a fi neadevărat ».

Și Pursewarden, cu altă ocazie dar la fel de memorabil:

« Dacă lucrurile ar fi întotdeauna ceea ce par a fi, cît de sărăcită ar rămîne imaginația omului ! »

Cum am să scap vreodată de tîrfa asta de oraș — marea, deșert, minarete, nisip, marea? Nu. Trebuie să aștern totul pe hîrtie, negru pe alb, pînă cînd amintirea și îndemnul ei se vor pierde. Știu, cheia pe care o caut, se află la mine.

.....

CAPITOLUL III

Deci, într-un fel problema este doar de a introduce acest material nou și tulburător în pielea celui vechi fără să schimb sau să distrug iremediabil contururile subiectelor mele sau soluția spre care se îndreaptă. Peștii de aur care se rotesc atît de apatici în marea lor sferă de lumină, habar n-au că lumea lor, domeniul în care se mișcă, este o linie curbă.

Asfințitul lăsase drumurile portului goale. Rămăseseră numai siluetele negre ale vaselor de război străine, învăluite într-un cenușiu care pîlpîia — un joc de lumini fără culoare sau rezonanță pe suprafața mării încă pătată de pînzele corăbiilor. Bărci cu pînze grăbindu-se spre casă alunecau pe podeaua portului interior, strecurîndu-se cînd înăuntru, cînd în afară printre vase, ca niște șoareci printre

Scanned with OKEN Scanner

cizmele enorme ale unor țărani patriarhali. Bateria tunurilor de pe *Jean Bart* se deplasa încet, înclinîndu-se, încremenind apoi într-o imobilitate meditativă, îndreptate spre inima trandafirie a orașului, ale cărui minarete încă străluceau ca aurul în ultimele raze ale soarelui în asfințit. Cîrdurile de porumbei de primăvară, cînd își mișcau aripile în lumină, luceau ca niște confettii.

Dar marile ferestre încadrate cu alamă ale Yacht-Clubului străluceau cu flăcări, ca niște diamante, aruncînd o lumină scînteietoare pe mesele albe ca zăpada, încărcate cu mîncare, turnînd foc în pahare, pe bijuterii, în ochi, într-un ultim și stînjenitor incendiu, înainte ca draperiile grele să fie trase și chipurile adunate să-l întîmpine pe Mountolive, să capete paloarea caldă a lumînărilor.

Triumful politeței, resursele tactului, căldura răbdării . . . Desfrîu și sentimentalism . . . să omori dragostea prin indolență . . . ca să-ți uiți tristețile dormind. Asta era Alexandria, orașul mamă, inconștient poetic, exemplificat cu numele și chipurile celor ce i-au făurit istoria. Ascultați:

Tony Umbada, Baldassaro, Trivizani, Placido Amaril, Paul Capodistria, Dimitri Randidi, Onouphrios Papaa, Contele Bahubala, Jacques de Guéry, Athena Tracha, Djamboulat Bey, Delphine de Francuèal, Generalul Cervoni, Ahmed Hassan Pacha, Pozzo di Borgo, Pierre Balbz, Gaston Phipps, Haddad Fahmy, Amin, Mehmet Adm, Wilmot Pierrefieu, Toto de Brunel, Colonel Meguits, Daule Borromeo, Benedict Dangeau, Pia dei Tolomei, Gilda Auburn.

Poezia și istoria comerțului, metrica Levantului care a înghițit Veneția și Genova (nume pe care trecătorii le pot citi pe mormintele din cimitir).

Conversația s-a ridicat ca un abur și l-a învăluit pe Mountolive, căruia i se celebra triumful personal. Stătea de vorbă cu Nessim, gazda sa, avînd întipărită pe față acea expresie de manierism care, ca o lentilă, trăda toată timiditatea stilizată a educației sale perfecte. Într-adevăr, cei doi semănau foarte mult. Numai că tenul închis al lui Nessim era catifelat, neted iar mîinile și ochii i se mișcau în permanență. În ciuda diferenței de vîrstă se potriveau foarte bine — aveau chiar aceleași gusturi pe care anii nu reușiseră să le schimbe, deși corespondaseră foarte puțin în tot timpul lipsei lui Mountolive din Egipt. El i-a scris întotdeauna Leilei nu fiilor ei. Cu toate acestea, acum cînd se întorsese erau mult împreună și își dădeau seama că aveau tot atîtea de discutat ca și înainte. În fiecare după-amiază de primăvară, la o oră la care toată lumea doarme, jucau tenis în curtea legației și rachetele lor scoteau sunete seci. Călăreau împreună în deșert sau stăteau ore întregi unul lîngă altul, privind la stele prin telescopul pe care îl instalase Justine în Palatul de Vară. Pictau și vînau împreună. Într-adevăr, de la întoarcerea lui Mountolive deveniseră aproape inseparabili. În seara aceasta, lumina moale îi atingea pe amîndoi cu o distincție egală. Totuși lumina era destul de slabă pentru a ascunde tîmplele argintii ale lui Mountolive și ridurile din jurul ochilor lui gînditori, ochi de arbitru. La lumina lumînărilor, cei doi păreau de aceeași vîrstă dacă nu și din aceeași familie.

O mie de chipuri a căror expresie reflectată nu o înțeleg («Toți trăim sub handicapuri sigilate» — spune un personaj din cartea lui Pursewarden) și din toate ard de nerăbdare să văd unul singur, chipul întunecat al Justinei. Trebuie să învăț să mă văd chiar și pe mine însumi într-un nou context, după ce am citit acele cuvinte crude și reci ale lui Balthazar.

Cum arată un om cînd e «îndrăgostit?» (în englezește, cuvintele trebuie rostite cu un ton slab și behăit) *Peccavi?* Imbecilule! Iată-mă în singurul meu costum decent cu genunchi la pantaloni și lucios de atîta purtat, privind cu ochii mei miopi și plini de dragoste în jur pentru a prinde privirea femeii care . . . Ce importanță are? N-am nevoie să mă fotografieze Keats. Îmi închipui că nu sînt

Scanned with OKEN Scanner

mai urît sau mai puțin plăcut decît oricare altul ; și desigur vanitatea mea, care cred că-i de ordin general, a făcut să nu stau niciodată să mă gîndesc de ce Justine mi-ar acorda tocmai mie favorurile ei.

Ce-aș fi putut eu să-i ofer din cele pe care să nu le fi putut avea de la altcineva? Îi plăcea oare la mine felul pedant de a întreține o conversație, sau felul nepăsător de a face dragoste — ea care putea alege orice bărbat din Alexandria? « Un paravan ». Mi se pare foarte jignitor să înțelegi așa ceva, să accepți așa ceva, totuși acesta este adevărul adevărat. Mai mult încă, el explică alte cîteva lucruri care pînă acum rămăseseră obscure pentru mine — ca, de pildă, moștenirea pe care mi-a lăsat-o Pursewarden. El era responsabil de răul pe care știa că Justine îl face Melissei « iubindu-mă ». În timp ce ea pur și simplu îl apăra împotriva vreunui rău posibil pe care putea să i-l facă Nessim (cît de blînd și de calm arată acum Nessim în lumina lumînărilor). Tot el a spus o dată suspinînd : « Nimic nu-i mai ușor de aranjat în orașul nostru decît moartea sau dispariția cuiva ».

O mie de voci unite într-o conversație, împletindu-se ca rădăcinile copacilor în căutarea apei — înțelesul neștiut al acestor vieți ascunse sub zîmbete strălucitoare, sub mîini apăsate pe pleoape, cu dușmănie, cu febră și satisfacție (Justine lua acum micul dejun în tăcere, înconjurată de valeți negri uriași, și cina la lumina candelabrelor, într-o companie scînteietoare). A început de la nimic — din stradă — și acum era căsătorită cu cel mai elegant bancher al orașului. Cum se întîmplaseră toate astea? N-ai fi putut afla privind acea siluetă întunecată și grațioasă, acele ochiri neîmblînzite, și zîmbetul magnific al dinților ei albi. Totuși, o conversație banală poate conține germenul unei vieți întregi. Balthazar, de pildă întîlnind-o pe Clea după o draperie de brocart roșu, ținînd în mînă un pahar de Pernod putea zice :

— Clea, vreau să-ți spun ceva; și vorbindu-i capta căldura aurie a părului ei și efluviile pielei ei bronzate, pînă la culoarea zahărului ars, de soarele cald de primăvară.

Ochii ei nevinovați erau albaștri ca cicoarea și așezați ca niște pietre prețioase — munca de o viață a unui bijutier.

— Vorbește, dragul meu.

Cu părul lui negru (îl vopsea), și cu vocea coborîtă și cu obișnuitul său croncănit sardonic, Balthazar spuse :

— Tatăl tău a trecut pe la mine. Este îngrijorat de relația ilicită pe care — se zice — că o întreții cu o altă femeie. Așteaptă — nu spune nimic și nu lua aerul ăsta nenorocit.

Căci Clea arăta acum de parcă i-ai fi apăsat pe o rană, gura ei tristă și gravă luase o expresie copilărească, implorîndu-l parcă să nu meargă mai departe.

— El spune că ești neștiutoare, o gîsculiță și că Alexandria nu permite oamenilor neștiutori să. . .

— Te rog, Balthazar. . .

— Nu ți-aș fi spus dacă m-ar fi impresionat. Era într-adevăr frămîntat — nu din cauza scandalului : cui îi pasă de bîrfă? Dar era îngrijorat să nu suferi tu.

Cu o voce mică și gîtuită ca un gînd comprimat la a suta parte de cine știe ce mecanism, Clea spuse :

— N-am mai rămas singură cu Justine de luni de zile. Înțelegi? Cînd am terminat cu pictatul s-a terminat și cu asta. Dacă vrei să rămînem prieteni, te rog să nu-mi aduci niciodată aminte.

Clea zîmbi tremurat, căci în aceeași clipă Justine apăruse plutind spre ei, zîmbind cald și radios (se prea poate să-i iubim pe aceia pe care îi chinuim cel mai mult).

Scanned with OKEN Scanner

Ea trecu, unduind în lumina lumînărilor, ca o imensă pasăre de mare, şi în sfîrşit ajunse la locul unde mă aflam eu.

— Nu pot veni diseară, şopti ea. Nessim vrea să stau acasă.

Încă mai simt dezamăgirea nespusă pe care mi-o provoacă auzul acestor cuvinte.

— Trebuie să vii. . . am murmurat.

Dacă aş fi ştiut că nu trecuseră nici zece minute de cînd îi spusese lui Nessim, ştiind că acesta nu poate suporta bridge-ul: « Dragă, pot să mă duc să joc bridge cu Cervonii. . . ai nevoie de maşină? »

Trebuie să fi fost una din rarele seri cînd Purssewarden consimţea să se întîlnească cu ea în deşert — întîlniri la care se ducea cu sfinţenie, ca o somnambulă. De ce? De ce?

Balthazar continua în clipa aceasta:

— Tatăl tău spunea: « Nu pot să suport să văd una ca asta, şi nu ştiu ce să fac. E ca şi cum te-ai uita cum un copil mic sare şi se joacă lîngă o ladă de dinamită ».

Lacrimi urcară în ochii Cleei, şi se evaporară încet, în timp ce ducea paharul la buze.

— S-a terminat — spuse, întorcînd spatele subiectului şi lui Balthazar cu una şi aceeaşi mişcare. Îşi întoarse faţa cu gura ei tristă şi începu o discuţie despre lucruri fără nici o însemnătate cu Contele Bambula care se înclina şi se legăna galant, ca papagalul verde al lui Scobie pe stînghia lui. Îi făcea plăcere să vadă că frumuseţea ei avea un efect direct şi uşor de observat asupra Contelui, ca o ploaie de săgeţi de aur. O clipă mai tîrziu Justine trecu din nou şi în trecere o apucă pe Clea de încheietura mîinii.

— Cum mai e? spuse Clea cu un ton de parcă s-ar fi interesat de un copil bolnav.

Justine se strîmbă puţin şi apoi şopti dramatic:

— Oh, Clea — e foarte rău. Ce greşeală teribilă ! Nessim este minunat — n-ar fi trebuit să o fac niciodată. *Sînt urmărită pretutindeni.*

Schimbară o privire lungă, plină de simpatie. Era prima lor întîlnire după mult timp. (În după-amiaza aceea, Pursewarden scrisese: « Cîteva cuvinte grăbite şi cu totul lipsite de dragoste scrise de pe patul de suferinţă despre această seară ». Nu era bolnav ci stătea într-o cafenea cu vedere la mare, zîmbind, în vreme ce scria.) Mesaje spuse şi nespuse, întretăindu-se şi încrucişîndu-se, pustiind curentele vieţilor noastre, temerile, prefăcătoriile, tristeţile. Justine vorbea acum despre căsătoria ei, care însă expunea lumii din afară o curăţenie a formei şi a conţinutului, ca mulajul de ipsos al unei perfecţiuni pe care eu însumi o invidiasem cînd i-am întîlnit prima dată. « Căsătoria a două minţi autentice » — mi-am zis; dar unde poate fi găsit « magnificul animal cu două capete »? Cînd şi-a dat seama pentru prima dată de teribila gelozie a lui Nessim, gelozia unui om spiritualmente neputincios, fusese îngrozită şi înspăimîntată. Căzuse fără vrere într-o capcană. (Clea urmărea toate acestea ca fişa temperaturii unui bolnav, din pură prietenie, fără nici o dorinţă de a reînnoi dragostea pe care o simţea pentru această evreică împrăştiată, care nu se putea înţelege pe sine însăşi).

Justine privea problema într-alt fel, într-un fel cu mult mai primitiv, gîndind: pînă acum judecase întotdeauna bărbaţii după mirosul lor. Pentru prima oară neglijase acum acest simţ. Iar Nessim avea acea puritate inodoră a aerului deşertului, a deşertului vara, ascuns şi uscat. Pur. Cît de tare ura ea puritatea ! După aceea? Da, fusese revoltată de mica cruce de aur care se adăpostea în părul de pe pieptul său. Era copt — creştin. Aşa operează femeile în străfundul minţii lor. Totuşi fiindu-i ruşine de aceste gînduri, devenea de două ori mai pasionată şi mai atentă faţă de soţul ei, deşi chiar între săruturi, în adîncul minţii ei, tînjea numai după calmul şi pacea văduviei ! Îmi imaginez doar? Nu cred.

Scanned with OKEN Scanner

Cum de s-au întîmplat toate acestea? Pentru ca să înțeleg, trebuie să iau lucrurile mai de dinainte, să citesc marginaliile pe care le-a făcut Balthazar pe manuscrisul meu, pînă la momentul în care portretul pe care îl picta Clea a fost întrerupt de un sărut. E straniu să te uiți la el acum atîrnînd așa neterminat pe căminul demodat din casa de pe insulă. « O idee i se înfiripase în gînd, care nu-i ajunsese încă pe buze ». Și apoi, încet, buzele ei se așezară acolo unde ar fi trebuit să se așeze pensula umedă a artistei. Sărutări și atingeri de penel — parcă aș scrie despre biata Melissa.

Cît de dezgustător este acest subiect — pe care Pursewarden îl numește « sărutul insipid al intimilor », și cît de inocent ! Mănușile negre pe care le poartă în portret lasă deschis, cînd sînt încheiate, un mic spațiu în formă de inimă. Și acel sărut ridicol și inocent arată numai admirație și milă pentru ceea ce îi spusese Justine despre pierderea copilului — fetița care-i fusese furată cînd se juca pe malurile rîului. « Încheieturile mîinilor ei... încheieturile mîinilor ei mici... Să fi văzut ce frumoasă și cuminte era, o veveriță ». În asprimea tonului, în ochii triști și gura cu colțurile lăsate, cu o gropiță în fiecare obraz. Și ca să arate cît de mici erau încheieturile fetiței închipui un cerc din degetul mare și arătător. Clea îi luă mîna și-i sărută forma de inimă care se vedea din crăpătura mănușii negre. Își închipuia cu adevărat că sărută copilul, nu mama. Din această simpatie teribilă a izvorît forma epuizantă a unei dragoste sterile. Dar merg prea repede. De altfel, cum am să reușesc să creez imagini inteligibile cînd eu însumi îmi închipui cu atîta greutate totul — cele două femei — cea blondă și cea tenebroasă — din atelierul întunecat din Saint Saba, printre pînze și vase cu vopsea, galeria caldă cu portretele aliniate pe pereți, Balthazar, Da-Capo, chiar Nessim, prietenul cel mai bun al Cleei? E greu să-i zugrăvesc într-o culoare stabilă în așa fel încît contururile să nu fie estompate.

Justine la vremea aceea, venită nimeni nu știa de unde, făcuse ceea ce provincialii din Alexandria considerau o mare șmecherie. S-a măritat cu Arnauti, un străin, numai pentru a cîștiga considerația societății, pentru ca după scurt timp să-l facă să divorțeze și s-o abandoneze. Puțini oameni știau sau se interesau de soarta copilului. Nu era din « înalta societate », cum se spune... O vreme sărăcia a forțat-o să pozeze pentru cîțiva piaștri pe oră pentru studenții de la Bele Arte de la Atelier. Clea care o știa numai din auzite, trecu într-o zi prin galeria cea lungă cînd ea poza și, izbită de întunecata frumusețe alexandriană a chipului ei, o angajă ca model pentru un portret. Așa prinseră viață acele lungi conversații în tăcerile pictoriței, căci Cleei îi plăcea ca modelele ei să vorbească liber, deși trebuiau să stea nemișcate. Asta împrumuta trăsăturilor lor o viață submarină și privirile lor se îmbogățeau de frămîntări interioare inconștiente — adevărata frumusețe a unei cărni care altfel ar fi fost moartă.

Inocența generoasă a Cleei avea nevoie de așa ceva ca să vadă vidul în care trăia Justine cu necazurile ei stranii — pur și simplu ilustrații poetice ale închipuirii ei în contradicție cu ea însăși: căci ne creăm propriile noastre nenorociri și ele poartă amprentele propriilor noastre degete. Pînă și gestul însuși este pur și simplu o încercare stîngace de a-și apropia misterul unei experiențe adevărate, ale unei suferințe adevărate, ca păcătosul care crede că atingînd un sfînt va fi izbăvit.

În prima clipă, sărutul nu părea să aștepte răspuns un alt sărut, să se copieze ca reflexia unei efemeride într-o oglindă. Ar fi fost un gest prea costisitor dacă ar fi fost premeditat. Așa s-a și dovedit a fi. Corpul Cleei pur și simplu se lupta să scape din vălul de inocență care îl învăluia, cum se luptă un copil

Scanned with OKEN Scanner

sau o statuie sub mîinile sau forcepsul celui care îi dă viaţă. Eşecul său se datora tinereţii sale extreme, acel al Justinei, al unei femei fără vîrstă, inocenţa ei era la fel de lipsită de apărare ca însăşi memoria. Căutînd şi admirînd numai calmul tristeţii Justinei, s-a găsit numai cu leşia amară a dragostei nedorite.

Avea, după cum spune o vorbă arăbească plină de expresivitate, « inima albă » şi pictînd capul şi umerii întunecaţi ai Justinei, simţi dintr-o dată cum — cu fiecare linie — penelul însuşi începuse să imite mîngîierile pe care nici nu le prevăzuse, nici măcar nu îndrăznise să le dorească. Ascultînd vocea adîncă şi puternică care povestea acele nenorociri pe care le dorea atît de mult pentru că aparţineau lumii vii şi adevărate a experienţei, îşi ţinea respiraţia, încercînd să se gîndească numai la semnele de bună creştere ale modelului său, de care acesta nu-şi dădea seama: mîinile încă în poală, vocea joasă, şi cumpătarea care arată adevărata putere. Totuşi, chiar ea, cu toată inexperienţa ei, nu putea decît să-i fie milă de Justine cînd aceasta spunea lucruri de felul următor: « Ştii, nu-i cine ştie ce de capul meu. Arnauti spunea că nu pot pricinui decît tristeţe. El mi-a deşteptat simţurile şi m-a învăţat că nimic nu are valoare în afara plăcerii — care este opusul fericirii — partea ei tragică, presupun. » Clea era mişcată pentru că i se părea limpede că Justine n-a ştiut niciodată cu adevărat ce înseamnă plăcerea — pentru asta trebuie să fii generos. Egocentrismul este o fortăreaţă în care *conscience de soi-même*, ca un corosiv, roade totul. Adevărata plăcere constă desigur în a da.

— Cît despre Arnauti, aproape mă scotea din minţi cercetîndu-mă. Ce pierdeam ca soţie, cîştigam ca pacient: interesul pe care-l purta « cazului meu » — după cum spunea — depăşea cu mult dragostea care ar fi putut-o avea pentru mine. Iar pierderea copilului m-a făcut să-l urăsc, pe el pe care, pînă atunci, îl considerasem un om bun şi sensibil. Probabil că i-ai citit cartea « Moeurs ». Cea mai mare parte din ea este inventată — în special pentru a-şi satisface vanitatea şi a se răzbuna pe mine pentru că îi rănisem mîndria, refuzînd să fiu « tratată ». Nu pot pune sufletul în ghips. Dacă îi spui unui francez « nu pot face dragoste cu tine decît dacă îmi imaginez un palmier », se va duce şi va tăia primul palmier care-i iese în cale.

Clea era prea nobilă pentru a iubi altfel decît pătimaş, şi totuşi, în acelaşi timp, putea iubi un om cu care vorbea o dată pe an. Rîul cu ape adînci al sufletului ei îşi păstra cu grijă imaginile, reflectîndu-le întotdeauna în curentul lui repede, lăsîndu-le apoi să se scufunde în memorie cu mult mai adînc decît obişnuit. Adevărata inocenţă nu poate face nimic banal iar cînd este îmbinată cu generozitate, inima cu aceste calităţi este cea mai vulnerabilă din lume.

Această experienţă bruscă şi autodevoratoare putea fi comparată ca tensiune şi valoare cu acele pasiuni ridicole pe care elevele le fac pentru profesoarele lor — atinse de trăsăturile pătimaşe ale funcţiilor lor naturale ajunse la maturitate. Dragostea demonică şi expertă cu care Justine putea întotdeauna răspunde celor care o cunoşteau — ea a simţit cu adevărat durerile din ce în ce mai mari ale bătrîneţii: carnea şi spiritul ei dădeau înapoi în faţa unor exigenţe pe care se simţea incapabilă să le înfrunte, care se vor sfîşia ca nişte zdrenţe. Simţea înăuntrul ei primele tresăriri ale unei senzaţii noi pentru ea: senzaţia unui gălbenuş care se separă de ou. Acestea sînt căile stranii prin care umanitatea evoluează.

Sărmana de ea avea să fie supusă la aceleaşi contorsiuni ridicole ca noi toţi — simţindu-şi corpul ca un strat de var nestins zvîrlit în grabă peste cadavrul unui criminal ca să-l ardă pentru totdeauna. Lumea întîlnirilor secrete, a impulsurilor care parcă stigmatizau cu fierul roşu, al îndoielilor — se pogorî deodată

Scanned with OKEN Scanner

asupra ei. Era atît de nelămurită încît stătea şi se uita fix la Justine, acum schimbată şi încerca să-şi amintească cum arăta de partea cealaltă a membranei care deformează, cataracta cu care Afrodita acoperă ochii bolnavi ai îndrăgostiţilor, forma opacă a unei orbiri sfinte.

Trăia în febra aşteptării toată ziua pînă în clipa cînd modelul ei trebuia să vină. La ora patru, stătea în faţa uşii închise, parcă văzînd prin ea locul unde se afla Justine picior peste picior, răsfoind o revistă « Vogue » şi fumînd. Îi trecu brusc prin minte: « Fă, Doamne, să nu vină, să fie bolnavă, să fie plecată ! Cum aş dori să-mi fie totul indiferent » ! Era surprinsă pentru că dezgustul venea cu preciziune din aceleaşi regiuni ale sufletului, ca şi dorinţa de a auzi din nou vocea aceea aspră dar nobilă. Venea din aşteptarea de a-şi vedea iubita încă o dată. Aceste sentimente contrarii care puseseră stăpînire pe ea atît de brusc o dezorientau şi o înspăimîntau.

Apoi, cîteodată dorea să evadeze numai ca să aparţină cît mai mult prietenei ei. Sărmana, nu a fost cruţată de nici una din nenumăratele autodecepţii care alcătuiesc o dragoste. A încercat să găsească alte plăceri, ca să descopere că nu există nici una. Ştia că monotonia oboseşte inima, că obişnuinţa şi disperarea sînt prietenii nedeslipiţi ai dragostei şi aştepta cu răbdare, cum numai o femeie foarte bătrînă poate, victoria cărnii asupra îndemnurilor ei, aştepta să se elibereze de o afecţiune pe care abia acum îşi dădea seama că nu o căutase. Aşteptare zadarnică. În fiecare zi se afunda tot mai tare. Totuşi, toate acestea i-au făcut un mare serviciu, i-au dovedit că relaţiile de felul acesta nu răspund necesităţilor naturii ei. După cum un bărbat ştie din prima clipă că nevasta cu care s-a însurat e nepotrivită, dar nu mai are ce face. Înţelese că este femeie la urma urmelor, şi că aparţine bărbaţilor — şi asta îi uşură puţin nenorocirea.

Dar contorsiunile realităţii erau foarte interesante pentru ea care îşi dădea seama că o sensibilitate tulburată era preţioasă pentru un artist. Mergînd spre atelier, se simţea dintr-odată, ca şi cum n-ar mai fi avut nevoie să respire, ca şi cum ar fi fost o siluetă pictată pe pînză. Respira dureros, ca apoi, după o clipă, să fie copleşită de un sentiment de fericire şi de plăcere — stare atît de intensă încît i se părea că pluteşte. Se părea că numai greutatea pantofilor o mai ţine pe pămînt. În orice clipă ar fi putut să-şi ia zborul, să treacă peste obstacolul gravitaţiei, fără să poată să se oprească. Această senzaţie era atît de ascuţită încît trebuia să se oprească şi să se ţină de cel mai apropiat zid şi apoi să meargă pe lîngă el, îndoită de la mijloc ca un pasager pe bordul unui vas în furtună. Urmau şi alte senzaţii neplăcute — îşi simţea capul strîns într-o cingătoare de fier înfierbîntat, în urechi pîlpîirea unor bătăi de aripi; auzea sunete metalice străpungîndu-i creierul, înşurubîndu-i-se în minte. Pe jumătate adormită în pat, într-o iluminare roşie arămie vedea ochii congestionaţi ai animalului *mitric*. Era o noapte răcoroasă, cu pungile ei chimice de dulce lumină a cartierului arab. Ţiganii, cu părul lor uns şi cu hainele încărcate de paiete şi mărgele, plecaseră dincolo de mare, feţele îngerilor negri, femei-bărbaţi ai periferiilor (reproduc aceste cuvinte după fişa clinică a unei bolnave mintale — venită să fie îngrijită de Balthazar, — o depresiune nervoasă, consecinţa unui « amor » împărtăşit sau cine o poate spune? Are vreo importanţă? Etiologia dragostei şi a nebuniei sînt identice, o simplă deosebire de grad şi acest pasaj se poate aplica Cleei cît şi tuturor celorlalţi).

Dar Justine nu vorbea numai despre trecut ci şi despre un prezent care apăsa asupra ei, plin de hotărîrile ce trebuiau luate. Într-un fel, tot ceea ce Clea simţea nu avea nici un sens pentru ea. Aşa cum o prostituată poate să nu-şi dea seama că unul din clienţii ei este poet şi că o va imortaliza într-un sonet

Scanned with OKEN Scanner

pe care nu-l va citi niciodată, tot așa Justine nu-și dădea seama că acele plăceri profunde își vor lăsa amprenta asupra Cleei, că-i vor slăbi puterea de a dărui o dragoste adevărată, deși temperamentul ei era anume făcut pentru așa ceva. Din cauza tinereții. Și totuși ființa asta pervertită nu voia să facă nici un rău. Era pur și simplu o victimă a dorinței orientale de a place, de a împărtăși blondei sale prietene tezaurul experienței adunate de ea și care de fapt nu-i servea la nimic. Dădea totul, necunoscînd valoarea a nimic, ca o adevărată parvenită a sufletului. Dragostei (din orice regiuni ar fi venit) putea să-i dea replica, dar numai cu frumoasele formule tocite ale prieteniei.

Trupul nu avea absolut nici o importanță pentru ea. Îl socotea o păcăleală. Era de o modestie supremă. Felul acesta de a da este într-adevăr șocant pentru că este simplu ca un arab, fără precocitate, fără rafinament, ca beția la țărani. Se născuse cu mult înainte ca noțiunea de dragoste să se fi format în psihicul fragment al europeanului — a cărui constanță (sau invenție) trebuia să facă din el cea mai vulnerabilă ființă din regnul viețuitoarelor, sclavi tuturor poftelor care nu pot fi omorîte decît prin sațietate, dar niciodată potolite, care nutresc o literatură de afectație al cărui subiect ar fi aparținînd altfel religiei — adevărata ei sferă de operație. Cum pot fi exprimate lucrurile acestea?

Și la altă scară de referințe, n-are nici cea mai mică importanță că o femeie dezaxată de capriciile sentimentelor ei, chinuită, copleșită de aspectele înspăimîntătoare ale propriei sale personalități, pe care nu o cunoștea, se azvîrle ca un soldat înspăimîntat de moarte în mijlocul învălmășelii și-i rănește pe aceia pe care-i iubește și admiră cel mai mult — pe Clea, pe mine însumi și la urmă pe Nessim. Unii oameni sînt născuți să aducă mai mult rău și bine decît ceilalți semeni ai lor — cărăuși inconștienți ai unor boli pe care nu le pot vindeca. Cred că ar trebui studiați, căci s-ar putea ca ei să fie promotorii creației chiar în gradul de corupție aparentă și confuzie pe care o răspîndesc și o caută. Nu îndrăznesc nici măcar acum să spun că era stupidă sau nesimțitoare, numai că era incapabilă să-și dea seama ce se întîmpla în interiorul ei (« camera obscură a inimii ei »), incapabilă să-și delimiteze precis imaginea înspăimîntătoare a propriei sale neînsemnătăți în lumea activității normale. În jurul său se afla un fel de abis, alcătuit dintr-o singură calitate — un eșec al valorii, un eșec de a atașa înțelesul care ucide bucuria — calitate care este numai moralitatea internă a unui suflet care a descoperit o cale împărătească spre fericire și căruia nu-i e rușine de propria-i goliciune. Îmi este foarte ușor să critic, acum cînd văd un pic mai departe în încurcăturile ei și ale mele. Știu că trebuie să fi fost grozav de rușinată de păcăleala care mi-o trăgea și de pericolul care plana deasupra capului meu datorită ei. O dată, la cafeneaua El Bab, unde stăteam în fața unui *arak* și vorbeam, a izbucnit în lacrimi și mi-a sărutat mîna, spunîndu-mi : « Ești un om bun, zău că ești un om bun. Și-mi pare așa rău ! » De ce? Pentru ce plînsese? Vorbisem despre Goethe pînă atunci. Idiotul de mine ! Imbecilul ! Crezusem că poate o mișcasem prin sensibilitatea cu care mă exprimasem. I-am făcut daruri. Așa făcuse și Clea și așa făcea și acum. Era curios, că pentru prima oară pe această pictoriță atît de sensibilă și talentată o părăsise gustul în alegerea obiectelor de *vertu*. Cercei și broșe de o vulgaritate cu adevărat alexandrină. Nu pot să înțeleg acest fenomen, numai dacă a iubi înseamnă a te abrutiza. . . Da.

Dar la urma urmelor nu știu. Îmi amintesc de comentariul marginal al lui Balthazar, atît de sec asupra acestui subiect : « Oricine poate vorbi plin de moralitate despre lucrurile astea — dar de fapt nimeni nu s-ar dojeni că se cațără să culeagă un măr de pe un zid încălzit de soare. Majoritatea femeilor cu tem-

Scanned with OKEN Scanner

peramentul și antecedentele Justinei n-ar fi avut curajul să o imite, chiar de-ar fi fost libere s-o facă. Este mai scump sau mai ieftin pentru spirit să îndure vise și *petit mal*, în așa fel încît doctorul să constate că ai febră și un aer vinovat? Nu știu. Este greu să izolezi în actul liber o calitate morală. Și apoi dragostea cu cineva mai puțin instruit decît tine adaugă un sentiment delicios care vine din conștiința pervertită, a coborîrii în mocirla de unde se ridică pasiunile — la un loc cu poezia și teoriile despre Dumnezeu. Poate e mai înțelept să nu te gîndești la ele ».

Dar în afară de asta, în sfera vieții de zi cu zi, Justine însăși avea probleme care o nelinișteau.

— Sînt uimită și puțin îngrozită pentru că Nessim, pe care îl cunosc atît de puțin, mi-a propus să ne căsătorim. Nici nu știu ce trebuie să fac, dragă Clea, să rîd sau să-mi fie rușine, sau și una și alta.

Clea, în inocența ei, era încîntată de această veste, căci Nessim era prietenul ei cel mai bun și gîndul că demnitatea și blîndețea lui vor fi suport adevăratei nefericiri a vieții Justinei i se păru o ieșire minunată din impas. Cînd cineva are nevoie de ajutor pentru a ieși din încurcătura în care s-a băgat, nimeni nu poate s-o facă mai bine decît un cavaler călare. Justine își acoperi ochii cu mîinile și spuse cu greutate:

— În prima clipă, inima mi-a tresărit și eram fgata să strig: « Da ! » Ah, Clea dragă, cred că bănuiești de ce. Am nevoie de banii lui ca să caut copilul. Trebuie să fie undeva în vreun colț al Egiptului, și poate singur, chinuit, supus unor suferințe cumplite. . .

Începu să plîngă și apoi se opri brusc, enervată:

— Ca să previn dezastrul care ne aștepta pe amîndoi — i-am spus lui Nessim: — « N-aș putea niciodată să iubesc un om ca tine: n-aș putea să-ți dăruiesc nici o clipă de fericire. Mulțumesc și la revedere ».

— Dar ești sigură?

— Dumnezeule, să te căsătorești pentru bani ! Nu, n-am să pot face așa ceva !

— Justine, tu ce vrei, de fapt?

— Întîi copilul ! Apoi să fug de lume, să mă ascund într-un loc liniștit unde să fiu a mea. Sînt multe lucruri din caracterul meu pe care nu le înțeleg. Am nevoie de timp. Nessim mi-a scris azi din nou. Nu știu ce vrea. . . Știe tot despre mine.

Prin mintea Cleei trecu un gînd: « Cel mai periculos lucru în lume este o dragoste bazată pe milă. » Înlătură însă acest gînd și începu din nou să-și imagineze pe acel bărbat blînd, înțelept și nepreFăcut, care va ține piept torentului de nenorociri ale Justinei și le va zăgăzui. « Oare greșesc atribuindu-i o dorință care ar fi fost satisfăcută prin această soluție?» (și anume să scape de Justine, să se elibereze de solicitările pe care aceasta le exercita asupra inimii și minții ei). De o vreme nu mai pictase nimic. Bunătatea lui Nessim — silueta înaltă și întunecată care aluneca iresponsabil prin coridoarele societății — trebuia folosită într-un fel; cum ar putea un cavaler al ordinului să-și găsească împlinirea dacă nu existau castele și fecioare disperate ivindu-se din turnurile lor? Preocupările li se potriveau întru totul în afară de cele ale dragostei.

— Banul nu înseamnă nimic — spunea ea, și aici într-adevăr vorbea de ceea ce știa că este perfect adevărat despre Nessim. Într-adevăr, lui nu-i păsa de imensa avere pe care o avea. Dar aici trebuie să adaug că el și făcuse un gest care o mișcase și o copleșise pe Justine, Se întîlniseră de mai multe ori, formal, ca niște oameni de afaceri în holul de la Cecil Hotel, ca să discute problema căsătoriei lor cu detașarea unor negustori din Alexandria care discută fuzionarea

Scanned with OKEN Scanner

a două fabrici de bumbac. Astfel se petrec lucrurile la oraș. Sîntem oameni calculați, cu picioarele pe pămînt, și facem întotdeauna distincție netă între viața pasională și viața de familie. Aceste distincții fac parte din întregul complex al vieții mediteraneene, antice și înduioșător de prozaice.

— Și ca să nu-ți vină greu să te hotărăști din cauza inegalității averilor noastre — spunea Nessim, înroșindu-se și lăsîndu-și capul în jos, îți propun să-ți fac un cadou de ziua ta de naștere, care să-ți dea posibilitatea să te consideri o persoană cu totul independentă, pur și simplu o femeie, Justine. Problema asta oribilă care bîntuie mintea tuturor orășenilor, otrăvind totul. Să scăpăm de ea înainte de a lua vreo hotărîre. Împinse pe masă un cec subțire, verde, pe care scria « Trei mii de lire ». Ea se uită fix la cec multă vreme, dar nu-l atinse.

— Sper că nu te-a jignit — spuse el repede, bîlbîindu-se nervos.

— Nu — spuse ea. Nu m-a jignit. . . ăsta este felul tău de a te comporta. Dar ce pot face dacă nu te iubesc?

— Desigur, nu trebuie niciodată să încerci să mă iubești.

— Ce fel de viață vom duce atunci?

Nessim se uită la ea cu ochi fierbinți și timizi și apoi privi în jos, spre masă, ca la auzul unei mustrări crude.

— Spune-mi. Te rog, spune-mi. Nu pot să-ți folosesc situația și averea fără să-ți dau nimic în schimb, Nessim. . .

— Nu e nevoie să încercăm să ne înșelăm unul pe altul — spuse el blînd. Viața nu-i prea lungă. Este de datoria noastră să încercăm să găsim un mijloc de a ajunge la fericire.

— Vrei să te culci cu mine? întrebă Justine brusc, dezgustată și totuși mișcată peste măsură de tonul lui. Poți dacă vrei. Da. Ah, aș face orice pentru tine, Nessim, orice !

El tresări și spuse:

— Vorbesc despre o înțelegere în care prietenia și cunoașterea pot lua locul dragostei. Sper că o dată și o dată va veni și aceasta. Desigur că am să mă culc cu tine — eu am să mă comport ca un îndrăgostit și tu ca o prietenă. Cine știe? Poate că peste un an. . . Toate căsătoriile din Alexandria sînt doar niște afaceri pline de riscuri la urma urmei. Doamne, Justine, cît de proastă ești. Nu vezi că s-ar putea să avem nevoie unul de altul fără să ne dăm seama? Merită să încercăm. Deși totul este împotriva noastră, nu pot înlătura gîndul că femeia de care *am nevoie* cel mai mult în tot orașul ești tu. Un om poate dori multe femei, dar a dori nu este același lucru cu a avea nevoie. Poate că le doresc pe altele — de tine însă am nevoie ! Nu îndrăznesc să spun același lucru despre tine. Cît de crudă și cît de absurdă este viața !

Nimeni nu-i mai vorbise așa pînă atunci — nu-i oferise o tovărășie proectată cu atîta sînge rece și, în același timp, cu intenții atît de pure. Din acest punct de vedere trebuia să-l admire.

— Tu nu ești omul care să joci totul pe o singură carte la *rouge et noir* — spuse ea încet. Bancherii voștri, care sînt așa de scînteietori în privința banilor, sînt recunoscuți ca fiind nepricepuți cînd vine vorba de femei.

Își puse mîna pe încheietura mîinii lui.

— Trebuie să te examineze un doctor, dragul meu. Ce fel de îndrăzneală e asta, să te căsătorești cu o femeie care ți-a spus că n-o să te iubească niciodată? Ah, nu?

El n-a răspuns nimic, dîndu-și seama că nu i se adresa lui: Cuvintele ei făceau parte dintr-o lungă controversă interioară pe care o avea cu ea însăși. Ce frumos era chipul ei neafectat — anesteziată de propria-i simplitate: pur și simplu

Scanned with OKEN Scanner

nu-i venea să creadă că cineva ar putea s-o prețuiască pentru propria ei personalitate — dacă avea vreuna. El se gîndi că era într-adevăr ca un jucător care risca totul pe o carte. Ea stătea acum în cumpănă să ia o hotărîre, ca un somnambul pe marginea unei prăpăstii: se va trezi înainte de a sări sau visul va continua? Fiind femeie, încă simțea nevoia să pună condiții, să se retragă mai adînc în taina ei în care acest om încerca să pătrundă cu permanenta și iscoditoarea sa blîndețe.

— Nessim — spuse, trezește-te.

Și-l scutură ușor.

— Sînt treaz — răspunse el încet.

Afară, în parcul cu palmieri bătuți de briza mării, începuse să cadă o ploaie măruntă. Era a zecea zi din Zu-el-Higga, prima zi din Courban Bairam și grupuri ale marii procesiunii, îmbrăcate în robe colorate, ținînd cădelnițele, steagurile mari de mătase și insignele religiei pe care o onorau, se adunau cîntînd fragmente din litanie: litania nației uitate a nubienilor care, în fiecare an, își serbează marea renaștere la moscheea Mabi Daniel. Gloata era veselă, alcătuită din pete de culori primare. Aerul era plin de vibrația tamburinelor, în timp ce ici și colo, în răstimpurile de tăcere ce cădeau peste strigăte și cîntece, se înălța brusc bîlbîitul unor tobe lungi, în timp ce pielea li se întindea încet din pricina căldurii. Caii gemeau și drapelele se umflau ca niște vele în după-amiaza punctată de ploaie. O căruță plină cu prostituate din cartierul arab, în rochiile lor viu colorate, trecu, scoțînd strigăte și țipete ascuțite și totul, de la cîntecul tinerilor fardați pînă la scîrțîitul țambalelor și scîrțîitul mandolinelor era splendid ca un animal tropical.

— Nessim — spuse ea prostește. Cu o singură condiție. Să ne culcăm împreună chiar la noapte. . .

Chipul lui Nessim se crispă. Spuse printre dinții strînși:

— Ar trebui să ai puțină inteligență care să suplinească proasta creștere. N-o văd de loc.

— Îmi pare rău — spuse ea, văzînd cît de brusc și cît de adînc îl supărase. Simt nevoia să mă liniștesc.

Se făcuse foarte palid.

— Eu îți propusesem cu totul altceva, spuse el, punînd cecul la loc în portofel. Sînt foarte zdruncinat de lipsa ta de înțelegere. Sigur că putem să ne culcăm dacă vrei să faci din asta o condiție. Putem lua o cameră la hotel chiar acum, în clipa asta.

Arăta într-adevăr splendid cînd era rănit, și ea își dădu brusc seama că liniștea lui nu înseamnă slăbiciune și că sub aceste gînduri confuze și cuvinte prudente zăcea o sensibilitate neobișnuită, care s-ar putea să nici nu fie a bunătății.

— Ce-am putea să ne dovedim unul altuia prin asta sau prin contrariul? continuă el mai blînd. Că nu putem niciodată să facem dragoste?

Văzu deznădăjduită că ceea ce spusese era lipsit de orice legătură cu discuția lor.

— Mi-e grozav de rușine de vulgaritatea mea.

Nu era convinsă de ceea ce spunea dar o spusese ca o concesie față de el și lumea lui — o lume prea rafinată pentru ea care era încă necioplită ca să o guste, o femeie care își putea permite să cultive prin gustul ei emoții *posées*, o lume pe care puteai s-o înfrunți oricum dacă erai în perfecta ei intimitate. Nu, nu credea în cele ce-i spusese căci, deși ideea suna vulgar, ea știa că intuiția ei o condusese exact, deoarce ceea ce-i propusese este într-adevăr piatra de încercare a ființei bărbatului pentru femei. Nu cunoașterea calităților lui, care pot fi ana-

Scanned with OKEN Scanner

lizate sau deduse, ci chiar aroma personalității sale. Nimic altceva, doar actul dragostei fizice ne spune adevărul despre celălalt. Ea regreta amarnic că el a fost atît de puțin înțelept încît să-i răpească posibilitatea concretă de a-și da singură seama de ceea ce se ascunde sub frumusețea și convingerea lui. Totuși, cum putea să insiste?

— Bine, spuse el, întrucît căsătoria noastră va fi o afacere delicată și într-o mare măsură o chestiune de maniere, pînă cînd...

— Îmi pare rău — spuse ea. Zău nu știu cum să tratez onorabil cu tine și să evit să te dezamăgesc...

O sărută ușor pe gură și se ridică.

— Trebuie întîi să mă duc și să cer permisiunea mamei mele și să-i spun fratelui meu. Sînt grozav de fericit, deși acum sînt înfuriat pe tine.

Au mers pînă la mașină împreună și Justine s-a simțit dintr-odată foarte slabă, ca și cum ar fi fost scoasă din străfundurile apelor și părăsită în mijlocul oceanului.

— Nu știu ce să mai spun.

— Nimic. Trebuie să începi să trăiești — spuse el, în timp ce conducea mașina înapoi, și ea simți... ca și cum ar fi primit o palmă în plin obraz.

Intră în prima cafenea și ceru o ceașcă de ciocolată fierbinte, pe care o bău cu mîinile tremurînde. Apoi își pieptănă părul și se fardă. Știa că frumusețea ei este doar o reclamă și-i păstra prospețimea cu dispreț. Nu, într-un fel era într-adevăr femeie.

Nessim se duse cu mașina pînă la slujbă și așezîndu-se la masă, scrise următoarele pe o vedere: « Scumpa mea Clea, Justine a consimțit să se mărite cu mine. N-aș putea face niciodată lucrul ăsta dacă ar atenua sau împiedica în vreun fel dragostea ei pentru tine sau a mea... ».

Apoi, îngrozit la gîndul că, orice i-ar scrie Cleei, ar suna insipid, rupse hîrtia și-și încrucișă brațele. După o vreme de gîndire, ridică telefonul lucios și formă numărul lui Capodistria:

— Da Capo, spuse el încet. Îți amintești de planul meu de a mă căsători cu Justine? Totul s-a aranjat.

Puse receptorul la loc cu greu, ca și cum ar fi cîntărit o tavă, și rămase să-și privească propria imagine reflectată de masa de scris.

CAPITOLUL IV

Acum, după ce dusese la bun capăt importanța sarcină a convingerii Justinei, siguranța de sine îl părăsi și rămase față în față cu o senzație cu totul nouă pentru el, și anume o timiditate acută, o dorință vie de a nu-și înfrunta mama direct, de a nu-i împărtăși intențiile lui. Era uimit el însuși de acest sentiment, deoarece întotdeauna fuseseră foarte apropiați, nutrind o încredere reciprocă prea adîncă pentru a avea nevoie să fie rostită prin cuvinte. Fusese timid sau stîngaci numai cu fratele lui, stîngaci și el, dar cu ea, cu mama, niciodată. Și acum? Nu că s-ar fi temut de dezaprobare ei — știa că dorințele lui vor fi și ale ei de îndată ce le va rosti. Ce-l împiedica atunci? Nu putea spune. Totuși, roșea cînd se gîndea la ea acum. Își petrecu toată dimineața mișcîndu-se automat, fără odihnă, ridica o carte și apoi o punea jos imediat, prepara o băutură și apoi uita de ea, începea să deseneze dar lăsa repede cărbunele din mînă, ca să iasă în grădină. Telefonase la birou și spusese că se simte rău și apoi, ca întotdeauna cînd spunea o minciună, începu să sufere cu adevărat de un atac de indigestie.

Scanned with OKEN Scanner

Apoi vru să ceară legătura cu vechea casă de țară unde locuiau Leila și Narouz, dar se răzgîndi și ceru operatorului să-i dea garajul. Mașina îi va fi trimisă la prînz, i se răspunse, curată și unsă. Se întinse și-și acoperi fața cu mîinile. Apoi îi telefonă lui Selim, secretarul, și-i spuse să-l sune pe fratele său și să-l anunțe că o să vină să-și petreacă weekend-ul la Karm Abu Girg. Doamne, ce poate fi mai normal? Te comporți ca o servitoare care s-a logodit, își spuse el mînios. Apoi, pentru o clipă se gîndi să ia cu el pe cineva care să îndulcească încordarea întîlnirii. Justine? Imposibil. Luă un roman de Pursewarden și întîlni următoarea frază: « Dragostea este ca o tranșee de război — nu vezi inamicul dar știi că este mai înțelept să ții capul jos ».

Clopoțelul de la intrare sună. Selim îi aduse niște scrisori să le semneze și Nessim urcă apoi scările în tăcere ca să-și împacheteze bagajul și servieta. Trebuia să ia niște hîrtii ca să le vadă Narouz — hîrtiile unei mașini de irigat, cu ajutorul căreia să îmblînzească deșertul ce înconjura plantațiile. Discuțiile de afaceri erau binevenite.

Averile familiei Hosnani erau îndreptate în două direcții, despărțite în două sfere de responsabilități, și fiecare frate avea una din ele. Nessim controla Banca și filialele ei din toată Mediterana, în timp ce Narouz ducea viața unui feudal copt, fără să se miște de la Karm Abu Girg, unde pămînturile Hosnanilor se luptau cu deșertul, pătrunzînd în el an după an, întinzîndu-și plantațiile de roșcov, pepene galben și porumb și scoțînd sarea care le otrăvea.

— Mașina vă așteaptă — spuse secretarul cu față de uliu, întorcîndu-se. Conduc eu, domnule?

Nessim dădu din cap în sens negativ și-i făcu încet semn să plece, apoi traversă din nou grădina, ținîndu-și bărbia în mînă. Se opri lîngă micul lac artificial să se uite la pești — niște jucării costisitoare ale vechilor împărați japonezi, supraviețuitori ai unui veac de lux. Îl costase foarte mult să-i aducă și acum se sfîrșeau unul cîte unul, istoviți de o boală necunoscută — poate dorul de casă. Pursewarden își petrecea ore întregi uitîndu-se la ei. Spunea că-l ajutau să se gîndească la artă.

Mașina lui imensă, de argint, stătea la ușă, cu cheia de contact în tabloul de comandă. Se urcă în ea, gînditor, și porni încet prin oraș, privind cu seninătate parcurile și piețele și clădirile, pierzîndu-și timpul intenționat, lipsit de hotărîre, gonind orice dorință de a acționa de îndată ce-i trecea prin minte vreo idee.

Cînd, în sfîrșit, ajunse la mare, o luă pe cornișa care strălucea în lumina soarelui și privi o vreme mare netedă și cerul fără nor. Mașina abia înainta. Apoi acceleră brusc și începu să alunece de-a lungul țărmului mării cu mai multă hotărîre. Se îndrepta spre casă.

În curînd pătrunse pe drumul de țară, lăsînd în urmă orașul cu palmierii care foșneau legănați în bătaia vîntului de primăvară. O luă înspre rețeaua de albii de lacuri secate, unde drumul pietruit se întrerupea. Iar în locul lui apărură urmele cafenii lăsate de mașini pe pămînt, de-a lungul terasamentului și a mlaștinilor negre tivite de trestii cu frunza tăioasă și cîteva lanuri de grîu. Praful îi pătrundea printre roți și în mașină, acoperind totul cu un polen fin. Parbrizul se umplu încet de praf și trebui să dea drumul la ștergătoarele de parbriz să-l curețe. Luînd-o pe potecile șerpuitoare pe care le știa pe dinafară, ajunsese, după mai mult de o oră de mers, la marginea unei limbi de pămînt încadrat de o apă uimitor de albastră. Își lăsă mașina în umbra unei case dărăpănate, poate vestigiile unui loc de rugăciune din vremea comerțului fluvial

Scanned with OKEN Scanner

prosper între Damietta şi Golf. Acum casa era crăpată de tot, stînd zile întregi sub cerul de bronz egiptean, uitată de cei care o ridicaseră.

Încuie cu grijă maşina şi o luă pe o potecă strîmtă, traversînd o întindere cu răsaduri de fasole săracă şi pepeni prăfuiţi, mărginită de porumb indian, care foşnea, şi ajunse la un debarcader, unde îl aştepta un vîslaş bătrîn într-o barcă dărăpănată. Dintr-o ochire văzu de partea cealaltă a rîului caii aşteptînd şi alături de ei profilată silueta fratelui său. Tulburat cînd îl văzu, făcu un gest stîngaci de plăcere. Păşi în barcă cu inima bătîndu-i.

— Narouz?

Cei doi fraţi atît de diferiţi ca fizic şi chip se îmbrăţişară. Nessim avu sentimentul agonic al unei timidităţi încă neîncercată de el.

Fratele cel mic, mai scund şi mai solid decît Nessim, purta o bluză albastră ţărănească, deschisă la gît şi cu mînecile suflecate care-i dezveleau braţele puternice acoperite de păr negru şi creţ. De şold îi atîrna cartuşiera veche italienească. Pantalonii turceşti, cu o curea demodată, erau vîrîţi în cizme înalte, vechi şi încreţite, făcute din piele moale. Se ghemui emoţionat şi stîngaci în braţele fratelui său, apoi se eliberă, ca un boxer dintr-o luptă corp la corp. Dar cînd ridică ochii, se putea înţelege limpede nenorocirea care-şi pusese amprenta pe întreaga sa viaţă: buza de sus îi era despicată cu totul de la baza nasului, ca şi cum ar fi primit o lovitură grozavă: o buză de iepure care nu fusese prinsă şi cusută la timp. Prin despicătură se vedea pînă în gingie un dinte alb. Buza se termina în două bucăţele de carne roză, întotdeauna ude. Părul său, lung şi cîrlionţat ca al unei femei, îi cădea pe frunte. Avea ochi minunaţi: de o inocenţă albastră, asemănători cu ochii Cleei: într-adevăr, splendoarea ochilor îi transfigura întreaga urîţenie. Lăsase să-i crească o mustaţă zdrenţuită şi neegală deasupra buzei de sus, cum se plantează iederă pe un zid urît, dar, acolo unde părul era rar, cicatricea tot apărea iar barba scurtă, insuficientă, era o mască proastă: arăta pur şi simplu ca şi cum nu s-ar fi ras de o săptămînă. Nu avea nici o formă şi contururile gîtului de faun şi pometii ieşiţi apăreau confuze. Avea un rîs timid şi şuierat şi, ori de cîte ori rîdea, privea în jos ca să-şi ascundă buza. În ansamblu luate mişcările dizgraţioase — braţele şi picioarele erau puţin strîmbe şi păroase, ca ale unui păianjen — dînd însă senzaţia unei forţe copleşitoare ţinută sub un control sever. Glasul adînc şi pătrunzător avea ceva din magia unei voci de contralto.

Ori de cîte ori se întîlneau, căutau — dacă se putea — să aibă în jurul lor servitori sau prieteni ca să le micşoreze timiditatea; astăzi Narouz îl adusese pe Ali, agentul său comercial, ca să mîne caii în întîmpinarea bărcii. Bătrînul servitor cu urechile ciuntite luă o mînă de praf de la picioarele lui Nessim şi o apăsă pe frunte înainte de a-i strînge mîna. Se despărţi cu greutate din îmbrăţişarea lui Nessim, ca din îmbrăţişarea cuiva pe care-l iubeşti din copilărie. Narouz era încîntat de gestul firesc şi camaraderesc dar plin de simţire al fratelui său şi rîse de plăcere privind în jos.

— Şi Leila? întrebă Nessim cu voce scăzută, ridicîndu-şi mîna la faţă, în vreme ce vorbea.

— E bine, spuse Narouz cu o voce care izvora parcă de sub un arcuş abia dat cu sacîz. De două luni. Mulţumesc lui Dumnezeu.

Mama lor trecea prin perioade de instabilitate mintală, care ţinea cîteodată săptămîni întregi înainte de a-şi reveni la normal. Era o renunţare tăcută la lumea reală, care nu mai privea pe nimeni, căci acum ştia cînd avea să-i vină atacul şi se pregătea singură să-l întîmpine. În aceste momente îşi petrecea toată ziua în coliba mică de la capătul grădinii de trandafiri, citind şi scriind, în cea mai mare parte scrisori lungi, pe care Mountolive le citea cu caldă afecţiune în Japonia,

Scanned with OKEN Scanner

Finlanda sau Peru. Întovărășită numai de o cobră, Lelia aștepta pînă cînd îi trecea influența malefică a spiritului *afritei*. Aceste crize se repetau de mai mulți ani, de la moartea tatălui lor, și nici unul dintre fiii ei nu se mai tulbura din pricina acestor devieri de la normalul vieții duse în această casă mare.

— Leila s-a însănătoșit din nou — spuse Narouz cu vocea sa pătrunzătoare. Și e atît de fericită ! Mountolive a anunțat că se întoarce. Arată de parcă a întinerit cu cîțiva ani.

— Înțeleg.

Cei doi frați încălecară și porniră încet de-a lungul rețelei de diguri și terasamente care ducea la lacul cu parcelele de culturi. Lui Nessim îi plăcea întotdeauna să călărească, pentru că îi aducea aminte de adevărata sa copilărie — atît de plină de variație față de acei cîțiva ani petrecuți în casa lui Abukir, unde Leila se mutase pentru o vreme după moartea tatălui lor.

— Toate pompele pe care le-ai comandat trebuie să sosească luna viitoare — strigă el și Narouz chicoti de plăcere ; dar în același timp se gîndea la terasamentul moale și negru al rîului, cu potecile lui precare ce separau pătratele de pămînt cultivat și care îi aduceau aminte permanent de comorile copilăriei. Căci acesta era adevăratul Egipt — Egiptul unui copt, în timp ce orașul alb, ca privit printr-un spectru prăfuit, era încărcat de imaginile ostile și supărătoare venite din alte țări — imitații ale Greciei, Siriei și Tunisului.

Era o zi frumoasă și bărci ușoare alunecau pe apă printre cîmpurile de fasole, înspre afluenții rîului, cu spinările catargelor arcuite, cu velatură latină atingînd apa pîraielor. Din loc în loc cîte un cîrmaci cînta, ținînd ritmul pe o tamburină. Iar vocea lui se împletea cu oftatul păsărilor *sakkias* și cu zgomotele satului din depărtare, ale rotarilor sau dulgherilor care făceau roți pentru căruțe, sau cu zgomotele plugurilor ușoare ce arau pămînturile aluviale din jurul rîului.

Pescărușii strălucitori treceau prin apă, ca niște săgeți, cu aripile tremurînd, în timp ce ici și colo bufnițe mici și cafenii, uitîndu-și obiceiurile nocturne, zburau printre bancurile de nisip sau se adăposteau tăcute, două cîte două, printre ramurile copacilor.

Cîmpurile verzi începuseră să se lărgească pe măsură ce înaintau călare printre recoltele bogate și mirositoare de *bercim* și de fasole, deși drumul urma răbdător cursul rîului iar imaginile lor răsturnate în apă înaintau și ele.

Ici și colo se zăreau cătune, case de chirpici cu acoperișuri plate, care acum străluceau, acoperite cu frunzele aurii ale porumbului indian. Trecură pe lîngă un șir de cămile care coborau spre un bac și apoi pe lîngă o turmă de *gamoose* mari și negri — bizoni egipteni — care își adînceau nasurile în noroiul și mocirla de apă neagră, gonind mușteie de pe pielea ca pergamentul, cu cozile lor grele ca plumbul. Cu coarnele mari și arcuite păreau să fi coborît din fresce uitate.

E straniu cît de încet s-a urnit viața aici, se gîndea Nessim cu plăcere, în timp ce înainta înspre pămînturile familiei Hosnani. Femeile băteau untul în piei de capră atîrnate de trepiede de bambus sau coborau într-un singur rînd înspre rîu, ducîndu-și vasele. Bărbații, în robe albastre de bumbac, cîntau la fîntîni, matroane înfășurate din creștet pînă-n tălpi în văluri ușoare negre, ușor prăfuite, purtau mărgele albastre împotriva deochiului, după cum cerea obiceiul. Și apoi toate amabilitățile primitive ale drumului care se schimbau între trecători cărora Narouz le răspundea cu vocea sa răsunătoare, atît de potrivită limbii și locului.

« *Naharak Said !* » striga el plin de veselie, sau « *Said Embarak* » în timp ce călătorii îi zîmbeau și-l salutau : « Să-ți fie ziua binecuvîntată » — își aminti Nessim traducerea, în timp ce zîmbea și înclina capul, copleșit de splendoarea acestor

Scanned with OKEN Scanner

străvechi saluturi, pe care nu le putea auzi decît în cartierul arab al oraşului; « să-ţi fie ziua de azi la fel de binecuvîntată ca cea de ieri ».

Se întoarse şi spuse « Narouz » şi fratele său îl ajunse încet din urmă, spunînd:

— Mi-ai văzut biciul?

Plecînd capul, rîse din nou cu dinţii dezveliţi ce se vedeau prin crăpătura buzei. Ducea un bici splendid din piele de hipopotan, care se încolăcea liber, prins de şa.

— Am descoperit cel mai perfect bici după trei ani de căutări. Sheik Bedawi l-a trimis încoace de la Assuan. Ştii? Ridică pentru o clipă ochii săi strălucitor de albaştri şi privi în ochii fratelui său cu o bucurie intensă.

— E mai bun ca un pistol. În orice caz mai bun ca un 99 — spuse el încîntat ca un copil. Am exersat foarte mult cu el. Vrei să vezi?

Fără să aştepte răspuns, puse bărbia în piept şi merse la trap cîţiva paşi pînă în locul unde cîteva găini scormoneau pămîntul sterp de lîngă coliba unui păstor. Un cocoş înspăimîntat, care alerga mai repede decît ceilalţi, trecu printre copitele calului. Nessim îşi opri calul ca să privească. Braţul lui Narouz ţîşni, biciul cel lung se desfăcu încet în aer, apoi se înţepeni cu un sunet surd şi brusc, troznind trist. Nazour descălecă şi ridică creatura mutilată încă tremurîndă şi caldă cu aripile jumătate despărţite de corp, cu capul sfărîmat. I-o aduse lui Nessim în triumf, ştergîndu-şi la întîmplare mîna de pantalonii lui lăbărţaţi.

— Ce zici?

Nessim admiră enorm biciul, în timp ce fratele său aruncă pasărea moartă servitorului său şi încălecă fără grabă. Călăreau unul lîngă altul acum, ca şi cum vraja care împiedica comunicarea se risipise. Nessim vorbea despre noua maşină care fusese comandată şi asculta despre lupta lui Narouz cu seceta şi rafalele de nisip. Cînd vorbeau despre asemenea subiecte neutre îşi pierdeau identitatea şi puteau fi naturali. Strîns uniţi de asemenea discuţii erau ca doi îndrăgostiţi orbi care îşi pot exprima sentimentele doar prin atingeri: supuşii mîinilor lor.

Ţinuturile erau tot mai bogate acum, plantate cu tamarisc şi roşcov, deşi ici şi colo treceau pe lîngă rămăşiţele caselor abandonate de proprietari prea săraci sau prea leneşi ca să poată lupta cu deşertul care înconjura din trei părţi fîşia fertilă de pămînt. Case vechi, dărăpănate, părăsite şi năpădite, priveau peste apă cu ochii ferestrelor fără geamuri şi cu uşile sfărîmate. Porţile covîrşite de buruieni şi de rugină dădeau în grădini de o frumuseţe sălbatică, în care fîntînile de marmură şi statuile sfărîmate mărturiseau gloria trecută. Pe amîndouă părţile, pămînturi bine împăturite formau perimetrul exterior al domeniilor familiei — palmieri, salcîmi, sicomori — sprijin precar vieţii care, fără umbră şi apă, se pierdea, transformîndu-se iar în deşert. Într-adevăr, îţi dădeai seama de existenţa deşertului chiar fără să-l vezi, fără nici un gust, ca o bucăţică de anafură.

Ici o insulă veche cu un palat ruinat; colo poteci întortocheate, canale de apă curgătoare unde bărci subţiri în formă de aripi de pasăre îşi cărau încărcătura de grîu.

Se apropiau de sat .Un pod înalt se ridica deasupra malului de noroi, încoronat de un mănunchi magnific de palmieri, cu un rînd de bărci colorate care aşteptau clipa prielnică ca s-o pornească. Aici, de la înălţime, se zărea la orizont ceaţa albastră magnetică a deşertului, întinsă în spatele pămînturilor bogate, a plantaţiilor verzi şi a apei. După colţ, întîlniră un grup de ţărani care-i aşteptau şi care izbucniră în strigăte: « Ce cinste pentru sat ! » « Ne aduceţi binecuvîntarea » — mergînd pe lîngă ei, în timp ce călăreau şi zîmbeau în stînga şi în dreapta. Cîţiva dintre cei mai înstăriţi înaintară şi le luară mîna să le-o sărute şi alţi cîţiva sărutară chiar scara de fier a şeii lui Nessim. Astfel trecură prin sat înspre peticul de apă

Scanned with OKEN Scanner

de smarald dominat de grațiosul minaret în formă de smochină și de mănunchiul de cupole așezate ca un stup, strălucitoare, care deosebeau bisericile copte de cele ale strămoșilor lor. De aici, drumul o coti din nou înapoi peste cîmpie înspre casa mare cu pereți, pe care timpul își lăsase semnele, ruinată și prăbușită, în multe locuri cu igrasie, iar în alte părți acoperite de *graffiti*, așa cum cereau superstițioșii, ca să ferească *afreet*-ul, amprente negre ale mîinii cu efect de talisman, sau formula magică: *Bism'illah'ma'sha'llah* (Domnul să ne ferească de cel rău). Pentru acești săteni credincioși ridicaseră pe colțurile zidurilor minuscule mori de vînt de lemn în forma unor oameni cu mîinile ridicate spre cer, ca să înspăimînte și să îndepărteze *afreet*-ul. Acesta era conacul Karm Abu Ging care aparținea familiei Hosnani.

Emin, administratorul-șef, aștepta la poarta din afară ca să-i întîmpine cu obișnuitele saluturi răgușite, pe care le cerea obiceiul, înconjurat de un grup de copii timizi, care trebuiau să țină caii și să-i ajute pe călăreți să descalece.

Ușile mari și pliante ale curții, cu zăvoarele lor în formă de pistoale și cu tăbliile pline de inscripții, au fost trase în lături ca să poată intra direct în curte. În capătul celălalt era clădită casa cu două aripi — primul etaj era aplecat în jos, privind de-a lungul arcurilor boltite de dedesubt — o curte cu grînare și camere de primire, magazii și grajduri. Nessim nu trecu pragul înainte de a admira încă o dată desenele șterse dar încă vizibile care împodobeau peretele pe partea dreaptă — și care zugrăveau cu o serie de semne aproape hieroglifice călătoria sfîntă pe care o făcuse el ca să se scalde în Iordan: un cal, o mașină, un vas, un avion, toate reprezentate neșlefuit. Murmură o rugăciune, și micul grup de servitori zîmbiră cu satisfacție, înțelegînd prin aceasta că lunga ședere la oraș nu-l făcuse să uite felul de a te purta la țară. Nu uita niciodată să spună această rugăciune. Era ca și cum și-ar fi arătat pașaportul. Și Narouz era recunoscător pentru tactul pe care îl arăta acest gest — care nu numai că-i făcea pe servitori să-l îndrăgească pe Nessim, ci de asemenea îi întărea propria sa poziție printre ei. Pe cealaltă parte a porții, o serie de desene asemănătoare arătau că și el, fratele mai mic, făcuse pelerinajul religios care este obligatoriu pentru orice copt cu principii religioase.

Poarta principală era flancată pe ambele părți de cîte o hulubărie, clădită din coloane greoaie din oale de pămînt lipite la întîmplare cu lut, atît de caracteristice caselor de țară din Egipt, porumbelul reprezentînd mîncarea cea mai aleasă ce se poate găsi pe masa nobilului de țară. Toată ziua, un nor de porumbei adăpostiți aici, se roteau și fluturau deasupra casei boltite. Aici domnea o activitate permanentă: paznicul de noapte negru, ghafirii, misiții, servitorii înaintau unul cîte unul ca să-l salute pe fratele cel mare, moștenitorul. I se dădu o cană cu vin și un buchet de flori, în timp ce Narouz, zîmbind, stătea mîndru alături de el.

Apoi înaintară încet, cum o cerea ceremonia, prin galeria cu ferestre divers colorate, care îi transformă pentru cîteva clipe în arlechini, ca să iasă în grădina de trandafiri cu chioșcul zdrențuit și neîngrijit și potecile șerpuitoare înspre casa de vară, unde Leila citea cu fața nevoalată. Narouz o strigă o dată, ca s-o prevină pe cînd se apropiau de casă, adăugînd: « Ghici cine a venit?». Femeia își trase repede vălul pe față și-și întoarse ochii ei înțelepți spre ușa luminată de soare, spunînd:

— Băiatul azi n-a adus laptele. Aș vrea să-l certi, Narouz. E foarte zăpăcit. Șarpele trebuie hrănit la ore regulate sau de nu, se înfurie.

Apoi vocea i se mlădie ca o pasăre în aer, devenind aproape un suspin bogat și melodios, rostind « Nessim ». Îi repetă numele de două ori, în timp ce se îmbrățișau tremurînd și cu atîta afecțiune încît Narouz rîse, înghițind și gustînd atît bucuria de a vedea dragostea fratelui său pentru Leila, cît și amărăciunea

Scanned with OKEN Scanner

sa dîndu-şi seama că Nessim, fiul cel frumos, era favoritul ei. Nu era gelos pe Nessim, numai că melodia vocii mamei şi tonul pe care niciodată nu-l folosise cînd vorbea cu el îl dureau. Întotdeauna fusese aşa.

— Am să vorbesc cu băiatul, spuse el, şi se uită în jur după şarpe. Egiptenii consideră şarpele ca un vizitator norocos şi nu-l omoară niciodată, pentru că în felul acesta ar aduce nenoroc asupra căminului şi lunga meditaţie a Leilei în micuţa casă de vară n-ar fi fost completă fără această cobră indolentă care învăţase să bea lapte dintr-o farfurioară, ca o pisică.

Se aşezară, ţinîndu-se de mînă, şi Nessim începu să vorbească despre chestiuni politice, privindu-i cu ochii aceia întunecaţi, inteligenţi şi tineri. Din cînd în cînd Leila aproba din cap cu un aer hotărît, în timp ce fiul mai mic îi privea pe amîndoi plin de adîncă admiraţie pentru felul scurt şi concis în care Nessim îşi exprima ideile, rezultatul unei îndelungate vieţi publice. Narouz simţea cum aceste cuvinte abstracte îi ajungeau la urechi, pline de înţelesuri pe care el le bănuia doar pe jumătate şi — deşi ştia că-l privesc şi pe el ca pe oricare altul — ele păreau că aparţin unei alte lumi, mai rare, populată de sofişti şi matematicieni, fiinţe care născocesc şi rostesc dorinţele vagi şi dorinţele incoerente pe care le simţea formîndu-se în sinea sa ori de cîte ori era vorba de Egipt sau de domeniile familiei. Îşi sugea încheietura arătătorului şi stătea lîngă ei, ascultînd, privindu-şi cînd mama, cînd pe Nessim.

— Şi acum, Mountolive se întoarce, sfîrşi Nessim, şi pentru prima oară vom fi înţeleşi în ceea ce încercăm să facem. E sigur că ne va ajuta dacă va putea. El înţelege.

Rostirea numelui Mountolive avu două urmări. Femeia îşi coborî ochii spre mîinile ei albe, care stăteau aşezate pe o scrisoare neterminată — ochi atît de strălucitori, făcuţi cu kohl şi antimoniu, încît ar fi fost greu să vezi cînd erau plini de lacrimi. Totuşi nu era nici o lacrimă. Străluciră doar plini de afecţiune. Se gîndea oare la acele scrisori lungi pe care le scrisese, plină de credinţă, în tot timpul perioadei în care fuseseră despărţiţi? Dar Narouz simţi cum gelozia se răsuceşte în mintea sa la auzul acestui nume, sub care, îngropate ca sub o piatră de mormînt, ascunsese amintiri din diferite epoci — amintirea tînărului secretar al Înaltei Comisii pe care mama sa îl . . . (niciodată nu rostise în minte cuvîntul « iubise », ci lăsase un spaţiu liber acolo unde cuvîntul ar fi trebuit să stea în gîndurile lui). Îşi amintea de bărbatul bolnav din scaunul pe rotile, care observase totul fără să se plîngă. Sufletul lui Narouz vibra de pasiune pentru tatăl său cînd numele lui Mountolive răsună ca o notă muzicală. Înghiţi în sec şi se mişcă neliniştit, privindu-şi mama cum, cu mîna tremurătoare, împăturea o scrisoare şi o strecura într-un plic.

— Putem avea încredere în el? îl întrebă Leila pe Nessim. L-ar fi lovit peste gură dacă ar fi răspuns « nu ». Pur şi simplu dorea să-l audă rostindu-i numele din nou, nimic altceva. El îi sărută mîna şi Narouz admiră cu lăcomie zîmbetul său curtenitor cînd îi răspunse:

— Dacă nu putem avea încredere în el, atunci în cine am putea avea?

În tinereţe. Leila fusese şi frumoasă şi bogată. Era fiica unui medic, crescută la mănăstire şi, frecventînd mereu înalta societate, a fost printre primele femei copte care au abandonat vălul şi începu să se ocupe de studiul medicinei, împotriva voinţei părinţilor ei. Dar căsătoria la o vîrstă fragedă cu un om mult mai bătrîn decît ea pusese capăt incursiunii în domeniul acestei ştiinţe unde posibilităţile ei ar fi putut s-o ducă departe. Climatul vieţii egiptene era de asemenea ostil libertăţii femeii şi ea renunţă la carieră în favoarea unui sat pe care l-a admirat, poate, mult şi pentru circuitul lipsit total de evenimente al vieţii de ţară. Totuşi, sub toate acestea, focul a continuat să ardă. Îşi păstrase prietenii şi pasiunile, vizi-

Scanned with OKEN Scanner

tase Europa la fiecare cîțiva ani, colaborase la periodice în patru limbi. Mintea ei fusese formată de singurătate, îmbogățită de cărți discutate numai în scrisori către prieteni din locuri îndepărtate, citite doar în singurătatea *haremului*. Apoi surveni apariția lui Mountolive și moartea soțului ei. Era liberă acum, respirînd pe marginea unei lumi noi în care ea nu avea nici o grijă decît să-și crească copiii. Timp de un an a ezitat între Paris și Londra, neștiind pe care să-l aleagă drept principală reședință și, în vreme ce ezita, totul se nărui. Frumusețea ei care nu o interesase în special, cum întotdeauna se întîmplă cu cei frumoși, a fost dintr-o dată devastată de o variolă confluentă, care i-a distrus trăsăturile minunate și i-a lăsat numai acei ochi de sibilă egipteană. Vălul negru și hidos pe care, atîta vreme, îl considerase ca simbol al servituții, deveni un refugiu unde își putea ascunde ruinele frumuseții ce fusese considerată atît de remarcabilă în tinerețe. Nu avea curajul să-și expună obrazul mutilat prin capitalele Europei, să braveze în față condoleanțele mute ale prietenilor care-și aminteau cum arătase odată. Întoarsă atît de repede la locul plecării, se hotărî să rămînă și să-și sfîrșească viața pe domeniul familiei, într-o izolare cît se poate de severă. Singura evadare erau scrisorile și cititul — singura grijă erau fiii. Toată neliniștea sentimentelor ei era îndreptată acum spre acest îngust domeniu de activitate. O întreagă lume de relații trebuia condusă iar ea se întoarse cu hotărîrea unui bărbat spre această lume. Bolii, singurătății, plictiselii — le făcea față una cîte una și le învingea — trăind retrasă ca o împărătească detronată, hrănindu-și șarpele și scriindu-și scrisorile interminabile, pline de voiciunea și scînteia vieții, acum acoperite de văl și care puteau răzbate numai prin ochii încă negri și tineri.

Nu era văzută niciodată în societate și devenise un fel de legendă printre aceia care-și aminteau de ea din trecut și care o porecliseră pe bună dreptate « rîndunica neagră ». Acum stătea ziua la masa aceea aspră de lemn rustic, așternînd pe hîrtie la nesfîrșit scrisul acela înalt și gînditor, muindu-și tocul de pană de gîscă într-o călimară de aur. Scrisorile acestea deveniseră însăși viața ei, și scriindu-le începu să sufere de acel simțămînt deformator al realității, propriu scriitorilor cînd au de-a face cu oameni adevărați: în anii în care îi scrisese lui Mountolive, de pildă, îl reinventase, ca să spunem așa, cu atîta succes, încît el nu mai exista ca o ființă omenească adevărată, ci ca un personaj al propriei sale imaginații. Aproape uitase cum arăta, la ce se putea aștepta de la prezența lui fizică, iar cînd sosi telegrama vestind că este așteptat din nou în Egipt, nu simți nimic altceva decît teama că ar putea să destrame, prin prezența lui fizică, imaginea creată de mintea ei.

— Nu vreau să-l văd, murmurase ea la început, supărată, și numai apoi începuse să tremure și să-și acopere fața devastată cu mîinile.

— Mountolive o să vrea să te vadă, spuse Nessim în cele din urmă, cînd veni din nou vorba despre el. Cînd pot să-l aduc? Legația se mută curînd la reședința de vară, așa că va fi în Alexandria tot timpul.

— Trebuie să aștepte pînă sînt gata, spuse ea, simțind încă o dată cum se ridica mînia în sufletul ei din cauza amestecului nedorit care-i tulbura propria-i născocire, atît de dragă. După atîția ani . . .

Și apoi întrebă cu o pornire patetică, lascivă:

— E bătrîn? E cărunt? Piciorul i s-a vindecat? Poate să umble? Căderea de la ski din Austria . . .

Narouz asculta toate acestea pus pe ceartă și cu inima tristă și grea: urmărea sentimentele exprimate de vocea ei, cum urmărești linia melodică a unui cîntec.

— E mai tînăr ca niciodată, spuse Nessim. N-a îmbătrînit nici cu o zi. Și, spre uimirea lui, ea îi luă mîna și lipind-o de obraz, spuse dintr-o dată:

— Oh . . . sînteţi îngrozitori amîndoi. Plecaţi ! Lăsaţi-mă singură acum. Trebuie să scriu nişte scrisori.

Nu ţinea nici o oglindă în harem de cînd i se răpise încrederea în sine, dar, cînd era singură, îşi făcea ochii şi sprîncenele cu creionul, în taină, într-o oglindă aurită, de buzunar — ochii, singura comoară care-i mai rămăsese — încerca diferite feluri de a-i machia, exersa diferite feluri de a privi, stîrnite de observaţiile pe care le făcea interlocutorul ei — se străduia să dea rămăşiţelor frumuseţii o expresie pe măsura minţii ei pline de viaţă. Era ca un om care, pierzîndu-şi brusc vederea, învaţă să citească cu singurele organe rămase — mîinile.

Acum, cei doi intrară din nou în casa cea veche, cu odăile răcoroase dar prăfuite, pe pereţii căreia atîrnau covoare vechi şi rogojini brodate, pline de mobilă gigantică de mult demodată — un fel de Ottoman Buhl, cum se pot vedea numai în vechile case din Egipt. Coardele inimii lui Nessim vibrau cînd îşi aducea aminte de urîţenia lor, de mobilele învechite din al Doilea Imperiu, şi gelozia era mai mare ca rutina. Servitorul, după obicei, oprise toate ceasurile. Aceasta însemna în limbajul lui Nessim: « stai cu noi atît de puţin, să nu ne amintim de scurgerea orelor. Dumnezeu a făcut eternitatea. Totuşi să scăpăm de sub despotismul timpului. » Această politeţe veche ereditară îl umplea de emoţie pe Nessim. Deşi adora baia fierbinte, chiar şi aranjamentul sanitar primitiv — nu existau băi — părea să se potrivească cu cele din jur. Nazour însuşi dormea gol iarna şi vara. Se spăla în curte — un servitor îi turna apă dintr-un ulcior de pămînt. În casă, purta de obicei un halat albastru şi papuci turceşti şi fuma dintr-o narghilea lungă cît o puşcă.

În timp ce fratele mai mare îşi despacheta hainele, Narouz stătu pe marginea patului studiind hîrtiile care umpleau valiza, visînd cu o hotărîre tăcută, căci ele vorbeau despre maşina cu ajutorul căreia îşi propusese să menţină şi să-şi extindă atacul asupra nisipului fără viaţă. Îşi închipuia o armată de copaci şi de arbuşti mărşăluind drept înainte spre deşert — roşcovi şi măslini, viţă de vie . . . arbori de fistic, piersici şi caişi, răspîndind în jurul lor culoarea verde a vieţii, în locurile acelea nelocuite, pline de praf şi de sarea mării. Privea aproape cu patimă la desenele utilajului din broşurile strălucitoare pe care i le adusese Nessim, atingîndu-le drăgăstos cu degetele, închipuindu-şi că aude sunetul făcut de apa dulce sorbită de pompe care topea încet sarea inertă a pămîntului şi apoi se grăbea să hrănească rădăcinile înfometate ale copacilor. Gebel Maryut, Abusir — gîndul său zbura ca o rîndunică de-a lungul şi de-a latul dunelor din deşertul mitrian, cucerindu-l cu mintea.

— Deşertul, spunea Narouz. Fiindcă veni vorba, mergem călare mîine pînă la corturile din Abu Kar. Mi s-a promis un cal arăbesc şi vreau să-l dresez singur. O să fie o excursie plăcută.

Pe Nessim propunerea îl încîntă imediat.

— Da, spuse.

— Dar devreme, spuse Nazour, şi putem trece pe lîngă plantaţiile de măslin ca să vezi cum înaintăm. Vrei? Te rog ! Îl strînse de braţ. De cînd am început cu *chmlali* tunisian, n-am avut nici un accident. Ah, Nessim ! Cît aş vrea să rămîi aici. Locul tău e aici.

Ca întotdeauna, Nessim începea să dorească acelaşi lucru. Seara luară masa în felul acela învechit — atît de diferit de luxul impertinent alexandrin — fiecare îşi luă şervetul de la masă şi merse să îndeplinească în curte ceremonia spălatului pe mîini care preceda prînzurile la ţară. Doi servitori le turnau apa în timp ce stăteau umil unul lîngă altul spălîndu-şi degetele cu săpun galben şi curăţindu-le cu apă portocalie. Apoi, la masă, unde singurul or tacîm era o lingură de lemn

Scanned with OKEN Scanner

pentru supă — altfel rupeau turtele subțiri de țară și e. nmuiau în sosul mîncării cu carne. Leila lua masa întotdeauna singură în pavilionul femeilor și se ducea la culcare devreme, așa că cei doi frați rămaseră să mănînce singuri. O făceau pe îndelete cu pauze lungi între feluri și Narouz juca rolul de gazdă așezînd bucate alese în farfuria lui Nessim și rupînd găina și curcanul cu degetele sale puternice ca să-și servească mai bine oaspetele. La sfîrșit, după ce fură servite dulciurile și fructele, se reîntoarseră la servitorii care-i așteptau să le spele din nou mîinile.

În acest timp, masa fusese curățată de farfurii și dată în lături pentru ca divanele demodate să fie scoase afară pe balcon. Au fost aduse instrumentele de fumat — narghilele lungi și umflate, tutunul preferat al lui Narouz și o farfurie de argint cu dulciuri. S-au așezat amîndoi în tăcere ca să-și bea cafelele. Nessim își scosese papucii și-și încrucișase picioarele sub el: stătea cu bărbia în palmă întrebîndu-se cum ar fi putut să le împărtășească vestea căsătoriei lui, care îl frmînta, și dacă să expună cinstit motivele care-l făceau să-și aleagă o soție cu o religie diferită de a sa. Noaptea era liniștită și fierbinte și mirosul florilor de magnolie ajungea în balcon în adieri care făceau flacăra lumînărilor să danseze și să fluture; era frămîntat de nehotărîre.

Cînd ești într-o asemenea stare de spirit, orice propunere de divertisment, de amînare, era reconfortantă, așa că-i făcu plăcere cînd Narouz îi propuse să cheme pe cîntărețul satului să le cînte, obicei care îi distrase de multe ori pe cînd erau tineri. Nimic nu este mai aproape de tăcerea grea a nopții egiptene ca sfîșierea copilărească a notei *kemengeh*-ului. Narouz bătu din palme și dădu un ordin și imediat bătrînul sosi din pavilionul servitorilor unde mînca în fiecare seară din bunătatea stăpînilor, apropiindu-se cu un pas încet și supus care dovedea cît de bătrîn și de orb era. Lemnul viorii sale mici era făcut din jumătate de nucă de cocos. Nazour sări în picioare și-l așeză pe o pernă la marginea balconului. În curte se auziră pași și o voce cunoscută, cea a profesorului Mohamed Shebab, care urca scările, zîmbind cu fața încrețită și-l apucă de mînă pe Narouz. Fața sa strălucitoare era plină de păr ca fața unei maimuțe și purta, ca de obicei, costumul lui negru, imaculat, cu un trandafir la butonieră. Era un fel de filfizon căruia îi plăcea să-și trăiască viața și aceste vizite la casa cea mare erau singurele distracții ale vieții sale, pe care o trăia cea mai mare parte a anului îngropat în deltă; își adusese vechea și prețioasa narghilea, pe care o avea de un sfert de veac. Era încîntat că mai poate auzi muzică și ascultă emoționat sălbatica *guasidas* pe care le-o cînta bătrînul — cîntece religioase arabe pline de nostalgia deșertului. Vocea bătrînă ruptă ici și colo ca o frunză veștedă, se ridica și cobora în noapte: desena linia melodică tremurătoare a cîntecelor, ca și cum ar fi urmat drumurile antice ale gîndurilor și sentimentelor pe jumătate obliterate. Mica vioară întovărășea plînsul cuvintelor, purtîndu-i înapoi în vremea copilăriei. Și apoi, dintr-o dată, cîntărețul izbucni într-un cîntec pătimaș de pelerin, care exprima minunat dorul musulmanilor pentru Mecca și adorația lor pentru Profet. Melodia flutura în inima fraților, ca o pasăre care își tresaltă aripile, închisă într-o colivie. Narouz, deși era copt, repeta extaziat ca o rugăciune « All-*ah*, All-*ah* ».

— Destul, destul! strigă Nessim la sfîrșit. Dacă vrem să ne sculăm devreme, trebuie să ne culcăm devreme, nu credeți?

Narouz se ridică și el și, jucînd în continuare rolul gazdei, porunci să se facă lumină și să se aducă apă și-l conduse pînă la odaia de oaspeți. Aici așteptă pînă cînd Nessim se spălă, se dezbrăcă și se sui în patul demodat care scîrțîia, apoi îi spuse « noapte bună ». În timp ce stătea în prag, Nessim zise impulsiv:

— Narouz — vreau să-ți spun ceva. Și apoi, colpeșit din nou de timiditate, adăugă: — Dar să lăsăm pe mîine. Vom fi singuri, nu-i așa?

Narouz încuviință și zîmbi:

— Deșertul este o asemenea tortură pentru servitori, că întotdeauna îi trimit înapoi, la margine.

— Da.

Nessim știa bine că egiptenii cred că deșertul este un gol populat în întregime de spiritele diavolilor și alți vizitatori grotești din Ellis, iadul musulmanilor.

Nessim adormi și, cînd se trezi, îl văzu pe fratele său complet îmbrăcat stînd lîngă patul său cu cafea și țigări.

— E timpul — spuse el. Îmi închipui că în Alexandria dormi pînă tîrziu.

— Nu, spuse Nessim, pare destul de ciudat dar de obicei sînt la birou cam la opt.

— La opt? Ah, săracul de tine! spuse Narouz în glumă și-l ajută să se îmbrace.

Caii așteptau și merseră împreună călare prin zori. O ceață albăstrie se ridica deasupra lacului. Aerul răcoros era aproape înghețat — dar soarele începuse să se ridice și să usuce roua de pe minaretul moscheii.

Narouz era acum în frunte, conducîndu-l pe drumurile șerpuitoare, pe cărările întortochiate pentru mersul călare și de-a curmezișul terasamentelor, aproape fără șovăială, căci întregul ținut era în mintea sa ca cea mai amănunțită hartă, întocmită de un maestru topograf. O purta întotdeauna în minte, ca pe un plan de bătălie, știind vîrsta fiecărui copac, debitul fiecărui izvor de apă, mișcarea fiecărui fir de nisip. Era stăpînit de deșert.

Încet, făcură ocolul întregii plantații, evaluînd sobru progresele și discutînd planurile pentru următoarea ofensivă, după ce va avea să fie instalată noua mașină. Și apoi, de îndată ce ajunseră lîngă rîu la loc singuratec, împrejmuit din toate părțile de trestie, Narouz spuse:

— Așteaptă o clipă . . . și descălecă, scoțînd în același timp de pe umeri sacul de sport vechi de piele. — Am ceva de ascuns — spuse el zîmbind cu timiditate.

Nessim îl privi cu nepăsare cum întorcea sacul ca să răstoarne conținutul în apele rîului. Dar nu se aștepta să vadă un cap omenesc, chircit, cu buzele trase care dezveleau niște dinți galbeni, cum se rostogolește din sac și se scufundă în apa verde, pierind din vedere.

— Ce dracu e aia? întrebă el și Narouz scoase rîsetul său șuierat, îndreptat spre pămînt și răspunse:

— Abd El Kader — capul lui . . .

Îngenunchie și începu să spele sacul în apă, scuturîndu-l cu putere încoace și încolo și apoi, cu o singură mișcare, îl întoarse pe dos, așa cum se întoarce o mînecă, și reveni la cal. Nessim era adîncit în gînduri.

— Așadar tot a trebuit să te hotărăști s-o faci pînă la urmă, spuse el. Mă temeam că vei fi nevoit.

Nazour, pentru o clipă, își întoarse ochii strălucitori spre fratele său și apoi spuse cu gravitate:

— Alte neplăceri cu beduinii ne-ar fi costat anul viitor o mie de copeici. Era un risc prea mare ca să mi-l pot asuma. Și în afară de asta, omul voia să mă otrăvească.

Tăcură și continuară să călărească în liniște pînă cînd ajunseră la marginea îngustată a culturilor — linia frontului, ca să-i spunem așa, unde se dădea de fapt bătălia cu deșertul, în prezent o fîșie zdrențuită, ca marginile unei răni. Pe toată lungimea lui, infiltrația de pămînt arabil pe de o parte și canalizarea

Scanned with OKEN Scanner

deșertului pe de alta, ambele încărcate de săruri putrezite, otrăviseră pămîntul și-l transformaseră într-o imagine a dezolării.

Aici creșteau numai sălciile gigantice sau, din loc în loc, cîte un cactus. În apă — saramură — nu putea trăi nici un pește. Păsările o evitau. Zăcea în ucigătoarea nemișcare a propriului său aer infectat, stranie, obsedantă și complet tăcută, acest loc unde deșertul și pămîntul cultivat se întîlneau încleștați în îmbrățișarea morții. Înaintau acum printre trestii înalte ale căror tulpini încrustate de sare scînteiau în lumina soarelui. Caii răsuflau greu și înaintau prin apa moartă ce se prelingea pe ei, cristalizîndu-se în pete de sare oriunde îi atingea; bălțile de noroi erau acoperite de o crustă de sare. Înaintînd, caii o sfărîmau sub copite, stîrnind din mocirla neagră de dedesubt miazme îngrozitoare și roiuri furioase de muște și țînțari care-i înțepau. Dar Narouz privea în jur cu interes, cu ochii luminați, căci în mintea sa plantase această pustietate cu roșcovi și arbuști verzi: o cucerise. Amîndoi frații își țineau răsuflarea și nu vorbeau în timp ce străbăteau această zonă rău mirositoare și peticele de pămînt mumificat care o însoțeau. În sfîrșit, ajunseră la marginea deșertului și se opriră la umbră, în timp ce Narouz căuta prin buzunare bucata de cretă pe care o folosea la biliard. Își frecară cu ea mai întîi degetele, apoi cu degetele pleoapele, ca să-și apere ochii de lumina orbitoare, așa cum o făcuseră întotdeauna, chiar copii fiind; și fiecare își legă o fîșie de pînză, ca beduinii, în jurul capului.

Și apoi: primele adieri limpezi ale aerului deșertului, și goliciunea spațiului, pur ca o teoremă, întinzîndu-se pînă departe în soare, scăldat în propria-i tăcere și măreție, locuit numai de siluete pe care doar imaginația omenească le inventează, ca să populeze pustiul locurilor potrivnice pasiunilor sale și a căror puritate face mintea să sîngereze. Narouz scoase un strigăt și caii, treziți brusc și pătrunși de un sentiment de înnoire a libertății și a spațiului din jurul lor, își începură galopul specific, sfîșietor, ca și cum ar fi plonjat peste dune, cu scările zgîlțîindu-se, cu șeile scîrțîind. Alergară așa mai multe minute, iar Nessim chicotea exaltat și plin de bucurie. De multă vreme nu mai călărise într-un galop atît de sălbatic.

Și continuară să alerge, descriind un arc larg înspre răsărit de-a latul ținutului scorojit, cu arbuști pitici, flori sălbatice pline de fluturi zburînd deasupra lor în acest pustiu al dunelor acoperite de specii de plante murdare și tenace. Copitele cailor tropăiau prin văile pietroase, reclădind un orizont cunoscut. Nessim lăsă să se urce în el amintirea nopților tinereții ,cînd dormea afară sub cerul alb de stele într-un cort bătut de vînt (ale cărui piroane prinse cu frînghii străluceau ca diamantele) instalat sub Vega cu întregul deșert întins în jurul lor, sonor și misterios ca o încăpere goală. Cum ai putea uita cea mai minunată experiență a vieții? Totul era acolo ca un pian la care știai să cînți dar din cine știe ce motive nu te mai gîndiseși să-l atingi de ani de zile. Era copleșit de viziunile amintirilor sale și îl urma pe Nazour orbește.

În această imensitate, își revăzu amintirile ca două pete, doi porumbei zburînd pe un cer senin.

Se opriră, gîfîind și fericiți, să se odihnească puțin la umbra unei stînci mari — o oază de întuneric purpuriu.

— Dacă dăm de vreun lup al deșertului — spuse Nazour — îl dobor cu *kurbash*-ul meu, și Narouz își mîngîie cu dragoste biciul lung, lăsîndu-l să-i alunece printre degete.

Cînd o porniră din nou, Narouz intră pe o potecă ce ocolea molcom, căutînd străvechiul drum al caravanelor *masrab*, care avea să-i ducă la Quasur el Atach (Castelul Setei), unde trebuiau să-i întîlnească pe oamenii șeik-ului înainte de amiază. Pe vremuri, Nessim cunoștea și el pe de rost potecile — acele drumuri de contra-

Scanned with OKEN Scanner

bandist folosite timp de sute de ani de caravanele care făceau legătura între Algeria şi Mecca — « caravanele generoase » care purtau averile oamenilor prin sălbăticia deşertului, ducînd dintr-o parte într-alta a Africii mirodenii sau stofe, sau dînd credincioşilor singura posibilitate de a ajunge la Oraşul Sfînt. Deveni brusc gelos pe familiaritatea fratelui său cu deşertul, pe care pe vremuri îl cunoştea şi el la fel de bine. Îl urmă cu plăcere. În acea clipă. Narouz scoase un strigăt răguşit şi arătă cu degetul, căci dădură peste *masrab* — un şir de urme de cămilă imprimate în unele locuri adînc în stînca tare, dar înaintînd în valuri paralele din orizont în orizont. Şi aici, încă o dată merse la pas. Bluza sa albastră era acum pătată cu violet la subţiori.

— Cam pe aici, strigă el, şi din marginile tremurătoare sidefii ale cerului pluti uşor un mănunchi de roci roşcate de bazalt, scobite, avînd o vagă asemănare, chip răsărit din foc, cu un sfinx chinuit de sete; acolo, la umbra întunecată a stîncii, bolborosind repede, îi aştepta micul grup care trebuia să-i conducă la corturile şeicului — patru oameni înalţi şi slabi, făcuţi parcă din hîrtie cafenie, ale căror voci aspre de sete, la marginile verosimilului, şi al căror rîs suna ca o furie dezlănţuită. Se îndreptară spre ei — spre îmbrăţişarea unor braţe ca nişte beţe uscate şi sunetul ascuţit al unei arabe neobişnuite, pe care Narouz o vorbea cu ei.

Nessim aştepta, simţindu-se brusc european, crescut la oraş, un vizitator: căci micul grup purta cu el tot sentimentul lumii arabe interioare şi impermeabile — cu politeţea şi duşmăniile ei — cu asprimea ei. Se surprinse căutînd să-şi aducă aminte de o pictură de Bonnard sau de o poezie de Blake — cum caută un om însetat un izvor. Astfel poate apărea un călător unui clan sălbatic montan, admirîndu-le tălpile bătătorite şi picioarele aspre şi păroase dar fiind pe de altă parte recunoscător că suma culturii europene nu era exprimată prin dispreţul de viaţă, prin puterea de a iubi lucruri neplăcute. Aici avu impresia de a-l pierde brusc pe fratele său, de a se despărţi de el, căci Narouz se dăruise vieţii acestor păstori arabi cu aceeaşi intensitate cu care se dăruise pămîntului său, copacilor săi. Muşchii lui mari, ca nişte funii ale trupului păros, erau încordaţi de mîndrie, că el, un alexandrin crescut la oraş — aproape un *Mastany* dispreţuit — ştia să tragă cu arma, să vorbească mai bine şi să călărească mai bine decît oricare dintre ei. Curajul i-l ştiau, îl priveau cu ochi plini de îndoiala băştinaşului; pe blîndul Nessim îl văzuseră în multe veşminte pînă atunci, mîinile sale nemuncite trădau pe bogătaşul de la oraş. Dar erau politicoşi.

Era necesară doar o cunoştinţă a formelor, nu a interiorului, căci aceşti oameni minunaţi ai deşertului se comportau ca nişte automate, gîndindu-se la Mountolive, Nessim zîmbi brusc şi se întrebă unde găsiseră englezii materialul miturilor despre oamenii deşertului arab. Apriga banalitate a vieţii lor era atît de îngustă, atît de mereu aceeaşi. Dacă mai impresiona pe cineva era ca muzica de cimpoi, fără să exprime ceva mai presus de un nivel primitiv. Îl privi pe fratele său cum îi mînuia, pur şi simplu ştiindu-le felul de comportare, cum mînuieşte un scamator nişte purici dresaţi. Bieţii oameni ! Nessim simţi urcînd în el puterea şi resursele inteligenţei sale orăşeneşti.

Călăreau cu toţi într-un grup compact spre corturile şeicului, coborînd pante lungi de nisip pietrificat, închipuindu-şi că văd păşuni care erau de fapt nori de ploaie, pînă cînd au ajuns acolo, la micul cer de corturi, un cer omenesc sub care te poţi ascunde, cer inventat de oameni a căror memorie copilărească era atît de temătoare încît fuseseră siliţi să inventeze un cer mai îngust în care să conţină germenul rasei; în această ascunzătoare conică a fost născut primul copil, a fost inventată prima taină a sărutului uman. Nessim îşi dorea amarnic să fi putut picta asemenea Cleei. Gînduri absurde, nelalocul lor.

Scanned with OKEN Scanner

Dar corturile Şeicului erau întinse, acoperind aproape două sute de metri pătraţi cu o pînză ţesută din păr de capră în petece mari negre, verzi, cafenii şi albe. Ciucuri şi franjuri lungi atîrnau din cusături jucînd în vînt.

Şeicul şi fiii săi, ca un rînd de cărţi de joc, îi întîmpinară cu obişnuitele saluturi la care cel puţin Narouz ştia toate răspunsurile. Şeicul însuşi îi conduse pînă la un cort, spunînd:

— Casa mea este casa voastră. Faceţi ce vreţi. Noi sîntem slugile voastre.

Apoi se dete în lături ca să le facă loc să-şi spele mîinile, picioarele şi faţa, uscate şi băşicate de călătorie. Se odihniră în acea întunecime cafenie timp de cel puţin o oră, căldura zilei ajungînd de nesuferit. Narouz zăcea sforăind pe perne, cu braţele şi picioarele desfăcute, în timp ce Nessim moţăia cu întreruperi, trezindu-se din cînd în cînd ca să-l privească — progresul fără efort al somnului pe care îl aduce întotdeauna oboseala acţiunii fizice. Contemplă urîţenia fratelui său — şirul magnific de dinţi albi ivindu-se prin crăpătura roză a buzei de sus. Din cînd în cînd, în timp ce se odihneau, conducătorii tribului, scoţîndu-şi pantofii la uşa cortului ca să intre şi să-i sărute mîna lui Nessim. Fiecare spunea în şoaptă, un singur cuvînt de bun venit « *Mahubbah* ».

Narouz se trezi tîrziu, după amiază, ceru apă de spălat şi haine de schimb, care îi fură aduse pe loc de fiul cel mai mare al Şeiului. Merse cu paşi largi prin fierbinţeala ce urca din nisip şi spuse:

— Acum să vedem mînzul... Poate să-mi ia cîteva ore... N-ai să te superi? O să ne întoarcem un pic mai tîrziu, ei?

La umbră li se puseseră perne şi Nessim se întinse cu plăcere ca să-l privească pe fratele său înaintînd repede pe nisipul orbitor înspre un grup de mînji care-i fuseseră aduşi să-i examineze.

Se jucau graţioşi şi neştiutori, iar felul cum îşi zvîrleau capetele şi coamele îi părea « ca valurile unei mări în iunie », cum spune proverbul. Narouz se opri cînd fu aproape de ei, privindu-i cu atenţie .Apoi strigă ceva şi un om alergă înspre el cu un frîu şi o zăbală.

— Cel alb, strigă el cu o voce aspră şi fiii Şeiuclui răspunseseră ceva ce Nessim nu înţelese.

Narouz se suci, se aplecă, şi, încet, cu o îndemînare stranie, alunecă printre tinerele creaturi şi, înainte să-ţi fi putut da seama, era călare pe un mînz alb, după ce-i pusese dintr-o singură şi aproape invizibilă mişcare, frîul.

Creatura mititică stătu perfect imobilă, cu ochii deschişi şi strălucitori, ca şi cum ar fi vrut să înţeleagă pe deplin această nouă şi înspăimîntătoare întîmplare de a fi încălecat, apoi capul i se cutremură de un lung fior — valurile panicii care întotdeauna însoţesc ciocnirea dintre universul uman şi lumea animală. Cal şi călăreţ, cufundaţi în aşteptare, stăteau ca şi cum ar fi pozat pentru o statuie ecvestră.

Apoi, animalul scoase brusc un şuierat de spaimă, ca un fluierat, se scutură şi descrise o duzină de sărituri curioase şi arcuite, înţepenit ca o jucărie mecanică, lăsîndu-se cu sălbăticie pe picioarele din faţă, svîcnind de fiecare dată. Dar nu-l răsturnă pe Nazour, care doar se aplecă în faţă şi-i urlă ceva în ureche, ceea ce scoase mînzul din minţi, căci porni într-un galop neregulat, cu salturi şi zgîlţîituri, întorcîndu-se, cabrîndu-se şi zvîrlind din copite. Descriseră încet un cerc neregulat în jurul cortului, pînă cînd ajunseră înapoi unde stătea, privind tăcută, mulţimea de arabi în uşa cortului principal. Şi acum biata creatură, ca şi cum şi-ar fi dat seama că o mare parte a vieţii ei adevărate — poate copilăria — se pierduse pentru totdeauna, mai scoase un nechezat gemut şi slab, apoi o porni violent într-un galop neobosit, ca şi cum ar fi zburat, galopul caracteristic rasei, născuind, ca o stea căzătoare, să străbată tot cerul, şi se învîrteji peste dune ducînd călăreţul, legat de el,

în foarfecele puternic al picioarelor — ferm, ca ţintuit pe şa, micşorîndu-se din ce în ce, pînă se pierdură amîndoi în zare. Un mare strigăt de aprobare se ridică din corturi şi Nessim acceptă, pe lîngă brînza închegată şi cafeaua, complimentele care erau adresate fratelui său.

După două ore, Narouz aduse mînzul cucerit înapoi, strălucind de sudoare, deprimat, clătinîndu-se, nsuşavînd putere în el doar cît să sufle abătut şi să scormone pămîntul. Dar Narouz î O i era epuizat pînă la delir, uluit ca şi cum ar fi călărit printr-un cuptor încins. ţiichii injectaţi şi faţa trasă şi schimonosită de oboseală stăteau mărturie severită luptei. Mîngîierile pe care le adresa calului ieşeau din nişte buze scorojite şi crăPate. Dar cu toate acestea era fericit — radia cu adevărat — cînd scoase un mîrîit ca să ceară apă şi permisiunea unei jumătăţi de oră de odihnă înainte de a porni din nou spre casă. Nimic n-ar fi putut obosi pînă la urmă acest trup puternic — nici măcar orgasmul pe care îl resimţise în lunga şi înverşunata bătălie. Dar închizînd ochii în timp ce simţea cum apa i se prelinge pe cap, văzu soarele întunecat şi însîngerat care licărea în dosul pleoapelor, imaginea oboselii, şi simţi strălucirea orbitoare a deşertului scorojindu-i şi crăpîndu-i pielea, chiar sub apă. Mintea sa era un vîrtej de culori deschise şi ţipătoare şi aprehensiuni — ca şi cum întreg aparatul său senzorial se topise la căldură, ca o cutie de culori, amestecînd gînduri, pofte şi dorinţe. Avea mintea uşoară de bucurie şi se simţea imaterial ca un curcubeu. Totuşi, în mai puţin de jumătate de oră, fu gata de drum.

O porniră înapoi cu o altă escortă, de data aceasta prin razele oblice ale soarelui, care-şi aruncau umbrele stacojii-sîngerii şi purpurii peste dunele de nisip. Merseră vreme îndelungată pînă la Quasur-el-Alash. Narouz aranjase ca mînzul cel alb să-i fie trimis în timpul săptămînii de fiii şeicului, şi călărea fericit acum, cîntînd din cînd în cînd cîte o strofă dintr-un cîntec. Cînd ajunseră pe la Castelul Setei, întunericul pogorî asupra lor şi, luîndu-şi încă o dată rămas bun de la gazde, o porniră din nou prin deşert.

Călăreau încet şi se simţeau în largul lor în tăcerea deşertului, ruptă doar de tropăitul sacadat al potcoavelor cailor pe nisipul pietros sau de lătratul prelungit al şacalilor. Şi acum, dintr-o dată, Nessim simţi că bariera dintre ei se ridicase şi putu spune:

— Narouz, vreau să mă căsătoresc. Spune-i Leilei din partea mea. Nu ştiu de ce, dar mi-e ruşine...

Timp de aproape un minut, Narouz se simţi ca de gheaţă, o siluetă înveşmîntată într-o armură părea să se legene în şa, cu o bucurie atît de neîrească şi goală, încît vocea îi izbucni şi rosti, iritat:

— Cu Clea, Nessim? Cu Clea? simţind cum sîngele începe să-i alerge din nou prin vine cînd fratele său scuturâ din cap şi se uită curios la el.

— Nu. De ce? Cu fosta soţie a lui Arnauti — replică Nessim, vorbind controlat şi cu o precizie clasică.

Călăreau şi şeile scîrţîiau iar Narouz, care-i zîmbea uşurat, strigă:

— Sînt aşa de fericit, Nessim ! În sfîrşit ! Ai să fii fericit şi ai să faci copii.

Dar aici timiditatea mortală a lui Nessim îl copleşi din nou şi-i spuse lui Narouz tot ce aflase despre Justine şi despre răpirea copilului ei, adăugînd:

— Nu mă iubeşte şi nici nu pretinde că m-ar iubi: dar cine ştie? Poate că dacă îi găsesc copilul şi-i ofer linişte şi securitate, totul e posibil. Adăugă după o clipă: — Nu crezi? Nu pentru că ar fi aşteptat părerea lui asupra acestei chestiuni, ci pur şi simplu ca să arunce un pod peste tăcerea care se întindea între ei, ca un nisip mişcător. — Cît despre copil, este foarte greu. Justiţia a cercetat cît a putut de bine — şi singurele dovezi pe care le are ne îndreaptă spre *Magzub* (Cel Inspirat); în după-amiaza aceea, era un festival în oraş şi el era acolo. Mai fusese

Scanned with OKEN Scanner

acuzat de cîteva ori de răpire de copii, dar dosarele au fost întotdeauna închise din lipsă de dovezi.

Narouz ciuli urechile și se zbîrli ca un lup.

— Vorbești de hipnotizator?

Nessim spuse gînditor:

— I-am oferit o sumă mare de bani — cu adevărat mare — ca să-mi spună ce mă interesează să aflu. Înțelegi?

Narouz dădu din cap cu îndoială și trase de barba-i scurtă.

— El e nebunul care venea la St. Damiana în fiecare an. Dar nebunia lui Zein-el-Abdin e o nebunie ciudată. E și sfînt.

— El e omul! spuse Nessim.

Și, ca și cum și-ar fi adus aminte, Narouz opri caii și-l îmbrățișă, rostind felicitările convenționale în limba familiei. Nessim zîmbi și spuse:

— O să-i spui Leilei? Te rog, frate!

— Desigur.

— După ce plec eu?

— Desigur.

Tensiunea fiind ușurată și asigurîndu-se de complicitatea lui Narouz, Nessim simți dintr-o dată cum i se ia o piatră de pe inimă. Și, ca urmare ,se simți brusc foarte obosit și gata să adoarmă. Înaintau cu vioiciune dar fără grabă și abia pe la miezul nopții zăriră din nou marginea deșertului. Aici caii stîrniră un iepure speriat și Narouz, de pe cal, încercă să-l lovească cu biciul dar nu-l nimeri.

— Asta e o veste foarte bună, strigă, el, întorcîndu-se lîngă Nessim, ca și cum galopul mărunt peste dunele scăldate în lumina lunii îi dăduse timpul și detașarea necesară de care avea nevoie ca să-și formeze o părere finală.

— O aduci la noi săptămîna viitoare — la Leila? Cred că am mai întîlnit-o dar nu mi-o amintesc. Foarte brună? « O lumină de licurici în întuneric pentru asemenea ochi » — cum spune cîntecul. Rîse plecîndu-și capul.

Nessim căscă somnoros:

— Ah, mă dor oasele! Iată ce înseamnă să trăiești în Alexandria! Narouz, ieri seara, înainte de a adormi, voiam să te mai întreb un singur lucru. Nu l-am văzut pe Pursewarden. Întîlnirile?

Narouz trase printre dinți șuierător aer în piept și-și întoarse spre frate ochii strălucitori, spunînd:

— Da. Merge bine. Următoarea se va ține la *mulid* la St. Damiana, în deșert. Își juca mușchii mari ai spatelui: — Vin toate cele zece familii. Îți vine să crezi?

— Bagă de seamă și ai grijă ca totul să se facă în secret și să nu se afle ceva — spuse fratele său.

— Desigur — strigă el.

— Vreau să spun — zise Nessim — că în etapele de început nu trebuie să aibă caracter politic. Trebuie să înainteze încet o dată cu înțelegerea problemei. Ei? Nu cred că e necesar, de exemplu, ca să le vorbești ci mai degrabă să discuți cu ei. Nu putem risca. Vezi, nu sînt numai englezii.

Narouz își mișcă nervos piciorul și se scobi între dinți. Se gîndi la Mountolive și oftă.

— Mai sînt și francezii — și ei sînt împotriva scopurilor noastre. Dacă trebuie, o să-i folosim pe amîndoi...

— Știu, știu, spuse Narouz nervos.

Nessim se uită la el cu atenție.

— Ascultă — spuse el pe un ton tăios, la stadiul la care ne aflăm, mai totul depinde de înțelegerea ta, cît de departe putem merge.

Scanned with OKEN Scanner

Dojana îl strivi pe Narouz. Se înroşi şi-şi împreună mîinile, uitîndu-se la fratele său.

— Ascult — spuse el cu voce scăzută şi răguşită.

Nessim se simţi imediat ruşinat şi-l apucă de braţ. Continuă pe un ton scăzut, confidenţial:

— Vezi, din cînd în cînd, sînt scăpări misterioase. De pildă, bătrînul Cohen, furierul care a murit luna trecută. Lucra pentru francezi în Siria. La întoarcere, egiptenii ştiau totul despre misiunea lui. Cum? Nimeni nu ştie. Printre prieteni, avem cu siguranţă şi duşmani — chiar în Alexandria. Înţelegi?

— Înţeleg.

Nessim trebuia să se întoarcă dimineaţa următoare şi cei doi fraţi călăriră peste cîmpuri la pas, pînă la punctul de întîlnire de la bac.

— De ce nu vii niciodată în oraş? întrebă Nessim. Vino astăzi cu mine. E un bal la Randidis. O să-ţi placă, e o schimbare. . .

Ori de cîte ori cineva îi sugera o excursie în oraş., Narouz arbora o expresie de om paşnic şi viclean.

— O să viu la Carnaval — spuse el încet, privind în pămînt şi fratele său rîse şi-i atinse braţul.

— Ştiam că ai să spui aşa. Întotdeauna, o dată pe an, la Carnaval. Mă întreb de ce !

Dar ştia. Timiditatea mortală pricinuită de defectul buzei sale de iepure îl împinsese la o izolare aproape tot atît de absolută ca a mamei. Numai îmbrăcămintea de bal de la carnavale îi permitea să-şi ascundă faţa, pe care ajunsese să o urască atît de mult că nu mai suporta să o vadă nici în oglinda de ras. La carnaval se simţea liber. Şi totuşi mai era un alt motiv cu totul neaşteptat — o pasiune pentru Clea care dura de ani de zile. Pentru Clea, cu care nu vorbise niciodată şi pe care o văzuse numai de două ori pe cînd venise cu Nessim să călărească la moşie. Acesta era un secret pe care n-ai fi putut să-l scoţi de la el nici prin tortură, dar venea la fiecare bal mascat şi se amesteca în mulţime, sperînd zadarnic că ar putea întîlni din întîmplare această tînără femeie al cărei nume nu-l rostise cu voce tare în prezenţa nimănui pînă în ziua aceea.

(Nu ştia, dar Clea ura sezonul carnavalului şi-şi petrecea timpul liniştită desenînd şi citind în atelierul ei).

Se despărţiră acum cu o îmbrăţişare caldă şi maşina lui Nessim ridică fîşii de praf prin aerul încropit al cîmpului, dornică să ajungă din nou la drumul de coastă. În bazin un vas de război trase o salvă de douăzeci şi una de detunături, poate în onoarea vreunui demnitar egiptean şi exploziile făcură să tremure şi să-şi schimbe culoarea norii sidefii care întotdeauna atîrnau deasupra portului. Marea era agitată astăzi, şi patru bărci de pescuit încercau cu furie să vireze ca să intre şi să acosteze în portul oraşului. Nessim nu se pori decît o singură dată, să-şi cumpere, de la florăria din colţ, de la Saad Zagloul, o garoafă roşie pentru butonieră. Apoi merse spre birou, oprindu-se pe drum să-şi lustruiască pantofii. Niciodată oraşul nu i se păruse mai frumos. Stînd la masa de lucru se gîndi la Leila şi apoi la Justine. Ce va spune mama sa despre hotărîrea pe care o luase?

Narouz, în dimineaţa aceea, merse pînă la casa de vară ca să-şi îndeplinească misiunea, dar mai întîi culese un buchet de trandafiri înfloriţi albi şi roşii ca să umple cele două vaze mari care încadrau portretul tatălui. Maică-sa adormise la masa de scris, dar zgomotul pe care-l făcu Narouz ridicînd cîrligul o trezi imediat. Şarpele şuieră somnoros şi apoi îşi coborî din nou capul la pămînt.

— Fii binecuvîntat, Narouz — spuse ea văzînd florile şi se ridică imediat să golească vazele. În timp ce începură să aşeze şi să potrivească florile, Narouz îi dădu vestea căsătoriei fratelui său. Mama rămase nemişcată multă vreme, netulburată

Scanned with OKEN Scanner

dar serioasă, parcă analizîndu-şi propriile ei gînduri şi emoţii interioare. La sfîrşit spuse mai mult pentru ea decît pentru altcineva « de ce nu? », repetînd propoziţia o dată sau de două ori, ca şi cum ar fi căutat un ton potrivit.

Apoi îşi muşcă degetul cel mare şi întorcîndu-se spre fiul ei, spuse:

— Dar, dacă este o aventurieră şi vrea să pună mîna pe banii lui, nu sînt de acord. Am să iau măsuri să scape de ea. Are, oricum, nevoie de consimţămîntul meu.

Narouz găsi că era copleşitor de caraghios şi rîse apreciativ. Ea îl apucă de braţul păros:

— Am s-o fac! spuse ea.

— Te rog...

— Jur!

Rîse pînă cînd îşi arătă cerul roz al gurii. Dar ea rămase absentă, ascultîndu-şi monologul interior. Îi mîngîia braţul în timp ce el rîdea şi şoptea « ssst ». Şi apoi, după o pauză lungă, spuse, parcă ea însăşi surprinsă de gîndurile ei:

— Cel mai straniu este că sînt serioasă.

— Şi nu poţi conta pe mine, ei? întrebă încă rîzînd, dar cu un germene de seriozitate în cele rostite. Nu poţi avea încredere în mine să veghez asupra onoarei fratelui meu?

Era încă umflat de rîs ca o broască, deşi expresia îi devenise serioasă.

« Dumnezeule, gîndi ea, ce urît e! » Şi-şi duse degetele la voalul negru, apăsîndu-şi prin el cicatricele aspre ale tenului ei, apăsîndu-le aprig, ca şi cum ar fi vrut să le netezească.

— Bunul meu Narouz — spuse ea aproape plîngînd, şi-şi trecu degetele prin părul lui. Minunata poezie a limbii arabe o înmuie, o îndulci. — Iubitul meu, porumbelul meu, bunul meu Narouz. Spune-i « da » şi că-l îmbrăţişez. Spune-i da!...

Stătea nemişcat, tremurînd ca un mînz, sub mîngîiere, adăpîndu-se din muzica vocii ei şi a rarei tandreţe a acelei mîini calde şi inteligente.

— Dar spune-i că trebuie s-o aducă aici la noi.

— O să-i spun.

— Spune-i astăzi.

Şi Narouz se îndreptă cu paşi mari şi tîrşiţi, un mers straniu, către telefonul din casa veche. Maică-sa rămase la masa prăfuită şi repetă de două ori cu o voce scăzută şi încurcată: « De ce şi-o fi ales Nessim o evreică? »

CAPITOLUL V

Atît am putut reconstrui din labirintul notelor pe care mi le-a lăsat Balthazar. « A-ţi imagina nu înseamnă neapărat a inventa » — spune el în altă parte şi « nimeni nu poate îndrăzni să pretindă că este atotştiutor în interpretarea acţiunilor umane.» Presupui că ele au crescut din sentimentele lor ca frunzele dintr-o ramură. Dar poate cineva să facă drumul înapoi, să deducă o formă din alta? Poate că un scriitor ar putea, dacă ar fi suficient de curajos, să cimenteze lipsurile aparente din acţiunile noastre cu intrepretările sale şi să le lege? Ce se petrecea în mintea lui Nessim? Aceasta este o întrebare pe care trebuie să v-o puneţi dumneavoastră.

Sau ce se petrece în mintea Justinei? Nu se poate şti. Tot ce pot spune este că preţuirea lor reciprocă creşte indirect proporţional cu reputaţia — căci după cum v-am arătat, niciodată, nu a fost între ei vreo dragoste pe care s-o împărtăşească. Poate că e aşa. Dar în toate discuţiile pe care le-am avut cu ei în parte, n-am putut găsi cheia spre o legătură care eşua treptat — puteai s-o vezi scufundîndu-se zilnic cum se scufundă pămîntul, cum scade nivelul unui lac, şi nu ştiai de ce. Coloritul de la suprafaţă era strălucitor şi atît de perfect executat încît putea păcăli pe cei

Scanned with OKEN Scanner

mai mulți dintre privitori, ca pe dumneavoastră, de pildă. Nu împărtășesc părerea Leilei — căreia nu i-a plăcut niciodată Justine. Stăteam în spatele ei cînd s-a făcut prezentarea organizată de Narouz de ziua marelui *mulid* de la Abu Girg care cade înspre Paște în fiecare an. Atunci, justine renunțase la iudaism ca să devină creștină, respectînd dorința lui Nessim și, deoarece se putea căsători cu ea numai în particular pentru că mai fusese o dată măritată, Narouz a trebuit să se mulțumească cu o reuniune care s-o introducă în casa mare și să o prezinte servitorilor a căror vieți dorea atît de mult să le cimenteze în tiparele familiei.

În patru zile, în jurul casei a fost ridicat un campament uriaș de corturi și de umbrare — covoare și candelabre și podoabe strălucitoare. Alexandria a fost golită de flori de seră și în aceeași măsură de cei mai bine situați oameni din societate, care au făcut această călătorie la Albu Girg, puțin în bătaie de joc (nimic nu stîrnește zîmbetul batjocoritor ca o căsătorie modernă) ca să-și prezinte omagiile și să o felicite pe Leila. Mudisii și seikii din partea locului, nenumărați țărani, demnitari din împrejurimi și din locuri depărtate se adunaseră să se distreze — în timp ce beduinii, ale căror pămînturi ale tribului se aflau la marginea moșiei, dădeau reprezentații magnifice de călărie, galopînd în jurul casei, trăgînd din pistoale — ca și cum pentru toată lumea Justine era o tînără logodnică — o fecioară. Imaginați-vă zîmbetele Athenei Tahsha, ale lui Cervonis ! Pînă și bătrînul Abuar însuși urcă scările casei pe calul alb arăbesc și intră așa, călare, chiar în camera de recepție, cu un potir cu flori.

Cît despre Leila, nu și-a luat o clipă ochii ei inteligenți de pe Justine. O urmărea cu grijă, ca și cum ar fi studiat o figură istorică.

— Nu-i așa că-i frumoasă? am întrebat-o, urmărindu-i privirea și ea se întoarse și-mi aruncă o privire de pasăre, înainte de a trece din nou la subiectul care o absorbea.

— Sîntem prieteni vechi, Balthazar, și ție pot să-ți spun. Gîndeam că arată cum arătam eu odată, și că este o aventurieră; ca un șarpe mic și negru, încolăcit în mijlocul vieții lui Nessim.

Am protestat formal, Leila privi fix în ochii mei timp de o clipă și apoi scoase un mic chicot. M-a surprins ceea ce a spus apoi :

— Da, e ca mine — fără milă în goană după plăceri și totuși stearpă. Tot laptele ei s-a transformat în iubirea de putere. Totuși mai seamănă cu mine și prin stilul ei de a fi afectuoasă. Este cu adevărat o femeie în fața unui bărbat. O urăsc pentru că seamănă cu mine, înțelegi ? Și mă tem de ea pentru că îmi citește gîndurile. Începu să rîdă,

— Draga mea — strigă ea Justinei. Vino încoace și stai lîngă mine.

Și-i oferi niște bomboane pe care nu le putea suferi — violete cristalizate — pe care Justine le acceptă cu rezervă, pentru că nici ea nu le putea suferi. Și stăteau amîndouă acolo, sfinxul cu voal și cel fără voal, mîncînd violete de zahăr, pe care nici una din ele nu le putea suferi. Eram încîntat să pot vedea femei în stadiul acesta de primitivism. Nici nu vă pot spune prea mult despre valabilitatea unui astfel de raționament. Fiecare gîndește despre celălalt la fel.

Mai curios e că, în ciuda anticipatiei dintre cele două femei — antipatia afinității am putea-o numi — crescu între ele, luă ființă cu o simpatie stranie, un sentiment de identificare. De exemplu, cînd în sfîrșit Leila se încumetă să-l întîlnească pe Mountolive, totul fu pregătit în taină de către Justine. Ea i-a adus în același loc, amîndoi mascați, în timpul carnavalului. Cel puțin așa am auzit.

Cît despre Nessim, aș spune, cu riscul suprasimplificării, ceva cam în felul acesta : era atît de inocent încît nu-și dădea seama că nu poți trăi cu o femeie fără a te îndrăgosti de ea și că, de la posesiune la gelozie, e numai un pas. Era consternat și îngrozit

Scanned with OKEN Scanner

de mărimea geloziei sale pentru Justine și încercă în mod cinstit să adopte o practică nouă pentru el — indiferența. Adevărată sau falsă? Nu știu.

Și apoi, reversul medaliei, aș mai spune că ce o deranja pe Justine era de a descoperi neașteptat că contractul de căsătorie încheiat atît de rațional, și la nivelul unei afaceri comerciale, o legase într-un fel mai mult decît un inel de căsătorie. De obicei o femeie (dacă pasiunea pare să o autorizeze), nu se gîndește de două ori ca să-și înșele bărbatul, dar ca să-l înșeli pe Nessim ar fi fost ca și cum ai fi furat bani din casa de bani. Ce-ai spune?

Eu am sentimentul (*pace* Balthazar) că Justine își dăduse încet seama de ceva ascuns în caracterul acestui om solitar, iubitor, care suferea de multă vreme, și anume o gelozie cu atît mai teribilă cu cît nu-și îngăduia nici o abatere de la ea. Cîteodată . . . dar aici sînt în pericol de a dezvălui unele confidențe pe care mi le-a făcut Justine în perioada așa-numitei legături de dragoste între noi, care m-a rănit atît de profund, în care, după cum aflu acum, mă folosea drept paravan pentru alte activități amoroase. Am descris întreaga desfășurare în altă parte, dar dacă aș dezvălui tot ce mi-a spus despre Nessim cu propriile ei cuvinte, aș fi în pericol — primo, de a așterne un material neplăcut pentru cititori și într-adevăr necinstit pentru Nessim însuși. Secundo: Nu mai sînt sigur de adevărul relativ al spuselor ei deoarece ar fi putut face parte din mărețul ei plan de înșelăciune ! În mintea mea, chiar acele sentimente (lecții importante învățate etc) sînt colorate de dubiul central pe care l-au stîrnit cele scrise de Balthazar. « Adevărul este ceea ce se dovedește cel mai contradictoriu cu timpul. . . » Ce farsă este totul !

Dar ce spunea el despre gelozia lui Nessim trebuie să fie adevărat, însă, căci am trăit o vreme în umbra ei și nu mă îndoiesc de efectul pe care l-a avut asupra Justinei gelozia lui. Aproape de la bun început a observat că este urmărită, ținută sub supraveghere și, natural, aceasta îi dădu un sentiment de nesiguranță: nesiguranță devenită teribilă prin faptul că Nessim nu-i vorbea niciodată deschis despre gelozia lui. Gelozia persista, o greutate invizibilă a suspiciunii, stîrnind și pătînd cele mai firești observații ale ei, cea mai nevinovată plimbare de după masă. Nessim stătea zîmbindu-i blînd, între lumînările înalte, în timp ce, în mintea lui, se desfășura o întreagă anchetă tăcută. Cel puțin așa spunea ea.

Cele mai simple și sincere acțiuni — o vizită la o bibliotecă publică, o listă de cumpărături, un mesaj pe o carte de vizită — apăreau înșelătoare în ochii unei gelozii fundamentată pe o impotență emoțională. Nessim era sfîșiat de exigențele ei, ea era sfîșiată de îndoiala pe care o vedea reflectîndu-i-se în ochi. Afecțiunea cu care el îi punea un voal peste umeri, Justine o resimțea ca și cum i-ar fi strecurat un laț în jurul gîtului. Într-un fel straniu, legăturile acestea se făceau ecoul relațiilor psicho-analitice descrise în *Moesur* de primul ei soț — unde Justine devenise pentru ei toți mai degrabă un caz decît o persoană, aproape scoasă din minți de experiențele obositoare ale acelora care nu știau niciodată să lase un bolnav în pace. Da, fără îndoială, căzuse într-o capcană. Gîndul îi vuia prin creier ca un rîs nebun. Îl mai aud răsunînd.

Așa că mergeau mai departe unul lîngă celălalt, ca niște alergători care se potriveau de minune, oferind Alexandriei ceea ce părea un model perfect de căsătorie, pe care toți îl invidiau dar nici unul nu-l putea copia. Nessim cel indulgent, cel îndrăgostit peste măsură, Justine, soția frumoasă și mulțumită.

« În felul său propriu — notează Balthazar — cred că el căuta doar adevărul. Nu devine ridicolă această remarcă? Trebuie de comun acord să lăsăm totul baltă ! La urma urmei e o afacere atît de veche. Să-ți dau alt exemplu din alt domeniu? Explicația ta despre moartea lui Capodistria pe lac este versiunea pe care am acceptat-o cu toții la vremea ei ca părînd să fie adevărată: în mințile noastre, desigur.

Scanned with OKEN Scanner

« Dar în mărturiile de la poliție, toată lumea care a fost de față a menționat un lucru — și anume că, atunci cînd i-au cules leșul din lacul în care plutea, o pată neagră în apă, dinții falși i-au căzut în barcă, scoțînd un clinchet care i-a speriat pe toți. Acum, ascultă ce am să-ți spun : după trei luni, luam masa cu Pierre Balbz care era dentistul lui. M-a asigurat că Da Capo nu avea dinți falși; avea o dantură sănătoasă și că, deci, sigur nu-i putea cădea, nici un fel de dantură. Cine era, atunci? Nu știu. Dar dacă Da Capo pur și simplu a dispărut și a aranjat ca vreo momeală să-i ia locul? Avea toate motivele s-o facă : a lăsat în urma lui datorii de peste două milioane. Înțelegi ce vreau să spun?

« Faptele sînt instabile prin chiar natura lor. Narouz mi-a spus o dată că iubește deșertul pentru că vîntul șterge urmele pașilor, ca flacăra unei lumînări. Așa mi se pare că face și realitatea. Atunci cum putem alerga după realitate? »

•

Pombal ezita între tactul diplomatic și viclenia josnică a unui procuror de provincie, emoții contradictorii jucau pe fața lui grasă, în timp ce stătea cu degetele împreunate, în fotoliul de bolnav, Avea aerul unui om care ajunsese la o înțelegere perfectă cu el însuși.

— Se spune — zicea el privindu-mă cu atenție — că faci parte din *Deuxième* englez. Ei? Nu-mi spune, știu că nu poți vorbi. Nici tu nu mă poți întreba nimic despre mine. Tu *crezi* că știi că sînt în *Dèuxieme* francez — dar eu neg totul cu energie. Vreau să te întreb doar dacă poți locui aici, în apartament. Pare puțin. . . ce spui. Uite popa, nu e popa. Nu? Vreau să spun, de ce nu ne vindem ideile unul altuia? Știu că n-ai să vrei. Nici eu nu vreau. Sentimentele noastre de onoare.. . Vreau să spun numai *dacă* sîntem în. . . hm. . . Dar desigur, tu negi și eu neg. Așa că nu sîntem. Dar nu ești atît de mîndru încît să nu vrei să împărțim femeile mele, « *eh, ca, ç'est autre chose* » ! Bei ceva? Sticla de gin este acolo. Am ascuns-o din pricina lui Hamid. Desigur. Știu că se petrece ceva. Nu sînt disperat că nu aflu. Voi afla ceva. . . Tare aș vrea să știu. . . Nessim, Capodistria. . . În fine !. . .

— Ce s-a întîmplat cu fața ta? îl întreb eu ca să schimb discuția. Își lăsase de curînd mustață. Răspunse apărîndu-se, ca și cum întrebarea mea constituia o amenințare să și-o radă cu forța.

— Mustața mea, ah, asta era! Păi, în ultima vreme mi s-au făcut atîtea reproșuri la serviciu, că lipsesc, că m-am analizat adînc, *à fond*. Știi cîte ore de muncă pierd din cauza femeilor? Nici nu bănuiești. Am crezut că o mustață (nu-i hidos?) o să le îndepărteze, dar nu ! E la fel ca înainte. E un tribut, dragă băiete, plătit nu farmecului meu, ci standardului scăzut de aici. Se pare că mă iubesc pe mine pentru că nu găsesc altceva mai bun. Ele iubesc un diplomat bine situat — cum se spune — *faisandé*. De ce rîzi? Și tu pierzi o groază de timp cu femeile. Dar tu ai Guvernul englez în spate — lirele ei ! Fata aia a fost din nou pe-aici. *Mon Dieu*, atît de firavă și nimeni care să aibă grijă de ea ! I-am oferit o masă, dar n-a vrut să stea. Și dezordinea din camera ta? Fumează hașiș, nu-i așa? Ei bine, cînd o să plec în Siria în concediu, puteți să stați în toată casa. Dacă-mi promiți că o să-mi respecți apărătoarea de la sobă — nu-i o operă de artă?

Avea o apărătoare de sobă imensă și țipătoare, făcută pentru apartament, pe care era pirogravată deviza « *Légereté, fatalité, maternité* ».

— Ei bine, continuă el, atît despre asta din Alexandria. Cît despre Justine, e o barbară mai pe gustul dumitale nu? Fac pariu că e. . .? Nu-mi spune. De ce nu te bucuri mai mult? Voi, englezii, totdeauna sînteți lugubri și copleșiți de politică ! *Pas de rémords, mon chér*. Două femei în tandem — cine poate dori mai mult? Și

Scanned with OKEN Scanner

una stîngace — cum le spune Da Capo lesbienelor. Ştiai că Justine este recunoscută ca lesbiană? Ei, bine din partea mea, renunţ la tot. . .

În felul acesta, Pombal revine bine dispus şi se bălăceşte în albia rîului experienţelor sale şi, stînd pe balcon, privesc cum se întunecă deasupra portului şi aud şuieratul trist al sirenelor vapoarelor accentuînd singurătatea noastră de aici, izolarea noastră de caldul curent al golfului, al ideilor şi sentimentelor europene. Toate curentele alunecă spre Mecca sau spre deşertul imcomprehensibil şi singurul loc de sprijin în această parte a Mediteranei este oraşul unde am venit să locuim şi să-l urîm, să ne contaminăm de propria noastră sfîdare.

Şi apoi o văd pe Melissa venind pe stradă şi inima mea se strînge de milă şi de bucurie şi mă duc să-i deschid uşa apartamentului.

•

Zilele liniştite şi năuce petrecute pe insulă se potrivesc cu gîndurile şi sentimentele cuiva care se plimbă singur pe faleze pustii, sau îndeplineşte simplele îndatoriri dintr-o casă în care lipseşte mama. Dar port cu mine adăugirile lui Balthazar oriunde mă duc, chiar atunci cînd gătesc sau învăţ fetiţa să înoate, sau tai lemne pentru foc. Dar toate aceste ficţiuni continuă să trăiască ca o proiecţie a însuşi oraşului alb, al cărui cer sidefiu este sfîşiat primăvara numai de lujerele albe ale minaretelor şi de stolurile de porumbei zburînd în norii de argint şi ametist, a căror ape de marmură viridă şi neagră a portului reflectă botul vapoarelor de război străine descriind încet arcuri, indicînd direcţia vînturilor, absorbind propria lor reflexie, atingîndu-se, încălecîndu-se, ca nişte limbi, secte, şi rase chiar, asupra cărora patrulează paza neliniştită: ele incarnează conştiinţa Occidentului unde oţelul este simbolul puterii — aceste tunuri ale sinistrei predicaţii întoarse contra metalului galben al lacului, contra oraşului care se deschide ca un trandafir în crepuscul.

PARTEA II-a

CAPITOLUL VI

Vai, într-adevăr aici apar eu din nou căci aproximativ atunci a venit Justine la conferinţa mea despre Cavafy iar de acolo m-a dus să mă prezinte blîndului Nessim. Totul simplu « ca o lovitură de secure » care mi-a despicat viaţa în două ! Nespus de amar îmi este astăzi să-mi dau seama că îşi îndeplinea prin mine un scop premeditat al ei, monstrul, fluturîndu-mă în faţa lui Nessim cum îşi flutură toreadorul în faţa taurului pelerina, pur şi simplu ca să tragă un paravan în dosul căruia aveau loc întîlnirile ei cu un om cu care nici măcar nu dorea să se culce ! Dar am descris deja totul cu atîta durere, şi atîtea detalii — încercînd să nu omit nici o aromă, nici o fărîmă care ar conferi tabloului coerenţa pe care eu simţeam că trebuie s-o aibă. Şi totuşi, chiar acum cu greu pot regreta strania şi înnobilatoarea legătură în care m-a împins — probabil fără să-şi dea seama de loc de puterea ei — şi din care aveam de învăţat chiar şi eu atît de mult. Da, m-a îmbogăţit cu adevărat, dar numai pentru a distruge pe Melissa. Trebuie să avem curajul să privim aceste lucruri în faţă. Mă întreb de ce mi s-a spus adevărul de-abia *acum*. Prietenii mei trebuie să fi ştiut totul de la bun început. Dar nimeni nu a suflat nici o vorbă. Desigur, e natural că nimeni nu suflă o vorbă, nimeni nu intervine, nimeni nu scoate nici o şoaptă atîta timp cît acrobatul umblă pe sîrmă, toţi stau şi privesc spectacolul, arătîndu-se viteji după ce războiul a trecut. Dar la urma urmelor, din alt punct de vedere, cum

Scanned with OKEN Scanner

aş fi putut eu, îndrăgostit orbeşte, cu pasiune, de Justine, să primesc atunci asemenea adevăruri neplăcute? M-ar fi abătut de la pornirile mele? Mă îndoiesc.

Presupun că în toată această afacere, Justine îmi cedase doar una dintre multiplele ei personalităţi din care era compusă, mie, îndrăgostitul timid şi savant, cu praf de cretă pe manşete.

Unde trebuie să căuţi justificarea? Mă gîndesc numai la faptele în sine, căci ele îmi pot da posibilitatea să văd acum ceva mai departe în adevărul central al acestei enigme numită « dragoste ». Văd imaginea ei depărtîndu-se şi unduindu-se tot mai departe de mine, într-o serie infinită ca valurile mării, sau mai glacială ca o lună moartă, ridicîndu-se deasupra visurilor şi iluziilor pe care le născocisem din ea — dar, ca şi luna reală, ţinea în permanenţă o parte a adevărului ascunsă, partea infernală a frumoasei stele moarte. « Dragostea » mea pentru Melissa, « dragostea » Melissei pentru mine, « dragostea » lui Nessim pentru ea, « dragostea » ei pentru Pursewarden — trebuie să existe un întreg registru de adjective cu care să se poată califica acest substantiv — căci nu există două iubiri cu aceleaşi proprietăţi; totuşi toate conţineau acea calitate nedefinită, una comună şi neştiută: trădarea. Fiecare din noi, ca luna, are o parte întunecată — poate întoarce spre persoana care ne iubeşte cel mai mult şi are nevoie cel mai mult de noi, partea ascunsă a « lipsei de dragoste ». Şi după cum Justine folosea dragostea mea tot aşa o folosea Nessim pe a Melissei. . . toate se amestecau, învălmăşindu-se ca « nişte crabi într-un coş. »

Este straniu că nu există o biologie a acestui monstru care se complace printre numerele impare, deşi prin atmosfera romantică pe care am ţesut-o în jurul lui ar trebui să le populeze pe cele pare, doi, numărul perfect pe care ermeticii îl folosesc ca simbol al căsătoriei.

« Ce protejează animalele, ce le dă posibilitatea să continue să trăiască? Un oarecare atribut al materiei organice. Îndată ce descoperi viaţa, îl descoperi şi pe el, este inerent vieţii. Ca mai toate fenomenele naturale este polarizat — există întotdeauna un pol negativ şi unul pozitiv. Polul negativ este durerea, polul pozitiv, sexul. Maimuţa şi omul sînt primele animale (excluzînd animalele domestice) la care sexul poate fi excitat fără stimuli exteriori. . . Rezultatul este că cea mai importantă dintre toate legile naturale, periodicitatea, se pierde la rasa umană. Condiţia organică periodică a excitării sexuale a devenit o manifestare lipsită cu totul de sens, degenerată, patologică »[1] (Pursewarden privind gînditor la cuşca maimuţelor de la Grădina Zoologică? Capodistria în biblioteca sa înspăimîntătoare de cărţi pornografice, superb legate, Balthazar cu ocultismul său, Nessim socotind pagini întregi de cifre şi procente).

Şi Melissa? Desigur, era bolnavă, grav bolnavă, aşa că, într-un fel, îmi pare melodramatic să spun că eu am omorît-o sau că Justine a omorît-o. Totuşi, nimeni nu poate măsura greutatea durerii şi a părăsirii pe care i-am produs-o eu direct. Acum îmi amintesc că într-o zi Amaril venise să mă vadă, sentimental ca un dulău. Balthazar o trimesese pe Melissa la el pentru raze X şi tratament adecuat.

Amaril era, în felul său, un om original şi în acelaşi timp oarecum şi filfizon. Pistoalele de argint pentru duel, cărţile de vizită gravate păstrate într-o casetă superbă, hainele croite cu eleganţă, după ultima modă. Casa lui era plină de lumînări şi scria de preferinţă pe hîrtie neagră cu cerneală albă. Pentru el, cel mai minunat lucru din lume era să ai o femeie mondenă, un ogar de rasă, o pereche de cocoşi de luptă învincibili. Dar era un om plăcut şi un doctor nu lipsit de inteligenţă, în ciuda acestor manii romantice.

---

[1] Eugène Marais: The Soul of the White Art

Scanned with OKEN Scanner

Devotamentul lui pentru femei era lucrul cel mai evident, se da peste cap, pentru ele. Totuși, în raporturile lui cu femeile era de o mare delicatețe, aproape pudicitate, mai ales raportat la orașul în care femeia era considerată un fel de hrană, ca o farfurie cu mîncare de carne de berbec, orașul în care femeile te roagă să abuzezi de ele.

El însă le idealiza, își imagina povestiri romantice despre ele, visa întotdeauna la o dragoste absolută, o înțelegere perfectă cu un semen al său. Totuși, toate acestea erau zadarnice. Jalnic ne explica, mie sau lui Pombal: « Nu pot înțelege. Înainte ca dragostea mea să se poată cristaliza, se transformă într-o *prietenie* adîncă, devoratoare. Aceste devotamente nu sînt pentru niște afemeiați ca voi, voi nu le puteți înțelege. Dar, de îndată ce asta se întîmplă, dragostea zboară pe fereastră. Prietenia ne consumă, ne paralizează. Începe un alt fel de dragoste. Ce fel de dragoste? Nu știu ! O tandrețe — une *tendresse* — ceva care topește totul. *Fondante*. « Ochii i se umezeau de lacrimi. « Eu sînt cu adevărat omul femeilor și femeile mă iubesc. Dar . . . scuturînd frumosul lui cap și suflînd fumul țigării în sus înspre tavan, adăugă, zîmbind, dar fără autocompătimire . . . eu sînt singurul bărbat care poate spune că — deși toate femeile mă iubesc — totuși nici una nu m-a iubit pînă acum. Iubit cu adevărat. Sînt tot atît de neștiutor în privința dragostei (bineînțeles nu e vorba de cea sexuală) ca un virgin ! » Sărmanul Amaril !

Și era întocmai așa ! Devotamentul său pentru femei îl făcuse să aleagă drept specialitate în medicină — ginecologia. Și femeile se simțeau atrase de el ca florile de soare. El le învăța cum să se îmbrace și cum să pășească, ce parfum să aleagă, le dicta culoarea rujului de buze. De altminteri, nu există nici o femeie în Alexandria care să nu se fi mîndrit că a fost văzută plimbîndu-se la braț cu el, nici una care — dacă el ar fi rugat-o (dar el nu le ruga niciodată) să nu fie gata să-și trădeze soțul sau iubitul pentru el. Și totuși . . . și totuși . . . Un fir de legătură fusese rupt undeva, un contact întrerupt. Dorințele pe care le avea, dorințele sufocante ale corpului în zilele de vară în orașul senzualității, era potolite cu vînzătoare din magazine, femei inferioare lui. Clea spunea: « Se poate presimți că pe Amaril îl așteaptă o soartă neobișnuită. Dragul de Amaril ! »

Da, da. Dar ce? Ce soartă îl așteaptă pe un astfel de romantic — pe un cercetător atît de devotat, drăgăstos, răbdător al femeilor? Acestea sînt întrebări care mi le pun cînd îl văd, îmbrăcat elegant, cu mănuși și pălărie, mergînd cu Balthazar la spital pentru vreo operație.

Mi-a descris starea Melissei, adăugînd doar:

— Ar ajuta-o foarte mult dacă ar fi iubită puțin . . .

Observația m-a rușinat .Era chiar în noaptea în care împrumutasem bani de la Justine ca s-o trimit la o clinică în Palestina, împotriva voinței ei.

Mergeam împreună spre casă, după ce petrecusem cîteva minute în grădina publică, discutînd cazul ei. Palmierii parcă străluceau în lumina lunii și marea licărea, tresărind sub vîntul de primăvară. Părea atît de nepotrivit — o boală gravă — în această ambianță. Amaril mă apucă de mîini în timp ce urcam scările și mi le strînse ușor.

— Viața e grea . . . spuse.

Și, cînd am intrat în dormitor din nou și am găsit-o zăcînd în transă, cu fața ei mică și palidă întoarsă spre tavan și cu pipa de hashish lîngă ea pe masă, adăugă, scoțîndu-și pălăria.

— Întotdeauna . . . să nu crezi că te învinovățesc . . . nu, dimpotrivă, te invidiez din cauza Justinei . . . totuși, noi doctorii, facem întotdeauna *in extremis* ultimele prescrieri disperate pentru o pacientă — cînd toate resursele științei

Scanned with OKEN Scanner

au eşuat. Atunci spunem « dacă ar putea fi iubită ! » Oftă şi-şi scutură capul frumos.

Întotdeauna găsim sute de feluri de a ne justifica, dar sofismele logicii, pe care le-aş putea aşterne pe hîrtie nu pot schimba faptul că — după ce am aflat acestea din adăugirile lui Balthazar — aducerea aminte a acelor zile mă bîntuie din nou ; greşelile mele, de care ar fi trebuit să-mi dau seama mai înainte, mă chinuiesc ! Mă plimb acum cu copilul pe care Melissa l-a făcut cu Nessim în timpul scurtei lor aventuri (din nou mă întreb : fusese vorba de « dragoste » sau el încerca să afle de la ea tot ce putea despre Justine, soţia lui ? Poate că într-o zi am să mă lămuresc) : Plimb copilul, spun, pe aceste plăji pustii, ca un criminal, examinînd o dată, şi încă o dată, aceste fragmente ale vieţii oraşului alb, care mă umplu de regrete prea adînci ca să nu-mi schimbe tonul vocii în timp ce-i vorbesc. Unde se poate găsi cheia unei asemenea probleme ?

Dar este limpede că nu numai eu mă simţeam vinovat. Pursewarden însuşi simţea acelaşi lucru — cum pot explica altfel faptul că mi-a lăsat prin testament banii aceia, cu dorinţa expresă de a-i cheltui cu Melissa ? Cel puţin problema asta am rezolvat-o.

Ştiu, şi Clea se simţea vinovată pentru că toţi o răniseră pe Melissa — deşi vina o resimţea — ca să spunem aşa — prin procură, în numele Justinei. O luase asupra sa, îngrozită de nenorocirea pe care iubita ei ne-o aducea nouă amîndurora pentru un scop atît de neînsemnat. Clea deveni, ea, prietena Melissei, apărătoarea şi sfătuitoarea ei şi i-a rămas cel mai apropiat confident pînă în clipa morţii Melissei. Clea cea altruistă şi inocentă, altă nebună exaltată ! Nu face să fii cinstită în dragoste ! Spunea de Melissa : « E teribil să depinzi cu totul de puteri care nu-ţi vor binele. Să vezi pe cineva mereu în gîndurile tale, ca o pată pe realitate . . . » Cred că se gîndea şi la Justine, poate, care sta acolo sus în casa cea mare printre lumînările înalte şi picturile în ulei ale unor maeştri de mult uitaţi.

Melissa îi vorbise Cleei şi despre mine : « O dată cu înstrăinarea lui, viaţa întreagă a dispărut ». Asta i-a spus cînd era în agonie. Dar nimeni nu are dreptul să ocupe un astfel de loc în viaţa altuia, nimeni ! . . . Vezi acum cu ce material brut lucrez eu în aceste lungi şi pasionante dezbateri interioare. făcute în faţa mării şi a cerului de iarnă. « Te iubea — spunea Clea iarăşi, din cauza slăbiciunii tale — credea că ea îţi inspira dragostea. Dacă ai fi fost puternic, ai fi speriat şi îndepărtat o dragoste atît de timidă ». Şi apoi, în sfîrşit, înainte de a închide acest manuscris cu mînie şi indignare, o ultimă remarcă a Cleei, care mă arde ca un fier roşu : « Melissa spunea : Ai fost prietena mea, Clea, şi vreau să-l iubeşti după ce n-am să mai fiu. Fă dragoste cu el, te rog, şi gîndeşte-te la mine. Să nu-ţi pese de toate aceste murdării amoroase animalice. De ce n-ar putea o prietenă să facă dragoste în contul alteia ? Te rog pe tine să te culci cu el ca şi cum aş ruga-o pe sfînta Panaghia să coboare şi să-l binecuvînteze, în timp ce doarme — ca în vechile icoane ». Cuvintele astea o cuprind pe Melissa întreagă. Cît de pură era Melissa şi cît de grecoaică !

Duminicile mergeam împreună să-l vedem pe Scobie, îmi amintesc ; Melissa în rochia ei strălucitoare de bumbac şi cu pălăria de paie, zîmbind bucuroasă la gîndul că are o zi întreagă vacanţă de la cabaretul prăfuit. O luam de-a lungul Grande Corniche-ei şi priveam valurile mării care ne făceau semn de dincolo de bară, priveam şi trăsurile vechi, « taxiurile dragostei », ruinate şi scîrţîinde, cu birjari negri cu fes roşu pe cap care, în timp ce treceam, ne strigau : « Taxiul dragostei, domnule, doamnă. Numai zece piaştri pe oră. Ştiu un loc ascuns . . . Şi Melissa rîdea şi, în timp ce mergeam, se întorcea să privească minaretele înăl-

Scanned with OKEN Scanner

ţîndu-se, strălucitoare ca perlele în lumina dimineţii şi zmeiele ţipător colorate ale copiilor înălţate de vîntul portului.

Scobie îşi petrecea de obicei duminicile în pat, iar iarna întotdeauna născocea că e răcit. Zăcea între cearceafuri de pînză de proastă calitate, după ce îl pusese pe Abdul să-i facă ceea ce el numea o fricţiune de « scorţişoară ». (Niciodată n-am putut descoperi ce era). De asemenea, şi nu fără o oarecare ceremonie, îşi înfierbînta o cărămidă şi o punea la picioare ca să şi le păstreze calde. Pe cap purta o bonetă tricotată. Deoarece citea foarte puţin, îşi purta, ca un trib antic, toată literatura în cap şi, cînd era singur, îşi recita ore întregi. Avea un repertoriu de balade destul de larg, pe care le rostea tunător, cu mare energie, bătînd tactul cu mîna. *Despărţirea arabului de bidiviul său* îl făcea să-i dea lacrimile în ochiul cel sănătos ca şi *Harpa de odinioară prin Castelul Tara cînta*. Printre bucăţile mai puţin cunoscute era o poezie uimitoare, al cărei metru galopant îl făcea efectiv să sară din pat în mijlocul odăii, dacă o recita cu o putere frenetică. O dată l-am convins să mi-o scrie ca să-i studiez amănunţit construcţia.

În tabăra saxonilor asediată de O'Neil
Speranţele se spulberaseră; întunecate gîndurile
Atunci Bagnal îşi trase spada de Toledo şi se jură
Pe tăişul ei să apere Portmore.

Tovarăşii lui, încercaţi în războaie pe meleaguri străine,
Cu faţa arsă de soare. O ! ce mîndru li-e portul.
Venindu-i într-ajutor; tremură cei care văd
Norul vijelios năpustindu-se spre Beal-au-atha-Buidh !

Pămînt al lui Owen Aboo ! Şi irlandezii pornesc la atac
Vrăjmaşul sloboadă săgeţile ploaie . . . şi iată-i, arcaşii-n derută

În faţa piepturilor goale, armurile fug
Şi ţărîna-i semănată de morţi şi răniţi.
Irlandezii se-nfruptă din bogăţii înmiite
Galbeni, pînzeturi, piei, bucate şi mied,
Peşte sărat şi brînzeturi.
Iuhuhuu ! Ce ispravă făcură ai noştri atunci !

Spre marea mea dezamăgire, nu putea să-mi spună nimic despre această poezie ; îi rămăsese în memorie, timp de jumătate de veac, ca un preţios bibelou de argint care este scos la iveală şi arătat numai la ocazii ceremonioase. Printre puţinele astfel de comori pe care le-am recunoscut era pasajul (pe care întotdeauna îl declama cu ardoare) şi care se sfîrşea astfel :

Dacă cele patru colţuri ale lumii se ridică împotriva noastră
O să le tăiem în bucăţele,
Pe Dumnezeu, Scobie, o să le retezăm !

Melissa îl adora şi-l găsea grozav de amuzant cu proverbele şi manierismele lui bizare. Şi el ţinea la ea, cred, mai ales din cauză că ea întotdeauna îi rostea numele şi titlul complet — Bimbashi Scobie — ceea ce îi producea multă plăcere şi-l făcea să se simtă important în faţa ei, — asemenea unui « înalt funcţionar ».

. . . . . .

Scobie şi Melissa ! În lumina aurie a acelor duminici, ei continuă să trăiască, strălucind în culorile pe care memoria le dăruie acelora ce ne îmbogăţesc vieţile cu zîm-

Scanned with OKEN Scanner

bete sau cu lacrimi — fără să fi fost conştienţi că ne-au dat ceva. Lucrul într-adevăr oribil este că pasiunea forţată pe care Justine o aprindea în mine era aproape tot atît de preţioasă ca şi cum ar fi fost « reală ». Darul Melissei era la fel o enigmă — ce ar fi putut să-mi ofere, de fapt, această palidă vagabondă a litoralului alexandrin? Clea se îmbogăţea sau sărăcea cu ceva prin relaţiile pe care le avea cu Justine? Se îmbogăţea, se îmbogăţea nespus de mult, aş zice. Atunci, noi ne hrănim doar din ficţiuni, din minciuni? Îmi amintesc cuvintele pe care Balthazar le scrisese undeva cu scrisul său înalt de grămătic: « Trăim prin ficţiuni selectate » sau: « Totul este adevărat despre toţi . . . » Aceste cuvinte ale lui Pursewarden erau extrase din propria sa experienţă sau pur şi simplu dintr-o observaţie atentă a noastră, a comportărilor noastre şi rezultatul lor? Nu ştiu ! Îmi vine în minte un pasaj dintr-un roman în care Pursewarden vorbeşte despre rolul artistului în viaţă. Spune cam aşa ceva: « Conştient de toate dezacordurile, de toate calamităţile naturii umane, nu poate face nimic ca să-şi prevină prietenii, să le arate, să-i avertizeze la timp şi să-i salveze. Singurul imperativ pe care un artist îl poate rosti este: Reflectaţi şi plîngeţi ».

Oare conştiinţa tragediei iremediabile care se află — nu în lumea externă pe care toţi o învinovăţim — ci în noi înşine, în condiţia umană, oare această conştiinţă i-a dictat neaşteptata sinucidere săvîrşită în odaia aceea mucegăită de hotel? Îmi place să cred că da, dar poate că sînt în pericol de a accentua prea tare valoarea artistului, pe seama omului. Balthazar scrie: « Dintre toate, sinuciderea lui a rămas pentru mine o ciudăţenie, un lucru extraordinar şi inexplicabil. Orice împrejurare şi încordare ar fi generat-o, totuşi nu pot crede că s-a întîmplat. Dar la urma urmelor, presupun că fiecare trăim în albia personalităţii celuilalt şi nu putem vedea bine în adîncimile de dedesubt. Cu toate acestea cred că sinuciderea nu se potriveşte cîtuşi de puţin cu caracterul său. Ştii, se liniştise în privinţa muncii sale, care-l chinuieşte pe artist atît de mult, presupun, şi o considera într-adevăr ca pe ceva « divin de neimportant » — o expresie caracteristică. Ştiu aceasta cu certitudine pentru că mi-a scris o dată pe spatele unui plic un răspuns la întrebarea *Care este scopul scrisului?* Răspunsul său era: « Scopul scrisului este formarea unei personalităţi care, la sfîrşit, dă posibilitate omului să transcindă arta ».

Avea idei ciudate despre constituţia psihicului. De exemplu spunea: « Îl consider complet nesubstanţial ca un curcubeu — şi devine substanţial, cu stări şi atribute identificabile, numai cînd atenţia este concentrată asupra lui. Cea mai adevărată formă de atenţie este desigur dragostea. Astfel *oamenii* reprezintă o iluzie pentru mistici ca şi *materia* pentru fizicieni cînd o privesc ca pe o formă de energie ».

Nu pierdea niciodată ocazia să vorbească plin de dispreţ despre interesul meu pentru ocultism, şi de fapt de opera Cabalei, la şedinţele la care ai fost şi tu. Despre asta spunea: « Adevărul este o chestiune de înţelegere directă — nu poţi urca trepte de concepte mintale pînă la el ».

Nu pot înlătura sentimentul că era într-adevăr serios atunci cînd era nerușinat. L-am auzit susţinînd faţă de Keats că cele mai bune versuri din poezia engleză care au fost scrise vreodată sînt următoarele versuri scrise de Coventry Patmore:

« Adevărul este mare şi va domni
Atunci cînd nimănui nu-i va păsa dacă domneşte sau nu ».

Şi apoi, adăugă: « Iar adevărata lor frumuseţe rezidă în faptul că Patmore, cînd le-a scris, nu ştia ce înseamnă *sich lassen!* Îţi poţi închipui cît îl sîcîia asta pe Keate. « Mai cita aprobator o propoziţie misterioasă din Stendhal şi anume: Zîmbetul apare pe partea din afară a pielii ».

Sub toată această zeflemea trebuie să presupunem existenţa unei fiinţe serioase? Te las pe tine să răspunzi la această întrebare — te priveşte în mod direct.

Scanned with OKEN Scanner

Pe vremea cînd l-am cunoscut, citea aproape numai cărți de știință. Aceasta, din unele motive, o uimea pe Justine, care l-a tras la răspundere că-și pierde vremea cu acele studii. El s-a apărat spunînd că teoria relativității era direct răspunzătoare de pictura abstractă, de muzica atonă și de lipsa de formă (cel puțin a formelor ciclice) din literatură. Cînd înțelegi teoria relativității, înțelegi și restul. Adăugă: « În căsătoria Spațiului cu Timpul, cel mai mare Băiat întîlnește pe cea mai renumită Fată a Secolului. Pentru stră-strănepoții noștri, aceasta va fi o unire la fel de poetică cum nouă ni se pare a fi unirea lui Cupidon cu Psyche. Știi, Cupidon și Psyche reprezentau fapte la greci, nu concepte, gîndirea analogică împotriva gîndirii analitice. Dar adevărata poezie a veacului și cea mai fructuoasă poezie este misterul care începe și se termină cu un x ».

— Vorbești serios?

— Cîtuși de puțin.

Justine protesta:

— Fiara este gata să joace tot felul de renghiuri, chiar și în cărțile lui.

Se referea la faimoasa pagină din primul volum, care trimetea cu un asteric la o pagină care este, în mod misterios, albă. Mulți cititori credeau că e o greșeală de tipar. Dar Pursewarden însuși ne-a încredințat că o făcuse în mod premeditat. « Îl trimit pe cititor la o pagină albă ca să recurgă la propriile sale resurse — de care depindem în ultimă instanță cu toții ».

Vorbești despre plauzibilitatea acțiunilor noastre și prin asta ne faci o mare nedreptate, căci noi sîntem toți oameni vii și avem ca atare dreptul să căutăm refugiu în Judecata viitoare a Domnului, dacă nu a lectorului. Așa că, în timp ce mă gîndesc la asta, să-ți spun povestea rîsului Justinei. Vei recunoaște că n-ai auzit-o, nici măcar o dată, rîzînd, vreau să spun rîzînd într-un fel care să nu fie nici caustic, nici rănit. Dar Pursewarden a auzit-o o dată — la morminte în Sagarra ! La lumina lunii, două zile după Sham el Nessim. Erau într-un mare grup de turiști, la adăpostul căruia reușiseră să discute puțin, ca niște conspiratori ce erau: pe vremea aceea Pursewarden pusese deja capăt vizitelor ei private în camera lui de hotel. Așa că le producea o plăcere interzisă, acest schimb grăbit de cuvinte secrete; și așa, pe scurt, în seara aceea se întîmplase să rămînă singuri, stînd împreună într-unul din acele zdrobitoare și copleșitoare decoruri cu un sens deosebit al morții: mormintele.

Justine își desfăcuse ciorapii; pantofii i se umpluseră cu nisip. Îi tot golea, în timp ce el aprindea chibrituri, privind și adulmecînd în jurul său. Ea îi șopti că fusese grozav de îngrijorată în ultima vreme de o nouă bănuială că Nessim descoperise ceva despre copilul ei pe care îl pierduse, ceva grav ce nu voia să-i spună. Pursewarden asculta absent cînd, dintr-o dată, își scutură degetele fiindcă se arsese cu un chibrit și zise:

— Ascultă, Justine, vreau să-ți spun ceva. Am recitit *Moeurs* săptămîna trecută ca să mă distrez și mi-a venit o idee: adică, dacă tot tămbălăul cu Freud și așa-numita răpire a copilului și așa mai departe, sînt adevărate? Sînt oare? Nu știu zău ! Ai fi putut foarte bine să inventezi totul. Dar de vreme ce știai cine era omul cu bandajul negru și refuzai să-i dezvălui numele armatei nenorocite de psihologi amatori, în frunte cu Arnauti, înseamnă că ai un motiv serios. Care era motivul? Tare mă întreb . . . N-am să spun nimănui, promit. Sau totul e o minciună?

Ea dădu din cap negativ:

— Nu-i minciună.

Ieșiră în lumina clară de un alb lăptos al lunii. Justine se gîndea în tăcere. Apoi spuse încet:

Scanned with OKEN Scanner

— Nu era numai timiditate sau încăpățînare de a nu fi vindecată, cum au spus ei — cum au numit-o în carte. Problema era că omul ăsta era prietenul nostru, al vostru, prieten cu noi toți.

Pursewarden privi la ea curios:

— Omul cu bandajul negru? întrebă el.

Ea încuviință din cap. Își aprinseră țigările și se așezară pe nisip ca să-i aștepte pe ceilalți. Simțind că tot ce-i încredința lui era absolut sigur, spuse liniștit:

— Da Capo.

Urmă o tăcere lungă.

— Ei, asta-i bună! Chiar bătrînul Porn în persoană (formase această poreclă din cuvîntul « pornograf »). Și apoi încet și sondînd terenul, Pursewarden continuă: — Mi-a venit brusc ideea cînd reciteam toată povestea aia, că dacă aș fi fost în pielea ta și n-ar fi fost totul o scorneală, ca să apari mai importantă, mai interesantă în ochii psihanaliștilor, ei bine, ca să dezleg vrăjitoria, grozav aș mai fi încercat să mă culc cu el din nou și în felul acesta să răpun obsesia imaginei. Ideea mi-a venit dintr-o dată.

Aceasta dovedește, desigur, ignoranța lui totală în ale psihologiei. Într-adevăr, ar fi fost fatal să-i sugereze un asemenea pas. Dar acum, spre marea lui surpriză, ea începu să rîdă — prima oară cînd o auzea rîzînd muzical, fără efort.

— Așa am și făcut spuse ea rîzînd atît de tare că abia mai putea vorbi. Am și făcut-o. Nici nu-ți poți închipui ce efort mi-a cerut să mă învîrtesc pe drumul întunecat din jurul casei lui, încercînd să prind curaj, să sun. Da, mi-a venit și mie ideea asta. Eram disperată. Ce va spune? Fusesem prieteni ani de zile — fără să facem nici o aluzie la acest eveniment. Niciodată nu a vorbit despre *Moeurs* și, știi, cred că nici nu l-a citit vreodată. Poate prefera — m-am gîndit eu întotdeauna — să nu ia în considerație tot ce se întîmplase — s-o îngroape plin de tact.

O cuprinse rîsul din nou, și se cutremura atît de tare că Pursewarden o apucă de braț, îngrijorat, să nu întrerupă cumva povestirea. Ea luă batista lui să-și șteargă ochii și continuă:

— În sfîrșit am intrat. Stătea acolo, în biblioteca lui faimoasă. Tremuram ca o frunză în bătaia vîntului. Nu știam ce ton să adopt. Dramatic? Patetic? Ca atunci cînd mergi la dentist. Zău, Pursewarden, era caraghios. În sfîrșit am spus: « Dragă Da Capo, vechiul meu prieten, ai fost demonul care mă bîntuie de atîta vreme încît am venit să te rog să mă descînți o dată pentru totdeauna. Să mă eliberezi de amintirea acelei întîmplări din copilărie. Trebuie să te culci cu mine ». Merita să vezi ce mutră a făcut! Era grozav de lipsit de apărare și bîlbîi: « *Mais, voyons, Justine, je suis un ami de Nessim!* » Și așa mai departe. Mi-a dat un pahar de whisky și mi-a oferit o aspirină, fiind sigur că-mi ieșisem din minți. « Stai jos », mi-a spus, împingîndu-mi cu mîna tremurîndă un scaun, și așezîndu-se în fața mea cu un aer comic alarmat — ca un băiețel care fusese acuzat că furase mere.

Pămîntul tare o făcuse să amorțească, dar rîdea cu atîta veselie încît îl contamină și pe Pursewarden, și fără să vrea începu să rîdă și el.

— Săracul Da Capo — spuse ea — era teribil de speriat și de alarmat să i se spună că mă violase, cînd eram copil, un arab de pe străzi. N-am văzut niciodată un om mai surprins. Uitase absolut totul, e clar, și a negat cu hotărîre, de la început pînă la sfîrșit. De fapt, era ofensat și a început să protesteze. Tare aș fi vrut să-i vezi mutra. Știi ce a lăsat să-i scape în timp ce se autojustifica? O frază magnifică: « *Il y a quinze ans que je n'ai pas fait ça!* » Justine se lăsă cu fața în poala lui Pursewarden și rămase așa o clipă, încă cutremurîndu-se de rîs, iar apoi își ridică iarăși capul ca să-și șteargă ochii. Spuse:

Scanned with OKEN Scanner

— Mi-am terminat whisky-ul și am plecat, spre ușurarea lui; cînd am ajuns la ușă, strigă după mine: « Nu uita că sînteți invitați amîndoi să luați cina cu mine miercuri, ora opt, opt și un sfert, ținută de rigoare, cravată albă » — obicei stabilit de cinci ani încoace. M-am întors acasă amețită și am băut jumătate de sticlă de gin. Și știi, în noaptea aceea, stînd în pat, mi-a trecut prin cap un gînd straniu — poate că o să ți se pară izbitor de nelalocul lui: gîndul că Da Capo uitase cu totul o faptă care mă costase pe mine atîția ani de neliniște și chiar suferință mintală și care m-a făcut să rănesc pe atîția alții. Mi-am spus « Poate tot așa uită și Dumnezeu însuși răul pe care ni-l face lăsîndu-ne la mila lumii ».

Zîmbind își lăsă capul pe spate și se ridică.

Văzu acum că Pursewarden se uita la ea cu lacrimi de admirație în ochi. O îmbrățișă dintr-o dată cu căldură, sărutînd-o cu mai multă pasiune decît o făcuse vreodată pînă atunci. Îmi povestea toate acestea cu o mîndrie, neobișnuită la ea, și adăugă:

— Să știi, Balthazar, a fost mai grozav decît orice sărut al vreunui îndrăgostit. Era o răsplată, o împlinire. Atunci am văzut că, dacă lucrurile ar fi fost altfel, aș fi avut puterea de a-l face să mă iubească — poate chiar pentru defectele caracterului meu care sînt atît de evidente pentru oricine.

Apoi restul grupului merse mai departe tăifăsuind printre morminte și . . . Nu știu ce s-a mai întîmplat. Presupun să s-au întors cu mașina la Nil și s-au oprit la un club de noapte. De ce dracu ți-oi fi scriind eu toate astea? Demență? O să-mi aducă numai ură din partea ta faptul că-ți spun niște lucruri pe care ai prefera să nu le știi ca bărbat și care-ți sînt indiferente ca artist . . . Aceste lucruri mici, încăpățînate și neimportante, copilul vitreg (copilul lăsat de zîne în locul celui răpit) al existenței noastre umane, care îl putem introduce ca o cheie într-o broască — sau un cuțit într-o stridie: va fi oare în interiorul ei vreo perlă? Cine poate ști? Dar, undeva, ele trebuie să existe libere, aceste grăunțe de adevăr care « *sînt spuse pur și simplu din întîmplare* ». Adevărul nu este rostit cînd ești deplin conștient. Ci întotdeauna ceea ce este « spus din întîmplare » — greșeala de tipar care dă pe față tot spectacolul ». Mă înțelegi, înțeleptule? Dar n-am făcut-o. N-am să am niciodată curajul să-ți dau aceste hîrtii, după cum văd. Am să termin povestea numai pentru mine.

Așa că poți să-ți închipui disperarea Justinei cînd nenorocitul ăla de Pursewarden s-a dus și s-a sinucis. Deși sînt supărat pe el, mă trezesc zîmbind, atît de puțin îmi vine să cred chiar și acum în moartea lui. Ea socotea actul acesta la fel de misterios, la fel de neprevăzut ca și mine; dar Justine, sărmana ființă, își organizase cu grijă întreaga decepție în jurul ideii că el o să trăiască! Nu mai avea acum pe nimeni altcineva în afară de mine căruia să-i mărturisească ceva; și pe tine pe care, dacă nu te iubea, Dumnezeu mi-e martor că nu te ura și care erai în mare primejdie. Era prea tîrziu ca să mai facă altceva decît planuri de a pleca. Rămăsese numai cu « momeala »! Se poate învăța ceva din aceste adevăruri amare? Aruncă toate aceste hîrtii în mare, dragul meu și nu mai citi nimic din Adăugirile astea. Dar am uitat. N-am să-ți dau posibilitatea să le vezi. nu-i așa? Am să-ți dau mulțumirea născocirilor unei arte care « prelucrează realitatea, redîndu-i partea semnificativă ». Ce parte semnificativă putea să-i dezvăluie, de pildă, lui Nessim care, pe vremea aceea, devenise o pradă pentru acele preocupări care-l făceau să pară tuturor — inclusiv lui — instabil mintal? Despre preocupările sale mai serioase în această vreme aș putea scrie amănunțit, căci în acest interval am învățat foarte multe despre afacerile și interesele sale politice. Acestea vor explica brusca lui schimbare. Deveni un om care primea invitați — casa plină de oameni pe care tu o descrii atît de bine, banchetele și balurile. Dar aici intervine problema cenzurii care mă îngrijorează, căci dacă ți-aș trimite adăugirile și dacă tu ai arunca, foarte posibil, în mare, acest talmeș-

Scanned with OKEN Scanner

balmeş compromiţător de hîrtii apa ar putea să-l poarte înapoi la Alexandria, poate direct în braţele poliţiei. Mai bine nu. Îţi voi povesti numai ceea ce pare inofensiv. Poate că mai tîrziu am să-ţi spun şi restul.

Chipul lui Pursewarden, zăcînd mort, îmi amintea foarte mult de cel al Melissei; amîndoi aveau aerul că auziseră o glumă bună spusă numai pentru ei şi au adormit înainte ca zîmbetul să se fi şters din colţurile gurii. Cu puţin înainte îi spusese Justinei: « Mi-e ruşine de un singur lucru: am nesocotit primul imperativ al unui artist, şi anume, să creezi şi să mori de foame. N-am fost niciodată lihnit de foame, ştii . . . M-am ţinut la suprafaţă în tot felul de slujbe neînsemnate: am făcut tot atîta rău ca şi tine, ba chiar mai mult ».

În noaptea aceea, Nessim era deja acolo cînd am ajuns eu, stînd alături de cadavru în camera hotelului, şi arătînd extraordinar de calm şi liniştit dar parcă asurzise dintr-o explozie. Să-l fi ameţit şocul realităţii? Trecea în vremea aceea printr-o perioadă de visuri oribile pe care le transcrisese şi dintre care unele le reproduci în M.S.-ul tău. Par a fi ecouri stranii ale viselor Leilei de acum cincisprezece ani — cînd a trecut şi ea printr-o perioadă grea după moartea soţului ei şi ca medic, am consultat-o la cererea lui Nessim. Aici, din nou, judecîndu-l, te încrezi prea mult în ceea ce pacienţii tăi spun despre ei înşişi — explicaţiile pe care le dau despre acţiunile şi semnificaţiile acţiunilor lor. N-ai să fii niciodată un doctor bun. Pacienţii trebuie descoperiţi — căci mint *întotdeauna*. Nici n-ar putea altfel, acesta fiind o parte a mecanismului de apărare al bolii — aşa cum M.S.-ul tău trădează mecanismul de apărare al visului care nu vrea să fie invadat de realitate! Greşesc poate? Nu vreau să judec nedrept pe nimeni sau să pătrund nepoftit pe teritoriul tău de activitate. Notele acestea ale mele mă vor costa oare prietenia ta? Sper că nu, dar mă tem.

Despre ce vorbeam? Da, despre faţa lui Pursewarden mort! Avea acelaşi aer vechi de ingeniozitate impudică. Îţi făcea impresia că se preface — într-adevăr, atît de viu îmi apare, încît şi astăzi am impresia asta.

Întîi şi întîi m-a alarmat. Nessim a trimis-o pe Justine la mine cu un bilet pe care nu i l-am dat să-l citească. Era limpede că Nessim aflase intenţia sau faptul înaintea noastră a tuturor — bănuiesc că Pursewarden însuşi i-a dat un telefon. În orice caz, priceperea mea în cazuri de sinucidere — îngrijisem toate cazurile pentru patrula de noapte a lui Nimrod — mă făcea prudent. Bănuind că folosise poate un barbituric sau alte amestecuri cu efect lent, am luat precauţia de a duce cu mine mica mea pompă stomacală printre celelalte antidoturi. Mărturisesc că mă gîndeam cu plăcere la expresia feţei prietenului meu cînd se va trezi din morţi la spital. Dar se pare că judecasem greşit atît mîndria cît şi conştiinciozitatea sa, căci, sosind, l-am găsit mort cu desăvîrşire.

Justine urcă în fugă înaintea mea scările hotelului uriaş pe care el le iubise atît de mult (într-adevăr, îl botezase Hotelul Muntelui cu Vulturi — îmi închipui din cauza roiului de prostituate care fluturau în jurul lui, afară pe stradă, ca vulturii).

Nessim se încuiase în cameră — a trebuit să ciocănim şi el ne-a dat drumul cu o oarecare supărare, sau cel puţin aşa mi s-a părut mie. Camera era în cea mai mare dezordine pe care ţi-o poţi închipui. Sertarele erau trase, haine, manuscrise şi tablouri peste tot; Pursewarden zăcea pe pat într-un colţ, cu nasul îndreptat, departe spre tavan. M-am oprit ca să-mi desfac trusa pentru spălături stomacale — totul este să fii metodic în momente de tensiune — în timp ce Justine se duse drept la sticla de gin din colţul de lîngă pat şi luă o înghiţitură lungă. Ştiam că s-ar putea să conţină otravă dar n-am spus nimic — în momente de felul acesta nu prea sînt multe lucruri de spus. În clipa în care devii isteric, riscurile sînt inerente. Pur şi simplu mi-am deschis şi mi-am desfăşurat vechea mea pompă stomacală care salvase mai multe vieţi nefolositoare (vieţi imposibil de trăit, lepădate ca nişte haine care nu

Scanned with OKEN Scanner

se potriveau) decît orice alt instrument din Alexandria. Încet, cum i se potriveşte unui doctor de mîna a treia, am aşezat pompa metodic, căci asta este tot ce-i rămîne unui doctor de mîna a treia ca să înfrunte opinia publică.

Între timp, Justine se întorsese spre pat şi aplecîndu-se spre mort, spuse destul de tare ca să auzim: « Pursewarden, trezeşte-te ». Apoi îşi puse palmele pe creştetul capului său şi scoase un geamăt limpede, ca o femeie arabă — un sunet abrupt stins, pierdut în noapte în acea cămăruţă fierbinte neaerisită. Apoi începu să urineze cu ţîşnituri mici pe tot covorul. Am luat-o şi am împins-o în baie. Asta mi-a dat răgazul să ascult inima lui Pursewarden. Era tăcută ca Marea Piramidă. M-am enervat pentru că era clar că folosise un preparat de cianură, favorizat, fiindcă veni vorba, de faimosul tău Serviciu Secret. Eram aşa de exasperat, că i-am tras o palmă — lucru pe care îl merita cu vîrf şi îndesat !

În tot acest timp, îmi dădeam seama că Nessim devenise dintr-o dată activ, dar de cum mi-am revenit, ca să spun aşa, mi-am putut îndrepta atenţia asupra lui. Întorcea pe dos sertarele şi mesele şi dulapurile, ca un maniac, examinînd manuscrise şi hîrtii, aruncînd unele lucruri şi ridicînd altele, cu o lipsă completă de sînge rece, cu totul neobişnuit din partea lui.

— Ce dracu' faci? l-am întrebat, la care el mi-a răspuns:

— Nu trebuie să rămînă nimic pentru poliţia egipteană.

Şi apoi se opri, ca şi cum ar fi spus prea mult. Pe fiecare oglindă era scrisă cu săpun o inscripţie. Nessim ştersese parţial una. Nu am mai putut citi decît OHEN . . . PALESTINE . . .

A trecut multă vreme pînă cînd am auzit ciocănitul bine cunoscut la uşă şi chipurile şi tumultul inseparabil al acestor scene de pretutindeni în lume. Oameni cu caiete, şi ziarişti, şi preoţi — Părintele Paul cunoscut de toţi, apărură. Aproape mă aşteptam să văd cadavrul ridicîndu-se şi zvîrlind cu ceva în ei . . . Dar nu; Pursewarden rămase cu nasul îndreptat spre tavan în taina sa amuzantă.

Ne împleticirăm toţi trei, Nessim, Justine şi eu, spre ieşire şi merserăm cu maşina înapoi la atelir, unde marile pînze neterminate ne alinară, şi whisky-ul ne dădu curaj să putem trăi mai departe. Justine n-a scos o vorbă. Nici măcar o vorbă . . .

CAPITOLUL VII

Trec acum la altă parte a adăugirilor, pasajul pe care Balthazar l-a început cu: « Aşadar Narouz se hotărî să *acţioneze* », subliniind ultimul cuvînt de două ori. Să reconstruiesc scena trezită în mintea mea de cuvintele lui, scrise cu cerneală verde şi pe care o zăresc limpede. Da, îmi va da posibilitatea să visez o clipă la un cartier retras, din Alexandria, pe care-l iubesc.

Oraşul, plin de amintirile mele, se mişcă nu numai înapoi în povestirea noastră, jalonată de numele mari care marchează fiecare oprire a timpului înregistrat, ci şi înainte, în prezentul existent, ia să spunem aşa — printre credinţele şi rasele contemporane lui: sutele de sfere mici pe care le creează religia sau vreo doctrină, celule aderînd încet una la cealaltă şi formînd marea meduză tolănită care este Alexandria astăzi. Unite în acest fel inopinat prin actul de voinţă al oraşului însuşi, izolate pe un promotoriu de ardezie mărginit de mare, avînd ca fundal numai oglinda de opal a lui Mareotis, lacul sărat şi deşertul nesfîrşit şi zdrenţuit din depărtare (deasupra căruia vînturile de primăvară ridicaseră acum un praf subţire, prefăcîndu-l în dune de atlas, neregulate şi frumoase ca peisajele de nori), comuniunile religioase încă trăiesc şi comunică — turci cu evrei, arabi copţi, sirieni, armeni şi italieni şi greci. Fiorii tranzacţiilor monetare îi unduia, cum îndoaie vîntul un lan de grîu; ceremonii, căsătorii şi pacte îi uneau şi dezbinau. Chiar şi numele locurilor de pe vechea rută

Scanned with OKEN Scanner

a tramvaielor cu şanţurile vechi nisipoase lîngă şine mai păstrau rezonanţa numelor uitate a întemeietorilor — numele căpitanilor morţi care au debarcat primii aici, de la Alexandru pînă la Amr ; fondatorii acestei anarhii a cărnii şi a febrei, a dragostei de bani şi a misticismului. În care alt loc de pe glob se mai poate afla un astfel de amestec.?

Şi cînd noaptea cade şi oraşul alb îşi aprinde miile de lumini ale parcurilor şi clădirilor, şi răsună de muzica moale, nepămînteană din Maroc şi Caucaz, pare un mare transatlantic de cristal adormit acolo, ancorat în recipientul Africii. Reflexele diamantine sau ca de foc de opal se răsuceau în jos, ca nişte bare de metal strălucitoare, pătrunzînd în portul uleios, printre vasele de război.

În amurg, devine uneori ca o junglă mov, anormal pătat de culori, privite printr-o prismă care le descompune ; şi ridicîndu-se către cerul sidefiu, şovăie pe clopotniţe şi minarete, ca pe tulpina unei ferigi gigantice într-o mlaştină înălţată deasupra liniilor lungi şi palide ale ţărmului şi a cafenelelor barbare, unde negrii dansează în ritmul unei tamburine sau în sunetul afectat al clarinetelor.

« Sînt doar atîtea realităţi cînd doreşti să ţi le imaginezi » scrie Pursewarden.

Narouz evita Alexandria dar o iubea cu patimă, cu dragostea unui exilat ; buza sa de iepure îl intimida să viziteze centrul, pentru a-i întîlni pe cei care ar fi trebuit să-i cunoască. Hoinărea pe la periferie, fără să îndrăznească să pătrundă direct în marea inimă luminată a oraşului unde fratele său ducea o viaţă întreprinzătoare, devotată societăţii la *mondanité*. Întotdeauna, ca să îndeplinească tranzacţiile care priveau proprietatea, intra umil în oraş, călare, îmbrăcat în straie ţărăneşti pe care le purta de obicei. Trebuia un efort mare să-l convingi să-şi pună un costum şi să ia maşina, deşi, cînd era absolut necesar, o făcea şi pe asta, dar fără tragere de inimă. În cea mai mare parte, prefera să-şi rezolve treburile prin Nessim ; şi desigur telefonul îl apăra de multe din drumurile acestea neplăcute. Totuşi, cînd fratele său.îl chemă într-o zi la telefon şi-i spuse că agenţii lui nu putuseră să-l facă pe Magzub să le spună ce ştia despre copilul Justinei, Narouz se simţi dintr-o dată stimulat — ca şi cum i-ar fi trecut prin minte, ca un fir roşu, ideea că i se încredinţa o sarcină importantă.

— Nessim, spuse el, în ce lună sîntem? Da, Misra. Se apropie sărbătoarea lui Sitna Mariam, eh? Am să văd dacă este pe acolo şi am să încerc să-l fac să spună ceva.

Nessim se gîndi atît de lung la această propunere încît Narouz avu impresia că li se întrerupsese legătura telefonică şi strigă ascuţit :

— Allo ! allo !

Nessim răspunse imediat :

— Da, da, te aud. Mă gîndeam doar : ai să faci totul cu grijă, nu-i aşa?

Narouz chicoti răguşit şi făgădui. Era însă mereu agitat la gîndul că ar putea să-şi ajute fratele. În mod curios, nu se gîndea cîtuşi de puţin la Justine, la ce ar însemna o asemenea informaţie pentru ea ; o considera pur şi simplu o achiziţie a lui Nessim. O plăcea, o admira, o iubea profund, dar în mod automat şi numai din cauza lui Nessim. Era de datoria lui să facă tot ce putea ca să-l ajute pe Nessim ca el s-o ajute la rîndul său. Nici mai mult, nici mai puţin.

Aşa s-a întîmplat că, în cea de-a doua zi de Sitna Mariam, merse cu paşi mari şi moi, o călcătură stîngace şi veselă (ridicîndu-se şi lăsîndu-se pe călcîie, bălăbănindu-şi mîinile), traversă *meilan*-ul umbrit de cafeniul crepusculului. Îşi lăsase calul în grajdul unui prieten, un dulgher, nu departe de locul unde se ţineau festivităţile sfîntului. Era o noapte fierbinte şi apăsătoare.

Odată cu asfinţitul, întinderea de pămînt vast şi sterp devenea întotdeauna aurie, apoi cafenie — şi, la sfîrşit, violet. Luminile începeau să străpungă întune-

Scanned with OKEN Scanner

ricul care se pogora, fundalul orașului european începea să-și aprindă fereastră după fereastră, stradă după stradă, pînă cînd totul părea ca o pînză de păianjen în care gerul fixase un milion de briliante strălucitoare.

Undeva sforăiau și mugeau niște cămile, iar muzica și mirosul de ființă umană răzbăteau prin noapte spre el, pline de amintirea bîlciurilor pe care le vizitase cu părinții pe cînd era copil. Cu fesul roșu și hainele pătate de muncă știa că nu va fi alungat de mulțime ca unul care nu era de-al lor. O altă caracteristică era că, deși fiind ziua lui Sitna Mariam, sărbătoarea unui sfînt creștin copt, toți participau și se înveseleau, chiar și musulmanii orașului, căci, la urma urmelor, Alexandria înseamnă încă Egipt: toate culorile se îmbină.

O întreagă tabără de colibe, teatre, bordeluri și magazine — un oraș întreg — răsărise în întuneric, luminat corespunzător cu ulei și lămpi de parafină, cu lămpi cu presiune și căldări cu jăratec, cu lumînări și fire de lumină electrică orbitoare. Păși ușor în aglomerația de ființe umane, cu nările sorbind parfumul mîncărilor aromate și al prăjiturilor, mirosul de urină și sudoare, și cu urechile încordate să audă zumzetul vocilor care formau un fundal pentru acele sunete care întotdeauna urmează marile procesiuni ce trec prin orașe, zăbovind pe drum la fiecare biserică pentru o recitare de texte sacre, ajungînd încet, încet la locul festivalului.

Toată această noutate împrăștiată — hazul stîrnit de urșii care dansau și de acrobați, înghițitorii de foc care — cu gurile căscate — suflau șuvoaie de flăcări înalte de șase picioare ; dansatorii în zdrențe și scufițe tărcate: tot ceea ce unui străin i-ar fi părut încîntător prin noutate, pe el îl încînta numai pentru că era obișnuit, comun, aparținînd atît de mult vieții sale de zi cu zi. Ca și în copilărie, merse prin strălucirea luminii, oprindu-se ici și colo, privind cu ochi zîmbitori la obiceiurile familiare bîlciului. Un scamator, îmbrăcat în haine țipătoare, scotea din mînecă un șir nesfîrșit de batiste colorate, iar din gură douăzeci de puișori vii, strigînd tot timpul ca un pescăruș: « Galli — Galli — Galli — Galli Houp! » Manouli, maimuța cu o pălărie de hîrtie pe cap, călărea cu vioiciune în jurul arenei, pe spatele unei capre. De cele două părți ale străzii se ridicau, ca niște turnuri, marile dughene cu figuri de zahăr acoperite de paiete strălucitoare, zugrăvind iubirile și aventurile creaturilor cari populează folclorul deltei — eroi ca Abu Zeid și Antar, îndrăgostiți ca Yuna și Azir. Merse încet, cu o grijă nepremeditată, oprindu-se în răstimpuri să-i asculte pe povestitori, sau să cumpere un talisman aducător de noroc de la Hussein, faimosul predicator orb care stătea ca un stejar, magnific în lumina fermecată, recitînd cele 99 de nume sfinte.

Din întunericul alăturat venea ciocănitul vesel al jucătorilor de popice, răsunînd neclar prin bubuitul aspru al procesiunii ce se apropia cu răbufnirile bruște ale muzicii sălbatice — un ropot metalic asemenea unor salve de armă — și duruitul lung ce-ți dădea fiori, a tobelor de cămilă care acopereau și ațîțau melodia tremurătoare și guturală a flautului. « Vin ! Vin !» un strigăt confuz se ridică și copii se repeziră încoace și încolo, ca șoarecii printre arene. Din gîtlejul unei alei înguste se revarsă ca un cerc de foc ce creștea mereu în întuneric, un șir lung și grăbit de ființe omenești, în frunte cu acrobații și piticii din Alexandria, urmat în pas de dans de cavalcadă lungă și grotescă a steagurilor, care se ridicau și coborau într-o maree de lumină mistică, ținînd măsura peristaltică a muzicii sălbatice — stîrnită peste tot de flecăreala flauturilor și chinul tobelor sau de orgasmul lung și tremurător al tamburinelor lovite de dervișii, în vreme ce se îndreptau spre locul unde avea să se țină festivalul. Strigătele de « All-*ach*, All-*ach*» izbucneau din toate gîtlejurile.

Nerouz luă un băț de zahăr candel dintr-un stativ și îl supse, privind valul care înainta gata să-l înghită. Soseau dervișii kifiya care, în transă, puteau umbla pe tăciuni, sau bea pahare de metal topit, sau să mănînce scorpioni vii, sau să danseze

Scanned with OKEN Scanner

pînă cînd universul îşi pierdea măsura, pînă cînd realitatea se încorda ca un arc întins peste poate. Cădeau la pămînt gîfîind, ameţiţi ca nişte păsări. Drapelele şi torţele, tăvile imense, deschise, pline de lemn arzînd, felinarele mari de hîrtie cu inscripţii din scrierile sacre toate alcătuiau bucle şi desene de lumină tremurătoare în întunericul nopţii alexandrine, ridicîndu-se şi coborînd şi acum . . . erau înghiţite de spectatori, care se alăturau procesiunii ca nişte dulăi, ţipînd şi împingînd; şi totuşi puhoiul continua să se reverse cu muzica sa sălbatică (poate chiar muzica pe care Anton pe moarte a auzit-o în poezia lui Cavafy), pînă cînd îl înghiţi întunericul marelui *meidan*, răspîndind în jurul său conturul neregulat al veşmintelor şi chipurilor şi obiectelor fără context, dar ale căror culori izbucneau şi întunecau colorîndu-le marginile cerului. Fiinţele omeneşti se aţîţau una pe alta.

Undeva în negrul hinderland cu zidurile dărîmate, năruite, ale caselor părăsite şi spintecate, se afla o grădină cu un mormînt, locul care constituia suma şi sensul acestei petreceri zgomotoase. Şi aici, în faţa unei lumînări de ceară care licărea, avea să fie citită o predică creştină pentru un sfînt creştin, în timp ce jur împrejur se zvîrcolea ca un potop mulţimea întunecată a Alexandriei. Zecile de credinţe şi religii care luau parte la o sărbătorire pe care timpul o sanctificase, care devenise comună tuturor, fiind închinată unui anotimp şi unui peisaj, pierzînd complet referinţele canonice ale doctrinei şi ale codului. Pentru o ţară religioasă, toate religiile sînt una şi în timp ce credincioşii rosteau predici unui sfînt ales, populaţia se distra la bîlciul care se ridicase în jurul sărbătorii, în carnavalul ameţitor al luminii şi al muzicii.

Şi prin toate aceste zgomote (amintnd brusc de oraş, de mizeriile şi puterile unui mare antrepozit) venea fluierul maşinilor cu aburi din curţile magaziilor sau o frîntură din zgomotul făcut de sirena unui vapor, trecînd prin canalele întortocheate ale portului, gata de plecare spre India. Noaptea îi primea pe toţi — o prostituată cîntînd cu accentele aspre şi guturale ale pămîntului, în ritmul unei tobe, strigătele copiilor în leagăne şi căluşei şi dresorii de şerpi, ciudăţeniile bîlciului (Zubeida, femeia cu barbă, şi viţelul cu cinci picioare), marele cort de pînză în afara căruia stăteau dansatorii muşchilor, avînd pe ei doar o cîrpă legată în jurul şoldurilor, arătîndu-şi meşteşugul, stînd împietriţi, nemişcîndu-şi decît muşchii, tradînd tremurul şi încordarea pectoralelor, abdominalilor şi dorsalilor, amăgitoare ca fulgerul de vară.

Narouz era în extaz şi privea în jurul lui cu aerul unui beţiv, bucurîndu-se de toate, lăsîndu-şi paşii să-l poarte la întîmplare de-a lungul acestor meandre orăşeneşti de lumină. La capătul unei galerii lungi, după ce se descotorosise rîzînd de vreo duzină de fete care-şi exercitau comerţul lor cu voci răguşite în gherete colorate de canava, aşezate printre arene, ajunse la gheretele de circumcizie, luminate strălucitor, dintre care cea mai mare şi mai colorată era a maestrului lui Abdul, Mahmoud Enayet Allah, splendidă cu cartoanele sale, îngrozitoare reprezentări ale ceremoniei, zugrăvite şi înrămate. De un piron atîrna un borcan de sticlă colcăind de lipitori. Însuşi decanul era acolo în seara aceea, vorbind mulţimii şi promiţînd circumcizie gratuită oricărui credincios care era prea sărac pentru a plăti taxa obişnuită. Vocea sa puternică bubuia şi se rostogolea, în timp ce cele două ajutoare ale sale stăteau în poziţia de drepţi în spatele scaunului străvechi legat cu aramă, cu briciurile gata pregătite. În interiorul gheretei, doi oameni în vîrstă în costume negre îşi beau cafelele cu aerul a doi filologi la un congres.

Afacerea mergea prost. «Dă-te mai aproape, dă-te mai aproape, purificaţi-vă, credincioşilor» — tuna bătrînul, cu degetele mari petrecute în spatele reverelor străvechii sale redingote, cu sudoarea prelingîndu-i-se pe faţă de sub fesul roşu. Un pic mai într-o parte, pierdut în îndeletnicirea sa, stătea un văr de-al lui Mahmoud, tatuînd pieptul unei prostituate masculine, care arăta magnific, ale cărui bucle îi atîrnau pe spate şi ai cărui ochi şi buze erau din gros sulemenite. Lîngă el atîrna un panou de

Scanned with OKEN Scanner

sticlă grozav de strălucitor, pe care erau zugrăvite o selecție de modele de tatuaj din care clientul putea alege — absolut geometrice pentru mahomedani, sau texte, sau înregistrarea unui jurămînt, sau pur și simplu nume îndrăgite. Cu fiecare atingere umplea, ca un maestru în ale gravurii, porii pielii clientului zîmbind din cînd în cînd de o glumă pe care numai el o auzea, clădindu-și pictura *pointilliste* în timp ce bătrînul decan tuna și mugea cu cîteva trepte deasupra sa. « Dați-vă mai aproape, dați-vă mai aproape, credincioșilor !»

Narouz se aplecă spre cel care tatua, cu o voce aspră :

— Magzub o să fie deseară aici ?

Omul își ridică ochii speriați și se opri din lucru.

— Da — spuse — cred că da. La morminte.

Narouz îi mulțumi și se întoarse încă o dată spre gheretele aglomerate, mergînd la întîmplare pe drumurile înguste, pînă cînd ajunse la periferiile luminii. Undeva în fața sa zăceau un mănunchi de sanctuare părăsite, umbrite de palmieri aplecați, și aici se întrezări silueta jigărită și teribilă a faimosului maniac religios tunînd amenințările personalității lui hipnotice în fața mulțimii înspăimîntată, dar fascinată.

Chiar Narouz se cutremură cînd privi fața aceea pustiită, ochii încondeiați în așa fel că arătau strălucitori, inumani, ca ochii unui monstru de carton (într-un film cu desene animate). Omul cel sfînt arunca blesteme și imprecații asupra cercului ascultătorilor, degetele sale chircindu-se și deschircindu-se ca niște ghiare, în timp ce își exercita puterea asupra lor dansînd cînd încolo, cînd încoace, ca un urs încolțit, întorcîndu-se și învîrtindu-se, avansînd și retrăgîndu-se din fața gloatei, cu gemete, și mugete, și țipete, pînă cînd mulțimea începu să tremure în fața lui, fascinată. « Intrase în ora sa», cum spun arabii, și puterea spiritului îl umpluse.

Sfîntul stătea în mijlocul unei insule de corpuri căzute în hipnoză, unii tîrîndu-se ca scorpionii, alții țipînd și behăind ca niște capre, alții zbierînd ca măgarii. Din cînd în cînd sărea pe cîte unul dintre ei, scoțînd răcnete hidoase și călărindu-l prin arenă pleznindu-l peste buci ca un maniac, și apoi, întorcîndu-se brusc, cu spuma ieșindu-i printre dinți, se repezea în mulțime și alegea cîte o victimă nefericită, strigînd : « Rîzi de mine» și apucîndu-l de nas sau de o ureche sau de un braț, îl trăgea cu o forță supraomenească în arenă, unde cu o rotire ușoară a ghiarelor « îi omora lumina» și-l prăbușea printre celelalte victime care se tăvăleau prin nisip la picioarele lui, ca să rostească strigăte de îndurare, acoperite de zbieretele de măgar și șuierăturile celor ce se aflau sub vraja lui. Se putea simți puterea personalității sale izbucnind deasupra mulțimii încordate, ca niște scîntei pe o nicovală.

Narouz se așeză pe piatra unui mormînt ca să privească, în întunericul din afara cercului magic. « Diavolilor, oameni murdari» — țipa Magzub, întinzîndu-și ghiarele în așa fel încît cercul de ascultători dădea înapoi la fiecare atac. «Tu și Tu și Tu și Tu» vocea i se ridică într-un muget îngrozitor. Nu se temea și nu respecta pe nimeni cînd era « în ora sa».

Un șeik cu turban verde și înfățișare respectabilă, care pretindea că este os de Profet, trecu pe la marginile grupului. Magzub îl observă; se năpusti printre privitori, cu roba fluturînd în vînt, pînă lîngă bătrîn, strigînd : « Este impur». Bătrînul șeik se întoarse spre acuzatorul său cu mînie în ochi și începu să-l admonesteze cu blîndețe, dar fanaticul îi trase fața aproape de a sa și-și scufundă ochii săi teribili în ochii șeikului. Bătrînul deveni dintr-o dată moale, capul începu să i se bălăbăne și cu un strigăt, Magzub îl făcu să cadă în patru labe, grohăind ca un porc, și-l trase de turban și-l trimise să se zvîrcolească printre ceilalți. « Ajunge !» strigă mulțimea înfuriată de irespectul față de un om de vază, dar Magzub se întoarse și, cu degetele tremurînde, se repezi înspre mulțime, țipînd : Cine strigă « destul»? (cine strigă « destul »?

Scanned with OKEN Scanner

Şi acum, ascultător faţă de comenzile acestui mistic, teribil ca un coşmar, bătrînul şeik se ridică în picioare şi începu să îndeplinească un mic dans ceremonial singuratic strigînd cu inflexiuni de pasăre: « Allah ! Allah !» în timp ce, cu paşi tremuraţi, se rotea în jurul corpurilor. Vocea alunecîndu-i în nişte strigăte sufocate de muribund. « Încetează !» striga mulţimea. « Încetează, o Magzub» ! Hipnotizatorul făcu cîţiva paşi hotărîţi şi îl zvîrli pe bătrînul şeik afară din arenă, împroşcîndu-l cu blesteme oribile.

Bătrînul se clătină şi-şi reveni în fire. Se trezise cu totul dar nu arăta prea istovit după această experienţă. Narouz veni lîngă el, în timp ce-şi îndrepta turbanul şi-şi scutura hainele. Îl salută şi-l întrebă de numele lui Magzub, dar bătrînul şeik nu-l ştia.

— Dar este un om bun, un om sfînt — spuse el. Pe vremuri, a stat singur în deşert timp de ani de zile. Se pierdu cu seninătate în noapte şi Narouz se înapoie la piatra de mormînt, ca să mediteze asupra frumuseţii împrejurimilor şi să aştepte pînă cînd se va putea apropia de Magzub, ale cărui răcnete animalice mai răsunau în noapte, sfredelind dezordinea absolută a bîlciului şi mormăiala sfinţilor de la altarele din apropiere. Nu se hotărîse încă cum va trebui să procedeze în chipul cel mai înţelept cu acest personaj straniu al întunericului. Aştepta evenimentul, meditînd.

Tîrziu de tot îşi termină reprezentaţia Magzub, eliberîndu-şi menajeria posedată de la picioarele lui, goni mulţimea bătînd din palme — ca şi cum ar fi fost un cîrd de gîşte. Rămase o vreme strigînd imprecaţii în urma lor şi apoi se întoarse brusc şi porni printre morminte. « Trebuie să fac totul cu grijă » — se gîndea Narouz, care intenţiona să uzeze de forţă — « să nu intru sub puterea ochilor lui ». Avea numai un mic pumnal la el, pe care îl pregăti, gata să-l scoată din teacă. Începu să urmărească omul încet dar cu hotărîre.

Sfîntul abia înainta, covîrşit parcă de greutatea gîndurilor prea numeroase şi prea grele pentru un muritor. Mai mormăia şi mai suspina încă în barbă, cînd deodată căzu în genunchi şi se tîrî pe pămînt cîţiva paşi, şoptind ceva. Narouz privea toate acestea cu capul plecat într-o parte, pîndind, ca un cîine de vînătoare. Împreună străbătură hotarele imprecise ale festivalului, cufundate în noaptea fierbinte, şi la sfîrşit Magzub ajunse la un zid de cărămizi, lung şi dărăpănat care, pe vremuri, despărţea grădina şi casa acum părăsite. Vuietul bîlciului se auzea de-aci ca un dulce bîzîit, dar zgomotul unei locomotive mai răsuna undeva în apropiere. Înaintau într-o peninsulă de întuneric, ca nişte rătăciţi într-un deşert, incapabili să aprecieze exact distanţele. Dar Magzub devenise mai vioi şi-şi întinse pasul cu vioiciunea unei vulpi care-şi simte viziuina aproape. Intră în sfîrşit într-o curte mare şi părăsită, alunecînd printr-o gaură în zidul de chirpici,. Narouz se temea să nu-i piardă urma printre rămăşiţele împrăştiate ale locuinţelor mărunte şi mormintelor prăfuite. Ieşi de după un colţ şi se îndreptă direct spre el.

Întunericul îi prefăcu silueta în cea a unei vedenii de patru metri înălţime.

— O Magzub — spuse cu blîndeţe — binecuvîntat să fie Domnul !

Şi, dintr-o dată, toată aprehensiunea sa făcu loc, aşa cum se întîmpla întotdeauna cînd trebuie să înfăptuim ceva violent, unei exaltaţii sălbatice. Păşi înainte în raza puterii acestui om sfînt, dezlegînd pumnalul şi scoţîndu-l pe jumătate din teacă.

Fanaticul făcu întîi un pas înapoi, apoi pe al doilea, şi brusc ajunşi sub o pată de lumină ce se prelingea din depărtare, străbătînd întunericul de la vreun lampadar, apărură amîndoi din neant, arătîndu-şi unul altuia numai capetele, ca nişte medalioane pe care cădea lumina. În întuneric, Narouz văzu cum cel din faţa sa îşi ridică braţele, plin de îndoială, poate de frică, ca şi cum ar fi vrut să facă o săritură în apă, şi cum apoi se aşeză pe o grindă de lemn roasă care — într-un veac uitat — trebuie să

Scanned with OKEN Scanner

fi fost pusă ca să susție o zidărie șubredă, fundația vreunui grajd. Apoi, Magzub se întoarse pe jumătate într-o parte și-și împreună mîinile, poate pentru rugăciune. Atunci Narouz, cu precizie și îndemînare calculate, făcu două mișcări aproape simultane: cu mîna dreaptă înfipse pumnalul în lemn, prinzînd și mîneca lungă a sutanei lui grosolane, iar cu mîna stîngă apucă barba sfîntului, cum se apucă o cobră de pielea de deasupra capului, ca s-o împiedici să te muște. În sfîrșit, în mod instinctiv, împingîndu-și fața înainte, crăpîndu-și cît putea buza despicată și șuierînd (în Orient, și diformitatea conferă puteri magice), se apropie de el, parcă pînă într-un sărut obscen, șoptindu-i: « O, fiu al Profetului ! »

Rămaseră așa vreme îndelungată, ca efigii ale unei acțiuni uitate, înmormîntate în lut sau bronz, iar tăcerea nopții care îi înconjura reluă încă o dată proporții palpitante. Magzub respira greu, aproape plîngător, dar nu spuse nimic, iar Narouz, privind fix în ochii teribili pe care-i văzuse în seara aceea arzînd ca niște cărbuni aprinși, nu mai putu acum discerne în ei nici un fel de putere. De sub sulemeneala cu creion dermatograf îi apăreau, șterși și fără lumină, iar mijlocul lor era vid de expresie, gol, mort. Era ca și cum ar fi țintuit în această bucată de zid, în această curte părăsită, un om deja mort. Un om care era gata să-i cadă în brațe și să-și dea ultima suflare.

Cînd înțelese că nu avea de ce să se teamă, că Magzub nu era « în ora sa », gîndul acesta inundă mintea lui Narouz cu valuri de tristețe — tristețe apologetică: căci știa că acum se putea măsura cu divinitatea acestui om, putere religioasă care își caută refugiu în nebunie. Ochii i se umplură de lacrimi și eliberă barba sfîntului, dar numai pentru a-i freca părul încîlcit cu mîna și să șoptească, cu o voce plină de lacrimi iubitoare: « Ah, fiu prea iubit al Profetului ! Ah, Înțeleptule și prea iubitule ! » — ca și cum ar fi mîngîiat un animal — ca și cum Magzub se transformase acum pe el însuși într-un cîine de vînătoare credincios. Narouz îi ciufulea părul și-i freca urechile, repetîndu-i cu o voce joasă de descîntec, pe care o folosea întotdeauna cu animalele sale preferate. Ochii vrăjitorului se rostogoliră, se concentrară și deveniră tulburi ca ai unui copil copleșit de propria sa milă. Scoase din adîncul sufletului un singur suspin. Căzu în genunchi pe pămîntul uscat, cu mîinile încă răstignite pe perete. Narouz se aplecă și îngenunchie lîngă el, mîngîindu-l cu sunete aspre, nearticulate. Nu se prefăcea nici acum. Nutrea o pasiune respectoasă pentru omul despre care știa că, dedesubtul măștii de nebun pe care o purta, cercetase adevărurile finale ale credinței.

Dar într-un cotlon al minții, problema principală îi rămînea vie, așa că acum spuse, dar nu cu vocea tandră a unui vînător mîngîindu-și cîinele, ci cu vocea omului care poartă un pumnal:

— Acum ai să-mi destăinuiești ce vreau să aflu, nu-i așa?

Capul vrăjitorului se mai bălăbănea obosit. Își răsuci în sus ochii care păreau copleșiți de o oboseală vecină cu moartea.

— Vorbește ! spuse răgușit.

Și Narouz sări în picioare și se grăbi să-și pregătească iar pumnalul și apoi, îngenunchind lîngă el, cu o mînă încă ținîndu-l de după gît, îi spuse ce dorea să afle.

— Nu vor să mă creadă. . . gemu bătrînul. Și doar am văzut-o cu ochii mei. . . De două ori le-am spus. . . Eu n-am atins copilul !

Și apoi, cu o nouă fulgerare a puterii sale trecute, în voce și în privire, strigă:

— Să-ți arăt și ție? Vrei să vezi? — dar se înmuie din nou.

— Da ! strigă Narouz, care tremura acum de șocul răspunsului mult așteptat, da !. . .

Era ca și cum un fir de curent electric trecea prin picioarele lui, făcîndu-le să tremure.

Scanned with OKEN Scanner

— Arată-mi ! spuse.

Magzub începu să răsufle greu, lăsîndu-şi capul în piept după fiecare inspiraţie. Ţinea ochii închişi,. Era ca şi cum ai fi privit o locomotivă încărcîndu-se cu apă. Apoi deschise ochii şi spuse:

— Priveşte pe pămînt. . .

Îngenunchind pe pămîntul uscat şi ars de soare, făcu un cerc în praf cu degetul arătător şi apoi netezi nisipul cu palma.

— Aici unde e lumina, şopti el semnificativ, atingînd uşor nisipul. Apoi continuă: — Priveşte cu ochii tăi în sînul pămîntului. Şi indică cu degetul un punct oarecare. Aici. . .

Narouz îngenunchie, stîngaci, şi se supuse.

— Nu văd nimic — răspunse liniştit, după o clipă.

Magzub azvîrli aerul afară din plămîni printr-o serie de suspine lungi.

— Închipuie-ţi că vrei să vezi în pămînt. . . insistă el.

Narouz îşi sili ochii să pătrundă în pămînt şi mintea să se reverse prin ei în acel petec indicat de arătătorul vrăjitorului. Totul era nemişcat.

— Încep să văd. . . recunoscu el în sfîrşit.

Şi brusc, limpede, văzu un colţ al marelui lac, cu ţesătura sa de canale şi cu casele vechi de cărămidă sfărîmată, umbrite de palmieri, unde odinioară trăiseră Arnauti şi Justine — unde începuse cu adevărat *Moeurs* şi unde copilul. . .

— O văd ! spuse el în sfîrşit.

— Ah ! spuse Magzub. Priveşte bine. . .

Narouz simţi ca cum şi ar fi fost uşor narcotizat de ceaţa care se ridica din apa canalelor.

— Se joacă lîngă rîu. . . continuă el. Uite-o că a căzut. . .

Auzea respiraţia mentorului său devenind din ce în ce mai adîncă.

— A căzut. . . intonă Magzub.

Narouz continuă:

— Nu e nimeni lîngă ea. E îmbrăcată în albastru, cu o broşă în formă de fluture.

Urmă o tăcere lungă. Apoi vrăjitorul — înainte de a spune cu o voce groasă care parcă gîlgîia, gemu uşor:

— Acum ai văzut chiar şi locul. Atotputernic este Dumnezeu. Spre El se îndreaptă cugetul meu.

Şi luă cîteva fire de praf şi le frecă de frunte, în timp ce viziunea se pierdea.

Narouz, adînc impresionat de puterea aceasta, îl sărută şi-l îmbrăţişă pe Magzub, fără să se îndoiască nici o clipă de validitatea informaţiei pe care o căpătase în viziunea sa. Se ridică în picioare şi se scutură ca un cîine. Se salutară în şoaptă şi se despărţiră. Îl lăsă pe vrăjitor stînd acolo pe pămînt, epuizat, şi-şi îndreptă paşii iar înspre luminile bîlciului. Încă mai tremura, ca şi cum tot corpul i-ar fi fost înţepat de ace — sau ca şi cum un fir de curent electric s-ar fi scurs prin şale şi coapse. Îi fusese poate frică, abia acum îşi dădea seama. Căscă şi se scutură în timp ce mergea şi-şi frecă picioarele cu braţele ca să se încălzească — voia să-şi pună din nou în mişcare sîngele prea leneş.

Ca să ajungă la curtea dulgherului, în grajdul căruia îşi adăpostise calul, trebui să traverseze colţul de răsărit al bîlciului unde, în ciuda orei înaintate, luminile mai străluceau, şi gloata se înghesuia în jurul balansoarelor. Era ora cînd prostituatele — femei cu pielea neagră, cu pielea de bronz, cu pielea ca lămîia — intrau în elementul lor: vînătoare neruşinată după poftele şi banii bărbaţilor, ce plăteau pentru carnea lor, carne de toate culorile, de culoarea fildeşului, aurie sau neagră. Sudaneze cu gingiile mov şi limba albastră ca a cîinilor ciau-ciau, egiptene de ceară, circasiene cu părul de aur şi ochi albaştri, negrese ca pămîntul, picante ca fumul focurilor

Scanned with OKEN Scanner

pădurii. Toate varietățile de carne, carne bătrînă gemîndă, purtată de oase învechite, sau carnea înflăcărată a băieților și femeilor tîrîndu-se pe mădulare infirme, cu dorințe ce pot fi reprezentate într-o efigie dar nu pot fi potolite, ci numai amînate — căci erau dorinți zămislite în pădurea minții, dorinți care nu le aparțineau lor ci unor strămoși îndepărtați ce-și strigau poftele prin ei. Poftele carnale aparțin embrionului și locul lui se află sub nivelul psihicului.

Noaptea alexandrină, fierbinte ca o torță arzîndă, frigea, ridicîndu-se de la tălpile goale ale picioarelor negre, ca să încălzească mințile și inimile incorigibile. În mijlocul acestei întregi furii și frumuseți, Narouz se simțea împins, ușor ca un nufăr purtat de un rîu, totuși ascunzîndu-se adînc în tăcerea propriei sale minți, în timp ce se îndrepta înspre locul unde îl aștepta prototipul acestor minunate imagini.

Atunci văzu, cu nepăsare, o scurtă scenă ce se petrecea sub ochii săi — o scenă al cărei înțeles nu l-a priceput, și care privea pe cineva pe care nu-l întîlnise niciodată, și n-avea să-l întîlnească niciodată: decît în paginile acestei cărți — pe Scobie.

Undeva, în zona gheretei de circumcizie, se ivise un scandal. Zidurile fragile de pînză și hîrtie tremurau, vocile mîrîiau și țipau iar bocancii cu ținte răsunau pe dușumeaua improvizată de scîndură flexibilă, și atunci, prin pereții de hîrtie, la lumina albă, ținînd un copil învelit într-o pătură, se clătină un bătrîn, îmbrăcat în uniformă de ofițer în Poliția Egipteană, cu fluierele picioarelor înfășurate în jambiere, tremurînd, în timp ce fugea. În urma lui se înșirau o gloată de arabi, răcnind și mîrîind ca niște cîini sălbatici dar fricoși. Mulțimea această tîmpă izbucni într-o urmărire disperată chiar prin fața lui Narouz. Bătrînul în uniformă striga ceva cu o voce slabă, dar ceea ce spunea se pierdea în vacarmul din jur, traversă drumul în fugă, clătinîndu-se, pînă la o trăsură străveche și se aruncă în ea. Trăsura o porni imediat, șchiopătînd, scîrțîind, urmată de o ploaie de pietre și blesteme. Asta a fost tot.

În vreme ce Narouz privea această scenă, plin de curiozitate, o voce, de lîngă el se ridică din umbră — o voce a cărei dulceață și adîncime nu putea aparține decît unei singure ființe: Clea. La auzul glasului, Narouz respiră ascuțit, dureros, parcă i-ar fi înfipt un cuțit în carne vie și-și împreună mîinile într-un gest brusc de umilință copilărească. Era vocea femeii pe care o iubea, dar ea izvora dintr-o formă hidoasă, din corpul înecat în grăsime al unei femei musulmane, care stătea fără voal, așezată în semi-obscuritate în fața unei colibe de carton, pe un scăunel cu trei picioare. În timp ce vorbea, mînca o prăjitură cu susan, cu aerul unei omide uriașe ce rontăie o lăptucă — vorbind în același timp cu timbrul glasului Cleei.

Narouz se așeză lîngă ea imediat, spunînd cu o voce adîncă și mîngîietoare:

— O, mamă, vorbește-mi...

Și ascultă din nou tonalitățile glasului perfect orchestrate, murmurînd mîngîieri și lingușiri blînde, ca să-l atragă spre camera de tortură. (Petesouchos zeița crocodil, și nimic altceva).

Deodată, indiferent față de orice în afara cadenței vocii, o urmă ca un posedat, stînd în interiorul camerei întunecate cu ochii închiși, cu mîinile pe pieptul mare și tremurător, bînd muzica acestor cuvinte de dragoste, care cădeau încet cu o singură și trainică suflare. Apoi îi căută gura cu febrilitate, vrînd să soarbă chiar imaginea Cleei din răsuflarea ei — răsuflarea aceea încărcată de miros de susan. Tremura de excitare — cu sentimentul periculos al aceluia ce este pe cale de a profana un loc sacru printr-o obscenitate irezistibilă, al cărei înțeles se aprinde ca un fulger în minte, purtîndu-și oribila și singulara frumusețe. (Afrodita permite în dragoste orice unire a minții și simțurilor.)

Își dezbrăcă hainele și împinse această păpușă mare de carne încet, jos, pe patul sordid, mîngîie cu mîinile sale puternice, vrînd să dea ființă din corpul ei răspunsu-

Scanned with OKEN Scanner

rilor pe care şi le imagina că le-ar fi putut naşte. . . poate, de la un alt corp cu mult mai iubit.

— Vorbeşte, mamă, — şopti el răguşit — vorbeşte. Vorbeşte. . .

Căutînd să culeagă de la această femeie, ca o omidă mare şi albă, o imagine rară şi minunată, rară, ca un păun imperial, frumuseţea Cleei. Ah, dar cît de îngrozitor şi cît de frumos totodată să zaci acolo după aceea, stors ca un tub vechi de vopsea printre ruinele plîngătoare ale dorinţelor fără testament: el însuşi, personalitatea, virilitatea sa interioară, zvîrlită pînă la urmă din nou în izolarea visului personal, trecător ca şi copilăria şi la fel de sfîşietor: Clea!

Dar întrerup descrierea, da, căci acum, în timp ce refac aceste scene în lumina adăugirilor, îmi amintesc ceva ce uitasem; îmi amintesc de o gheretă murdară, cu un om şi o femeie zăcînd împreună în pat şi eu însumi privind în jos la ei, pe jumătate beat, aşteptîndu-mi rîndul. Am descris întreaga scenă în alt loc — numai că acolo îl luasem pe bărbat drept Mnemjian. Acum mă întreb dacă nu era oare Narouz. « Zăceau acolo ca victimele unui accident teribil, îmbrăţişaţi stîngaci, ca într-o manieră experimentală incoerentă, ei fiind primii parteneri din istoria rasei umane ce trebuiau să examineze acest mod special de comunicare. »

Şi femeia aceasta, cu părul desfăcut în cărări, care se clătina în zvîrcoliri, care zăcea în braţele lui Narouz — oare Clea sau Justine s-ar recunoaşte într-o imagine — mamă, ţesută din carne plătită? Narouz însetat o sorbea pe Clea din acest corp bătrîn, închiriat pentru plăcere, ca şi mine care doream numai să o sorb pe Justine. Iată din nou « faţa austeră, indiferentă, primitivă a Afroditei! »

Da, setea poate fi stinsă aşa, invitînd în aşternut o înlocuitoare; şi Narouz hoinărea prin întuneric, incoerent ca un nebun, cuprins de atîta uşurare încît cu greu o putea îndura. Îi venea să cînte. Într-adevăr, dacă nu se poate spune că o uitase pe Clea în clipele acelea, se poate afirma cel puţin că actul acesta îl eliberase de imaginea ei. Era complet eliberat de ea — şi într-adevăr în acest moment ar fi putut avea chiar şi curajul s-o urască. Aceasta este polaritatea dragostei, « adevărata » dragoste.

Se înapoie încet, pe căi ocolite, la prietenul său dulgherul şi-şi ceru calul, după ce mai întîi trezise familia ca să-i asigure că nu era nici un hoţ care făcea zgomot în grajd la ora aceea.

Apoi porni călare înspre pămînturile sale, tînărul cel mai fericit de pe lume, şi ajunse la conac în zori, cînd primele raze ale soarelui străpungeau cerul. Cum nu era nimeni treaz, se înfăşură într-o manta şi se aşeză să se odihnească pe balcon, pînă cînd soarele avea să-l trezească. Voia să-i spună fratelui său vestea cu copilul.

Dar Nessim ascultă tăcut şi serios întreaga poveste dimineaţa următoare, mirîndu-se că inima omului nu scoate nici un sunet cînd sîngele i se scurge strop cu strop — căci el credea că vede în această informaţie o piedică vitală în creşterea încrederii ce voia s-o dobîndească de la soţia sa.

— Nu-mi închipui — spunea Narouz — că, după atîta vreme, am mai putea găsi corpul, dar am să mă duc cu Faraj şi cîteva cange şi o să vedem — nu strică să încercăm. Ce zici?

Umerii lui Nessim se contractară. Fratele său se opri pentru un moment, apoi continuă pe acelaşi ton:

— Nu ştiam nimic înainte despre felul în care era îmbrăcat copilul. Dar am să-ţi descriu ce-am văzut în pămînt. Purta o rochiţă albastră cu o agrafă în formă de fluture.

Nessim spuse aproape nerăbdător:

— Da. Perfect adevărat! Este descrierea pe care Justine a dat-o în faţa justiţiei. Îmi amintesc descrierea asta. Aşa că, Narouz. . . ce pot să spun? E adevărat. Vreau să-ţi mulţumesc. Cît despre căutat pe fundul apei — a fost făcut de cel puţin două-

Scanned with OKEN Scanner

sprezece ori de către Tribunal. Da, fără nici un rezultat. Pe fundul canalului, acolo este o scurgere cu un curent puternic de apă.

— Înțeleg — spuse Narouz, abătut.

— E greu de aflat...

Și aici, Nessim adăugă pe un ton strident:

— Dar făgăduiește-mi un lucru. Justine nu trebuie să afle niciodată adevărul din gura ta. Făgăduiește-mi...

— Îți făgăduiesc — îi spuse Narouz, în timp ce Nessim se întorcea cu spatele spre holul unde se afla telefonul pentru a-și întîmpina nevasta. Obrazul ei era palid și ochii mari îi căutau pe ai lui, plină de așteptare și curiozitate.

— Trebuie să plec acum — spuse Nessim grăbit și puse jos receptorul, întorcîndu-se cu fața spre ea și luîndu-i mîinile. În gînd, întotdeauna îi văd așa, privindu-se fix unul pe celălalt, strîngîndu-și mîinile, atît de aproape, atît de depărtați! Telefonul este simbolul modern al comunicațiilor care niciodată nu au loc.

PARTEA III-a

CAPITOLUL X

« Îmi închipui că (scria Balthazar), dacă ai vrea într-un fel să incorporezi tot ce-ți spun în manuscrisul tău *Justine*, ai să te trezești cu o carte curioasă — povestea este spusă, ca să zicem așa, în straturi. Involuntar poate că ți-am pus la dispoziție o formulă ieșită din comun. Nu e departe de ideea lui Pursewarden cu seria de romane cu « panouri care lunecă », cum le spune el. Sau poate ca un palimpsest medieval, unde diferite feluri de adevăruri sînt așezate unul peste celălalt, unul obliterîndu-l pe celălalt sau poate suplimentîndu-l. Călugări sîrguincioși șterg o elegie ca să facă loc unui vers din Sfînta Scriptură!

Nu cred că o asemenea analogie ar fi greșită pentru realitatea Alexandriei, vas sacru și profan în același timp; între Theocritus, Plotinus și Septuagint te miști la nivele intermediare care sînt ale rasei la fel de bine ca al oricărui alt lucru — ca și cum ai spune copt, grec, evreu sau musulman, turc și armean... Nu am dreptate? Acestea sînt lentele creșteri alunecoase ale timpului însuși. Tot așa cum viața lasă pe fața fiecărui individ, roasă de valuri succesive, ridurile experienței, fără să mai poți distinge care sînt urmele plînsului și care urmele rîsului. Dejecțiunile experienței pe nisipurile vieții. »

Așa îmi scrie prietenul meu, și are dreptate; căci adăugirile ridică acum mai multe probleme în fața mea, mult mai multe decît problema « adevărului față de viață » sau, dacă vreți, « față de ficțiune ». Deschide ca și viața însăși — fie că este născocită sau preluată — spinoasa problemă a formei. Așadar, cum voi manipula eu această masă de date cristalizate ca să ajung la înțelesul ei și astfel să redau o imagine coerentă a acestui oraș imposibil, al dragostei și obscenității?

Tare aș vrea să știu, Tare aș vrea să știu. Am aflat atîtea lucruri noi prin aceste adăugiri că mă simt acum pe pragul unei noi cărți — o nouă Alexandrie. Vechile contururi evocatoare pe care le-am trasat îmbuibînd textul cu nume exemplare ale orașului — Cafavy, Alexandru, Cleopatra și ceilalți — erau numai trăsături subiective. Îmi construisem imaginea ca fiind proprietatea mea personală, a gelozie mele, și era adevărata față de un adevăr cunoscut doar parțial. Acum, în lumina acestor noi comori — căci adevărul, la fel de nemilos ca și dragostea, să fie întotdeauna o comoară — ce să fac? Să lărgesc frontierele adevărului inițial, completîndu-le cu rămășițele acestor noi informații și astfel să clădesc o nouă

Scanned with OKEN Scanner

Alexandrie? Sau aranjamentul să rămînă acelaşi, personajele să rămînă aceleaşi — numai adevărul *însuşi* să se fi schimbat în pofida mea?

Toată primăvara, pe insula mea pustie, am fost copleşit de aceste amănunte groteşti, care mi-au schimbat atît de mult sentimentele despre întîmplări — şi, destul de ciudat, chiar despre întîmplări trecute. Pot fi emoţiile retrospective, retroactive?

Cele scrise de mine se bazau pe temerile Justinei în privinţa lui Nessim — temeri neprefăcute, exprimate în mod firesc: am văzut cu ochii mei pe faţa lui Nessim gelozia rece şi tăcută şi teama pe faţa Justinei. Totuşi, acum Balthazar spune că Nessim niciodată nu i-ar fi putut face vreun rău. Ce să cred?

Luam masa atît de des toţi patru împreună, şi eu stăteam acolo mut şi beat de amintirea săruturilor ei adevărate, crezînd (numai pentru că ea îmi spusese aşa) că prezenţa celui de-al patrulea — Pursewarden — va adormi mintea geloasă a lui Nessim şi ne va oferi siguranţa că nu vom fi supravegheaţi. Totuşi, dacă este să-l cred pe Balthazar, eu eram cel folosit drept momeală. (Îmi amintesc, sau numai îmi închipui că-mi amintesc, un mic surîs neaşteptat ce apărea din timp în timp în colţul buzelor lui Pursewarden, poate cinic, poate cominatoriu. Credeam pe atunci că eu mă adăposteam în spatele prezenţei scriitorului cînd, de fapt, el era acela care se adăpostea în spatele meu. Ceva însă mă împiedică să cred cu desăvîrşire... Calitatea unui sărut de pe buzele cuiva care murmură, ca o fiinţă care-şi supune corpul unei torturi, « te iubesc ». Desigur, desigur. Sînt expert într-ale dragostei — toată lumea se consideră astfel: dar în special englezii. Aşadar voi crede mai curînd în realitatea acestui sărut decît în constatările prietenului meu? Imposibil, căci Balthazar nu minte...

Este oare dragostea, prin chiar natura ei, este oare orbire? Desigur, ştiu că întorceam spatele ideei că Justine mi-ar fi putut fi necredincioasă în timp ce o posedam — cine nu ar face-o? Ar fi fost un adevăr prea dureros ca să-l pot accepta, deşi în fundul inimii ştiam perfect de bine că nu-mi va putea fi credincioasă pentru totdeauna. Dar dacă îndrăzneam să-mi şoptesc acest gînd, adăugam în grabă, ca orice soţ, orice amant: « Dar desigur, orice-ar face, eu sînt singurul pe care-l iubeşte cu adevărat. » Sofismele care consolează — minciunile care fac ca dragostea să nu moară!

Nu că mi-ar fi dat ea însăşi vreun motiv direct de a mă îndoi. Îmi amintesc totuşi de o întîmplare cu care o uşoară suspiciune se ridica împotriva lui Pursewarden, dar care fu imediat înlăturată. Într-o zi, uşor mînjit pe buze cu ruj, Pursewarden ieşi din atelier. Imediat am observat însă totodată că avea în mînă o ţigare — evident o ţigare pe care Justine o lăsase arzînd într-o scrumieră (lucru obişnuit la ea), căci capătul ţigării era plin de roşu. În chestiuni de dragoste, totul este uşor de explicat.

Blestematele de adăugiri, pagini chinuitoare de îndoieli, apasă ca un deget neîndemînatic, ici şi colo, totdeauna în carne vie. Am început să le copiez — să copiez totul — încet şi dureros; nu numai ca să înţeleg mai clar cu ce diferă faţă de propria mea versiune despre libertate, dar de asemenea ca s-o pot privi ca o entitate separată — ca un manuscris existînd cu drepturi proprii, ca o examinare determinată, făcută cu alţi ochi a evenimentelor pe care eu le-am interpretat într-un fel personal, căci aşa le trăisem eu — sau ele mă trăiseră pe mine. Oare nu am reuşit să observ suficient din cele ce se întîmplau în jurul meu? Implicaţiile zîmbetelor, ale gesturilor şi cuvintelor întîmplătoare, mesaje scrise cu degetul muiat în vinul vărsat pe masă, adrese scrise pe colţul unui ziar, apoi îndoit în aşa fel încît să dispară? Trebuie să-mi reiau experienţele trăite de mine ca să ajung la inima adevărului? « Adevărul nu are nici un fel de inimă » — scria Pursewarden. « Adevărul este o femeie. De asta este

Scanned with OKEN Scanner

enigmatic. Tot ce putem spune despre femei, dacă nu sîntem francezi, este că sînt animale care ne scapă printre degete. »

După Balthazar, înțelesesem greșit felul temerilor Justinei în privința lui Nessim. Incidentul cu mașina l-am înregistrat în altă parte; alerga cu automobilul înspre Cairo într-o noapte, ca să-l întîlnească pe Pursewarden, cînd farurile marelui Rolls de culoarea moliei s-au stins. Orbită de întuneric. își pierdu controlul și mașina ieși de pe șosea și hurducăni din dună în dună, ridicînd trombe de nisip, ca spuma stîrnită de agonia unei balene pe moarte. Apoi, « șuierînd ca o săgeată », se afundă pînă la parbriz într-o dună și rămase acolo, tremurînd și gemînd. Din fericire, nu se răni și avu prezența de spirit de a scoate cheia de contact. Dar de ce s-a întîmplat accidentul? Din cele ce-mi povestea, am înțeles că, atunci cînd circuitele electrice ale mașinii au fost examinate, unul din ele a fost găsit tăiat cu ajutorul unei pile. De cine?

După cîte știu eu, aceasta a fost prima dată cînd teama de Nessim, și de un posibil atentat la viața ei a devenit logică. Vorbise și despre gelozia lui înainte, da; dar nu pomenise nimic despre astfel de lucruri, nimic atît de concret — atît de alexandrin. Puteți să vă dați seama de teama care m-a cuprins pe mine. . .

Totuși acum, Balthazar, în cele scrise de el, spune că ea îl văzuse pe Selim, de la fereastra atelierului, cu vreo zece zile înainte de acest incident, traversînd pajiștea înspre mașină, și crezîndu-se neobservat, ridicase capota ca să scoată de sub ea unul dintre discurile de ceară, pe care ea îl luase drept parte din echipamentul tehnic al dictafonului, pe care Nessim îl folosea deseori în biroul său. Înfășurase obiectul într-o haină și-l luase cu el înăuntru. Ea rămăsese la fereastră multă vreme, cumpănind și fumînd, înainte de a hotărî ceva. Apoi plecă cu mașina pe o șosea din deșert ca s-o examineze mai bine. Sub capotă a descoperit un mic aparat care ea nu știa ce este dar care părea să fie un aparat de înregistrat. Probabuil că un fir legat de el ducea la un microfon ascuns undeva printre bobinele colorate de sîrmă ale cutiei de comandă, dar nu putu să-l descopere. Cu pila ei de unghii, însă, tăie sîrma în cîteva locuri, dar lăsă întregul mecanism așa cum era și părînd că este în stare de funcționare. După părerea lui Balthazar, probabil că atunci, din greșeală, deranjase sau întrerupsese pe jumătate una dintre legăturile farurilor. Cel puțin așa i-a spus lui, deși mie nu mi-a dat o astfel de explicație, .Dacă e să mă iau după el, în tot acest timp, continuînd, fără să-i pese, să comită greșeli în privința comportării noastre publice, și luînd în considerație riscurile pe care le aveam, mă atrăgea în încurcătură, fîlfîindu-mă prin fața ochilor lui Nessim ca pe o capă în fața taurului.

Dar asta numai la început; mai tîrziu, spune prietenul meu, a survenit un lucru care a făcut-o să simtă cu adevărat că Nessim plănuia ceva împotriva ei : și anume uciderea lui Toto de Brunel în timpul carnavalului dat de Cervonis. De ce n-am vorbit de asta? Este adevărat că am fost chiar acolo cînd s-a întîmplat, și totuși, într-un fel, incidentul, deși aparținea atmosferei momentului, în dorința de a vorbi despre alte lucruri, mi-a scăpat din vedere. Alexandria avea pe vremea aceea multe asemenea mistere nerezolvate. Și cum știam interpretarea pe care Justine i-o dădea, n-am crezut-o nici eu la început. Cu toate acestea este straniu că nu am menționat-o nici măcar în trecere. Desigur, adevărata explicație am aflat-o cu luni mai tîrziu: aproape cînd eram pe punctul — după cum credeam eu — de a părăsi Alexandria pentru totdeauna.

. . . . . .

Scanned with OKEN Scanner

PARTEA IV-a

CAPITOLUL XII

În ciuda anotimpului, faleza orașului era veselă și plină de lumină — liniile lungi și unduioase ale Grande Cornichei șerpuiau, pierzîndu-se la orizont; mii de vitrine luminate în care — ca niște pești tropicali minunați — stăteau locuitorii orașului european la mese, încărcate cu pahare de mastică, anissette sau coniac. Privindu-i (mîncasem puțin la prînz), mă copleși foamea și, deoarece mai aveam ceva timp la îndemînă înainte de a mă întîlni cu Justine, am intrat pe ușa strălucitoare de la Diamond Sutra și am cerut o tartină cu șuncă și un pahar de whisky. Și din nou, ca întotdeauna cînd drama evenimentelor exterioare schimba tiparul emoțional al lucrurilor, începui să văd orașul cu alți ochi — să examinez formele și contururile descrise de ființele omenești, cu detașarea unui etimolog studiind o specie de insectă pînă atunci necunoscută. În întrecere, fiecare membru absorbit în rezolvarea preocupărilor individuale, iubirilor, urilor și temerilor. O femeie număra bani pe o tejghea de sticlă, un bătrîn da de mîncare unui cîine, un arab cu un fes roșu trăgea o draperie.

Din micile taverne marinărești înșirate de-a lungul falezei ieșea un fum aromat. Acolo frigările de oțel încărcate de măruntaie și mirodenii se răsuceau monoton încoace și încolo, și capacele cazanelor strălucitoare de aramă se ridicau, lăsînd să iasă în rafale miresme de mirodenii, de sepie și de porumbei. Aici se bea din căni albastre și se mănîncă cu mîna, cum se face în Ciclade pînă în zilele noastre.

Am luat o trăsură hodorogită și am pornit în mers zdruncinat, de-a lungul mării care suspina înspre Aurore, sorbind întunericul luminat cu regrete și temeri atît de fugare încît erau neanalizabile; dar pe dedesubt (ca o broască rîioasă sub o piatră, sub miresmele de suprafață ale nopții), îmi simțeam tresăririle de groază la gîndul că Justine însăși ar putea fi în pericol din pricina dragostei pe care « o aveam unul față de celălalt ». Am frămîntat această ideea în minte, ca un prizonier care își lasă toată greutatea asupra unor uși ce refuză să se deschidă și să-i îngăduie să scape dintr-o sclavie intolerabilă, încercînd să inventez o ieșire din situația care părea să se termine, poate cu moartea ei și a mea.

Mașina cea mare a Justinei aștepta, oprită mai în sus pe drum, în întuneric, sub arborii de piper. Îmi deschise ușa, tăcută, iar eu m-am urcat încă sub puterea temerilor mele.

— Ei bine? spuse în cele din urmă cu un mic geamăt care putea însemna orice, apoi se lăsă în brațele mele și-și apasă gura fierbinte pe a mea.

— Ai fost? S-a terminat?

— Da.

Ambreie și roțile din față împroșcară pietrișul, în timp ce mașina țîșni prin amurgul sidefiu și alergă de-a lungul drumului de coastă spre deșertul depărtat. Justine aparținea atît de mult orașului, care acum îmi apărea ca o serie de simboluri ce plecau de la ea și se întindeau pînă departe în toate direcțiile — minarete, porumbei, statui, vapoare, monezi, cămile și palmieri; trăia într-o legătură heraldică cu peisajele istovite care o înconjurau — meandrele marelui lac: la fel de potrivită în acest decor, cum este Sfinxul în deșert.

— Inelul. . . spuse ea. L-ai adus?

— Da.

L-am mai lustruit o dată de cravată și i l-am strecurat în degetul potrivit. Fără să vreau, am spus:

— Justine, ce-o să se întîmple cu noi?

Scanned with OKEN Scanner

Noapte esopică

◀ Dans

GETA BRĂTESCU

Scanned with OKEN Scanner

Apropiindu-se de atelier, ea se simțea dintr-odată devenind imaterială, gata să-și piardă răsuflarea, ca și cum ar fi fost o siluetă pictată pe pînză. . . În orice moment se afla pe punctul de a pluti în aer, de a sfărîma irezistibil orice legătură cu suprafața pămîntului.

. . . . . .

. . . realitatea Alexandriei, oraș sacru și în același timp profan; între Teocrit, Plotin și Septanta, ne mișcăm pe planuri intermediare care pot fi tot atît de bine cele ale rasei ca și ale cu totul altor lucruri — cînd spunem: Copții, Greci și Evreii, sau Musulmanii, Turcii și Armenii... Nu am dreptate? Aici se produce lenta acumulare aluvionară pe loc a timpului însuși.

Tot așa viața depune pe fața oamenilor, strat după strat, ridurile succesive ale experienței în care este imposibil să distingi rîsul de lacrimi.

LAWRENCE DURRELL, « Balthazar »

Noapte esopică

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Apropiindu-se de atelier, ea se simțea dintr-odată devenind imaterială, gata să-și piardă răsuflarea, ca și cum ar fi fost o siluetă pictată pe pînză. . . În orice moment se afla pe punctul de a pluti în aer, de a sfărîma irezistibil orice legătură cu suprafața pămîntului.

. . . . . .

. . . realitatea Alexandriei, oraș sacru și în același timp profan; între Teocrit, Plotin și Septanta, ne mișcăm pe planuri intermediare care pot fi tot atît de bine cele ale rasei ca și ale cu totul altor lucruri — cînd spunem: Copții, Greci și Evreii, sau Musulmanii, Turcii și Armenii... Nu am dreptate? Aici se produce lenta acumulare aluvionară pe loc a timpului însuși.

Tot așa viața depune pe fața oamenilor, strat după strat, ridurile succesive ale experienței în care este imposibil să distingi rîsul de lacrimi.

LAWRENCE DURRELL, « Balthazar »

Noapte esopică

◀ Dans

Noapte esopică

GETA BRĂTESCU

◀ Dans

Noapte esopică

GETA BRĂTESCU

Scanned with OKEN Scanner

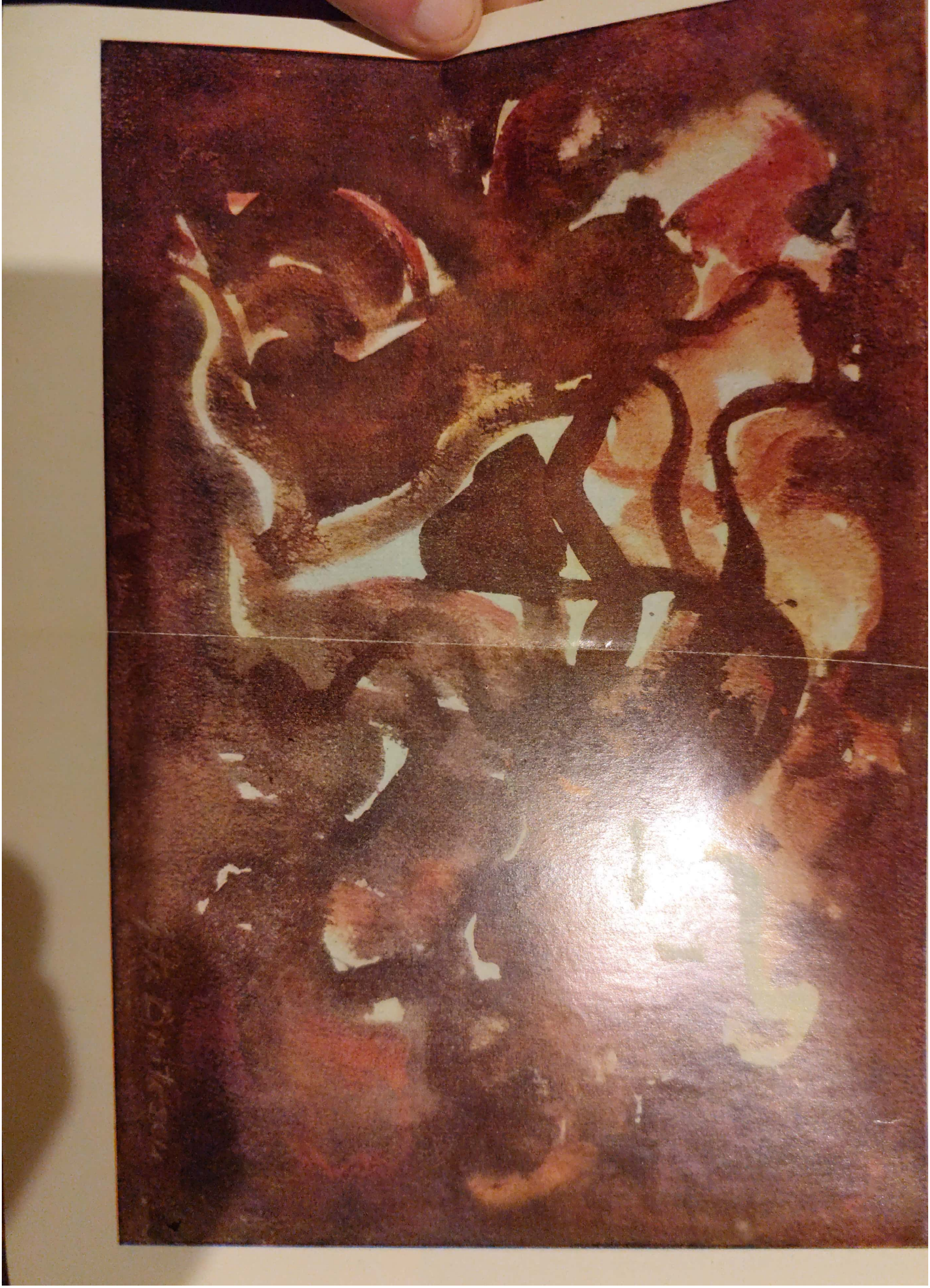

Scanned with OKEN Scanner

În lumina ce sosea, intermitent proiectată de faruri care treceau şi se pierdeau apoi în urma noastră, îi studiam profilul aspru, semitic.

Se uită la mine cu o încruntare sălbatică de beduină iar apoi îmi zîmbi cald:

— De ce?

— Nu-ţi dai seama? O să trebuiască să încetăm cu totul. Nu pot suporta să te ştiu în pericol... Sau mă voi duce direct la Nessim şi-i voi aduce la cunoştinţă...

Îi aduc la cunoştinţă ce? Nu ştiam ce...

— Nu — spuse ea blînd, nu. Nu poţi face aşa ceva. Tu eşti anglo-saxon... nu poţi călca legile noastre în felul ăsta, nu-i aşa? Tu nu eşti ca cei de-aici. Şi, în afară de asta, tot ce i-ai spune lui Nessim, el le bănuieşte de mult, dacă nu cumva este chiar sigur... Dragul meu — îşi lăsă mîna caldă pe a mea — pur şi simplu aşteaptă... pur şi simplu mai înainte de toate iubeşte-mă... şi apoi vom vedea...

Mi se pare uimitor să-mi dau seama, acum cînd îmi amintesc scena, că purta în interiorul ei (invizibil ca fătul conceput al unui copil) moartea lui Pursewarden: că sărutările ei se îndreptau ,după cîte ştiu eu, către chipul cioplit al prietenului meu — către masca mortuară a scriitorului care nu o iubise, şi care o luase de fapt în derîdere. Dar dragostea este un asemenea demon încît m-aş mira dacă, într-un fel ciudat, moartea lui Pursewarden a îmbogăţit dragostea noastră, saturînd-o de înşelătoriile din care se hrănesc minţile femeilor — amestecul de plăceri secrete şi trădări constituie părţi inseparabile a relaţiilor omeneşti.

Totuşi eu, de ce-aş putea să mă plîng? Chiar şi această dragoste înjumătăţită îmi umplea inima pînă la refuz. Dacă cineva avea dreptul să se plîngă, era ea. Este foarte greu să înţelegi aceste lucruri. Plănuia încă de pe atunci să fugă din Alexandria? « Puterea unei femei este atît de mare — scrie Pursewarden — încît un singur sărut poate să schimbe realitatea vieţii omeneşti, transformînd-o în... » Dar de ce să mai continui? Eram fericit cînd stăteam lîngă ea, simţindu-i mîna caldă pe care o strîngeam într-a mea.

Noaptea albastră avea cerul alb de puzderia de stele şi deşertul atent îşi întindea în toate direcţiile amfiteatrele groteşti — ca nişte încăperi goale într-un palat de vis. În seara aceea, luna palidă suia leneş pe cerul liniştit, deasupra dunelor cioplite de vînt.

— La ce te gîndeşti? întrebă iubita mea.

La ce mă gîndeam? La un pasaj din Prochus în care se spune că Orpheu domneşte peste neamul celor de argint, înţelegînd prin aceasta pe cei care duc o viaţă « de argint », la policioara de pe căminul lui Balthazar probabil, tixită cu ştergătoare de pipă şi sculpturi indiene în lemn înfăţişînd maimuţe, care nici nu vedeau, nici nu spuneau, nici nu auzeau nimic rău, vrăjite de o formulă magică a lui Pitagora. La ce mă gîndeam? La fătul în învelişul lui de ceară, la lăcusta stînd pitită într-un cîmp de grîu, la un arab citind un proverb care-mi răsună şi acum în minte. « Amintirea omului este la fel de bătrînă ca şi nenorocirea. » La pitpalacii din colivia deschisă care ies şi stau apoi pe pămînt, ne mai îndrăznind să-şi ia zborul. La Scout Bazar şi aroma liliacului persan...

— Acum paisprezece mii de ani — am spus cu voce tare — Vega din Lyra era ea Steaua Polară. Priveşte-o unde arde acum!

Capul iubitei îşi întoarce ochii încruntaţi şi adînciţi în orbite şi din nou văd bărcile lungi intrînd în Pharos, mareea alergînd, minaretele toate strălucind de rouă, strigătele lui Hodja cel orb gemînd ca vocea unei cîrtiţe surprinsă de lumina soarelui, tîrşitul copitelor unui şir de cămile îndreptîndu-se spre un festival de lanterne oarbe. O arăboaică îşi face patul bătînd pernele pînă cînd se umflă ca albuşul de ou sub tel, un pasaj în cartea lui Pursewarden care sună astfel: « Se uitau unul la altul dîndu-şi seama că n-aveau nici destulă putere, nici destulă tinereţe care să împiedice

Scanned with OKEN Scanner

despărțirea lor ». Cînd Melissa, era gravidă cu Nessim, Amaril nu putu — din cauza bolii ei și a inimii slabe — să-i facă avortul pe care Nessim îl dorea atît de tare. « Oricum poate să moară. . . » spusese el și Nessim a dat din cap scurt și și-a îmbrăcat pardesiul. Dar Melissa n-a murit atunci și și-a păstrat copilul. .

Justine citează în greceşte ceva ce nu recunoscu :

Nisip, trandafiri sălbateci și stînci albe
Din Alexandria, balizele marinarului,
Dune ce se întind, coborînd și revărsîndu-se.
Nisip în apă, apă în nisip,
Niciodată în vinul exilului,
Care pătează aerul prin care este turnat,
Sau o voce care pătează mintea,
Cîntînd în arăbește: « O corabie fără vele
Este o femeie fără sîni. » Numai atît. Numai atît.

Ne-am plimbat mînă în mînă peste dunele moi de nisip, harnici ca niște insecte, pînă cînd am ajuns la Taposinis cu haosul său de coloane și capiteluri sfărîmate printre balizele străvechi, roase de intemperiile vremei. (Relicve ale senzației, spune Coleridge, pot exista un timp nedefinit într-o stare latentă în aceeași ordine în care au fost imprimate.) Da, dar ordinea imaginației nu este cea a memoriei. Un vînt slab sufla de pe mare dinspre arhipelagul grecesc. Marea era netedă ca obrazul unui om. Numai la margini se agita și ofta. Acele săruturi fierbinți rămîn acolo, separate de cele dinainte sau de după aceea, existînd prin ele însile, ca fragilele transparențe ale ferigilor și trandafirilor presați între copertele cărților vechi — unice și neșterse ca amintirile orașului pe care-l exemplificau și-l evocau : un sunet muzical prelins dintr-o ghitară de carnaval, al cărei ecou răsună pe străzile întunecate ale Alexandriei, atîta vreme cît durează tăcerea. . .

Nu-mi mai amintesc grupul niostru ca format din bărbați și femei, identități preschimbate prin actele lor de uitare, nebunie și înșelătorie — ci ca niște ființe, devenite inconștient o parte din acel loc, îngropate pînă la brîu printre ruinele unui singur oraș, îmbibate de valorile lui, ca acele creaturi despre care Empedocle scrie : « ființe solitare rătăceau unul în căutarea celuilalt »; sau, în altă parte, « se întîmplă astfel că dulcele ajunge la dulce, amarul aleargă către amar, acrul întîlnește acrul, căldura, însoțește căldura » noi toți locuitorii unui oraș ale cărui acțiuni ies din raza spiritului de conivență sau a punerilor la cale : alexandrieinii.

Justine, sprijinindu-se pe o coloană la Taposiris, capul negru conturîndu-se pe fundalul întunecat al apei care suspină, o buclă de păr desprinsă de vîntul mării, spune :

— Din toată engleza, doar o singură expresie înseamnă ceva pentru mine : cuvintele « *time immemorial* ».

Văzută prin ecranele deformante ale memoriei, cît de depărtată pare acea seară uitată !. . . Ne mai rămăsese de trăit numai pînă la marea vînătoare de rațe care, într-un fel abrupt și violent, a determinat sfîrșitul și totodată și dispariția însăși a Justinei. Dar toate acestea aparțin unei alte Alexandrii, un oraș creat de mintea mea și pe care adăugirile lui Balthazar, dacă nu l-au distrus în totalitate, în tot cazul l-au desfigurat pînă a-l face de nerecunoscut.

« Să intercalezi de-a rîndul realitățile — scrie Balthazar — este singurul fel de a fi credincios timpului, căci în fiecare moment, posibilitățile sînt nesfîrșite prin multiplicitatea lor. Viața constă în actul alegerii. Rezerva perpetuă a judecății și perpetua selecție. »

Scanned with OKEN Scanner

Din postul meu de observator, pe care-l dețin pe această insulă, revăd totul cu o privire nouă. Totul se dedublează și faptele și visele se întrepătrund. Recitind, reexaminînd realitatea în lumina a tot ce știu acum, sînt surprins să constat că însuși sentimentele mele s-au schimbat, s-au copt, au căpătat o greutate, o gravitate. Poate că distrugerea Alexandriei mele particulare era necesară (obiectul unei veritabile opere de artă nu întruchipează niciodată fața plană), poate înmormîntat în toate acestea zace germenul și substanța adevărului — uzufructul timpului — care, dacă l-aș putea asimila, mă va duce ceva mai departe în ceea ce este cu adevărat căutarea propriului meu eu. Vom vedea.

.....

CAPITOLUL XIV

La începutul verii, am primit o scrisoare de la Clea, scrisoare care ar putea constitui foarte bine sfîrșitul acestei scurte scrieri memoriale despre Alexandria. A picat ca din senin.

Tashkent, Siria

Scrisoarea ta, atît de neașteptată după o tăcere care, mă temeam că ar fi definitivă, am primit-o nu în Persia, ci aici, în căsuța cocoțată sus pe deal printre cedri și pini. Am închiriat-o pentru cîteva luni ca să-mi încerc mîna și să pictez munții aceștia ciudați — stînci din care țîșnește apă proaspătă și flori mediteraneene. Sînt fluturi ziua și privighetori noaptea. Ce ușurare după tot praful orașului. Cît a trecut de atunci? Ah, prietene drag, tremur puțin cînd desfac plicul. De ce? Mă temeam că cele ce-mi spui în scrisoare m-ar putea trage înapoi spre vechile locuri, de mult părăsite; vechile ținuturi și așezări ale unei personalități ce aparțin unei Clea alexandrine, pe care o știi—dar care nu mai îmi aparțin mie sau, în orice caz, nu în întregime. M-am schimbat. O femeie nouă, o pictoriță nouă cu siguranță că se naște, puțin cam timidă și plăpîndă încă — dar nouă. O întreagă lume a experienței ne desparte . . . De unde ai putea știi tu toate acestea? Poate îi scrii Cleei, vechii Clea. Ce ți-aș putea răspunde? Am amînat citirea scrisorii tale pînă noaptea tîrziu. M-a mișcat și de răspuns trebuie să-ți răspund: așa că iat-o — scrisoarea mea scrisă la ore neobișnuite, între două ședințe de pictură, sau noaptea cînd aprind soba să-mi pregătesc masa. Astăzi este o zi potrivită ca s-o încep căci plouă — și toată partea muntoasă se află sub tăcerea ploii și vacarmului izvoarelor prea pline. Pomii sînt ticsiți de melci uriași.

Așadar, Balthazar te necăjește cu noile sale informații tulburătoare? Nu sînt sigură că-l aprob. Poate să fie bine pentru tine, dar cu siguranță nu pentru cartea sau cărțile tale care ar trebui, îmi închipui, să ne înfățișeze pe toți într-o viziune foarte precisă în ceea ce privește realitatea. Vreau să spun ca personaje mai degrabă decît ca ființe omenești. Nu? Și de ce nu ți-am spus niciodată, mă întrebi, nici o vorbă din cele ce se întîmplau atunci și ai aflat acum? Sînt lucruri care nu se spun, știi, nu se spun. Ca spectator, stînd la o distanță egală între doi prieteni sau iubiți ești întotdeauna împins de prietenie să intervii, să te amesteci — dar nu o faci niciodată. Așa și trebuie. Cum ți-aș fi putut spune ceea ce știam despre Justine — sau despre ce simțeam eu cînd o neglijai pe Melissa? Chiar lanțul simpatiei mele pentru voi trei mă împiedica. Cît despre dragoste, este o creatură atît de paradoxală și atît de satisfăcătoare prin ea însăși, încît n-ar fi fost prea mult schimbată prin intervenția adevărurilor din afară. Sînt sigură acum, dacă îți analizezi sentimentele, că ai să consideri dragostea Justinei *mai prețioasă* tocmai fiindcă te trăda ! Adevărata iubită a bărbatului este tîrfa, cum îți spuneam o dată, și sîntem născuți să-i iubim pe aceia care ne rănesc cel mai tare. Nu am dreptate? În afară de asta, afecțiunea mea pentru tine se afla în alt dome-

Scanned with OKEN Scanner

niu. Eram geloasă pe tine ca scriitor. Ca scriitor doream să fii al meu. Şi asta am izbutit să capăt. Înţelegi?

Nu pot face nimic ca să te ajut acum — vreau să spun în privinţa cărţii. Va trebui sau să ignori datele pe care ţi le-a dat cu atîta răutate Balthazar, sau să «refaci realitatea», după cum spui tu.

Şi mai spui că erai nedrept faţă de Pursewarden, da, dar asta nu are importanţă. El era tot atît de nedrept faţă de tine. Fără ca nici unul dintre voi s-o ştie, vă uneaţi mîinile prin mine! Ca scriitori. Singurul meu regret este că nu a reuşit să termine ultimul volum «Dumnezeu este umorist», aşa cum plănuise. Şi tu, presupun, vei ajunge la acelaşi grad de autostăpînire poate prin acest oraş blestemat al vostru, Alexandria, căruia îi aparţinem cei mai mulţi dintre noi, deşi cei mai mulţi îl urîm. Apropo, am o scrisoare de la Pursewarden despre volumul care lipseşte, scrisoare pe care am purtat-o cu mine printre hîrtiile mele timp îndelungat, ca un talisman. Mă ajută, nu numai să mi-l închipui încă viu, dar şi să mă trezească pe mine la viaţă atunci cînd mă cuprind îndoielile în privinţa muncii mele (acum trebuie să merg în sat după ouă. Am să ţi-o copiez la noapte.).

Mai tîrziu. Iată scrisoarea de care vorbeam, aspră şi arţăgoasă, dacă vrei, dar cît se poate de tipică pentru prietenul nostru. Nu-i lua observaţiile despre tine prea în serios. Te admira şi credea în tine — aşa mi-a spus o dată. Poate mintea. În tot cazul, iată:

Hotel Mount Vuiture
Alexandria
Draga mea Clea,

Surpriză şi încîntare să găsesc scrisoarea ta aşteptîndu-mă. Îţi mulţumesc, cititor indulgent, nu pentru mustrare sau pentru laudă (ne zbîrlim de amîndouă în egală măsură), ci pentru că erai acolo, devotată şi atentă, un cititor adevărat care citeşte printre rînduri — căci de fapt asta este adevăratul citit. Am venit chiar acum în grabă de la Café Al Aktar, după ce am ascultat un discurs lung despre «roman», ţinut de bătrînul Liniament şi Keats şi Pombal. Vorbesc de parcă fiecare roman n-ar fi *sui generis* — lucru la fel de neînţeles pentru mine ca generalizarea lui Pombal despre femei considerate ca o rasă; căci la urma urmelor, nu relaţiile familiare contează. Ei bine, Liniament susţinea că Răscumpărarea şi Păcatul originar ar fi subiecte noi şi că scriitorii zilelor noastre . . . Uf! Am fugit, simţindu-mă ca un scriitor de alaltăieri şi nedorind să-i ajut să clădească acest soi de plăcintă de noroi.

Sînt sigur că bătrînul Liniament va scrie un roman minunat despre Păcatul Originar şi că va înregistra ceea ce eu în particular numesc *une sucette* — o susetă — *d'estime* (ceea ce înseamnă un succes ce nu acoperă cheltuiala). De fapt, eram atît de disperat la gîndul succesului său care se apropia, încît m-am gîndit să mă duc direct la primul bordel şi să-mi ispăşesc sentimentul de păcat neoriginar, chiar atunci. Dar era devreme, şi în afară de asta, simţeam că miros a transpiraţie, căci fusese o zi călduroasă. Aşadar m-am întors la hotel să fac un duş şi să-mi schimb cămaşa şi astfel ţi-am găsit scrisoarea. Mai este un pic de gin în sticlă şi pentru că nu ştiu unde am să mă duc mai tîrziu, am să mă aşez şi am să-ţi răspund cît voi putea de bine pînă la şase cînd încep să se deschidă bordelurile.

Întrebările pe care mi le pui, dragă Clea, sînt chiar întrebările care mi le pun eu însumi. Trebuie să mă limpezesc puţin înainte de pune în ordine ultimul volum în care vreau, înainte de toate, să combin, să rezolv şi să armonizez situaţiile încordate create pînă acum. Simt că vreau să sune un pic a . . . afirmare — deşi nu în termenii specifici filozofiei şi religiei. Trebuie să aibă curbura unei îmbrăţişări, universalitatea codului unui îndrăgostit. Trebuie să exprime sentimentul că lumea în care trăim este clădită pe ceva prea simplu ca să fie supra-descris ca lege cosmică — dar uşor de cuprins ca — să spunem — un act de tandreţe, simpla tandreţe în relaţia pri-

Scanned with OKEN Scanner

mordială dintre animal și plantă, ploaie și sol, sămînță și copaci, om și Dumnezeu. O legătură atît de delicată încît este prea lesne ruptă de o minte cercetătoare și *une conscience* în sensul francez care desigur are propriile lui drepturi și propriul lui cîmp de desfășurare. Mi-ar plăcea să mă gîndesc la opera mea simplu, ca la un leagăn în care filozofia s-ar putea legăna, cu degetul în gură, pînă cînd ar adormi. Ce zici de asta? La urma urmelor, pur și simplu n-avem nevoie cel mai mult pe lume de ceea ce descrie starea de desfășurare a vieții. Rămîi tăcut o clipă și simți înțelegerea acestui act de tandrețe — nu putere sau glorie; desigur nu. Iertarea, acea vulgaritate a minții evreiești, care nu poate imagina omul decît umilit sub bici. Nu, căci tandrețea de care vorbesc eu este nemiloasă ! « O lege pentru ea însăși» — după cum spunem noi. Desigur, trebuie să ne amintim că adevărul este întotdeauna înjumătățit cînd este rostit. Totuși, trebuie ca, în această ultimă carte, să insist că există speranță pentru oameni, țel pentru oameni în hotarele unei simple legi; și se pare că eu văd omenirea ca adunîndu-și treptat amănuntele necesare pur și simplu prin atenție, nu prin rațiune, informații care pot să-i dea posibilitatea să trăiască în termenii unei astfel de idei — adevăratul înțeles al « bucuriei nelimitate». Cum ar putea bucuria să fie altceva? Despre această nouă creatură, pe care noi, artiștii, o căutăm cu înfrigurare, nu vom spune că « trăiește» ci pur și simplu ca despre timp: că « se scurge» ! La naiba, că tare-i greu să spui aceste lucruri ! Poate cheia stă în rîs, în « Dumnezeu Hazliu? » La urma urmelor, oamenii serioși distrug pacea inimii cu fasoanele lor — ca Justine. (Așteaptă. Trebuie să-mi torn o porție de gin).

Cred că e mai bine pentru noi dacă stăm departe de cuvinte mari și bombastice ca Frumos și Adevăr, și așa mai departe. Te deranjează? Sîntem cu toții atît de proști și de debili mintal cînd e vorba de viața noastră cotidiană, dar giganți cînd trebuie să ne pronunțăm despre univers. *Sufflaminandus erat*. Ca și tine, am două probleme care se întrepătrund: arta și viața mea. În viață sînt nehotărît și ordinar, dar în artă sînt liber să fiu ceea ce doresc mai mult să par — cineva care poate aduce hotărîre și armonie printre viețile agonizînde din jurul meu. În arta mea, într-adevăr, prin arta mea vreau cu adevărat să mă realizez, ascunzîndu-mă în operele mele, care n-au nici o *importanță*, așa cum un șarpe se ascunde în pielea lui. Poate de aceea scriitorii doresc în adîncul sufletului să fie iubiți pentru opera lor iar nu pentru ei înșiși — te gîndești? Dar la urma urmelor, aceasta presupune de asemenea o nouă clasificare a femeii. Unde se află ea?

Acestea sînt, dragă Clea, unele din întrebările fără răspuns ale omniscientului tău prieten, creierul clasic și inima romantică al lui Ludwig Pursewarden.

Uff ! E tîrziu și lampa de ulei a scăzut. Nu mai scriu astă seară. Mîine, poate, dacă am chef, după cumpărături, am să-ți scriu mai mult, dacă nu, nu. Înțeleptule, cît de bine ar fi dacă am putea *vorbi*. Simt că port toată conversația îngrămădită în mine, zăcînd nefolosită ! Cred că este singura lipsă adevărată de care îți dai seama cînd trăiești singur; puterea mediatoare a gîndurilor unui prieten ca să le pui lîngă ale tale, ca să vezi doar dacă se potrivesc. Cei singurateci devin autocrați, așa cum trebuie, și raționamentele lor devin *ex cathedra* prin chiar natura lucrurilor: și poate că aceasta nu este cu totul propice pentru munca lor. Dar aici, cel puțin, ne vom potrivi de minune, tu pe insula ta — care este numai un fel de metaforă cum este cuptorul lui Descartes, nu-i așa? și eu în coliba mea din poveste, printre munți.

Săptămîna trecută a apărut printre copaci un bărbat, tot pictor, și inima a început să-mi bată neobișnuit de repede. Am simțit o bruscă predispoziție de a mă îndrăgosti — motivînd astfel, probabil: « Dacă pleci atît de departe de lume și găsești un om în acel loc, nu este oare el omul cu care-ți este destinat să-ți împarți singurătatea, adus în acest loc de puterea invizibilă a dorinții tale fierbinți și ne-egoiste, destinat special

Scanned with OKEN Scanner

ție. Vicleșuguri periculoase și autoamăgitoare, pe care inima -și le joacă ei însăși, întotdeauna chinuită de dorința de a fi iubită ! Balthazar pretindea o dată că poți produce dragoste ca experiență verificatoare printr-o simplă acțiune : și anume spunîndu-le în parte unor oameni care nu s-au întîlnit niciodată că celălalt ar face orice ca să-l cunoască, n-a mai văzut pe nimeni pînă acum atît de atrăgător, și așa mai departe. Acesta, pretindea el, era un mijloc infailibil de a-i face să se îndrăgostească : întotdeauna se întîmpla așa. Ce spui ?

În orice caz, neîncrederile mele m-au salvat de tînărul care era, trebuie să recunosc frumos, și cu adevărat inteligent, și mi-ar fi priit ca iubit, cred — poate o singură vară. Dar cînd i-am văzut *pictura* sufletul mi s-a răcit și m-am simțit desprinsă și tare din nou; prin pînzele sale i-am citit întreaga personalitate, așa cum se poate citi personalitatea din felul în care scrii sau după trăsăturile feții. Am zărit slăbiciunea și sărăcia inimii sale și purtarea de a face rău. Așa că i-am spus « la revedere» pentru totdeauna. Sărmanul tînăr mă tot întreba : « Am făcut ceva care să te ofenseze ? Ți-am spus ceva ? . . . Ce-aș fi putut să-i răspund — căci nu putea să îndrepte cu nimic ofensa decît s-o îndepărteze prin felul în care trăia, prin felul în care picta; dar asta însemna să devină conștient de chiar existența ei în interiorul său.

M-am întors la coliba mea și m-am încuiat pe dinăuntru cu adevărată ușurare. A venit pe la miezul nopții, a venit și a încercat ușa. Am strigat : « Pleacă !» și s-a supus. În dimineața asta îl văd plecînd cu autobuzul, dar nici nu-i fac semn de rămas bun cu mîna. M-am trezit fluierînd fericită, nu, aproape dansînd, în timp ce mergeam înspre oraș prin pădure să-mi fac rost de provizii. Este minunat ori de cîte ori reușești să-ți învingi inima trădătoare. Apoi m-am întors acasă și, de cum am intrat pe ușă, am luat pensula și am început să pictez la pînza care mă ține pe loc de aproape o lună; toate căile îi erau deschise, toate raporturile în acțiune. Obstacolul misterios a dispărut. Cine poate spune că nu se datorau toate prietenului nostru pictorul și aventurii pe care nu am avut-o ? Mai fredonez o melodie în timp ce-ți scriu . . .

Mai tîrziu, rerecitind scrisoarea ta, mă întreb de ce continui să vorbești astfel despre moartea lui Pursewarden ? Mă uimește, căci într-un fel comiți aproape o vulgaritate Vreau să spun că desigur nu este de competența mea sau a ta s-o judecăm. Tot ce putem spune este că opera lui depășește barierele obișnuitului. Restul, mi se pare că-i aparține în mod exclusiv. Nu trebuie numai să respectăm taina în asemenea chestiuni ci trebuie să-l ajutăm să se apere împotiva celor nesimțitori. Aceastea sînt propriile sale secrete, la urma urmei, căci am văzut cu adevărat la el numai masca omenească pe care o poartă artistul (ca și personajul său, bătrînul Parr, sensualistul iremediabil din volumul doi, despre care se descoperă la sfîrșit că el este cel care a pictat fresca disputată a Cinei cea de Taină — îți amintești ?)

Într-un fel asemănător din multe privințe, Pursewarden și-a purtat secretul vieții de zi cu zi pînă în mormînt, lăsîndu-ne numai cărțile sale de care să ne minunăm și epitaful care ne deconcertează : « Aici zace un intrus din Orient».

Nu. Nu. Moartea unui artist este inatacabilă. Poți doar să zîmbești și să faci o reverență.

Cît despre Scobie, ai dreptate în cele ce spui. Am fost grozav de supărată cînd Balthazar mi-a spus că a căzut pe scările de la prefectură și că a murit. Da, i-am luat papagalul care, în treacăt fie zis, a fost după aceea posedat de spiritul bătrînului multă vreme. Reproducea cu o fidelitate perfectă modul cum se scula Scobie dimineața cîntînd o frîntură din « Taisez-vous, petit babouin» (îți amintești ?) și reușea să imite chiar trosnetul sumbru al oaselor bătrînului cînd se dădea jos din pat. Dar apoi memoria l-a părăsit treptat, ca un disc vechi, și începu a-l imita mai rar și cu mai puțină siguranță în voce. Era ca și cum Scobie însuși murea încet, încet în tăcere : cred că astfel murim pentru prieteni și pentru lume, uzîndu-ne ca o veche melodie de dans sau ca o

Scanned with OKEN Scanner

conversație memorabilă avută cu un filozof sub un cireș. Redat tăcerii. Și, în sfîrșit păsării însăși i-a mers din ce în ce mai rău și a murit cu capul sub aripă. Mi-a părut atît de rău și totuși atît de bine.

Pentru noi cei în viață, problema este cu totul alta: cum să utilizăm timpul pentru cultivarea unui stil al inimii — sau așa ceva? Încerc numai s-o exprim. Nu să forțez timpul, cum fac cei slabi, căci aceasta implică autorănire și mîhnire, ci să utilizăm ritmurile lui și să le îndreptăm spre folosul nostru. Pursewarden obișnuia să spună: « Doamne, dă-ne nouă, artștilor, hotărîre și tact !», la care aș adăuga un « Amin» din toată inima.

Dar ai să crezi că am devenit o scorpie bătrînă și îndărătnică. Poate că da. Ce importanță are dacă, din toate astea, voi fi capabilă să culeg măcar o idee folositoare?

Avem atît de puțin timp; cu veștile din Europa care se înrăutățesc pe zi ce trece, simt calitatea autumnală a zilelor — ca și cum totul s-ar putea îndrepta spre un viitor imposibil de prezis. Și alături de acest sentiment, mai simt și cele care ne leagă, ca să spun așa, trăgîndu-ne din nou înapoi înspre mijlocul scenei. Care ar putea fi această scenă dacă nu Alexandria? Dar poate că Alexandria se va dovedi a fi un oraș nou diferit de cel care ne-a dominat visele atîta vreme. Mi-ar place să cred astfel, căci orașul cel vechi și tot ce simboliza este dacă nu mort, cel puțin lipsit de importanță pentru omul care mă simt eu a fi acum. Poate că și tu te-ai schimbat față de aceleași simboluri. Poate că și cartea ta s-a schimbat. Sau poate tu, mai mult decît oricare dintre noi, ai nevoie să vezi orașul din nou, ai nevoie să ne vezi pe noi din nou. Noi, din partea noastră, avem foarte mare nevoie să ne vedemem din nou și să reînnoim prietenia care — sperăm — că există, lăsînd la o parte cele scrise — dacă într-adevăr un autor poate fi vreodată un prieten adevărat al « personajelor» sale Am spus « noi», scriind în Stilul Imperial, ca și cum aș fi fost Regină, dar vei bănui că prin asta înțeleg atît pe vechea Clea cît și pe cea nouă — căci amîndouă au nevoie. de tine într-un viitor care . . . .

Urmează alte cîteva rînduri și apoi cuvintele pline de afecțiune ale încheierii.

Cîteva note stenografiate de Keats, care consemnează fragmentar ideile din *Orbiter Dicta* ale lui Pursewarden:

(a)

Știu că proza mea este îndesată ca o budincă cu prune, dar atunci toată proza care aparține unei continuități poetice este atinsă și ea; prin aceasta intenționez să dau un efect stereoscopic personajului. Iar evenimentele nu sînt într-o formă serială ci colectate ici și colo ca în teoria cuantelor, ca în viața cea adevărată.

(b)

Nessim nu avea resursele pe care le avem noi, anglosaxonii; toate femeile noastre sînt în adîncul inimii infirmiere. Ca să te asiguri de devotamentul pe viață al unei femei anglo-saxone trebuie doar să-ți tai picioarele de deasupra gleznelor. Întotdeauna am considerat-o pe Lady Chatterley ca un simbol slab din acest punct de vedere. Nimic nu i-ar fi dobîndit lui Clifford. devotamentul soției sale mai sigur decît boala lui Anglo-saxonii poate nu sînt atît de interesați în dragoste ca alți europeni dar se pot îmbolnăvi tot atît de grav. În mod caracteristic, Laforgue îi strigă unei Kate englezoaică: « *Une garde-malade pour l'amour de l'art !* » Detectase infirmiera.

Scanned with OKEN Scanner

(c)

Clasicismul în artă este ceea ce mărşăluieşte prin intenţie, în rînd cu cosmologia secolului.

(d)

Ar trebui să ne opunem unei metafizici sau religii de Stat chiar cu pistolul în mînă dacă este nevoie. Dacă luptăm, trebuie să fie pentru variaţie. Uniforma este la fel de monotonă ca un ou sculptat.

(e)

Despre Da Capo: «Jucătorii de noroc şi îndrăgostiţii joacă în realitate doar cu şansa de a pierde».

(f)

Arta ca şi viaţa este un secret fără miez.

(g)

Ştiinţa este poezia intelectului iar poezia ştiinţa inimii.

(h)

Adevărul este independent de fapte. Nu-i pasă dacă se dovedeşte contrariul său. Prin proferare este întotdeauna sărăcit.

(i)

Ador ediţiile franţuzeşti cu paginile lor netăiate. N-aş vrea să găsesc un cititor atît de leneş încît să nu-şi folosească cuţitul pe cartea mea.

(j)

Modul de întrebuinţare a unei cărţi de poezii: «A se lua cîte una din cînd în cînd la nevoie şi, după întrebuinţare, să fie lăsată să se dizolve în minte».

(k)

Trebuie întotdeauna să-l apărăm pe Platon împotriva lui Aristotel şi viceversa, pentru că dacă ei pierd legătura unul cu celălalt, noi vom fi pierduţi. Dimorfismul psihicului le-a dat naştere amîndurora.

(l)

Reprezentării medievale a Universului — a Cărnii şi a Diavolului (fiecare meritînd o carte) noi, modernii, i-am adăugat a patra dimensiune: Timpul.

Scanned with OKEN Scanner

(m)

Noi aparate critice: *le roman bifteak, guignol ou cafard.*

(n)

Adevăratele ruine ale Europei sînt marii ei oameni.

(o)

Întotdeauna am fost de părere că trebuie să-l las pe cititorul meu să se cufunde în lectură sau să răsfoiască.

(p)

Citind o recenzie lungă despre « Dumnezeu este umorist »: « Doamne ! În sfîrşit a început să mă ia lumea în serios. Asta îmi aruncă pe umeri o sarcină teribilă. Trebuie să rîd dublu ».

(q)

De ce aleg întotdeauna un epigraf din Sade? Pentru că el demonstrează raţionalismul pur — vîrstele raţiunii dulci pe care le-am trăit în Europa de la Descartes. El este ultima floare a raţiunii, şi tipic pentru comportarea europenilor. Sper să trăiesc să-l văd tradus în chinezeşte. Cărţile sale vor dărîma casele, şi se vor citi ca umor pur. Dar spiritul său a dărîmat de pe acum casele direct peste capetele noastre.

(r)

Europa: un Pozitivist Logic care încearcă să-şi dovedească prin deducţii logice că există.

(s)

Obiectivele mele în romane? Să interpelez valorile omeneşti printr-o reprezentare cinstită a pasiunilor omeneşti. O finalitate dezirabilă, poate un ţel fără speranţa unei reuşite.

(t)

Criticii mei cei mai răuvoitori susţin că fac abajururi din piele de om. Asta mă miră. Poate că în fundul sufletului anglosaxon va rămîne pentru totdeauna o voce care va şopti: « Oare este o carte convenabilă? », iar cărţile mele, îmi pare, nu reuşesc niciodată la acest examen.

În româneşte de HENRIETTE YVONNE STAHL

Scanned with OKEN Scanner

RAINER MARIA RILKE

Din «Sonetele către Orfeu»

(Partea I-a)

IX

Doar cine lira-a strunit
și printre umbre,
poate-ndrăzni nesfîrșit
pean să desumbre.

Doar cui, din macul lor, grav
cu morții a-cinstit,
și sunetul mai firav
rămîne-i, urzit.

Chiar de răsfrîngerea-n unde
pălește-ades:
C h i p u l s ă - l ș t i i .

Numai în Undeneunde
glasurile-s
blînde vecii.

XVIII

Dansatoareo: tu,-mplinire
a toată petrecerea-n Pas: ce prinos minunat!
Și vîrtejul la capăt, acest arbor din unduire,
n-a-nstăpînit anul de-avînt fermecat?

Scanned with OKEN Scanner

N-a-nflorit, roi să-i fie rotirea-ți, străpura,
vîrful lui, negîndit, din tăcere? Și deasupra-i, s-aline,
n-a fost ea soare și vară, căldura,
nenumărata căldură din tine?

Dar el și rodi, și rodi, arborul tău din răpire.
Nu-s fructele lui potolite: urciorul
matur rotunjit și vasul din plin pîrguire?

Și-n imagini: conturul înbeznatelor tale sprîncene,
fulgerat, nu și-a-nscris zborul
pe eșarfa propriei tale întoarceri perene?

XXII

Zorul mereu ne îmbie.
Dar al timpului pas
socoate-l nimic de pripas
în Statornicie.

Tot ce gonește într-una
va trece-n zădar;
Ce-adastă din totdeauna
zidește-ne-n har.

Copile, curajul nu-ți spună
cearcă iuțeala nebună
și zborul departe.

Totu-i adîncă hodină:
întunerec, lumină,
floare și carte.

(Partea II-a)

III

Oglinzi: nu s-a spus încă de-adevărat
ce sînteți în voi neștiute.
Voi, interspații de timp, parcă bogate
cu ochiuri de site umplut.

Scanned with OKEN Scanner

Voi, sălii pustii risipă îi dați —,
pe-nserat, pădure sihastră. . .
Și lustrele trec ca cerbii rotați
prin denetrecerea voastră.

Uneori sînteți culoare, răsplin.
Unele, pare, lunecat-au în voi —,
altele-alături lunecară lin.

Dar, cea mai frumoasă rămîne, vis,
pîn-ce-n obrajii de-acolo, altoi,
pătrunde clar-liberatul Narcis.

VI

Roză, regino, celor din antichitate
le-ai fost potir nearătos.
N o u ă însă ne ești floarea plinirii nenumărate,
deneistovitul lucru frumos.

Bogată, pare, vestmînt și vestmînt,
pe trup doar lumină, că ai;
dar fiece petală deopotrivă-i desmînt
și tăgadă oricărui strai.

De veacuri, parfumu-ți rostește-ne-n duh
numele lui mai frumoase;
deodată se-ncheagă ca slavă-n văzduh.

Totuși, nu știm să-l numim, dibuim. . .
Și-amintiri evocate din ore rămase
festive, vin înspre el legitim.

VII

Flori, voi pîn'la urmă rînduitoarelor mîini înrudite,
(mîini ale fetelor de-acum și de-altcînd),
care, pe masa grădinii-ades risipite
zăceați, obosite, blînd sîngerînd,

apa-așteptînd, ca încă odat'să vă-nvie, pe rînd,
din moartea-ncepută —, și iată,-n lumină,

Scanned with OKEN Scanner

din nou ridicate-ntre polii vibrînd
ai simțitoarelor degete, ce alină

mai mult decît bănuiați, voi preaușoarelor,
cînd vă reîntîlneați în glastră
domol răcorite și, spovedanie, căldura fetelor

dăruind-o, cum niște tulburi, ostenitoare păcate
săvîrșite din vina tăierii, punte albastră
iarăși spre ele, ce-ar vrea, înflorind, să vă fie surate.

XIV

Florile, vezi-le, credincioasele lutului,
cărora lăturalnică soartă le hărăzim, —
cine s-o știe ! cînd ele-și regretă pălirea, o, nu-i
menirea-ne, regretul lor să fim ? !

Aripi vrea totul. Ci noi colindînd, împovărăm,
de pondere prinși, pe toate le tragem în bernă;
și lucrurilor, ce învățătură istovitoare le dăm,
a lor fiind pruncia eternă.

Unul, în lăuntricul somn de le-ar lua și-ar somni
cu ele adînc — : o, cum s-ar întoarce plutit
un altul, în ziua schimbată, din Dempreunul-a-fi.

Sau poate-ar rămîne; iar ele-nflorind l-ar slăvi
pe el, convertitul, lor întru totul asemuit,
surorilor, linelor, pe vînt, în cîmpii.

XX

Ce depărtare-ntre stele; și totuși, cît mai departe
ce-nveți pe-al terrei cuprins.
Un copil, de pildă. . . următorul, un altul, foarte
departe-i, denecuprins.

Soarta ne-ncumpănă, poate, cu ce-i viu de-adevărat
că pare îndepărtată;
gîndește, cîtă vibrare între fecioară, bărbat,
cînd l-ocolește și-l cată.

Scanned with OKEN Scanner

Totu-i departe —, cercul niciunde se-nchide,-n vecie.
Uite-n castronul de pe masa-nsorită dai
de chipul ciudat de pește.

Peștii sînt muți, socoteam. Cine știe?
Dar, nu-i un loc, unde presupusul lor grai
fără de gură grăiește?

XXV

Ascultă, se-aude-a greblelor cădere
dintîi; din nou a omului măsură
pe reținuta țărnelor tăcere
în prag de primăvară. Savoare pură

îți pare tot ce vine. Ce ți-a venit
de-atîtea ori, se-arată iar că-ți vine
drept nou. Mereu nădejde i-ai menit,
nu l-ai cuprins. El te-a cuprins pe tine.

Chiar frunzele stejarilor, rămase,
cuiburi de rod apar în înserare.
Și semne-și fac zefirii peste case.

Tufișurile-s negre. Dar mustește
mai negru, gunoiștea pe ogoare.
Fiece oră, trecînd, întinerește.

XXVII

Aievea e vremea, vremuitoarea?
Cînd, pe țancul hodinei, cetatea o darmă?
Inima, nesfîrșit zeilor dată, dăruitoarea,
cînd Demiurgul o sfarmă?

Suntem atît de firavi, cu-adevărat,
pe cît soarta s-o credem ar vrea pîn'la urmă?
Copilăria, adînca, răsadul bogat,
în rădăcini, mai tîrziu, ni se curmă?

Scanned with OKEN Scanner

Ah, năluca vremelniciei,
prin cel ce-o primește neprihănit,
trece, se risipește ca fumul.

Așa cum sîntem, vremuiții, chiar ei,
totuși, puterilor de neclintit,
să le fim de folos întru Unul.

În românește de DAN CONSTANTINESCU

Perfecțiune dinainte atinsă

Am dori să relevăm modul cel mai indicat — poate singurul mod indicat — de-a se realiza o traducere din Rilke, prezentînd zece ilustrări din Sonetele către Orfeu *în interpretarea lui Dan Constantinescu.*

Traducătorul a înțeles că pentru o asemenea operație este nevoie de un comportament cu totul special și nu tocmai ușor. În cazul altor poeți, de-o factură mai simplă și de-o intensitate mai redusă, pentru partea pregătitoare a interpretării, poate fi suficientă studierea conștiincioasă a textului, în sensul unei analize stilistice, ale cărei rezultate urmează să se integreze în sinteza de ansamblu a operei. Pentru transpunerea lui Rilke în altă limbă, acest procedeu se dovedește cu totul ineficace, date fiind coordonatele deosebite ale creației sale. În primul rînd, la autorul Elegiilor duineze, *cuvintele n-au funcțiunea de material artistic în sensul în care ar acționa culorile pentru pictor. De aceea, simpla lor pătrundere ar rămîne nerevelantă pentru o adevărată transpunere poetică.*

Vrem adică să spunem că Rilke nu urmărește niciodată să facă o poezie — ceea ce ar echivala cu munca de căutare a cuvîntului adecvat — fapt cu atît mai valabil în raportarea sa la Sonetele către Orfeu. *Singura lui contribuție dirijată, intențională, este, ca și la înțelepții Orientului, numai aceea de a-și pregăti condițiile favorabile pentru atingerea unei perfecte armonii interioare, a unei stări plenitudinare, euforice, de cunoaștere și trăire, indiferent dacă din această stare ar rezulta sau nu vreun poem. Prin urmare, el nu se realizează pe sine în registrul* artei, *ca alți poeți, care numai astfel, prin corec-*

Scanned with OKEN Scanner

tivul creator al formei artistice, se eliberează şi îşi limpezesc prealabilele lor conţinuturi frămîntate, tulburi, haotice. Rilke se realizează într-un alt registru, acela al înţelepciunii meditative, atingînd înţelegerea, favorizată de climatul tăcerii, în care ascultă vibraţia cea mai intimă a lucrurilor. Cuvîntul nu este, deci, la el, modalitatea de înfrîngere a unei tulburi stări interioare, ci, dimpotrivă, respiraţia care se încheagă de la sine a unei perfecţiuni dinainte atinse pe alt plan decît cel poetic.

Tocmai aci, în cele zece ilustrări anterioare surprindem o excepţională contribuţie românească în amintitul sens rilkeean. Dan Constantinescu nu urmăreşte nici el să facă o traducere, ci numai să prindă ecourile dintr-o reeditare proprie a iniţierii sapienţiale, urmărită şi obţinută de Rilke. Ca şi sonetele originale, traducerile de faţă se scaldă într-un climat de anticipată armonie existenţială, care nu poate fi niciodată reprodus prin interpretarea cuvintelor, ci numai prin interpretarea şi asimilarea registrului de trăire care a generat acele cuvinte. Mai precis, Dan Constantinescu nu urmăreşte formele lui Rilke, fiindcă, din simpla lor intuire, oricît ar fi ea de subtilă şi de exactă, iese invariabil mai puţin în traducere. Interpretul pîndeşte altceva, şi anume vibraţiile sau clinchetele auzite numai de Rilke în atingerile cele mai intime şi mai adînci ale lucrurilor între ele, şi din care el îşi ţesuse întreaga atmosferă a înţelegerii sale de înţelept. Aşa ne explicăm cum traducătorul ajunge la unele realizări congeniale, pe care le putem desprinde, bunăoară., dintr-un vers ca acesta: N-a-nflorit, să-i fie rotirea-ţi străpura... Ne îndoim că, în oricare din limbile pămîntului, s-a putut obţine din interpretarea lui Rilke ceva mai desăvîrşit. Aceste cuvinte nu sînt materii prime lexicale transfigurate poetic, ci adieri dintr-o esenţă balsamică, temeinic sedimentată, răsfrîngeri, oglindiri în apa poeziei, a unei armonii supreme, existente dinainte în tăcerea afundă, reculeasă a cugetului.

Dintr-o asemenea zonă se înalţă plutitoare vibraţii noi şi necunoscute în fonica românească, şi totuşi atît de româneşti în imponderabilul lor. Ele apar ca nişte comori ale noastre, infuz preexistente, dar încă neştiute: Undeneunde, înbeznatele, denetrecerea, desmînt, deneistovitul, dempreunul-a-fi. Nu le-aţi întîlnit, desigur, niciodată, dar nu le-aţi aspirat parfumul încă evanescent, neînchegat de sunet şi formă, în Biblia lui Şerban, în basme, în cîntece bătrîneşti, în Sadoveanu, în tot ceea ce păstrează inima inimii noastre?

Noi nu putem decît să-l felicităm cu toată căldura pe Dan Constantinescu şi să-i urăm succes în realizarea deplină a acestui act de cultură.

EDGAR PAPU

Scanned with OKEN Scanner

◀ Peisaj italian

ION NICODIM

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

CÉLINE

NICOLAE BALOTĂ

Cazul Céline

Cît de mult i-a plăcut acestui demistificator să mistifice ! Céline și-a făurit cu bună știință, o legendă a sa în care adevărul se împletește cu ficțiunea. Legenda unui Mare Păcătos, ros de patimi uman-preumane. Într-o lume care se sfia să-și arate aviditățile secrete, el se reprezenta pe sine ca unul care urăște, e lacom de bani, e gata să trădeze. Din păcatele care populează Infernul lui Dante, puține au fost cele care nu i s-au atribuit acestui rătăcit sau pe care el însuși, rătăcitorul, să nu și le fi asumat, luînd masca unui personaj infernal. Urmaș al poeților damnați? Potoapele de invective ale lui Lautréamont, desgustul lui Rimbaud găsesc un ecou amplificat în verbul dezlănțuit al lui Céline, teribil *contemptor mundi*. Dar mult mai de mult, în tumultul Evului Mediu creștin, Dante, cu totul lipsit de fățărnicie, dăduse frîu liber mîniei sale, pasiunilor sale prea puțin creștinești. Să nu uităm că Dante, ghibelinul, a trecut în ochii florentinilor ghelfi, drept un păcătos și un trădător. Luptele intestine ale Florenței, patimile care au împărțit cetatea lui Dante, aparțin de mult unui domeniu al istoriei care, indiferentă, le împacă pe toate. Luptele timpurilor noi ne sînt însă prea apropiate pentru ca să putem fi cu totul nepăsători la atitudinea unui fiu al secolului nostru față de dilemele pe care acest secol ni le propune.

« Trebuie să alegi între a muri sau a minți ». S-ar părea că Céline însuși, el care a propus o asemenea dilemă, a ales minciuna. A minți mult, prea mult chiar și pentru o existență a șireteniilor întortochiate, în labirintul unui veac în care disimularea poate să pară obligatorie. Minciuna nu-i apărea drept o convenție necesară într-o societate coruptă, ci o reacție naturală de apărare într-o lume amenințătoare. Omul célinian e înconjurat de monștri primejdioși, el însuși fiind, în raport cu ceilalți, un monstru. *Altul* este *Infernul* — spunea Sartre care, chiar dacă n-o recunoaște, a învățat multe de la autorul *Călătoriei la capătul nopții*. Prins într-o lume-capcană omul, ființă amenințată, trebuie să se apere. Și mai ales, să caute să scape. Călătoria sa la hotarele nopții, nu este decît o încercare mereu repetată, mereu eșuată, de a evada dintr-o lume prea brutală pentru a putea fi îmblînzită, prea perversă pentru a nu seduce pe îmblînzitor.

Scanned with OKEN Scanner

Căci ceea ce, înainte de toate, caracterizează pentru Céline această lume şi, prin urmare, determină viziunea noastră asupra lumii, este brutalitatea ei. Singurul discurs public pe care l-a ţinut în viaţă Céline, un *Omagiu* adus în 1933 lui Emile Zola, la Médan, se deschide printr-o amintire personală: aceea a unei imense violenţe. « Pe timpul Expoziţiei din 1900 — spune el — eram încă prea tînăr, dar am păstrat, totuşi, amintirea foarte vie a unei enorme brutalităţi. În deosebi picioare, picioare peste tot şi praf ridicîndu-se în nori atît de groşi, încît puteai să-i atingi». Oameni care mişună peste tot printre maşinile apărute pentru întîia oară ca nişte « metale torturate ». Totul în acea expoziţie a începutului de veac, îi apare lui Céline ca o prevestire a « unor ameninţări colosale », ca o « catastrofă în suspensie ». « Viaţa modernă începea » — constată el. Civilizaţia tehnică, prin mecanizarea vieţii, prin de-naturarea omului, este o violentare a firii. De la condamnarea rousseauistă a « ştiinţelor şi artelor » care pervertesc omul, prin predicaţia lui Tolstoi împotriva tehnicii, pînă la dezlănţuirea doctorului Céline împotriva ersatz-urilor mecanice de fericire, ale timpului nostru, calea este directă. S-ar putea crede că omul Céline el însuşi este o dovadă, tîrzie, a tezei lui Jean-Jacques: născut bun de la natură, civilizaţia timpului său — război, mizerie, spectacolul lumii oprimate sau fals-abundente — l-a pervertit. Disimularea însăşi, la acest spirit chemat, originar, la o viaţă a pasiunilor durabile, avînd o vocaţie a fidelităţii, nu este o urmare a corupţiei la care o natură sănătoasă a fost supusă într-o lume bolnavă? Disimularea este, fără îndoială, un sindrom patologic. Nu te ascunzi, nu minţi, dacă nu eşti întrucîtva denaturat.

Ce sete de sănătate, însă, la acest bolnav ! Invalid 75% al primului război mondial, malaric, turmentat de o tristă psihoză, Louis-Ferdinand Destouches zis Céline, a întîlnit în cariera sa de medic al unui dispensar, zecile de mii de bolnavi săraci ai unei suburbii paraziene. Sensibilitatea ca şi insensibilitatea sa vor fi cele ale bolnavului şi ale medicului, deopotrivă. Dacă mizeria umană sensibilizează, spectacolul ei continuu izbuteşte să tocească o simţire. Această ambivalenţă a unui suflet sensibil-insensibil explică paradoxul existenţei unui Céline, omul-plagă pe care orice atingere îl face să ţipe exagerat, de parcă făptura sa n-ar fi toată decît o rană, şi a unui Céline nesimţit, omul ricanărilor cinice. Atunci cînd, în august 1914,este grav rănit (nu trepanat pentru a i se extrage o schijă din cutia craniană, cum va pretinde mai tîrziu!), o enormă poftă de viaţă se trezeşte în cel ce înaintase pînă pe pragul nopţii. Această sete irepresibilă nu este diminuată prin desensibilizarea progresivă, din anii care au urmat. Dimpotrivă ! Pe măsură ce bolnavul cedează în faţa medicului, precaut cu sine şi atent cu alţii, *voinţa sa de sănătate* se intensifică. Păcatul este, prin esenţă, o boală, susţinea fericitul Augustin, iar după el, Kierkegaard va vorbi despre boala mortală ca despre o condiţie firească a omului căzut. Or, filosofia lui Céline (dacă există aşa ceva) vrea să fie o taumaturgie, o doctrină a vindecării. Să nu uităm că teza sa de doctorat a fost închinată marelui salvator al lăuzelor, doctorul Semmelweiss. Într-o prefaţă inedită la *Viaţa şi opera lui P. I. Semmelweiss*, Céline făcînd — credem — aluzie la unele atacuri pe care tagma medicilor le suferea din partea suprarealiştilor, declară nu fără oarecare patos: « Lumea nu durează decît prin beţia generoasă a sănătăţii, una din forţele minunate ale tinereţii care mai numără printre altele şi ingratitudinea şi insolenţa ». Sănătatea este o beţie, pentru Céline, ca şi pentru Nietzsche, alt mare bolnav. O beţie a inimii, o fericire iraţională pentru raţiunea care nu poate decît s-o întunece. « Ora prea tristă — scrie autorul *Prefaţei* la Dr. Semmelweiss — vine întotdeauna atunci cînd Fericirea, această încredere absurdă şi superbă în viaţă, face loc adevărului în inima omului ». Din nou, Céline ni-l aminteşte pe Nietzsche, atunci cînd opune Fericirea şi Adevărul. După aceşti obsedaţi ai sănătăţii, pentru ca să trăim fericirea, trebuie să

Scanned with OKEN Scanner

renunțăm la urmărirea adevărului. În spiritul lui Céline, sănătatea este slujită — am putea spune — printr-o serie de minciuni salvatoare. Natura însăși minte pentru a se conserva. În lumea aceasta minată de un rău originar, sănătatea e un bun esențial pentru care merită să minți. Minciuna este o de-naturare a adevărului, pe care natura nu o respinge însă cu totul. Céline prin *natura sa* era un mincinos.

Și un comediant. Nici bufon, nici paiață, ci personaj proteic de carnaval. Deloc comic, deși plin de vervă umoristică. Nu-l poți vedea, într-adevăr, pe adevăratul Céline, decît mascat, cu masca lipită de obraz, făcută una cu obrazul. Chipul său (îndeosebi al omului îmbătrînit înainte de vreme, încercănat, cu obrazul unghiular, ridat, cu ochii inegal deschiși dar exprimînd aceeași suspiciune și o mereu identică șiretenie), chipul lui Céline este ceea ce pare să fie: o *închipuire*, mai mult decît o *întruchipare*. Greșim, deci, dacă vedem într-însul o impuritate incarnată, o întrupare a mîniei sau a oricărei demonii. Singurul personaj pe care-l întruchipează este acela al Comediantului, adică al omului care nu e *nici un* om și este, în același timp, *toți* oamenii. E ciudat faptul, că acest disimulat e înverșunatul adversar al tuturor simulărilor. Prin tendința conștientă care animă opera sa, aceasta ne apare ca o vastă întreprindere de demistificare. Disimulatul urmărește cu tenacitate pe toți simulanții, depistează simulările oricît de abile. Nici o aparență nu este cruțată, nici o minciună nu este îngăduită. Fără îndoială, prin chiar *jocul* său, Céline intuiește fragilitatea condiției omului care e gata oricînd să se dea drept altul, care vrea să pară altceva decît este. « Ticuri, ticuri, ticuri » — exclamă el o dată. Peste tot stăruie, deschis, ochiul medicului curios și al scriitorului nemilos față de sine însuși. Acest ochi vede omenirea redusă la mecanismele obișnuinței, și obișnuința pentru el este întotdeauna o proastă obișnuință. Odată pusă în mișcare, marioneta nu mai poate fi oprită. Automatismele, « ticurile » se repetă, degradîndu-se tot mai mult pînă la neant. Cu un simț de-a dreptul excesiv al caricaturalului, Céline descompune configurațiile, le reduce la membrele lor, care, detașate de corpul central, par niște articulații absurde.

S-ar putea afirma despre Céline că este unul din precursorii literaturii contemporane a absurdului. Panoramă a absurdității, poate aceasta este formula cea mai simplă care definește cărțile sale. Atmosfera de coșmar, de disperare din atîtea scene ale *Călătoriei*, ale *Morții pe credit*, ale *Nordului*, o vom regăsi în realitatea de coșmar a teatrului lui Eugen Ionescu ori, mai ales, în textele lui Samuel Beckett. Céline e mult mai aproape de Kafka decît de Proust ori de Joyce. Fără îndoială, scriitorul francez, urmaș al lui La Bruyére, ori La Rochefoucauld, rămîne un moralist. Stilul său, cum vom vedea, sparge neîncetat universul uman constituit, dar literatul dintr-însul rămîne să speculeze în maxime și sentințe asupra condiției umane. Formule izbitoare, pătrunzătoare, fără îndoială, dar formule. O literatură de moralist făcută de unul care e de mult « dincolo de bine și de rău ». În această privință, Kafka, deși predecesor al lui Céline, se situează pe o poziție mai avangardistă, mai puțin conservatoare decît acesta. Intervențiile lui Céline în țesătura romanelor sale, sînt încă cele ale scriitorului care-și comentează propriile-i personaje.

În această privință, Céline e un cleric al scrisului. Mincinosul, mistificatorul, comediantul este, prin însăși virtutea naturii sale, îndemnat să se expună în scris și prin scris. Scriitorul este, prin condiția sa, un nerușinat. A te expune pe tine însuți privirilor, implică o anumită impudoare. Desigur, există o falsă pudoare a cuvintelor.

Arătîndu-se pe sine prin cuvintele pe care le rostește, pe care le pune pe seama eroilor săi, scriitorul se ascunde în dosul cuvintelor tribului. Limbajul argotic —socoate Céline care cunoștea prea bine formele orale ale limbii franceze din timpul său — este o formă de ascundere, de disimulare, o limbă secretă, clandestină, dar — în același timp — o manifestare, o revelare a pornirilor instinctuale sau

Scanned with OKEN Scanner

sociale cele mai autentice. Într-un text publicat în *Arts* (6 febr. 1957) el susține că argoul nu se face cu un glosar, ci cu imagini ale mîniei: « Argoul este făcut pentru a permite muncitorului să spună patronului său că îl detestă: Tu o duci bine, eu o duc rău, tu mă exploatezi și treci alunecînd într-o mașină enormă, *je vais te crever* — am să te crăp ». Dacă Céline socoate că argoul s-a născut din mînie, e pentru că el însuși își dă seama că literatura sa — atît de placentară limbii vorbite și diferitelor argouri — s-a întrupat din mînie. Cît de bine a învățat acest literat limbajul mîniei! Eroii săi (și el care vorbește prin ei) ar putea spune ca și Caliban care-i face reproșuri lui Prospero, în *Furtuna* lui Shakespeare: « M-ai învățat să vorbesc și profitul pe care l-am scos din această învățătură este de a ști să blestem ». Citindu-l pe Céline nu-ți poți reprima uneori un sentiment de iritată admirație: ce bine știe să înjure, să blasfemieze acest om ! Sentimente, virtuți, valori consacrate, iubire, mamă, patrie, totul e introdus într-un bocal infernal și triturat și macerat cu o voluptate infinită. Ce putere de dezagregare ! Dar de ce toată această operație inversă creației, de ce această cosmogonie pe dos, această reducere ad absurdum a tuturor lucrurilor?

Cei care l-au cunoscut pe doctorul Louis-Ferdinand Destouches sau pe scriitorul Céline, ne vorbesc despre compasiunea pe care acest om al indignărilor furibunde o avea pentru ființele neajutorate. E vorba, credem, de o simpatie viscerală pe care i-o stîrneau animalele (celebra pisică Bébert) ca și ființele infantile (in-fans = necuvîntător). Ferdinand Bardamu, eroul din *Călătorie la capătul nopții*, nu simte milă în timpul războiului decît pentru nefericitul său cal. Céline ura cu o ură sporadică dar cu atît mai vehementă aproape toate cuvîntătoarele. El care era, poate mai mult decît oricare alt prozator al Franței din timpul său, un artist al stilului oral, al cuvîntului grăit, nu putea suferi felul în care majoritatea oamenilor se slujesc de cuvînt pentru a se arăta pe sine, și totodată, a se ascunde după cuvinte. De aici ura sa generalizată împotriva cuvîntării umane, a cuvîntului ca prim agent al mistificării. Trăind într-o epocă în care prefixul *anti-* (folosit de la antimateria fizicii nucleare, la antimemoriile și antipiesele literare) se bucură de o prea largă răspîndire, nu ne putem opri să nu-l considerăm pe Céline ca pe o încarnare a atitudinii *anti-*. Antimilitarismul, anticlericalismul, anticonformismul său, pe lîngă multe alte anti-patii de ale sale, fac dintr-însul un fel de model exemplar al omului în opoziție. Și totuși, nu era un om al resentimentului, în sensul nietzscheian al cuvîntului. Nu ura din bovarism ceea ce ar fi dorit să fie, să devină el însuși, dacă ar fi putut. Ura cu spontaneitatea întrucîtva copilărească a sufletelor simple. Céline a fost un mare rănit, în trupul ca și în sufletul său, un mare mutilat. Foarte vulnerabil, el a atacat uneori primul, înainte de a fi atacat; s-a dedat la mari violențe verbale fiind tîrît de iritările unui suflet prea larg pentru ca propria-i generozitate să o poată umple în întregime, prea împărțit pentru ca leziuni diverse să nu-i spargă fragila unitate. « Dacă oamenii sînt atît de răi, aceasta-i poate din pricina faptului că suferă, dar trebuie să treacă un timp îndelungat între momentul în care ei au încetat să sufere și acela în care ei devin ceva mai buni » (*Călătorie la capătul nopții*). Doctorul-scriitor n-a încetat niciodată să sufere. Astfel, n-a putut avea acel răgaz despre care vorbește, în care, vindecîndu-se de răul suferit, să se purifice de răul prin care e gata să facă pe alții să sufere. Pasiunea lui Céline este deopotrivă pătimire și patimă, deci pathos — ca să folosim anticul cuvînt elin.

Dar Louis-Ferdinand Destouches, nu uită niciodată că e medic, deci taumaturg; că nu poate aștepta alinarea suferințelor ci trebuie să facă ceva pentru încetarea răului. Răspunzînd odată celor care-l întrebau dacă-l interesează suferința omului sau boala în ea însăși, el răspunde: « . . . suferința omului. Îmi spun: dacă suferă va fi și mai rău decît este de obicei; se va răzbuna și nu merită ». Vehemențele lui Céline sînt

Scanned with OKEN Scanner

uneori atît de enorme încît devin incredibile atunci cînd știi că omul este, de fapt, un vindecător. Cînd ura depășește o anumită limită, ea virează brusc de la dramatic la grotesc. Crimele lui Père Ubu, însetat de sînge peste măsură, sînt o enormă farsă. La fel, *Modesta propunere pentru exterminarea copiilor săraci din Irlanda și utilizarea cadavrelor ca o carne de măcelărie* a lui Jonathan Swift. Totuși, pentru ca o farsă să fie luată ca atare, trebuie să existe fie o intenție — chiar și ascunsă — de farsă, fie o inconștiență totală a celui care o lansează, oarecum, malgré lui. Cazul lui Ferdinand Céline nu este nici acela al unui vulgar farsor, nici acela al unui inconștient scriind fără voie orori burlești. *Bagatele pentru un masacru* sau *Scoala cadavrelor* sînt — orice s-ar spune de către unii apologeți ai scriitorului — cărți oribile. Pamflete nedemne de medicul săracilor din Clichy. O explicație ca aceasta: « Odată lansat, întrecea orice măsură; cuvintele îl antrenau . . . » (Robert Poulet), nu constituie o justificare. Scriitorul se lasă antrenat de cuvinte (și cine mai mult decît Céline !) dar, în același timp, e stăpînul cuvintelor. Altminteri nu mai e scriitor, ci un om care se lasă scris de propriile sale complexe și sindroame. Și nu vrem să ni-l imaginăm pe Céline dement, iresponsabil, simplu agent al unui demon patologic ascuns. Desigur, cel care se simte urmărit, persecutat (și Céline era un paranoic), poate să devină urmăritor, persecutor. « Eu sînt un om persecutat, sînt un lepros », — afirmă el o dată. Sau altădată: « Gallimard m-a ținut în viață, el m-a întreținut », pentru ca peste cîteva minute să exclame: « Canalia asta de Gallimard ! ». Teribilă instabilitate emotivă, alternanță de sadism și masochism, aberații ale unei minți altfel strălucitoare. Atunci cînd editorul său Denoel, știindu-l suferind îi trimite un coș cu fructe, doctorul bolnav se rebifează: « Nu-mi plac manierele astea. Eu sînt familiar, dar nu sînt intim ». Într-adevăr, intimitatea, comunicarea totală cu altul prin renunțare la sine dar și prin identificare totală cu sine însuși, nu-l caracterizează. De altfel, pe omul acesta atît de direct, de spontan, de nesofisticat, familiar pînă la trivialitate, pare să-l înspăimînte comunicarea intimă, compasiunea. Îi e greață de contactul direct al trupurilor ca și de acela al sufletelor. În atîtea locuri memorabile, cărțile sale denunță promiscuitățile intimității. Resentimentul unui om care nu poate fi cu totul el însuși, și, prin urmare, nu poate stabili o legătură adevărată? Neputință sau nevoință de a se lega? Și una și alta: Céline nu admite *contactul* cu *altul*, și totuși aspiră să realizeze această uniune. Aspirație, și totodată, repulsie. Sau, ca să aplicăm o formulă a Terezei de Avila: acest om dorește infinit de mult și se îndepărtează infinit de mult de ceea ce dorește. Paradoxul personalității sale constă însă din unirea contrariilor: exces și moderație. Nu o dată doctorul Destouches s-a ridicat cu strigăt mare în contra exceselor. Dar nu pentru a predica moderația, ci pentru a susține alte excese. Dacă tună și fulgeră împotriva alcoolului, a stupefiantelor, a intemperanțelor sexuale, a luxului și mizeriei deopotrivă, a religiei banului și a falselor morale ca și a războiului, asemenea profeților biblici, el nu face aceasta în numele unor virtuți care ar purta numele: temperanță, castitate, modestie etc., ci în numele unor alte excese cum ar fi un fel de antisexualitate, de antimorală etc. Ceea ce detestă Céline este impuritatea. Moderația la el este aspirație spre rigori absolute, mortificare dusă la limite extreme. Astfel, nu se poate vorbi în cazul său de o demonie a urei, ci de un angelism sui generis. În unele clipe, scriitorul ia tonul unui arhanghel al mîniei, verva unui înger exterminator.

Demonia este o subminare interioară a omului prin însăși pasiunea sa de căpetenie. Céline nu este singurul care a descoperit că demonia modernă constă — înainte de toate — dintr-un apetit al neantului, dar e unul dintre cei care au exprimat această demonie, au devenit un fel de avocați ai neantului. El știe că un instinct al morții este extrem de activ în conștiința sau, freudian vorbind, în inconștientul omului din zilele noastre. « Sadismul unanim actual — afirmă el — purcede dintr-o

Scanned with OKEN Scanner

aspirație spre neant, profund înrădăcinată în Om și mai ales în masa oamenilor, un fel de nerăbdare amoroasă, aproape irezistibilă, unanimă, nerăbdare a morții ». Aceste cuvinte ale scriitorului pronunțate în 1933, după apariția lucrării lui Freud *Jenseits vom Lustprinzip (Dincolo de principiul plăcerii)*, după apariția — în 1927 — a cărții lui Heidegger *Sein und Zeit (Existență și timp)* despre care, probabil, nu avea cunoștință, puțin timp după venirea lui Hitler la putere în Germania și nu mult înainte de precipitarea evenimentelor catastrofice din Europa, aceste cuvinte ale lui Céline par să reflecte o ideologie, să derive dintr-o luare de atitudine filosofică.

Dar autorul *Morții pe credit* nu a fost un ideolog. Prin însăși natura profesiei sale medicale, el era un practician. Observarea datelor concrete, diagnosticarea simptomelor sînt actele imediate ale acestui adept al medicinei experimentale. Claude Bernard, Pasteur, sau Semmelweis au fost adevărații săi părinți spirituali. Desigur, el încearcă să dispună datele observației concrete în configurații teoretice. Dar fiind un obsedat, el nu avea ceea ce se cheamă un cap « bine construit ». Ideile sale sînt fumegînde, nebuloase, luminate din cînd în cînd de scurte fulgurații, nori care se precipită în averse subite. Și mult grohotiș care se surpă cu zgomot mare într-o avalanșă. Ideile lui Céline ! Cum să le ia cineva cu adevărat în serios? Dar a fost vreodată un profet al sfîrșitului lumii luat cu adevărat în serios? Soarta profetului adevărat ca și a celui fals, știm, este moartea. Apocalipsa pe care o revelează, îl înghite. Profetul nu este doar Prezicătorul celor viitoare, ci Văzătorul lucrurilor esențiale într-un prezent etern. Din magma unui asemenea prezent își extrăgea Céline ciudatele sale viziuni. Ochiul său interior, străbătînd parcă pîlnia unui vulcan, întrezărea clocotul lăuntric, lumini de apocalips, catastrofe finale. Un adevărat coșmar, iată ce este istoria pentru el. Un coșmar în care omul, bîntuit de vise rele și încercînd să le alunge, stă scufundat fără scăpare. Inutilă orice tentativă de a îndepărta ceea ce ne înspăimîntă cît timp nu luptăm cu monștrii făuriți de noi, izbind într-înșii. Monștrii plăsmuiți în somnul rațiunii nu se risipesc însă, după cum visul rău nu poate fi alungat de acela care se luptă cu el dînd din mîini în somn. Dar totuși, omul poate să se elibereze — în parte cel puțin — de coșmarele sale, consemnîndu-le în scris. Cronicarul este un vizionar, chiar dacă nu e un istoric obiectiv. A-ți făuri o viziune despre lume, înseamnă a pune stăpînire pe ea. Cronicarul are viziuni, ficțiunile îl năpădesc chiar și atunci cînd în fața lui se desfășoară o vedere uimitor de reală. Nu spectacolul pe care-l oferă realitatea imediată, ci spectacolul interior pe care și-l oferă sieși vizionarul, ne apare în unele pagini ale marilor cronicari-văzători. Cînd Villehardouin descrie Bizanțul răsărind strălucitor cu palatele și bisericile sale în ochii cruciaților intrînd în rada portului, el ne înfățișează mai degrabă o *feerie* bizantină, o lume de vis, de cît o *realitate* bizantină, o lume văzută în stare de veghe. Tot astfel, atunci cînd Céline, prin ochii lui Bardamu privește spectacolul lumii răscolite de război, Africa sau America, el desfășoară în fața ochilor noștri o viziune a lumii ca zgomot și furie.

Vechiul adagiu pesimist *homo homini lupus*, se evocă de la sine la lectura cărților lui Céline. Toți vor moartea tuturor. Ori, cel puțin, îi lasă pe toți să moară. Legea morții dă singura coerență vieții. În teza sa de doctorat — biografie romanțată a doctorului Semmelweis, savantul, victima neînțelegerilor care s-a refugiat într-o manie a persecuției — tînărul Destouches descria o Europă însîngerată de războaiele imperiului și un medic luptînd cu incomprehensiunea pînă la demență. O suită de sîngeroase agresiuni găsim și în *Călătoria la capătul nopții*. Războiul, apoi brutalitatea primitivă ori civilizată, acuză aceeași simptomatologie a crimei. Specia umană, în ochii acestui medic, e asimilabilă unei colonii de microbi. Oamenii mișună, se luptă, se iubesc, proliferează, dar imaginile existenței lor sînt toate echivalente între ele : devotamentul ca și isteria, iubirea filială ca și delațiunea. Opera lui Céline

Scanned with OKEN Scanner

ne apare uneori ca o viziune a unui naturalist disperat, alteori ca o condamnare a lumii din partea unui neojansenist. Civilizația, societatea timpului nu e cruțată. Societatea capitalistă îi apare ca « un paradis pentru menajere ». O lume desacralizată, demonizată, trăind ultimele ei clipe într-o profundă inconștiență, iată spectacolul pe care ni-l oferă romancierul în *Călătoria* sa ca și în *Moarte pe credit*, *De la un castel la altul*, sau *Nord*.

Mirosul, gustul fad al umorilor (salivă, sînge etc.) te urmărește, devine obsedant atunci cînd pătrunzi în universul imaginar al lui Céline. Această *fadoare* a lucrurilor nu derivă dintr-o *greață* inițială a autorului (cum susține într-un studiu, de altfel interesant, Jean Pierre Richard). Greața există, desigur, dar ea nu e decît un reflex al acelui caracter eminamente *fad* al tuturor celor ce sînt. S-ar părea că, pentru Céline, întregul univers a devenit, ca în descrierea școlărească a unor substanțe chimice: incolor, inodor, insipid. Lucrurile s-au golit de orice viață pe care o aveau înainte de o catastrofă ciudată, necunoscută, un cataclism care a corupt și detracat totul. Un fel de păcat originar a provocat o prăbușire interioară a lumii. Războiul, în *Călătoria la capătul nopții*, e o asemenea catastrofă care revelează gustul esențial fad al lucrurilor lumii acesteia. Fadoarea desgustă. Geneza universului romanesc célinean se află în această experiență a desgustului.

Nimic nu poate desgusta un suflet ahtiat după ordine și lumină (și orice suflet este aspirație de lumină și ordine) decît haosul și întunericul. Noaptea este timpul coșmarelor. Noaptea obscură a simțurilor, a inimii ca și a spiritului. Somnul rațiunii, cum ar spune Goya, naște monștri. Acești monștri nu-i aparțin numai lui Céline. Unii dintre contemporanii săi, suprarealiștii înainte de toate, au fost mari generatori de coșmare. Visul, nebunia, alcătuiesc climatul favorabil al unor asemenea geneze. Ele țin de un regim nocturn al sufletului. *Călătoria* spre limite e marea călătorie a sufletului. Nu aventurile picarești ale lui Ferdinand Bardamu și ale dublului său, Robinson, prin Europa, Africa și America, fac atît de importantă *Călătoria* lui Céline. Tranșee, azil de alienați, peisaje africane, New York și Detroit sînt numai etape ale unui itinerar spiritual. Căci viața — célinean vorbind — este prin esența ei *noapte*. E bizară răsturnarea zilei în noapte și a nopții în zi în universul lui Céline. Printr-o dialectică specifică îndeobște misticilor, cel care a înaintat mult pe calea purgării și a iluminării, trece succesiv prin « noaptea simțurilor » și a « sufletului ». Tot astfel, trece prin noapte, acel homo viator din universul célinean în care transcendentul nu joacă nici un rol.

Dar unde vrea să ajungă cel care, orbecăind în noapte, caută un capăt al ei? Înapoi, într-un paradis al timpului pierdut ca și Proust? Într-un rai plenar al fructelor pămîntului ca și Gide? Înainte, într-o nouă ordine a umanității științific organizate? *Călătoria la capătul nopții* face parte, fără îndoială, din acele cărți care, asemenea scrierii lui Bunyan *Pilgrim's Progress (Înaintarea pelerinului)*, indică itinerariul unui suflet. Așa cum mărturisește Bardamu, purtătorul de cuvînt al lui Céline, el caută « o singură idee, dar vorba ceea o idee superbă, cu mult mai tare ca moartea ». Pentru a ajunge la o asemenea piatră vital-filozofală, oamenii ar trebui să se caute pe sine « în noapte », « pînă la capătul lor înșiși ». Personajele lui Céline nu ajung niciodată la capătul nopții lor. Pentru aceasta ar trebui să treacă *dincolo* de noapte. Ei pot întrevedea uneori cîte o lumină în întuneric. Dar luminile sînt înșelătoare, se deplasează ca și orizontul îndată ce ne apropiem de el. Bardamu și alte figuri din lumea lui Céline se află mereu *dincoace* de linia unui orizont niciodată atins. De aci condamnarea lor la condiția rătăcitorului perpetuu în noapte.

Și totuși eroii aceștia (îndeosebi Naratorii din romanele lui Céline) se cramponează de unica salvare posibilă, de ultima șansă ce li se oferă: cuvîntul. Vorbesc, se ceartă, se iubesc *prin* și *în* cuvinte. Limba lui Bardamu din *Călătoria la capătul nopții*

Scanned with OKEN Scanner

este într-atît de mult cuvîntul lui Céline, încît e mult mai dificilă decît la alți scriitori scindarea planurilor verbale (limba scriitorului-limba personajelor). Limbajul célinean, acel monolog deloc «interior», neîntrerupt, limbaj în aparență exclusiv oral este, de fapt, un sistem de semne ale apocalipsei moderne. Structura apocaliptică a textelor lui Céline apare în versetele sale recitate de o *vox clamans in deserto*, în viziuni, imagini concrete întrerupte de ieșiri sarcastice, etc. În acest limbaj al descompunerii unei lumi, apar, de altfel, primele semne ale dezarticulării limbajului, proces pe care un Beckett și alți scriitori ai absurdului îl vor continua.

« Nu sînt decît un mic inventator ». . . « un mic inventator care a descoperit un mic truc » — astfel se prezenta Céline lui André Brissaud în ultimii ani ai vieții sale. Inventatorul stilului oral, al monologului frenetic, al cronicii în care fabula întrece mult realitatea? Nu, fără îndoială. Céline nu este un stil, cum se afirmă uneori. Purele virtuți formale ale scrisului său ne-ar interesa prea puțin dacă ele n-ar fi de fapt mărturia exterioară a unor seisme interioare. Stilul abscons, de o neagră strălucire a unor pagini din Apocalips, poate fi studiat și gustat sub specia valorilor sale stilistice dar el nu e decît reversul pe care — paradoxal — îl vedem, al unor revelații pe care nu putem decît să le bănuim. Trebuie să amintim în paranteză că ceea ce dă vitalitate unui limbaj, poate să provoace cu timpul secătuirea sa. Astfel, atunci cînd limba vorbită într-o epocă e consemnată într-o operă literară, în creația unui mare scriitor « oral » (cum au fost Rabelais și Céline), avem o *prezență* lingvistică de o deosebită intensitate și virulență. Limbajul popular ori argoul, atunci cînd e folosit de un scriitor talentat, devine în mîinile acestuia o unealtă de mare putere expresivă. Dar nimic nu « trece » ca și limbajul oral. « Ticurile » lingvistice sînt perisabile ca și moda vestimentară. Argoul delicvenților se schimbă mereu, între altele și pentru a fi mereu « neînțeles » de cei care nu trebuie să-l înțeleagă. Acesta e riscul limbajului vorbit. Limbajul scris, îndeosebi cel consacrat printr-o scriitură literară, are o perenitate prin chiar natura sa. Céline nu este doar un mare stilist. Limba sa însăși este, cum am arătat, o revelare a unei apocaliptice consumări interioare a veacului nostru. Cuvîntul nu este dat omului — pare să spună scriitorul — pentru ca jucîndu-se cu el să se consoleze, ci pentru ca operînd cu el să se mîntuiască. E adevărat că, în ochii săi, necuvîntătoarele (animale, copii) sînt acelea care dobîndesc iertarea. Compasiunea sa o înconjoară cu o aură cald-luminoasă pe Molly, prostituata din Detroit. Alți cîțiva inocenți se bucură de favoarea lui Céline: astfel sergentul Alcide din Africa, omul care se sacrifică pentru ca o nepoată pe care n-a văzut-o niciodată să poată studia la maicile din Bordeaux. Cuvîntătoarele, însă, sînt primejdioase. De aici riscul de a alege tocmai arta cuvîntării pentru a te mîntui. La Céline, arta nu este mîntuitoare în sensul tradițional al unei salvări estetice. Spre deosebire de Proust care încerca să găsească paradisul pierdut prin asceza și iluminările succesive ale artei, Céline consideră creația literară ca pe un rău necesar. Literatura pe care el o presimte mai mult decît o vede făcîndu-se în jurul său, e o mărturie a derutei unui sfîrșit. Literatura pe care o preconizează este ea însăși o călătorie la capătul nopții. « Poziția omului în mijlocul unui talmeș-balmeș de legi, obiceiuri, dorințe, instincte, refulate, a devenit atît de periculoasă atît, de artificială și de grotescă în același timp, încît niciodată literatura n-a fost mai ușor de conceput ca în prezent, dar nici atît de greu de suportat ». Regulile, convențiile care făceau odinioară ca artele să fie dificile, pretinzînd un meșteșug bine exersat, au dispărut. Arbitrarul pare să domine literele și artele actuale. Dar omul nu poate să construiască, să dureze multă vreme în arbitrar. De aici nevoia unor noi rigori. Céline știa prea bine că arta, propria sa artă, are într-însa ceva insuportabil. Însăși tendința de exprimare a inexprimabilului, subiacentă tuturor marilor tentative estetic-creatoare ale secolului, este, într-un sens, absurdă. Literatura a devenit

Scanned with OKEN Scanner

o subversiune a umanului prin instrumentul cel mai propriu omului: prin chiar cuvîntul său.

Dar să nu ne îndepărtăm de *cazul* straniului personaj Céline. Deși era un turmentat, totuși în craniul său (trepanat ori nu) în care bîntuiau zgomotul și furia, se iveau uneori printre iluminările vizionarului, luminile bunului simț, ale acelui *bon-sens* cartezian, atît de francez. În asemenea clipe de calm, medicul-scriitor, fiul unui demn funcționar de asigurări și al unei lenjerese, cumpănea lucrurile cu prudență, și acestea se aranjau într-o anume ordine în jurul său; exagerările își dovedeau netemeinicia, totul lua proporții normale, și corolarele practice nu întîrziau să verifice constatările teoretice. Firește, virtutea esențială a lui Céline, nu e luciditatea cartezianã. Departe de el bunul simț, virtutea rațională atît de echitabil împărțită între oameni, după Descartes. Luciditatea duce la o clarviziune specială: a vedea lucrurile conform unor raporturi reglementate de norme mereu aceleași. Nimic dintr-o asemenea logică a interrelațiilor la Céline. Scriitorul e un vizionar, nu un clarvăzător. Obsesiile sale nu se pot organiza în categorii precise. Haosul nu devine un cosmos în existența omului Céline, ci numai în opera sa. Opera aceasta, după declarația expresă a autorului ei, nu este purtătoarea unui mesaj. Dar înconjurat de fiare apocaliptice, mereu obsedat de iminența unui sfîrșit teribil al omenirii, Céline vede — în același timp — foarte limpede sensul anumitor realități concrete. Bizară dedublare a unui spirit pendulînd între halucinație și luciditate. Există o aspirație a acestui spirit spre pacea definită de medievali *tranquilitas ordinis* — liniștea ordinei. Pacifismul à outrance al lui Céline ține de o propensiune spre calm a spiritului său. Scriitorul nostru a fost unul din cei mai arzători pacifiști ai secolului. Nimic nu i se părea mai absurd, mai lipsit de rost, voluntarului din 1914, decît psihoza războinică pe care a observat-o și a denunțat-o printre primii scriitori. Ura războiul după cum ura orice conformism, orice încutiere într-un *Gehäuse* — ca să folosim termenul existențialist. Își bătea joc de cei anchilozați în morala lor efemeră și fățarnică: « Tartuffi ai nordului, duri și glaciali, cu aerul lor de convenabilitate, de superioritate morală. . . ființe oribile congelate în *virtutea* lor ca în beton » *(Entretiens familiers de Madeleine Chapsal)*. Nu se poate spune că Céline n-a cunoscut grava problemă social-morală a timpului nostru, nici că a neglijat-o. El știe și spune că «adevărata cortină de fier este aceea dintre bogați și zdrențeroși ». Dar politicul îl interesa prea puțin pe falsul mizantrop. Profet al unor cataclisme înfricoșătoare, el face parte dintre acei oameni care privind realitatea istoric-socială în față nu reușesc să o obiectiveze, să o vadă desprinsă din propriile or obsesii. Lumea lor e propriul lor coșmar; sînt gata să proiecteze cele mai teribile imagini ale unor catastrofe apocaliptice—agonii ale lumii, ale omenirii — dar și cele mai fanteziste imagini ale speranței.

Suflet bîntuit de un *dibbuk*, de un geniu răuvoitor, mînios, Céline era, cum am spus, un paranoic. Aceasta nu știrbește întru nimic răspunderea sa scriitoricească pentru cuvintele rostite. Nu constituie o justificare a sa, dar poate oferi o explicație (limitat-psihiatrică) a personalității sale. « Sufletul nu este responsabil » — afirmă Céline în *Călătoria* sa. Eroare sau alibi. El însuși avea să-și dea seama că răspundem, că plătim întotdeauna, într-un fel sau altul, pentru toate gesturile noastre. Și eroii lui Céline înțeleg cu toții aceasta, pe măsură ce înaintează în noapte. De altfel, ceea ce îi irită e tocmai infinita iresponsabilitate a oamenilor, chiar și a celor care, prin condiția lor, ar trebui să-și asume răspunderea. Atunci cînd acuză (și o face atît de des), nu-și arogă oare Céline dreptul de a judeca, de a condamna pe altul? Dacă ceilalți n-ar fi răspunzători de actele lor, ar mai avea el dreptul să deschidă procesul universal pe care-l deschide? Dacă el însuși n-ar fi responsabil ca scriitor, de propriile sale cuvinte, am mai avea dreptul să-i cîntărim opera?

Scanned with OKEN Scanner

Un scriitor adevărat nu se poate absolvi, în nici un caz, de răspunderea pentru cele scrise de el. Orice alt act al său privește justiția sau morala, dar scriitorul se cere judecat, înainte de toate, pentru scrisul său. Numele lui Céline, poate mai mult decît oricare altul, atunci cînd e rostit în arena literelor secolului nostru, stîrnește cele mai diverse pasiuni. Nu e vorba doar de simpatie ori antipatie, ci de furie dezlănțuită, de dragoste dementă, de admirație excesivă ori de infinită scîrbă. Rareori un mare scriitor a stîrnit printre contemporani asemenea reacții tumultuoase. Cei mai mulți ar fi dorit la un moment dat să-l ucidă, să-l ardă în efigie, ori măcar să-l înconjoare cu un cordon durabil al unei adevărate conspirații a tăcerii. Céline n-a fost urît, cum afirmă unii, pentru că ar fi violat legile sacrosancte ale sintaxei. Alții au săvîrșit violul înaintea lui. Limba vorbită sau vreun argou oarecare, e la fel de convențională ca și o limbă literară. Nu pentru scriitura sa, ori cît de extraordinară, după cum nici pentru « ideile » sale, oricît de funambulești, ci pentru felul în care scrisul său a violentat falsele pudori și sentimente, scriitorul a fost cordial detestat. De altfel, ura altora nu restabilea decît un just echilibru, căci răspundea mîniei lui Céline. Manes Sperber scria la moartea scriitorului : « Ura sa l-a distrus pe scriitorul Céline. . . » Se poate ca ea să-l fi distrus. Dar nu e mai puțin adevărat că ura l-a făcut pe scriitorul Céline. Din ură s-a întrupat opera sa. Adică dintr-o iubire întoarsă pe dos. Ca și Swift, el ar fi putut spune : « Nu scriu pentru a plăcea omenirii, ci pentru a o răni ». Căci, ca și Swift, autorul *Călătoriei la capătul nopții* a fost un mizantrop. Unul din ultimii mari mizantropi ai veacului. « Oamenii sînt mistici ai morții în care nu e permis să ai încredere » — spunea el ca un alt Diogene, care însă și-a stins lampa și a renunțat să mai caute Omul. Recunoscînd în existența umană mai mult decît un *Sein zum Tode* heideggerian, o aspirație spre moarte, un fel de voință de moarte sau un « instinct al morții » — ca să folosim termenul lui Freud — Céline proclamă neîncrederea metodică într-o ființă subminată de un rău care îi e originar. Neîncrederea sa derivă din existența sa încătușată. Într-adevăr, Céline, el însuși, n-a fost un om liber. Departe de el acea perfectă disponibilitate pe care i-o atribuie unii exegeți ai săi. A fost singur în mijlocul războiului, în primitiva lume africană ca și în civilizata Americă. El n-a avut strămoși ca un alt mare singuratic : Bernanos. El n-a vrut să aparțină nici unei comunități, renegîndu-le îndată ce se apropia de vreuna din ele. Singurătatea nu permite însă decît o libertate mutilată, o pseudolibertate. Bardamu, peregrin pe căile lumii, adevărat homo viator, privind acel spaectaculum mundi care în haotica sa diversitate i se înfățișează, nu este decît un însingurat și nici de cum un *homme libre*.

« Închipuiți-vă un om care și-ar planta și și-ar cultiva negi pe obraz. » Cuvintele acestea îi aparțin lui Rimbaud, dar i se potrivesc lui Céline. Rar individ care să se fi mutilat pe sine — sau imaginea sa în ochii semenilor săi — ca scriitorul *Morții pe credit*. Nu ne aparține să judecăm aici o preaciudată genealogie a automutilării în istoria literaturii din ultimul secol. De la Lautréamont la suprarealiști, de la Rimbaud la absurzi, literatul, artistul se preschimbă adeseori voit, într-un monstru, caută să devină altceva decît un om : o ființă fabuloasă. A judeca o asemenea ființă, nu este proces mai plin de dificultăți și erori posibile. Céline, păcătosul, nu se scuză pe sine acuzînd pe alții. El nu este un fariseu avînd conștiința unei false purități, ci un vameș ce se știe iremediabil impur. Un vameș însă, care nu se căiește, căci nu speră într-o justiție superioară, binevoitoare. A fi iertat? Pentru ce? Nici un sentiment de vinovăție nu-l tulbură pe acest vameș, dar nici-o satisfacție de sine nu-l consolează pe acest tulburat. Purtătorul său de cuvînt Bardamu, nu este un candid. Departe de ingenuitatea eroilor picarești, el e un procuror al unei justiții imanente. Anarhismul său este aparent. Ceea ce-l mînă de fapt, este o înaltă conștiință a legii. Lege bizară, necunoscută pare că nici de el însuși. Expresia

Scanned with OKEN Scanner

« n-are nici un Dumnezeu », i s-ar putea aplica, dacă el n-ar sluji un Dumnezeu ascuns, cu o intransigență ciudată, o sinceritate deplină față de sine însuși. Conform unei formule a lui Albert Camus, am putea descoperi în Bardamu-Céline un « sfînt fără Dumnezeu ».

În ultimii ani ai vieții sale, înconjurat de conspirația tăcerii, huiduit ori aclamat de unii sau de alții, Céline dobîndise în sfîrșit — împăcarea cu sine a unei bătrîneți premature — convingerea că opera sa este un monument viabil. În 1950 el spunea — nu fără un oarecare umor negru — că în Franța timpului său sînt doi scriitori adevărați: Jean Genet și Ferdinand Céline. Doi « răufăcători », dintre care unul beatificat de Jean-Paul Sartre, altul insultat de același scriitor și filozof. Fapt e că Céline începea să fie recunoscut, în deosebi de tinerii scriitori care au apărut după război, drept un mare maestru al verbului și, mai mult chiar, cu toate riscurile unei asemenea alegeri, drept un director de conștiință. « Vreau să trec ca o fantomă pe aici spre groapa mea. . . spre vizuina mea. . . Am să le fac la toți. . . Bau !. . . Hu !. . . Vor muri de frică. . . M-au bătut destul la cap cît timp eram în viață. Acum e rîndul meu. » Înainte de moartea sa, Céline devenise o asemenea fantomă, cînd înspăimîntătoare, cînd burlescă, întotdeauna generatoare de coșmaruri. Scrisul său de un aparent realism fotografic uneori, este în realitate halucinant. Stilul repetă omul. Există desigur o doză de copilărie în ceea ce dorește el: să ne sperie pe toți făcînd Bau. Dar, mai întrezărim și un soi de vampirism ascuns care-o caracterizează. Romancierul a vrut să sperie toată lumea ca un profet care zguduie inerțiile înspăimîntînd. Dar lumea nu se sperie chiar atîta de ușor. Și apoi după primele exerciții de înfricoșare ale lui Céline au urmat în lume evenimente atît de teribile încît imaginația bravului doctor căutîndu-și drumul orbecăind spre capătul nopții, a rămas mult înapoia realității istorice a vremii sale. Oricum ar fi, Céline s-a vrut pe sine vampir, și nu o dată a izbutit să devină. Brutalitatea sa aproape continuă, sadismul descrierilor, voluptatea pe care i-o dă cruzimea, sînt simptome ale unui vampirism spiritual destul de rar. Vampirul sadic e în același timp un masochist, mai mult ori mai puțin real. Vorbind despre sfîrșitul său pe care-l simțea apropiindu-se spunea: « Voi crăpa în rușine, defăimare și sărăcie, și toate acestea din pricina unor găinării».

Și totuși la sfîrșitul sfîrșitului, atunci cînd nu-ți mai rămîne nici măcar pe tălpi un fir din țărîna drumului pe care l-ai străbătut cînd ai ajuns la capătul urii tale, a pasiunilor, a nopții tale, ce-ți rămîne în pumni, în trupul obosit și sufletul consumat? Nici o lumină înaintea ta ! Este aceasta o tristețe și o deznădejde? « A avea o mîhnire nu este totul, ar trebui să poți reîncepe cîntecul, să pornești în căutarea unor noi mîhniri. . . » Astfel se încheie *Călătoria* lui Céline *la capătul nopții*. Ceea ce îi rămîne este suferința însăși. Și ceva dincolo de suferință: dorința deznădăjduit-nădăjduitoare a unei continuări, a căutării unor noi surse de suferință, și de viață.

Dacă ne gîndim la acei oameni ai secolului nostru, apropiați sufletelor noastre, precum Damian Leprosul, Charles de Faucauld, Doctor Albert Schweitzer cel care a trăit printre negrii bolnavi din Lambarene sau de un scriitor ca Saint-Exupery, Ferdinand Céline nu poate în nici un caz dobîndi afecțiunea plină de admirație pe care o acordăm acestor filantropi în sensul cel mai înalt al cuvîntului. Nu, Céline mizantropul nu merită admirația ci compasiunea noastră. A compătimi pe cineva — începutul oricărei înțelegeri — înseamnă însă a-l recunoaște vrednic de a fi recunoscut în valoarea sa esențial umană. Vrednicia aceasta este demnitatea. Și a noastră.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

LOUIS-FERDINAND CÉLINE

CĂLĂTORIE LA CAPĂTUL NOPȚII

ROMAN
fragmente

Așa a-nceput. Eu nu zisesem niciodată nimic. Nimic. Arthur Ganate, el m-a făcut să vorbesc. Arthur, un student, medicinist și el, un camarad. Ne-ntîlnim va să zică în Palace Clichy. Era după masă. Vrea să-mi vorbească. Îl ascult. « Să nu stăm afară ! » face el. « Hai înăuntru ! » Intru cu el. Atîta tot. « Terasa asta, începe el, e pentru privit prospătura. Vino pe-aici ». Și-atunci iar începem : că pe stradă nu-i nimeni, că-i din cauza căldurii, nici trăsuri, nici nimic. Cînd e foarte frig, nici atunci nu-i nimeni pe străzi ; el e, mi-aduc aminte că mi-a zis pe chestia asta : « Parizienii au totdeauna aerul că-s ocupați, dar de fapt se plimbă de dimineață pînă seara ; dovadă c-atunci cînd nu-i vreme bună de plimbare, că-i prea frig sau că-i prea cald, nu-i mai vezi ; stau toți înăuntru și beau cafea cu frișcă și usucă halba cu gere. Așa-i ! Secolul vitezei, cică. Unde ? Mari transformări, îndrugă ei. Cum ? În realitate nimic nu s-a schimbat. Continuă să s-admire-ntre ei și-atît. Și nici asta nu-i ceva nou. Vorbe, și nici măcar noutăți. Două, trei, mărunțiș, pe ici pe colo ». Și mîndri grozav că făcusem să răsune asemenea adevăruri utile, am înțepenit încîntați, chiorîndu-ne la femeile din cafenea.

Pe urmă conversația a alunecat la președintele Poincaré care se ducea să-naugureze chiar în dimineața aia o expoziție de căței, și pe urmă dintr-una-ntr-alta, la *Le Temps*, care dăduse informația. « Uite, ăsta zic și eu jurnal, nu glumă, *Le Temps !* » mă ia peste picior Arthur Ganate pe chestia asta. « Nu mai găsești altul ca el să apere rasa franceză ! Are nevoie, sărmana rasă franceză, dat fiind că nici nu există ! » i-am răspuns la fix ca să-i arăt că-s pus la punct.

— Ba da, există ! și încă ce rasă ! mă pisă el, și nu numai asta, da-i cea mai frumoasă din lume și cine zice altfel, e un bou încălțat ! Și undencepe cu ocările. I-am ținut piept, natural.

— Nu-i adevărat ! Rasa, ce numești tu rasă, nu-i decît o șleahtă de nespălați, cam ca mine, împuțiți, păduchioși, lihniți, care-au nemerit aici mînați de foame, de ciumă, de bube și de frig, învinși, năvălind din patru colțuri ale lumii. N-au ajuns mai departe din cauza mării. Asta-i Franța, ăștia-s francezii.

— Badramu, face el atunci cu un aer grav și puțin trist, părinții noștri au fost mai de soi decît noi, să nu-i vorbești de rău . . .

— Ai dreptate, Arthur, aici ai dreptate. Colțoși și preaplecați, călcați în picioare, jecmăniți, totdeauna cu sufletul la gură și căcăcioși, și, ce-i drept mai de soi ! N-am ce zice. N-o să schimbăm noi nimic ! Nici ciorapii, nici stăpînii, nici părerile, și dac-o să le schimbăm, o să fie-atît de tîrziu, c-ar fi păcat de osteneală. Fideli ne-am născut, fideli o să crăpăm !

Scanned with OKEN Scanner

Soldaţi pe pomană, eroi de faţadă, maimuţe cîrtitoare, puişorii lui Roi Misère ! Ne-a înhăţat, ce mai ! Cum nu sîntem cuminţi, cum strînge niţeluş . . . tot timpul cu laba-n gîtu tău, şi asta e jenant la vorbit, trebuie să fii atent dacă vrei să ciuguleşti . . . Pentru-un fleac, te sugrumă . . . Nu-i o viaţă . . .

— Mai e dragostea, Bardamu !

— Arthur, dragostea-i infinitul pus la îndemîna javrelor, şi îmi am şi eu demnitatea mea ! i-am răspuns.

— Eh ! tu ! Tu eşti un anarhist, asta eşti ! Un şmecher, în orice caz, se vede de la o poştă, ultimul răcnet în materie de idei avansate.

— Singur ai zis-o, umflatule ! Singur ai zis că-s anarhist ! Şi cea mai bună dovadă e c-am compus un fel de rugăciune răzbunătoare şi revoluţionară, grozavă ai să vezi : ARIPILE DE AUR îi zice ! Asta-i titlul . . . ! Şi i-am recitat :

Un dumnezeu care-ţi socoteşte minutele şi gologanii, un dumnezeu şucărit, senzual, care grohăie ca un porc. Un porc cu-aripi de aur căzînd şi răscăzînd peste tot cu buricu-n sus, gata la mîngîieri, ăsta-i stăpînul nostru ! Să ne pupăm !

— Mica ta operă nu rezistă-n faţa vieţii. Eu unul sînt pentru ordinea stabilită şi nu-mi place politica. Şi de altfel, în ziua-n care patria o să-mi ceară să-mi vărs sîngele pentru ea, voi fi gata, desigur, şi n-am să stau degeaba, sînt gata să-l lepăd. — Asta mi-a răspuns.

Tocmai se apropiase războiul de noi fără să fi băgat de seamă şi eu eram puţin zăpăcit. Discuţia scurtă dar aprinsă mă obosise. Şi-afară de asta, eram puţin emoţionat pentru că chelnerul îmi zisese maţe fripte din cauza bacşişului. În fine, ca să terminăm, m-am împăcat cu Arthur, m-am împăcat de tot. Eram de-aceeaşi părere pe-aproape toate chestiunile.

— E-adevărat, la urma urmei ai dreptate, am convenit eu, împăciuitor, pentru că n-ai ce-i face, sîntem toţi pe-aceeaşi galeră, o mare galeră, tragem cu toţii la rame din toate puterile, asta n-ai să poţi să zici că nu-i aşa . . . ! Şi cum stăm ? Pe cuie, noi ăştia ! Şi cu ce ne-alegem ? Cu ciuciu ! Cu bube-n cap, cu mizerii, cu gargară, plus alte guri, alte ticăloşii. Muncim ! ne trombonesc ei. Asta pute mai rău decît restul, munca lor ! Noi stăm în fundul calei, suflăm greu, puţin, ne iese untul, şi pe-urmă poftim ! Sus pe punte, la aer curat, stăpînii ! Lor ce le pasă, cu femei frumoase ca un trandafir pe genunchi, pline de parfum. Ne cheamă sus pe punte. Îşi pun jobenele pe cap şi-ncep să ne toace cam aşa : « Ascultaţi, adunătură de mortăciuni ! A-nceput războiul ! O să-i agăţăm pe infamii din Patria Nr. 2 şi-o să le spargem capetele ! Gata ! Daţi-i drumul ! Aveţi la bord tot ce vă trebuie ! Ia să vedem, strigaţi întîi cu toţii grămadă,

Scanned with OKEN Scanner

strigați să duduie: Trăiască Patria No. 1 ! Să s-audă de departe ! Care-o să strige mai tare o să capete-o decorație și-un glonte-n cur ! Mama voastră ! Și care n-are chef să crape pe mare, poate-oricînd să crape pe uscat ! Acolo merge și mai repede decît aici ! »

— Chiar așa-i, mă aprobă Arthur care, hotărît lucru, ajunsese ușor de convins.

Dar ce să vezi, chiar prin fața cafenelei unde ședeam începe să treacă un regiment cu colonelu-n cap călare. Și arăta a om de treabă, colonelul, și-avea chiar un aer bine dispus. Eu, doar ce-am făcut o săritură ! Entuziastă !

— Mă duc să văd dacă-i așa, îi strig lui Arthur, și iată-mă pornit să mă-nrolez, și încă-n pas alergător.

— Ești un cur, Ferdinand ! îmi strigă Arthur, opărit fără-ndoială de efectul eroismului meu asupra lumii care ne privea.

M-a cam șifonat cînd am văzut că ia lucrurile, așa, dar asta nu m-a întors din drum. O făcusem. « *J'y suis, j'y reste !* » mi-am zis.

— Ai să vezi tu, huidumă ! am mai avut eu timp să-i strig pîn 's-o luăm pe după colț, cu colonelul cu tot și cu muzica, și cu tot regimentul după ei. Așa s-a-ntîmplat. Exact așa.

Am mers multă vreme. Ți se părea că s-au topit străzile, dar tot mai erau, și-ncă pline de civili cu nevestele lor care ne încurajau și ne-aruncau flori de pe terase, din fața gărilor, din biserici înțesate. Erau la patrioți, berechet . . . A-nceput să plouă și îndemnurile au început să se rărească din ce în ce, de n-a mai rămas suflet pe drum.

Va să zică rămăsesem numai noi între noi? Unul în spatele altuia? Muzica tăcuse. « În rezumat, mi-am zis atunci, cînd am văzut ce întorsătură luaseră lucrurile, totul nu mai are nici un haz ! Trebuie luat de la-nceput ! » Voiam să plec. Prea tîrziu ! Închiseseră frumușel poarta în urma noastră, a civililor. Ne prinseseră-n capcană, ca pe șoareci.

Dac-ai apucat să intri, ai intrat de-a binelea. Întîi ne-au urcat pe cai și după o lună sau două de călărie ne-au dat jos. Poate pentru că costa prea mult. În fine, într-o dimineață colonelul își căuta armăsarul, plecase ordonanța cu el, nu se știa unde, într-un locșor undeva unde gloanțele nu ajungeau așa ușor ca-n mijlocul drumului. Pentru că exact acolo reușisem să ne plasăm, colonelul și cu mine, exact în mijlocul drumului, și eu îi țineam registrul în care el scria ordinele.

Departe încolo pe șosea, departe cît puteai să vezi, erau două puncte negre, tot în drum ca și noi, dar erau doi nemți, care de un sfert de oră își făceau de lucru trăgînd în noi.

El, colonelul nostru, știa poate de ce trăgeau nemții, nemții poate că știau și ei, dar eu, sincer spun, nu știam. Oricît încercasem să-mi aduc

Scanned with OKEN Scanner

aminte, nu știam să le fi făcut ceva nemților. Totdeauna am fost amabil și politicos cu ei. Chiar îi cunoșteam puțin, învățasem la o școală germană cînd eram mic, prin împrejurimile Hanovrei. Vorbisem limba lor. Pe vremea aia erau o masă de cretini gălăgioși cu ochi spălăciți, privind pe furiș ca lupii ; după școală ne duceam cu toții prin pădurile din împrejurimi să pipăim fetele, trăgeam și cu arbaleta și cu un pistol care se putea cumpăra pe patru mărci. Beam bere caramel. Dar de la asta s-ajungem să tragem acuma să ne ciuruim capetele fără măcar să ne-ntîlnim întîi să stăm în drum de vorbă, era o distanță, chiar o prăpastie. Prea mare diferență.

Războiul, în fond, era tot ce nu puteai pricepe. Asta nu mai putea să meargă așa.

Se petrecuse oare ceva cu oamenii ăștia, ceva extraordinar? Ceva despre care să-mi nu dau seama de loc? Ar fi trebuit să simt . . .

Sentimentele mele față de ei nu se schimbaseră. Simțeam un fel de nevoie să-nțeleg brutalitatea lor, dar și mai mult simțeam nevoia să mă car, o nevoie imensă, absolută, în așa hal îmi apăruseră deodată toate astea ca efectul unei formidabile erori.

« Într-o chestie ca asta nu-i nimic de făcut, nimic decît s-o ștergi », îmi ziceam, la urma urmei . . .

Deasupra capetelor noastre, la doi milimetri, la un milimetru de tîmple, vibraseră unul după altul firele lungi ispititoare de oțel pe care le lasă-n aerul cald de vară gloanțele care vor să te omoare.

Niciodată nu mă simțisem atît de inutil printre toate gloanțele astea și toate luminile soarelui. O bătaie de joc imensă, universală.

În momentul acela n-aveam decît douăzeci de ani. În depărtare ferme părăsite, biserici goale și deschise, ca și cum țăranii din cătunurile alea plecaseră pentru toată ziua, toți, la o serbare la celălalt capăt al ținutului și ne lăsaseră pe-ncredere tot ce-aveau, ogorul, căruțele cu hulubele-n sus, pășunea, ogrăzile, drumul, copacii și chiar și vacile, un cîine cu lanțul lui, mă rog, totul. Ca să ne simțim bine, liniștiți, să facem ce vrem în lipsa lor. Drăguț din parte-le. « Totuși, dacă n-ar fi plecat — îmi ziceam — dac-ar mai fi rămas lume pe-aici, cu siguranță că nu ne-am fi purtat în halul ăsta, infam ! Atît de urît ! N-am fi-ndrăznit, în fața lor ! Dar nu mai era nimeni care să ne supravegheze. Nu eram decît noi, ca niște proaspeți însurăței care după ce pleacă toată lumea s-apucă de porcării ».

Mă mai gîndeam așa (de după-un copac) c-aș fi avur poftă să-l văd aici pe domnul Déroulède de care ni se vorbise-atîta, să-mi spună dumnealui cum făcea cînd lua un glonte-n burticică.

Nemții ăia ghemuiți în drum și cu poftă de tras trăgeau prost, dar păreau să aibă gloanțe berechet, magazii întregi, fără-ndoială. Războiul, hotărît lucru, nu se terminase ! Colonelul nostru — ce-i al lui e-al lui —

Scanned with OKEN Scanner

arăta o bravură stupefiantă ! Se plimba prin mijlocul drumului în lung și-n lat printre traiectorii de parc-ar fi așteptat un prieten pe peronul gării, doar că puțin mai nervos.

Mie, mai întîi, nu-mi place la țară, trebuie s-o spun de la-nceput, niciodată n-am putut să sufăr chestia asta, totdeauna mi s-a părut trist aici, cu noroaiele care nu se mai isprăvesc, cu casele-n care nu găsești niciodată pe nimeni și cu drumurile care nu duc nicăieri. Dar cînd pe deasupra mai pui și războiul, devine insuportabil. Se stîrnise un vînt brutal ; de amîndouă părțile taluzului plopii își amestecau rafalele frunzelor cu zgomotele scurte, seci, care veneau de-acolo de jos. Soldații ăia necunoscuți nu ne nimereau de loc dar ne-nconjuraseră cu mii de morți, parcă eram îmbrăcați în ei. Nu îndrăzneam să mai mișc.

Colonelul ăsta, un monstru, nu altceva ! Acuma eram sigur : era mai rău decît un cîine. Nu-i trecea prin cap c-ar putea să moară. În același timp mi-am dat seama că trebuie să fie mulți ca el în armata noastră, oameni curajoși și, fără-ndoială, și-n armata cealaltă. Cine știe cîți ? Unul, doi, poate că cu totul cîteva milioane ? Din clipa aia frica mea deveni panică. Cu asemenea făpturi imbecilitatea asta infernală putea să continue la infinit . . . De ce s-ar opri ? Niciodată n-am simțit-o mai implacabilă, sentința oamenilor și a lucrurilor.

Oi fi eu singurul laș de pe pămînt ? mă gîndeam. Și cu ce groază . . . ! Pierdut printre milioanele de nebuni eroici și dezlănțuiți și-narmați pînă-n dinți ? Cu căști, fără căști, fără cai, pe motociclete, urlînd, în automobile, șuierînd, pușcași, complotiști, zburînd, tîrîndu-se-n genunchi, săpînd, ferindu-se, țopăind pe poteci, pîrîind, închiși în pămîntul ăsta ca-ntr-o temniță, ca să distrugă totul, Germania, Franța, continentele, tot ce respiră, să distrugă, mai turbați decît cîinii, adorîndu-și propria lor turbare (lucru pe care cîinii nu-l fac), de-o sută de ori, de-o mie de ori mai turbați decît o mie de cîini și mult, mult mai răi decît ei ! Frumos ne stătea ! Hotărît, acuma-mi dădeam seama, mă-mbarcasem într-o cruciadă apocaliptică.

Ești virgin în oroare cum ești virgin în voluptate. De unde să fi bănuit eu oroarea asta atunci cînd plecam din Place Clichy ? Cine să fi prevăzut, înainte de-a fi intrat cu-adevărat în război, tot ce zăcea-n scîrba asta de suflet eroic și puturos al omului ? Acuma eram prins în cursa asta în masă spre uciderea în comun, spre foc . . . Venea din adîncuri și-ajunsese la suprafață.

Colonelul tot nu se clintise din loc, mă uitam la el cum primea, sus pe taluz, scrisorele de la general, pe care le rupea mărunțel după ce le citea fără grabă, printre gloanțe. N-o fi fost nici una dintre ele ordinul s-o curme cu oroarea asta ? Nu i se zicea oare, de-acolo de sus, că se

Scanned with OKEN Scanner

făcuse o eroare? O eroare înfiorătoare? Maldonne? Că se înșelaseră? Că ce vruseseră să facă erau niște manevre, în joacă, nu asasinate! Da de unde! « Continuă, colonele! Ești pe calea cea bună! » Probabil că asta-i scria generalul des Entrayes, de la divizie, șeful nostru al tuturor, de la care primea cîte un plic la fiecare cinci minute, printr-un agent de legătură pe care frica îl făcea de fiecare dată s-arate mai verde și mai căcăcios. Mi l-aș fi făcut frate, pe fricosul ăsta de băiat! Dar nici de fraternizat nu mai aveai timp.

Va să zică nu era eroare? Ce făceam noi, să tragem unii într-alții așa, fără să ne vedem la față măcar, nu era interzis! Aparținea lucrurilor pe care le poți întreprinde fără să te ia nimeni la zor. Ba era chiar recunoscut, încurajat, fără-ndoială, de oameni serioși, ca trasul la sorți, ca logoditul, ca vînătoarea de vulpi . . . Nimic de zis. Descoperisem dintr-odată războiul în totalitatea lui. Mă dezvirginaseră. Trebuia să fi aproape singur în fața lui, așa cum eram eu, ca să-i vezi toată mîrșăvia, din față și din profil. Aprinseseră un război între noi și cei din față și se-ncinsese, pîrjolul! Parcă era curentul între doi cărbuni la o lampă cu arc. Și n-avea de gînd să se stingă, cărbunele! O să ne cureță pe toți, cu colonel cu tot, oricît face el pe pașpandache, și din împuțita lui de carne n-o să iasă o friptură mai grozavă decît dintr-a mea.

Există fel și fel de a fi condamnat la moarte. Ah, ce n-aș fi dat în momentul ăla să fi fost în pușcărie în loc de-a sta aici, cretinul de mine! Puteam, de pildă, dac-aș fi avut un pic de prevedere, să fi furat, era atît de ușor, ceva, undeva, cînd mai era încă timp. Nu te gîndești niciodată la nimic. Din pușcărie măcar ieși viu, dar din război nu. Restul, vorbe goale.

Dac-aș fi avut măcar timp, dar nu mai aveam! Nu mai aveai nimic ce fura! Ce bine-ar fi acuma la gherlă, măi tăiculiță, îmi ziceam, pe-unde nu-s gloanțe! Nu-s de loc! Știam eu una, gata să te primească oricînd, așezată-n soare, la căldură! Un vis, cea de la Saint-Germain, exact aia și nu alta, atît de-aproape de pădure, o știam bine, treceam des pe-acolo, pe vremuri. Cum se schimbă omul! Eram copil pe-atunci, mă-nspăimînta, închisoarea. Asta pentru că nu cunoșteam încă oamenii. N-am să mai cred niciodată în ce zic ei, în ce gîndesc. De oameni trebuie să te temi, numai de ei, totdeauna.

Cît o să trebuiască să mai dureze, izbeliștea ăsta al lor, pînă să se-oprească-n fine istoviți, monștrii ăștia? Cît timp poate să dureze o țîfnă ca asta? Luni de zile? Ani de zile? Cîți? Poate pînă ce-o muri toată lumea, toți nebunii? Pîn' la ultimul? Și pentru că evenimentele o apucau pe calea asta disperată, m-am decis să risc totul pe-o carte, să-ncerc un ultim demers, suprem, să-ncerc eu, singur-singurel, să opresc războiul! Măcar în colțișoru-n care mă aflam.

Colonelul se fîţîia la doi paşi de mine. Mă pregăteam să-i vorbesc. N-o făcusem niciodată. Era momentul să-ndrăznesc. Aşa cum stăteau lucrurile, n-aveam cine ştie ce de pierdut. « Ce vrei ? » o să mă-ntrebe el, îmi închipuiam, foarte surprins, desigur, de îndrăzneaţa mea întrerupere. Am să-i explic atunci situaţia, aşa cum o-nţelegeam eu. Ce-o să creadă el, om vedea. Totul în viaţă e să te explici. În doi e mai uşor decît singur.

Eram gata să fac acest demers decisiv cînd, chiar în clipa aia veni spre noi în pas gimnastic, zdrobit de oboseală, deşelat, un cavalerist descălărat (cum li se zicea atunci) cu casca în mînă ca Belizarie, tremurînd, plin de noroi, mai verde la faţă decît celălalt agent de legătură. Bolborosea ceva şi părea să-l doare ceva îngrozitor, pe cavaleristul ăsta, ca scos din mormînt, şi părea că tot răul de la inimă-i venea. Nici fantomei ăşteia nu-i plăceau gloanţele? Le prevedea ca şi mine?

— Ce-i? i-o reteză scurt colonelul, brutal, deranjat, aruncîndu-i, acestei stafii, o privire de oţel.

Ce-i era dat să vadă? Pe cavaleristul ăsta infam, într-un hal fără hal, într-o ţinută atît de puţin reglementară, făcînd pe el de frică, asta-l mînia grozav pe colonelul nostru. Nu-i plăcea de loc chestia asta, frica. Era evident. Şi pe urmă, cu casca aia din mînă, ţinută de parc-ar fi fost un melon, asta punea vîrf la toate, într-un regiment de elită ca al nostru, un regiment care pleca la război plin de avînt. Avea aerul că salută, călăreţul ăsta descălecat, saluta războiul, intrînd.

Sub privirea de oprobriu, mesagerul ăsta clătinîndu-se pe picioare luă poziţia de « drepţi » cu degetele la cusătura pantalonului cum se cuvine într-un asemenea caz. Aşa ţeapăn cum stătea, oscila pe taluz şi-i curgea sudoarea de-a lungul curelei hărţii, şi fălcile-i tremurau în aşa hal că scotea un fel de lătrat sugrumat ca un căţeluş care visează. Nu puteai să distingi dacă voia să spună ceva sau dacă plîngea.

Nemţii noştri de la capătul drumului tocmai schimbaseră instrumentul. Acuma continuau cu mitraliera prostiile lor ; parcă aprindeau cutii întregi de chibrituri deodată şi-n jurul nostru peste tot zburau roiuri de gloanţe turbate, afurisite ca viespile.

Omul izbuti totuşi să scoată din gură ceva articulat :

— Sergentul Barousse a fost ucis, domnule colonel, face el repede.

— Ei şi?

— A fost ucis pe cînd se ducea să caute furgonul cu pîine pe drumul spre Etrapes, domnule colonel !

— Ei şi?

— A fost spulberat de un obuz !

— Ei şi, ce-i cu asta?

Scanned with OKEN Scanner

— Atîta tot, domnule colonel.
— Asta-i tot?
— Da, domnule colonel, asta-i tot!
— Și cu pîinea, ce-i? întrebă colonelul.

Și cu asta dialogul s-a-ncheiat pentru că-mi aduc aminte foarte bine c-a avut timp să zică doar atît: « Și cu pîinea, ce-i? » Și pe urmă gata. Pe urmă, numai foc, și-apoi zgomot. Dar ce zgomot, n-ai fi crezut că poate exista așa ceva. În așa hal ți se umpleau ochii și urechile și nasul și gura, deodată, de zgomot, c-am crezut că se isprăvise, c-ajunsesem și eu foc și zgomot.

Dar pe urmă, nu focul dispăruse, zgomotul mi-a rămas multă vreme în cap și pe urmă brațele și picioarele-mi tremurau, parcă m-ar fi scuturat cineva pe la spate. Parcă plecau singure așa mi se părea, dar pîn'la urmă am rămas întreg, totuși. În fumul care făcuse să mă usture ochii, mirosul pătrunzător de pulbere și pucioasă se menținu încă multă vreme, parcă cineva ar fi vrut să omoare ploșnițele cu el, și păduchii, din lumea-ntreagă.

Imediat după asta m-am gîndit la sergentul Barousse care fusese spulberat cum ne povestise ăla. Era o veste bună. Cu-atît mai bine! și imediat m-am gîndit: « Un stîrv cît toate zilele-n minus la regiment! » A vrut să mă trimeată la Curtea marțială pentru o cutie de conserve! « Fiecare cu războiul lui! » mi-am zis. Despre partea asta, trebuie să recunosc, din cînd în cînd părea să prindă bine la ceva, războiul! Mai știam eu în regiment vreo trei, patru, niște afurisite de lepre pe care cu dragă inimă le-aș fi ajutat să găsească un obuz, ca Barousse.

Cît despre colonel, nu-i dorisem răul. Cu toate astea murise și el. Întîi că nu l-am mai văzut. Asta pentru că explozia-l aruncase pe taluz, sta lungit pe-o parte, de parcă-l aruncase-n brațele cavaleristului descălecat, mesagerul, curățat și el. Se-mbrățișau amîndoi pentru o clipă și pentru totdeauna, dar cavaleristul nu mai avea cap, nu mai avea decît o deschizătură deasupra gîtului, cu sînge care gîlgîia încetișor, cum fierbe dulceața-ntr-o cratiță. Colonelul avea burta spintecată, arăta oribil. Trebuie să-l fi durut tare, lovitura, cînd a primit-o. Cu-atît mai prost pentru el! Dacă s-ar fi cărat de la primele gloanțe, n-ar fi pățit nimic.

Toată grămada asta de cărnuri sîngera enorm.

În dreapta și-n stînga mai explodau încă obuze.

Am părăsit terenul fără insistențe, fericit al dracului să am un pretext atît de bun să mă car. Chiar fredonam ceva, împleticindu-mă, ca atunci cînd ai terminat o partidă frumoasă de canotaj și-ți simți picioarele cam nu-știu-cum. « Un singur obuz! Totuși, ce repede se-aranjează lucrurile cu un singur obuz! » îmi ziceam. « Ei, drăcie! repetam într-una, Ei, drăcie! »

Scanned with OKEN Scanner

La capătul drumului nu mai era nimeni. Nemții plecaseră. Dar nu mi-a trebuit mai mult ca să-nvăț din chestia asta să nu mai merg de-acunainte decît în umbra copacilor. Mă grăbeam s-ajung la cantonament să văd dacă mai erau și alții-n regiment care să fi fost omorîți în recunoaștere. Trebuie să existe și ceva șmecheri, îmi ziceam eu, ca să faci să te ia prizonier . . . Ici și colo zdrențe de fum înțepător stăteau agățate de mușuroaie. « Poate că la ora actuală-s toți morți », îmi ziceam. Dacă tot nu vor să-nțeleagă nimic, ar fi și practic și avantajos să-i omoare repede pe toți . . . S-ar isprăvi numaidecît . . . S-ar întoarce fiecare acasă . . . Poate c-am trece din nou prin Place Clichy în triumf . . . Unul sau doi numai, care-am fi supraviețuit . . . Dac-ar fi după mine . . . Băieți drăguți, cu capul la ei, în coloană după general, toți ăilalți morți ca și colonelul ... ca Barousse . . . ca Vanaille (alt porc și ăsta) . . . etc. Ne-ar acoperi de decorații, de flori, am trece pe sub Arcul de Triumf. Am intra la restaurant, ne-ar servi fără să plătim, n-am mai plăti niciodată nimic, toată viața noastră ! Sîntem eroi ! am zice cînd ar veni la plată . . . Apărătorii Patriei ! Și asta ar fi de-ajuns ! Am plăti cu niște mici drapele franțuzești . . . Casierița ar refuza să primească bani de la eroi, ba ne-ar și da orice, și ne-ar săruta cînd am trece prin fața cassei. Așa viață zău c-ar merita s-o trăiești ».

Fugind îmi dădui seama să-mi sîngera brațul, dar puțin, nu era de loc o rană ca lumea, doar o simplă jupuitură. Trebuia s-o iau de la capăt.

Începu iar să plouă, cîmpiile Flandrei se-mbălau cu apă murdară. Încă o bucată de vreme n-am întîlnit pe nimeni, numai vînt, și mai tîrziu un pic de soare. Din timp în timp, nu știam de unde, cîte-un glonte, așa, prin soare și vînt, mă căuta, ca-n glumă, dar încăpățînat, să mă curețe, în pustietatea asta, pe mine. De ce? În viața mea, chiar dac-aș mai trăi o sută de ani, n-am să mai mă plimb la țară. Asta-i sfînt !

Mergînd așa drept înainte mi-am adus aminte de ceremonia din ajun. Avusese loc într-o poiană, ceremonia asta, la poalele unei coline ; colonelul, cu vocea lui puternică, ținuse regimentului un discurs : « Sus inimile ! făcea el . . . Sus inimile ! și Trăiască Franța ! » Cînd n-ai un pic de imaginație, să mori nu-i mare lucru, dar cînd ai e prea mult. Asta-i părerea mea. De cînd mă știu nu-nțelesesem atîtea lucruri deodată.

Colonelul, asta-i, n-avusese niciodată imaginație. Toată nenorocirea omului ăstuia de-aici venise, și mai ales nenorocirea noastră. Să fi fost eu singuru-n tot regimentul ăsta care să-mi pot imagina ce-i aia moartea? Preferam felul meu de moarte . . . tardivă . . . Peste douăzeci de ani . . . peste treizeci . . . Poate și mai mult, în locul morții lor, imediate, preferam să-nghit noroiul Flandrei cu gura plină, mai mult decît gura căscată pîn' la urechi de-o schijă. Doar ai dreptul să-ți ai părerea ta despre propria ta moarte. Dar atunci încotro s-apuc? Drept în fața ochilor? Cu

Scanned with OKEN Scanner

spatele spre inamic. Și dac-ar fi dat jandarmii peste mine mergînd așa hai-hui, bine mi-ar fi stat. Aș fi fost judecat chiar în seara aia, la mare viteză, pe față, într-o clasă de școală rămasă pustie. Era plin cu clase pustii, peste tot unde treceam. S-ar fi jucat cu mine de-a justiția, cum se joacă copiii cînd lipsește învățătorul. Gradații pe estradă la tablă, șezînd, eu în picioare, cu cătușe la mîini, în fața băncilor. Dimineața m-ar fi împușcat : douăsprezece gloanțe plus unu. Și-atunci ?

Și iar mă gîndeam la colonel, curajos cum era omul ăsta, cu platoșa, cu casca și cu mustățile, era bun de arătat plimbîndu-se așa cum îl văzusem eu sub gloanțe și obuze, bun de-arătat într-un music-hol, ar fi fost un spectacol să umpli Alhambra cu el, Alhambra de-atunci. L-ar fi eclipsat și pe Fragson în epoca despre care vă vorbesc și care era o vedetă formidabilă, totuși. Asta gîndeam, eu. Jos inimile! asta gîndeam.

După ore și ore de mers pe furiș și cu prudență am zărit în fine soldați de-ai noștri în fața unui cătun. Era un avanpost de-al nostru. Al unui escadron cantonat pe-undeva pe-acolo. Nici un mort, la ei, mi-au spus. Toți trăiau ! Și eu care aveam marea veste : « Colonelul a murit ! » le-am strigat îndată ce-am fost destul de aproape de post. « Nu colonei ne lipsesc nouă ! » mi-a răspuns caporalul Pistil la țanc, că era de gardă, și șí de corvoadă.

— Pîn' or să pună altu-n loc, mă chiulangiule, fă bunătatea și ia-l pe Empouille și pe Kerdoncuff și duceți-vă după carne, luați fiecare cîte doi saci, vedeți că-s acolo-n dosu' bisericii . . . Uite-acolo . . . Și băgați de seamă să nu vă dea numai oase, ca ieri, și descurcați-vă așa ca să fiți înapoi pîn'se ntunecă, derbedeilor !

Așa c-am pornit-o la drum toți trei.

« Altădată n-am să le mai povestesc nimic ! » îmi ziceam, vexat. Vedeam eu că nu merita să le povestești nimic unor oameni ca ăștia ; o adevărată dramă cum era acea pe care-o văzusem eu, se uita de pomană din cauza unor otrepe ca astea! Și că era prea tîrziu ca să mai intereseze pe cineva. Cînd te gîndești c-acum o săptămînă, pentru o moarte de colonel ca asta ar fi pus patru coloane-n gazetă și fotografia mea pe deasupra. Niște tîmpiți. Va să zică într-o livadă de august pălită puțin de sfîrșitul verii se-mpărțea carnea pentru tot regimentul — la umbra cireșilor. Pe saci și pe foi de cort întinse, late, și chiar și pe iarbă, măruntaiele etalate, bucăți de grăsime ca niște smocuri galbene și șterse, oi cu burțile spintecate și mațele răvășite, sîngele prelingîndu-se în pîrîiașe ingenioase prin verdeață, un bou întreg tăiat în două, spînzurat de-un copac și cu care se mai luptau încă, înjurînd, cei patru măcelari ai regimentului, ca să-i scoată tacîmul. Se-njurau în gura mare pe bucăți de grăsime, pe

Scanned with OKEN Scanner

rinichi mai ales, printre roiuri de muște cum numai în asemenea împrejurări poți vedea, importante și muzicale ca păsărelele.

Sînge și iar sînge peste tot, în iarbă băltoace cleioase scurgîndu-se una-ntr-alta în căutarea pantei optime. Cîțiva pași mai încolo tăiau ultimul porc. Și-aici patru soldați și-un măcelar se certau pe măruntaiele încă nescoase.

— Tu, mă, vîndutule, tu ai șterpelit ieri mușchiulețul de la rinichi ! . . .

Am mai avut timp s-arunc de două-trei ori privirea la acest diferend alimentar rezemîndu-mă de-un copac, și trebuie c-am cedat unei imense pofte de a vărsa, și-încă nu puțin, pînă am leșinat.

La cantonament m-au dus pe-o targă, dar nu fără să profite de ocazie și să-mi scotocoască prin cei doi saci de merinde.

M-am trezit într-un alt scandal făcut de căprar. Nu se isprăvise războiul.

•

Se-ntîmplă de toate pe lumea asta, și-mi veni și mie rîndul s-ajung caporal către sfîrșitul aceleiași luni a lui august. Mă trimeteau adesea, cu cinci oameni, să fac legăturile la ordinul generalului des Entrayes. Șeful ăsta era mărunt de statură, tăcut, și la prima vedere nu părea nici crud, nici eroic. Dar nu trebuia să te-ncrezi în el . . . Părea că ce-i place mai mult decît orice era să-i fie lui bine și comod. Chiar se gîndea fără-ntrerupere la confortul lui și cu toate că de mai bine de o lună eram toți ocupați cu retragerea răcnea la toată lumea dacă ordonanța nu-i pregătise la sosirea de etapă un pat curat și-o bucătărie modernă.

Șefului de stat-major, cu toate cele patru galoane de maior ale lui, grija asta de confort îi dădea destulă bătaie de cap. Pretențiile gospodărești ale generalului des Entrayes îl agasau. Mai ales că lui, gălbejit, gastritic la culme și constipat, nu-i prea ardea de mîncare. Dar ouăle fierte la masa generalului trebuia să le mănînce și cu ocazia asta să-i asculte doleanțele. Sau ești militar sau nu ești. Totuși, n-ajungeam să-l plîng pentru că era, ca ofițer, un mare parșiv. Judecați. După ce ne tîrîsem pînă seara peste dealuri și peste văi prin toate coclaurile, tot ajungeam să ne oprim la un moment dat, pentru ca generalul nostru să se poată cu ca undeva. I se căuta și i se găsea un sat liniștit, adăpostit frumușel, unde nu ajunseseră încă trupe în cantonament, sau dacă se aflau cumva, erau repede expediate, le dădeau pur și simplu afară, sub cerul liber, chiar dacă apucaseră să-și facă piramidele.

Satul era rezervat numai pentru statul-major, pentru caii lui, pentru lăzile și valizele lui precum și pentru curva de maior. Îl chema Pinçon, pe șolticul ăsta, maiorul Pinçon. Sper că pîn' la ora actuală a crăpat și el

pe-undeva (și nu de-o moarte dulce). Dar în momentul despre care vorbesc, trăia al dracului, Pinçon ăsta. Ne aduna în fiecare seară, pe noi agenții de legătură, și-ncepea să răcnească ca să ne pună în linie, să ne învioreze. Ne trimetea la toți dracii, pe noi care ne tîrîsem toată ziua-n coada generalului. Încălecați ! descălecați ! Iar încălecați ! și așa într-una, să-i cărăm ordinele, ba ici, ba colo. Mai bine-ar fi fost dacă ne-ar fi înecat, cînd terminam. Ar fi fost mai practic pentru toată lumea.

— Hai ! Cărați-vă ! Fiecare la regimentul lui ! Trap ! urla.

— Unde-i regimentu', dom' maior? făceam noi . . .

— La Barbagny.

— Și unde-i asta, Barbagny?

— Luați-o pe-aici !

Pe-aici pe unde arăta el nu era decît noapte, ca peste tot de altfel, o noapte enormă care-nghițea drumul la doi pași și nu-ți scotea din beznă decît o bucățică-n fața ta, cît limba.

Apucă-te acuma și caută-ți Barbagnyul la capătul lumii. Ca să-l găsești ar fi trebuit să sacrifici cel puțin un escadron ! Și încă un escadron de viteji ! Eu, care nu eram viteaz de doi bani și nici nu vedeam de ce-aș fi fost, aveam poftă să-mi găsesc Barbagnyul mai puțin decît oricine, firește, și de altfel ne spusese Barbagny absolut la întîmplare. Îți făcea impresia că țipase la mine-n halul ăla, ca să-mi deschidă pofta de sinucidere. Dar poftele astea, ori le ai, ori nu le ai.

Despre întunericul ăsta, des de ți se părea că n-ai să-ți mai vezi mîna dacă o-ntindeai puțin mai departe de umăr, nu știam decît un lucru, dar îl știam absolut sigur : că era plin de enorme și de nenumărate voințe omucide.

Palavragiul ăsta de șef de stat-major, cum venea seara n-avea altă grijă decît să ne expedieze la moarte, și cîteodată începînd chiar de la apusul soarelui. Mai luptam contra lui cu inerția, ne-ndărătniceam să ne facem că nu-nțelegem, ne-agățam cît puteam de cantonament, care, cît de cît, era un adăpost, dar pîn' la urmă, cînd nu se mai vedeau copacii, trebuia totuși să ne hotărîm să ne ducem să murim puțin ; masa generalului era gata.

Din momentul ăsta totul se petrecea la-ntîmplare. Cîte-odată-ți găseai și cîteodată nu-ți găseai regimentul și Barbagnyul lui. Și dacă-l găseai, era mai ales din greșeală, pentru că sentinelele escadronului de gardă trăgeau în noi cînd ne-apropiam. Vrînd-nevrînd trebuia să ne recunoaștem și totdeauna terminam noaptea la corvezi de tot felul, cărînd baloturi de ovăz și găleți cu apă cu duiumul și cu-atîta scandal pe capul nostru că ne zăpăcea peste ce ne zăpăcise nesomnul.

Scanned with OKEN Scanner

Dimineața porneam din nou, grupă de legătură, toți cinci, la postul de comandă al generalului des Entrayes, să continuăm războiul.

Dar cele mai deseori nu găseam regimentul și-atunci așteptam să se facă ziuă învîrtindu-ne în jurul satelor pe drumuri necunoscute, pe la marginea cătunelor evacuate și prin crînguri suspecte, evitîndu-le pe cît puteam din cauza patrulelor germane. Dar oricum, trebuia să fim undeva așteptînd să se facă ziuă, undeva în noapte. Nu puteam evita totul. De pe vremea aia știu cum trebuie să se simtă iepurii-n ascunziș.

E caracghios cum ți se face milă. Dacă i-ai fi zis maiorului Pinçon că nu era decît un împuțit de asasin laș, i-ai fi făcut o plăcere imensă, aceea de-a pune să te împuște acolo pe loc pe căpitanul de jandarmi care se ținea de el ca umbra și care nu se gîndea la altceva decît la asta. Nu cu nemții avea el ce-avea, căpitanul de jandarmi.

Așa că nopți tîmpite una după alta trebuia să alergăm după ascunzători numai cu speranța, din ce în ce mai puțin rezonabilă, de a scăpa și că dac-om scăpa, n-o să uităm niciodată, dar absolut niciodată că am descoperit pe pămînt un om făcut ca mine și ca tine dar mai lacom de hoit decît crocodilii și decît rechinii care umblă-ntre două ape cu gura deschisă în jurul vapoarelor, după gunoaie și cărnuri stricate cînd le-aruncă-n larg la Havana.

Marea înfrîngere, în fond, e că uiți, că uiți mai ales ce te-a făcut să crăpi, și crăpi fără să fi-nțeles vreodată pînă-n ce hal pot fi oamenii de porci. Cînd om fi în pragul mormîntului o să trebuiască să nu facem pe deștepții, noi ăștia, dar o să trebuiască și să nu mai uităm, o să trebuiască să povestim totul fără să schimbăm un cuvînt măcar din ce-am văzut mai infect la oameni și deabia pe-urmă să-nchidem gura și să intrăm în groapă. Dacă faci asta, e de-ajuns pentru o viață de om.

L-aș fi dat rechinilor să-l mănînce, dac-ar fi fost după mine, pe maiorul Pinçon, și și pe jandarmul lui, ca să-i învăț ce-i aia să trăiască, și-aș fi dat și calul meu, ca să nu mai sufere-atît pentru că nu mai avea spinare, nenorocitul, numai două bucăți de carne vie, sub șa, mari cît palmele mele și mustind sînge, și cu șiroaie de puroi care-i curgeau pe lîngă marginile păturii pînă la genunchi. Se codea la mers. Dar caii sînt și mai răbdători decît oamenii. Cînd mergea parcă se unduia. Nu puteai să-l mai lași decît în aer liber. În grajd, din cauza mirosului care-i ieșea din răni, putea așa de tare că te sufocai. Și cînd îl încălecai, de durere se-ndoia și-i ajungea burta la genunchi. Ai fi zis că ești călare pe un asin. Era mai comod așa, trebuie să recunosc. Eram și noi destul de obosiți, cu-atîta fierărie pe cap și pe umeri.

Generalul des Entrayes aștepta cina în casa care-i fusese rezervată. Masa era pusă, lampa la locul ei.

Scanned with OKEN Scanner

— la căraţi-vă toţi de-aici ! ne somă iarăşi Pinçon ăsta fîţîind lanterna-n dreptul nasului. Vrem să ne-aşezăm la masă. Să nu vă mai spun odată ! N-au de gînd să plece, hoiturile astea !? şi-acuma urla de-a binelea. De-atîta turbare să ne trimită la moarte, leşinatul ăsta prinsese chiar şi ceva culoare-n obraji.

Cîteodată bucătarul generalului ne strecura pe sub mînă, înainte de plecare, ceva de haleală, c-avea generalul berechet cu ce să se-ndoape: după regulament umfla patruzeci de raţii numai pentru el ! Şi nu mai era tînăr, omul ăsta. Trebuia chiar să fie pe-aproape de pensie. Cînd mergea îndoia genunchii. Probabil că-şi vopsea mustaţa.

Arterele lui, pe la tîmple, se vedea bine la lampă, cînd plecam, desenau nişte meandre ca Sena la ieşirea din Paris. Se zicea că fetele lui erau mari, că nu se măritaseră şi, ca şi el, nu erau frumoase. Poate că din cauză că-şi aducea aminte de chestiile astea era atît de morocănos şi căuta pete-n soare, parc-ar fi fost un cîine bătrîn pe care-l scoseseşi din tabieturile lui şi care-ncerca să-şi găsească coşul lui cu perna-n el peste tot unde se-ndurau să-i deschidă o uşă.

Îi plăceau grădinile frumoase şi trandafirii agăţători şi nu scăpa una, din grădinile de trandafiri pe lîngă care treceam. Era lucru ştiut.

Pîn' la urmă tot porneam. Greul era să facem nenorocitele de gloabe s-o ia din loc. Le era frică să mişte, întîi din cauza rănilor şi-al doilea le era frică de noi şi şí de noapte, le era frică de toate, ce mai vorbă ! Şi nouă la fel ! De zece ori ne-ntorceam să-l întrebăm pe maior pe un' s-o luăm. Şi de zece ori ne făcea puturoşi şi chiulangii împuţiţi. Tot dînd din pinteni treceam în fine şi de ultimul post de gardă, dădeam plantoanelor parola şi pe urmă plonjam în scîrboasa aventură, în bezna ţării ăşteia a nimănui.

Tot umblînd de la un cap la altul al beznei începeam să ne descurcăm niţel, sau cel puţin aşa credeam . . . Îndată ce un nor arăta mai puţin negru decît altul ne şi ziceam c-am văzut ceva . . . Dar în sinea noastră nu era sigur nimic decît ecoul dusului şi-ntorsului, ecoul zgomotului pe care-l făceau caii mergînd, un zgomot care te sufoca, enorm, c-aproape nu mai puteai. Avea aerul că tropăia pînă-n cer, că chiamă toţi caii cîţi erau pe lume, ca să ne măcelărească. De-altminteri s-ar fi putut face treaba asta c-o singură mînă numai, c-o carabină, dac-o rezemau de-un pom şi ne-aşteptau. Îmi ziceam din totdeauna că prima lumină care-o s-o vedem o să fie o-mpuşcătură.

De patru săptămîni de cînd tot dura războiul ajunsesem în aşa hal de oboseală, ne simţeam atît de nenorociţi, că de-atîta sleială mai lăsasem din frică pe drum. Tortura asta de-a fi zi şi noapte tracasat de oameni, de gradaţi, de-ăi mici mai ales, mai tîmpiţi, mai meschini şi mai duş-

Scanned with OKEN Scanner

mănoși decît de obicei, pîn' la urmă asta-i ce-i face și pe cei mai îndărătnici să ezite dacă să mai trăiască sau nu.

Ah, pofta asta, să te cari ! Ca să dormi ! Primul lucru ! Și dacă-ntr-adevăr nu mai e nici un mijloc s-o ștergi și să dormi, atunci chiar că-ți trece de la sine orice poftă de viață. Cît ai să mai fii în viață o să trebuiască să ai aerul că-ți cauți regimentul.

Trebuie să i se-ntîmple multe unui fricos, și usturătoare, ca-n creierul lui gîndul să miște din loc. Cine m-a făcut pe mine să gîndesc pentru prima oară-n viață, da' știi, să gîndesc de-adevărat, a fost desigur maiorul Pinçon, mutra asta de-ți venea rău numai s-o vezi. Așa că mă gîndeam la el cît de tare puteam, tot bălăbănindu-mă, încotoșmănit, doborît de-atîta armură, accesoriu figurînd în această afacere internațională de necrezut în care mă-mbarcasem din entuziasm . . . Mărturisesc.

Fiecare metru de umbră din fața noastră era o nouă făgăduială de-a isprăvi și de-a te curăța, dar cum? În povestea asta nu era nimic neprevăzut afară de uniforma executantului. O să fie unu de-ai noștri? Sau unu de-ai lor?

Nu-i făcusem nimic, eu unul, ăstuia, lui Pinçon. Nici lui și de altfel nici nemților . . . Cu capul lui de piersică putredă, cu ale patru galoane strălucind peste tot de la cap la buric, cu mustața țepoasă și genunchii ascuțiți, și cu binoclul ăla care-i atîrna de gît ca talanga la vacă și cu harta 1/1000, ce dracu' avea cu mine? Mă-ntrebam ce-o fi fost și cu furia asta a lui care-l stăpînea, să trimeată la moarte pe alții? Pe alții care n-aveau hartă.

Noi ăștia patru călăreți făceam pe drum tot atîta gălăgie cît o jumătate de regiment. Trebuiau să ne-audă venind de la patru ceasuri depărtare, sau de nu pe semne că nu voiau să ne-audă. Era și asta cu putință . . . Poate că le era și nemților frică. Cine știe?

O lună de nesomn pe fiecare pleoapă, asta căram noi, și tot atîta și-n ceafă, plus kilogramele de fierărie.

N-aveau darul vorbirii, călăreții mei de escortă. La drept vorbind, deabia dacă ziceau ceva. Erau băieți veniți din fundul Bretaniei să-și facă armata, și tot ce știau nu de la școală știau, știau de la regiment. În seara aia încercasem să stau puțin de vorbă despre satul Barbagny cu cel care mergea alături de mine și pe care-l chema Kersuzon.

— la zi-i, mă Kersuzon, fac eu, aici sîntem în Ardeni, știi . . . Tu nu vezi nimic înainte-n, fața noastră. Eu nu văd nimic . . .

— E negru c-an gaura curului, mi-a răspuns. Era destul . . .

— la zi-i, mă, tu n-ai auzit vorbindu-se de satul ăsta, de Barbagny, astăzi? Pe unde ziceau că e? l-am mai întrebat.

— Nu.

Scanned with OKEN Scanner

Și gata.

Barbagnyul ăsta, n-am mai dat de el. Ne-am tot învîrtit roată-n jurul nostru pînă dimineața, pîn-am dat de-un alt sat, unde ne aștepta omul nostru cu binoclu. Cînd am sosit noi, generalul lui își bea cafeluța sub umbrar în fața casei primarului.

— Ah, frumoasă-i tinerețea, Pinçon ! face bătrînul în gura mare către șeful lui de stat-major cînd ne vede trecînd. Și cu astea zise, s-a ridicat și s-a dus să facă pipi, după care s-a mai plimbat puțin cu mîinile la spate, cam gîrbovit. Era tare obosit în dimineața aia, mi-a suflat ordonanța, dormise prost, generalul, îl tracasa ceva la bășica udului, cică.

Kersuzon îmi răspundea totdeauna la fel noaptea cînd îl întrebam ; pîn' la urmă începuse să mă distreze, ca un tic. Mi-a mai repetat de două sau de trei ori chestia cu negru ca-n gaura curului și pe urmă a murit, ucis ceva mai tîrziu pe cînd ieșea dintr-un sat, mi-aduc aminte foarte bine, un sat pe care-l luasem drept altul, ucis de niște francezi, care-l luaseră drept altul.

Atunci a fost, la cîteva zile după moartea lui Kersuzon, cînd ne-am gîndit și am găsit o șmecherie, de care eram destul de încîntați, ca să nu ne mai pierdem în noapte.

Va să zică ne dădeau afară din cantonament. Bun. Noi nu mai ziceam nimic. Nu mai protestam. « Hai, căraţi-vă ! » făcea el, ca de obicei, cu mutra lui ca de ceară.

— Am înțeles dom' maior !

Și plecam frumușel în partea-n care se-auzea tunul, fără să mai așteptăm să ne roage, toți cinci. Ai fi zis că ne duceam la cules de cireși. Era destul de deluros prin partea aia. Era Meusa, cu colinele ei, cu viile, cu strugurii încă necopți și cu toamna, și satele, de lemn uscat bine de lunile de vară, așa că ardeau ușor.

Băgasem de seamă, noi ăștia, într-o noapte, că nu mai știam încotro s-apucăm. Dinspre partea-n care trăgeau tunurile ardea totdeauna cîte-un sat. Ne apropiam dar nu cine știe ce, nu prea mult, ne uitam la sat de departe, în spectatori s-ar putea zice, așa cam de la zece-doisprăzece kilometri, de exemplu. Și-n epoca aia, seară de seară ardeau o mulțime de sate la orizont, începuse să se repete, eram parcă-nconjurați de-o horă foarte mare, un fel de serbare stranie a tuturor locșoarelor ăstora care-ți ardeau și-n față și-ntr-o parte și-n cealaltă, și flăcările care se ridicau și lingeau norii.

Vedeai cum arde tot, bisericile, șurele, unele după altele, clăile de fîn, care dădeau flăcări mai vii, mai înalte decît restul, și pe urmă grinzile, ridicîndu-se-n noapte drept în sus, cu bărbi de scîntei, înainte de-a se prăbuși în lumină.

Scanned with OKEN Scanner

Se vede bine cum arde-n sat, chiar la douăzeci de kilometri. E vesel. Un cătun, o nimica toată, pe care ziua aproape că nici nu-l vedeai, ascuns undeva într-un nenorocit de colț de țară, ei bine, n-ai idee noaptea, cînd arde, ce efect poate să facă ! Ai zice că-i Notre-Dame ! Și durează, durează o noapte-ntreagă să ardă un sat, chiar unul mic; la sfîrșit zici că-i o floare imensă, pe urmă doar un boboc, pe urmă nimic.

Fumegă, și vine dimineața.

Caii, pe care-i lăsam gata-nșăuați în cîmp lîngă noi, nu mișcau. Noi trăgeam cîte un pui de somn în iarbă, toți afară de unu, pe rînd, care sta de gardă, obligatoriu. Dar cînd ai două focuri la care să te uiți trece noaptea mult mai ușor, nu mai ai nimic de pătimit, nu mai e singurătate.

Păcat că n-au ținut, satele . . . După vreo lună nu mai rămăseseră, prin zona asta. Pădurile, au tras și-n ele, cu tunul. Dar n-au existat păduri pe mai mult de-o săptămînă. E frumos și focul de pădure, da' ține foarte puțin.

După asta convoaiele de artilerie au pornit toate la drum într-o direcție și civilii care fugeau în cealaltă.

Noi, în fond, nu puteam nici să ne ducem, nici să ne-ntoarcem; trebuia să rămînem unde eram.

Făceai coadă ca să te duci să dai ortu'popii. Nici chiar generalul nu mai găsea cantonamente fără soldați. Pîn'la urmă ne culcam în plin cîmp, cu general cu tot. Cei care mai avuseseră încă un pic de inimă o pierduseră și pe-aia. De-atunci a fost, din perioada asta, c-au început să-mpuște trupeți ca să le ridice moralul, pe căprării, și jandarmul a-nceput să fie citat prin ordin de zi pentru maniera-n care-și ducea războiul lui, o manieră profundă, cea cu-adevărat adevărată.

•

După un repaos am încălecat din nou, cîteva săptămîni mai tîrziu, și-am pornit spre nord. Frigul ne-a însoțit. Zgomotul tunului nu ne mai părăsea. Cu toate astea nu ne-ntîlneam cu nemții decît din întîmplare, cînd un huzar, cînd un grup de pușcași, pe ici pe colo, în galben și-n verde, culori frumoase. S-ar fi zis că-i căutam, dar cum îi zăream ne făceam că nu băgăm de seamă. La fiecare întîlnire cădeau doi sau trei călăreți, cînd de-ai lor, cînd de-ai noștri. Și caii lor, rămași liberi, cu scările-n vînt zdrăngănind, galopau stingheri venind spre noi de foarte departe cu șeile bizare din piele nouă, moale ca de portofel. Veneau să se-ntîlnească cu caii noștri, se-mprieteneau imediat. Aveau noroc. Unde puteam face și noi la fel !?

Într-o dimineață, întorcîndu-se din recunoaștere, locotenentul de Saint-Engence îi invită pe ceilalți ofițeri să vină să constate că nu le spunea povești. « Doi am tăiat» ! îi încredința el pe cine voia s-asculte, arătînd

Scanned with OKEN Scanner

în același timp sabia, pe care, e drept, se-nchegase niște sînge în scobitura lăsată anume pentru asta.

— A fost formidabil ! Bravo, Saint Engence ! Dacă l-ați fi văzut, dom'lor ! Ce asalt ! întărea căpitanul Ortolan.

Se-ntîmplase-n escadronul lui Ortolan, chestia asta.

— Nu mi-a scăpat nimic din tot spectacolul ! Nu eram departe. O lovitură de vîrf în gît, înainte și dreapta ! Toc ! Primul cade ! Altă lovitură de vîrf, în plin piept ! Stînga ! Străpunge ! O veritabilă paradă de concurs, dom'lor ! Înc-odată bravo, Saint-Engence ! Doi lăncieri ! La un kilometru de-aici ! Vlăjganii mai sînt încă-acolo ! În mijlocul arăturii ! Pentru ei, gata războiul, nu, Saint Engence? Ce dublă lovitură! Trebuie să fi murit ca iepurii !

Locotenentul de Saint-Engence, al cărui cal galopase mult, primea omagiile și felicitările camarazilor săi cu modestie. Acuma, că Ortolan garanta isprava, se simțea liniștit și-și lua vînt, își calma calul plimbîndu-l încet în cerc în jurul escadronului adunat parc-ar fi fost vorba de urmările unei curse de obstacole.

— Ar trebui să trimitem imediat acolo altă recunoaștere, exact în același loc ! Imediat ! — se afla-n treabă căpitanul Ortolan, indiscutabil excitat. Cei doi nătărăi probabil că s-au rătăcit, dar trebuie să mai fie și alții pe urma lor . . . Uite, dumneata, caporal Bardamu, du-te cu cei patru oameni ai dumitale . . .

Mie mi se adresa căpitanul.

— Și cînd or începe să tragă-n voi, încercați să-i reperați și veniți imediat să-mi spuneți unde sînt ! Trebuie să fie brandemburgheji . . .

Activii povesteau că la unitate, în timp de pace, nu-l vedeai aproape niciodată, pe căpitanul ăsta, pe Ortolan. Dimpotrivă, acuma, la război, recupera al dracului. Într-adevăr, era neobosit. Rîvna lui, chiar printre atîția aiuriți, devenea din zi în zi mai remarcabilă. Se mai zicea că ia cocaină. Palid, cu cearcăne, totdeauna agitat pe picioarele lui fragile, îndată ce descăleca se clătina puțin, la-nceput, și pe urmă-și revenea, umbla furios încoace și-ncolo peste brazde în căutarea unei aventuri. Era-n stare să ne trimită s-aprindem țigara de la gura tunului ălora de dincolo. Colabora cu moartea. Ai fi jurat că încheiaseră contract, ea, și căpitanul Ortolan.

Prima parte a vieții sale (m-am interesat) se petrecuse în concursuri hipice, în ruperi de coaste, de cîteva ori pe an. Picioarele, de-atîta fracturi și dezvățate de mers pe jos, rămăseseră fără pulpe. Nu mai mergea, Ortolan ăsta, decît cu pași nervoși, pe vîrfuri, ca pe picioroange. Descălecat, cu pelerina lui peste măsură de mare, cum umbla ghebosit pe ploaie, l-ai fi luat drept un cur de cal de curse.

Scanned with OKEN Scanner

Să reţinem că la începutul afacerii ăşteia monstruoase, adică în luna august, şi chiar pînă-n septembrie, anumite ore, zile întregi uneori, unele porţiuni de drum, colţuri de pădure, mai erau încă de-ajutor condamnaţilor . . . Puteai să te laşi mîngîiat de iluzia că eşti mai mult sau mai puţin liniştit şi să te-apuci să mănînci ceva, o cutie de conserve de exemplu, cu pîine, toată, fără să fi prea frămîntat de presentimentul c-ar putea fi ultima. Dar începînd din octombrie s-a isprăvit cu acalmiile astea, ploaia devenind din ce în ce mai deasă, mai densă, mai împănată, umplută cu obuze şi cu gloanţe. În curînd o să fim în plină furtună şi ce încercam noi să nu vedem va fi în curînd întreagă-n faţa noastră şi n-o s-o mai putem vedea decît pe ea: propria noastră moarte.

Noaptea, de care ne temeam atît de mult la-nceput, devenea prin comparaţie destul de blîndă. Ajunsesem c-o aşteptam, c-o doream, noaptea. Le era mai puţin uşor să tragă-n noi noaptea decît ziua. Şi acuma, tot ce mai conta era diferenţa asta.

E greu s-ajungi la esenţial, chiar cînd e vorba de război; fantezia rezistă îndelung.

Cînd focul le-ameninţă prea tare, pisicile sfîrşesc prin a se arunca în apă.

Descopeream în noapte ici şi colo cîte-un sfert de oră semănînd destul de bine cu încîntătoarele timpuri de pace, timpuri ajunse de necrezut, cînd era totul blînd, cînd în fond nimic n-avea importanţă, cînd se-ntîmplau şi-atîtea alte lucruri, toate devenite extraordinar, minunat de agreabile. O catifea vie, timpurile de pace . . .

Dar curînd şi nopţile-ncepură să fie urmărite fără milă. Aproape totdeauna trebuia să-ţi pui şi noaptea oboseala la muncă, să-nduri şi să suferi un pic de supliment, măcar pentru ca să mănînci, să poţi fura un pic de somn în beznă. La liniile de avangardă mîncarea ajungea tîrîtă, ruşinos, grea, în cortegii lungi şi şchioape de căruţe prăpădite pe două roţi, pline de carne, de prizonieri, de răniţi, de ovăz, de orez şi de jandarmi dar şi de vinişor alb, în damigene vinişorul, care-ţi aduceau aminte atît de bine de glumele decoltate, damigenele astea zdruncinate şi burtoase.

Pe jos, răzleţiţii tîrîndu-se după cuptor şi pîine, şi prizonierii, şi-ai noştri şi şi-ai lor, cu cătuşe, condamnaţi la una, la alta, amestecaţi, legaţi la-ncheietura mîinii de scara jandarmilor, unii dintre ei urmînd să fie-mpuşcaţi mîine, fără ca s-arate mai trişti decît ceilalţi. Îşi mîncau şi ăştia porţia lor de ton atît de greu de digerat (şi pe care nici n-or s-ajungă să-l digere) şi-aceeaşi ultimă pîine, aşteptînd la marginea drumului ca să pornească mai departe, convoiul, cu un civil legat laolaltă cu ei, un spion după cîte spuneau, şi care habar n-avea. Şi nici noi.

Tortura regimentară continua apoi sub forma ei nocturnă, pe pipăite, prin străduţele cocoşate ale satului fără lumină şi fără chip, frînţi sub sacii

Scanned with OKEN Scanner

mai grei decît omul, de la un grajd necunoscut la altul tot necunoscut, înjurați, amenințați, trimiși năuci dintr-un loc într-altul, hotărît lucru, fără nici o speranță de-a sfîrși altfel decît sub amenințare, în zeamă de balegă și-n dezgustul de-a fi fost torturați, înșelați pînă la sînge de-o bandă de nebuni vicioși ajunși dintr-odată incapabili de altceva, toți cîți erau, decît de-a omorî și de-a fi omorîți fără să știi de ce.

Lungiți pe jos între două gunoiști, ne pomeneam repede sculați de galonați cu-njurături și lovituri de bocanc și zvîrliți la alte-ncărcături de convoi, iarăși.

Satul mustea de-atîta mîncare și de echipe în noaptea îndopată de grăsimi, de cartofi, de ovăz, de zahăr care trebuiau cărate și împărțite pe drum după cum se nimerea să dai peste echipe. De toate-ți aducea convoiul, numai posibilitatea de a fugi, nu !

Obosită, grupa de corvoadă cădea lată-n jurul căruței și atunci apărea furierul cu felinarul lui plimbat deasupra larvelor ăstora. Maimuța asta cu două bărbii trebuia neapărat să descopere adăpători pînă și-n cel mai mare haos. Caii la adăpat ! Și-am ajuns, eu, să văd patru oameni cu cur cu tot în apă pînă-n gît moțăind leșinați de somn.

După adăpat trebuia să găsim iarăși ferma și ulița de unde venisem și unde credeam noi că lăsasem grupa. Nu mai găseam nimic, scăpam prăbușindu-ne lîngă vreun zid și moțăind un ceas, măcar unu, dacă mai rămînea un ceas de moțăit. În meseria asta, dacă te-omoară nu-i cazul să faci mofturi, te faci ca și cum ai continua viața, pentru că ce-i mai greu asta-i, minciuna asta.

Și plecau pe urmă, furgoanele, spre linia doua. Fugind de zori, convoiul își lua drumul scîrțîind din toate roatele lui strîmbe și pleca însoțit de ruga mea fierbinte să dea ăia peste el, să-l facă bucăți, să-l ardă chiar atunci în ziua aia, așa cum se vedea-n pozele militare, spulberat și distrus pentru totdeauna cu tot echipajul lui de gorile de jandarmi, pe vecie, cu potcoave cu tot și cu reangajați cu lanterne cu tot și cu tot ce mai avea nevoie de corvezi și de linte și de făinuri pe care niciodată să nu le mai putem fierbe și să nu le mai vedem. Că dacă-i vorba să crăpi doar așa ca să crăpi, de oboseală sau de altceva, ăl mai rău era să cări saci numai ca să se isprăvească noaptea.

Și-n ziua-n care i-am fi putut ucide-așa, pîn'la butuci, pe împuțiții ăștia, măcar în ziua aia ne-ar fi lăsat în pace, îmi ziceam eu, și chiar dac-ar fi numai pe-o noapte-ntreagă, măcar am dormi din plin cu trup și suflet.

Aprovizionarea asta era un coșmar suplimentar, un mic monstru tracasant pe deasupra ălui mare al războiului. Brute, și-naintea ta și-alături și-n spate. Peste tot ne-mpănaseră cu ele. Condamnați la moarte, cu amînarea execuției, nu mai puteam scăpa de-o poftă imensă de somn și-n

Scanned with OKEN Scanner

afara ei totul devenea suferință, și timpul, și efortul de a mînca. Un cot de gîrlă, o bucată de zid undeva pe care credeai c-o mai văzuseși ... Te luai după miros ca să regăsești ferma grupei, redevenit cîine într-o noapte de război într-un sat părăsit. Ce te ghida mai bine era tot mirosul de căcat.

Învîrtitul de la aprovizionare, păstrătorul dușmăniilor regimentului, pentru moment stăpînul lumii. Cine vorbește de viitor e un ticălos, ce contează-i prezentul. Să invoci posteritatea e ca și cum ai ține discursuri socotelii. În noaptea satului în război majurul păstra vitele omenești pentru marile abatoare care se deschiseseră. Rege, asta-i majurul. Regele morții. Majurul Cretelle ! Exact ! Mai tare ca el nu se poate. Mai tare ca el nu e nimeni, decît doar majurul de dincolo, de la ăilalți.

Nimic nu rămăsese din sat, nimic viu, decît niște pisici speriate. Mobila, spartă mărunt, mergea la foc, la-ncălzit haleala, scaune, fotolii, bufete, de la mărunțele pîn' la barosane. Și tot ce se putea lua, luau, camarazii mei. Piepteni, lămpi, cești, fleacuri, pînă și cunune de însurătei, tot. Ca și cum ar mai fi avut ani întregi de trăit. Furau ca să se distreze, ca să aibă aerul c-or s-o mai ducă. Pofte dintotdeauna.

Tunul, pentru ei, nu era decît un zgomot. Din cauza asta pot dura războaiele. Chiar cei care-l duc, care-l fac, nu-și imaginează ce-i aia. Ar fi fost în stare și cu-un glonte-n burtă să mai adune de pe drum niște sandale încă «bune la ceva». Tot așa și oaia în agonie, căzută pe-o rînă-n staul, mai rumegă. Cea mai mare parte dintre oameni nu mor decît în ultimul moment; dar sînt și de-ăia care-ncep devreme și le trebuie douăzeci de ani și cîteodată chiar mai mult. Ăștia-s nenorociții pămîntului.

Nu era deloc înțelept din partea mea, dar era destul de practic, ca să devin laș definitiv. Fără îndoială că din cauza hotărîrii ăștei lăsam impresia unui calm desăvîrșit. Fapt este că așa cum eram inspiram o paradoxală încredere căpitanului nostru, lui Ortolan în persoană, care-n noaptea aia îmi încredință o misiune delicată. Era vorba, mi-a explicat el confidențial, să mă duc în trap, înainte de-a se lumina de ziuă, la Noirceur-sur-la-Lys, oraș de țesători situat la paisprezece kilometri de satul în care eram cantonați. Trebuia să mă asigur la fața locului de prezența inamicului. Pe tema asta trimișii nu reușiseră de azi dimineață decît să se contrazică. Generalul des Entrayes era enervat. Cu ocazia recunoașterii mi se dădu voie să-mi aleg un cal dintre cei mai puțin purulenți din escadron. Nu mai fusesem singur de multă vreme. Mi se părea așa, deodată, că plec într-o călătorie. Dar scăparea era fictivă.

De cum am pornit la drum, din cauza oboselii, n-am mai reușit, cu nici un preț, să-mi imaginez propria mea ucidere, cu destulă precizie și amănunțime. Înaintam din copac în copac în zgomotul meu de fierărie. Numai

Scanned with OKEN Scanner

frumoasa mea sabie, numai ea, făcea tărăboi cît un pian. Poate că eram de plîns, cine știe, dar în ori ce caz, grotesc eram cu siguranță.

La ce s-o fi gîndit generalul des Entrayes cînd m-a expediat în tăcerea asta îmbrăcat cum eram numai în țimbale? Nu la mine, asta-i cert.

Aztecii, așa se povestește, dădeau în mod curent mațele afară la optzeci de mii de credincioși pe săptămînă în templele lor închinate soarelui să le-ofere zeului norilor ca să le trimită ploaie. Sînt lucruri care-ți vine greu să le crezi pîn' a nu te fi dus la război. Dar cînd ai ajuns, îți explici totul, și aztecii și disprețul lor pentru trupul altuia este același pe care trebuie că-l avea pentru umilele mele mațe generalul Céladon des Entrayes mai sus pomenit devenit prin efectul înaintărilor în armată un fel de mic zeu-soare de-o feroce exigență.

Nu-mi rămînea decît o foarte modestă speranță, aceea de a fi făcut prizonier. Slabă, speranța asta, un firicel. Un firicel în noapte, pentru că circumstanțele nu erau de loc propice politeților preliminare. Glontele te nimerește mai repede decît salutul, în momente de-astea. De altfel, ce-o să găsesc eu de spus militarului ăluia inamic din principiu și venit anume de la celălalt capăt al Europei pîn' aici ca să mă asasineze . . .? Dac-ar ezita o secundă (ceea ce mi-ar fi de-ajuns) ce i-aș spune? Și mai întîi de toate, ce-ar fi el în realitate? Vreun vînzător într-o prăvălie? Un reangajat de profesie? Poate cioclu? Și în țivil? Bucătar? . . . Caii au noroc, pentru că dacă-ndură și ei războiul, ca și noi, lor nu li se cere să-l aprobe, să aibă aerul că cred în el. Nenorociții cai, dar liberi ! Entuziasmul, curva asta, vai, e numai pentru noi !

Distingeam foarte bine drumul în momentul ăsta; și pe lături, așezate pe nămolul solului, pătratele, volumele caselor cu pereții albiți de lună ca niște bucăți mari, inegale de ghiață, blocuri palide. Aici să-mi fie oare sfîrșitul? Cît timp o să mai trec în solitudinea asta după ce mi-or face felul? Înainte dea-mi da duhul? Și-n care șanț? De-a lungul căruia dintre zidurile astea năruite? Cum or să mă omoare? C-o lovitură de cuțit? De obicei îți smulgeau mîinile, îți scoteau ochii, îți tăiau chestiile . . . Se povesteau o mulțime de lucruri, și nu erau amuzante de loc ! Cine știe . . .? Un zgomot de copită . . . Încă unul . . . ar fi de-ajuns? Animalele astea cînd merg fac fiecare cît doi oameni cu bocanci de fier lipiți unul de altul, cu un fel ciudat de pas gimnastic, neritmic.

Inima, iepurele ăsta, mi-e la adăpost, după gratiile mici care-s coastele, agitată, ghemuită, stupidă.

Cînd te-arunci dintr-odată de pe Turnul Eiffel trebuie c-așa ceva simți. Ai vrea să te-agăți de vid.

Mie mi-a ascuns-o, satul ăsta, amenințarea, dar nu chiar de tot. În mijlocul unei piețe un mic havuz în care gîlgîia un firicel de apă numai pentru mine.

Scanned with OKEN Scanner

Totul, totul era numai pentru mine în seara asta, numai pentru mine. Eram, în fine, proprietarul lunii, al satului, al unei frici enorme. Mă pregăteam s-o pornesc din nou. Noirceur-sur-la-Lys trebuia să fie încă la vreun ceas de drum cînd am zărit o licărire bine ferită deasupra unei uși. M-am dus de-a dreptul acolo și-așa mi-am descoperit un fel de îndrăzneală, dezertoare, e-adevărat, dar pe care n-o bănuiam. Licărirea dispăru repede, dar indiscutabil c-o văzusem. Am bătut. Am insistat, am bătut mereu, am strigat, jumate pe franțuzește, jumate pe nemțește, pe rînd, pentru toate eventualitățile, la necunoscuții încuiați în adîncul întunericului.

În cele din urmă ușa se deschise, pe jumătate.

— Cine-i? făcu o voce.

Eram salvat.

— Un dragon.

— Francez? — Zăream pe femeia care vorbea.

— Da, francez . . .

— C-adineauri au trecut dragoni nemți . . . Vorbeau și ei franțuzește . . .

— Da, dar eu sînt francez de-adevărat . . .

— Ah . . .

Avea aerul că se-ndoiește.

— Acuma unde-s? am întrebat.

— Au plecat spre Noirceur pe la opt . . . Îmi arăta nordul cu degetul.

O fată, o broboadă, un șorț alb apărură acuma din întuneric în pragul ușii.

— Ce v-au făcut, nemții? am întrebat-o.

— Au dat foc la o casă lîngă primărie și p-ormă, aici la noi, l-au omorît pe frate-meu ăl mic, cu lancea-n burtă . . . Cînd se juca pe Podu Roșu și se uita cum trec ei . . . Uite ! îmi arătă ea . . . E-aici . . .

Nu plîngea. A aprins din nou lumînarea pe care-o zărisem licărind. Și-am văzut — era adevărat — în fund, cadavrul mititel culcat pe-o saltea, îmbrăcat în haine de marinar; gîtul și fața erau livide, atît cît se vedea din gulerul mare pătrat. Era făcut ghem, cu brațele și picioarele și spinarea de copil îndoite. Lovitura de lance fusese ca un ax al morții prin mijlocul burții. Maică-sa, ea plîngea tare, lîngă el, în genunchi, și taică-său la fel. Pe urmă începură să geamă cu toții. Dar mie mi-era sete tare.

— N-aveți cumva o sticlă de vin să-mi vindeți?

— Întrebați-o pe ea . . . Ea știe dac-a mai rămas . . . Nemții ne-au luat o mulțime, adineauri . . .

S-au apucat să discute amîndouă, pe șoptite, în legătură cu întrebarea mea.

—Nu mai e ! îmi spuse fata, au luat nemții tot . . . Cu toate că le dădusem și noi, și-ncă mult . . .

Scanned with OKEN Scanner

— Eh, au băut, nu glumă ! făcu mama, care se oprise din plîns, dintr-odată. Le-a plăcut . . .

— Peste-o sută de sticle, cu siguranță . . . adăugă tatăl, încă-n genunchi, ăsta.

— N-a mai rămas nici măcar una? am insistat, mai sperînd, că tare mi-era sete, mai ales de vin alb, amărui, care să te mai trezească. Plătesc . . .

— Nu mai avem decît de-ăl foarte bun. E cinci franci sticla . . . se-ndură mama atunci.

— Bine !

Am scos ăi cinci franci ai mei din buzunar, o carboavă.

— Du-te și-adă una ! îi porunci fetei încetișor.

Fata luă lumînarea și se-ntoarse cu un litru din ascunzătoare după o clipă.

Fusesem servit, acuma trebuia să plec.

— S-or mai întoarce? întrebai, din nou neliniștit.

— Poate, făcură cu toții, dar atunci or să pîrjolească totul . . . Cînd au plecat așa ziceau . . .

— Mă duc să văd.

— Aveți mult curaj . . . Uite, pe-aici ! îmi arătă tatăl, în direcția Noirceur-sur-la-Lys . . .

Ieși chiar în drum să mă vadă plecînd. Fata și mama rămăseseră speriate lîngă micul cadavru, de veghe.

— Intră-n casă, făceau ele dinăuntru. Intră-n casă, Joseph, n-ai ce căuta-n drum . . .

— Aveți mult curaj, mai spuse el o dată, și îmi strînse mîna.

Am luat-o în trap spre nord.

— Să nu le spuneți c-am rămas aici !

Ieșise fata să strige.

— Or să vadă ei mîine, dacă mai sînteți sau nu. Nu-mi făcea de loc plăcere că dădusem ăi cinci franci. Erau acum cinci franci între noi. Asta-i de-ajuns ca să urăști, cinci franci, și să le dorești moartea. N-o să fie dragoste de risipit pe lumea asta, cîtă vreme-or să mai fie cinci franci între oameni.

— Mîine, repetară ei cu îndoială . . .

Și pentru ei era departe mîine, n-avea prea mult sens, un mîine ca ăsta. În fond, pentru noi toți era vorba să mai trăim un ceas în plus, și un singur ceas într-o lume-n care totul se redusese la ucidere, era un fenomen.

N-a durat mult. Mergeam în trap, de la copac la copac, și mă așteptam să fiu oprit sau împușcat dintr-un moment într-altul. Dar, nimic.

Trebuie să fi fost cam două după miezul nopții, nu mai mult, cînd am ajuns pe creasta unei coline mici, la pas. Am văzut, deodată, dincolo, la

Scanned with OKEN Scanner

poalele povîrnișului, rînduri și rînduri de becuri de gaz aprinse, și în față, în primul plan, o gară luminată toată, cu vagoane, cu bufet, de unde nu venea însă nici un zgomot . . . Nimic. Străzi, bulevarde, felinare, și iarăși alte paralele de lumini, cartiere-ntregi, și pe-urmă tot restul, împrejur nimic decît beznă, vid, vid lacom în jurul orașului întins, etalat în fața mea, ca și cum l-ar fi pierdut cineva, orașul ăsta, așa luminat și risipit în chiar mijlocul nopții. Am descălecat și m-am așezat pe-un mușuroi să mă uit puțin.

Tot nu știam dacă nemții intraseră-n Noirceur dar cum știam că-n cazuri de-astea ei dădeau deobicei foc dacă intraseră și că, dacă nu dădeau foc imediat, însemna c-aveau intenții nu chiar obișnuite.

Și nici tunuri nu s-auzeau; era suspect.

Calul meu voia și el să se culce. Trăgea de frîu și asta mă făcu să mă-ntorc. Cînd mă uitai din nou spre oraș, se schimbase ceva în înfățișarea mușuroiului din fața mea, nu mare lucru, desigur, dar totuși ceva, destul ca să mă facă să strig «Hei, cine-i?» Schimbarea asta în felul cum cădea întunericul se petrecuse la cîțiva pași . . . Trebuie că era cineva pe-acolo . . .

— Nu urla așa! răspunse o voce de om grea și răgușită, o voce care părea să fie franțuzească neaoșă.

— Vrei să te cari și tu? mă-ntrebă. Acuma-l vedeam. Un infanterist, cu cozorocul pe-o parte, stil «deșcă bătrînă». Sînt ani și ani de-atunci, și-mi aduc încă bine aminte de clipa aia, de silueta lui ieșind din buruieni ca pe vremuri țintele la trageri, la bîlciuri.

Ne-am apropiat unul de altul. Eram cu revolverul în mînă. Încă puțin și-aș fi tras, fără să știu de ce.

— Ascultă, făcu el. i-ai văzut?

— Nu, dar de asta-am venit, să-i văd.

— Ești de la 145, de la dragoni?

— Da. Tu?

— Eu, eu sînt rezervist. . .

— Ah, am făcut eu. Mă surprindea, un rezervist. Era primul pe care-l vedeam. Noi fusesem numai între activi. Nu-i distingeam fața, da' glasu' nu-i era ca al nostru, era altfel, parcă mai trist, așa că mai valabil decît al nostru. Din cauza asta nu puteam să nu am parcă puțină încredere-n el. Era un pic de ceva.

— M-am săturat, făcea el mereu, mă duc să mă umfle boșii . . .

N-ascundea nimic.

— Cum ai de gînd să faci?

Începuse deodată să mă intereseze, mai mult decît orice, ideea asta a lui, cum avea de gînd să facă, să-l umfle nemții.

Scanned with OKEN Scanner

— Încă nu știu . . .

— Cum ai făcut de te-ai descurcat pîn'aici . . .? Nu-i ușor să-i faci să te umfle !

— Puțin îmi pasă. Mă duc și mă predau.

— Nu ți-e frică?

— Mi-e, și p-ormă zic că-i idiot, dacă vrei să știi, puțin îmi pasă de nemți, mă piș pă ei, nu mi-au făcut nimic . . .

— Taci din gură, poate că ne-ascultă . . .

M-apucase-așa, o poftă să fiu politicos cu nemții. Aș fi vrut să-mi explice tipu' ăsta rezervistu' ăsta, dacă tot începuse, de ce n-aveam eu curajul să fac războiul cum îl aveau toți ăilalți. Dar el nu-mi explica nimic, nu făcea decît să repete că-i sătul pînă-n gît.

Mi-a povestit atunci despre debandada care fusese la ei în regiment în ajun, în zori, din cauza vînătorilor noștri de munte care deschiseseră focul din greșală asupra companiei lor care venea să-i schimbe. Nu-i așteptau la ora aia. Veniseră cu trei ceasuri înainte de ora prevăzută. Și vînătorii, obosiți, surprinși, au tras în ei. Știam povestea, mi-o cîntaseră și mie.

— Eu, îți dai seama, cum să nu fi profitat ! făcea el. Robinson, mi-am zis. Așa mă cheamă, Robinson. Robinson Léon. Acum ori niciodată, mi-am zis, ai ocazia s-o ștergi . . . Nu-i așa? Și-am luat-o pe la marginea unei păduri și pe-urmă, ia-nchipuiești, am dat peste căpitanul nostru . . . Era rezemat de-un copac, căpitănașu' picnit urît de tot . . . Pe curățate . . . Se ținea de burtă cu-amîndouă mîinile și scuipa . . . Îi curgea sînge de peste tot și-și dădea ochii peste cap . . . Nu era nimeni acolo. Se isprăvise cu el. « Mamăă, mamăă», se smiorcăia și se pișa sînge . . .

« Isprăvește cu d-astea, i-am zis. Mamăă! Se cacă pe tine, mă-ta . . .» i-am zis așa, în trecere. Din colțul buzelor . . . Îți închipui ce plăcere i-a făcut asta, porcului . . . He-ei, băiete . . . N-ai mereu ocazie să-i zici unui căpitan ce-ai în cap . . . Trebuie să profiți, cînd poți. E ceva rar . . . Și ca să pot s-o șterg mai repede mi-am aruncat și raniță și arma . . . într-o baltă cu rațe pe lîngă care-am trecut . . . Închipuie-ți că eu, așa cum mă vezi și te văd, n-am poftă s-omor pe nimeni, nu-s învățat . . . Nici prin cîrciumi, nu prea-mi plăcea cafteala, nici în timp de pace . . . Mă căram. Așa că-ți dai seama . . . În tivilie încercam să mă duc la fabrică regulat . . . Eram cum s-ar zice gravor, da' nu-mi plăcea, din cauza certurilor; preferam să vînd jurnale, seara, într-un cartier liniștit unde mă cunoștea lumea, prin jur de Banca Franței . . . Place des Victoires dacă vrei să știi . . . Rue des Petits-Champs . . . Era sectorul meu. Nu treceam niciodată dincolo de rue du Louvre și de Palais Royal pe partea aia, vezi cum vine . . . Dimineața făceam comisioane negustorilor . . . După masă din cînd în cînd mai duceam un transport, mă descurcam . . . Mai făceam și puțin hamalîc...

Scanned with OKEN Scanner

Da' de arme n-am nevoie ! Dacă te văd nemții cu arme, ei, ce te faci? Te-ai aranjat ! Da' dacă nu ești după regulament, ca mine-acum . . . Nimic în mînă, nimic în buzunare . . . Își dau ei seama că n-o să le fie greu să mă ia prizonier, mă-nțelegi? Știu ei cu cine au a face . . . Dac-ai putea s-ajungi la nemți în pielea goală ar fi și mai bine . . . Ca un cal ! Atunci n-ar putea să afle nici din ce armă ești, nu . . .?

— Asta așa-i.

Îmi dădeam seama că vîrsta înseamnă ceva ca chestie de idei. Te face să fii mai practic.

— Unde-s? Acolo? Sfredeleam amîndoi cu privirea și ne cîntăream șansele și-ncercam să ne ghicim viitorul ca-n cărți pe planul luminos întins la picioarele noastre pe care ni-l oferea orașul cufundat în tăcere.

— Mergem?

Era vorba de trecut întîi linia ferată. Dacă erau sentinele, aveau să tragă-n noi. Sau poate că nu. Trebuia să vedem. Să trecem peste sau pe sub tunel.

— Ar trebui să ne grăbim, a adăugat Robinson ăla . . .

Asta-i treabă de făcut noaptea. Ziua n-ai prieteni, toată lumea lucrează pentru galerie, ziua, vezi tu, chiar și la război e ca la bîlci . . . Iei gloaba cu tine? Am luat-o cu mine. Prudență, să pot s-o șterg mai repede dacă ne primeau prost. Am ajuns la trecerea la nivel, am ridicat brațele lungi cu dungi albe și roșii. Nu mai văzusem niciodată bariere de forma asta. Pe la noi nu erau așa.

— Tu ce crezi, or fi intrat?

— Cu siguranță ! face el. Dă-i drumu' . . . !

Acuma eram forțați să fim la fel de curajoși ca și ăi curajoși, din cauza calului, care înainta liniștit în urma noastră, ca și cum ne-ar fi împins cu gălăgia lui : nu s-auzea decît el. Toc ! și iar toc ! cu potcoavele. Izbea ecoul din plin, nici nu-i păsa.

Robinson ăsta, pe ce se baza să ne scoată din încurcătură? Pe noapte? Mergeam la pas amîndoi prin mijlocul străzii pustii, fără nici un șiretlic și-încă-n pas candențat, ca la instrucție.

Avea dreptate, Robinson, ziua era nemiloasă, de la pămînt și pîn'la cer. Așa cum mergeam noi pe drum trebuie c-aveam un aer foarte inofensiv, amîndoi, chiar naiv, parcă ne-am fi întors din permisie. Tu ai auzit de-ntîiu' de huzari, c-a fost făcut prizonier întreg . . .? La Lille . . . ? Cic-au intrat așa, fără să știe, cu colonelu-n frunte . . . Pe-o stradă principală, dom'le ! Și p-ormă s-a-nchis . . . Și pe dinainte și pe dinapoi . . . Nemți pă peste tot . . . La ferestre, peste tot ! Gata ! Ca pe niște șobolani ! Mă, ce baftă !

— Ah, idioții !

Scanned with OKEN Scanner

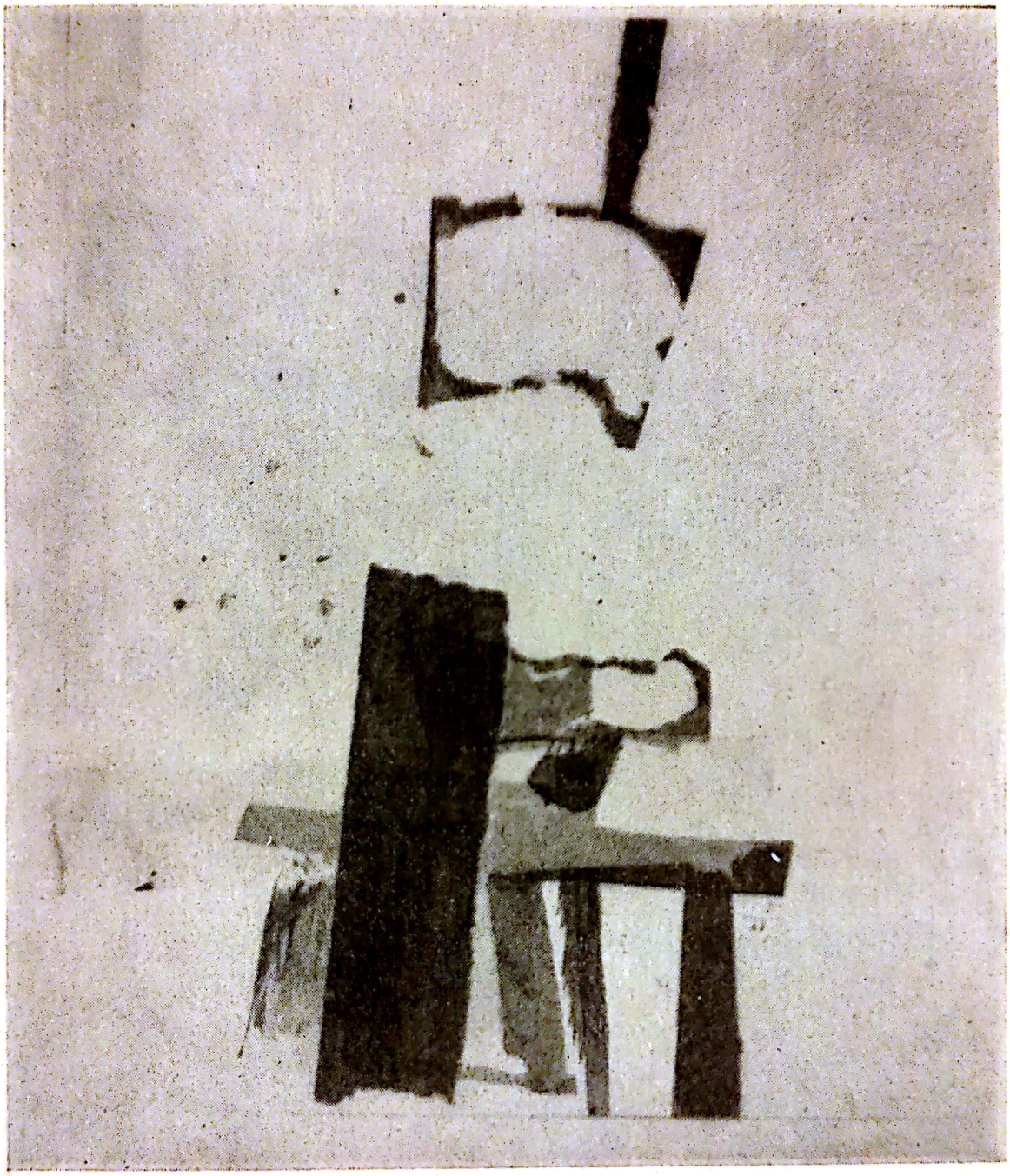

1

ION BIŢAN

Scanned with OKEN Scanner

I. Poezia unor tente negre
II. Echilibrul creat jos în stînga paginei
III. Compoziție cu o culoare albă care iese din pagină
IV. Armonia cu roșu-brun
V. Prezența literei "G"

II

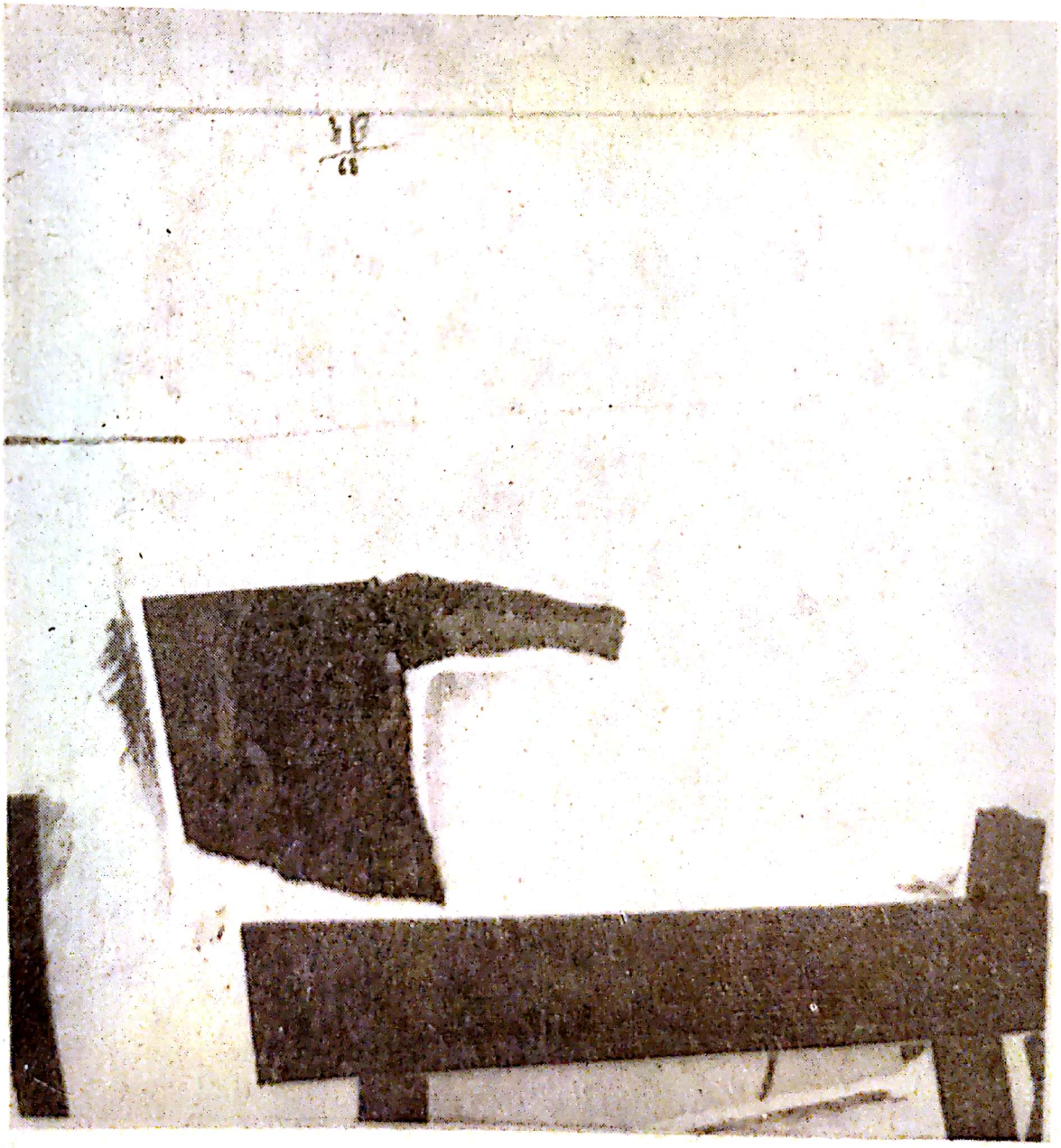

Scanned with OKEN Scanner

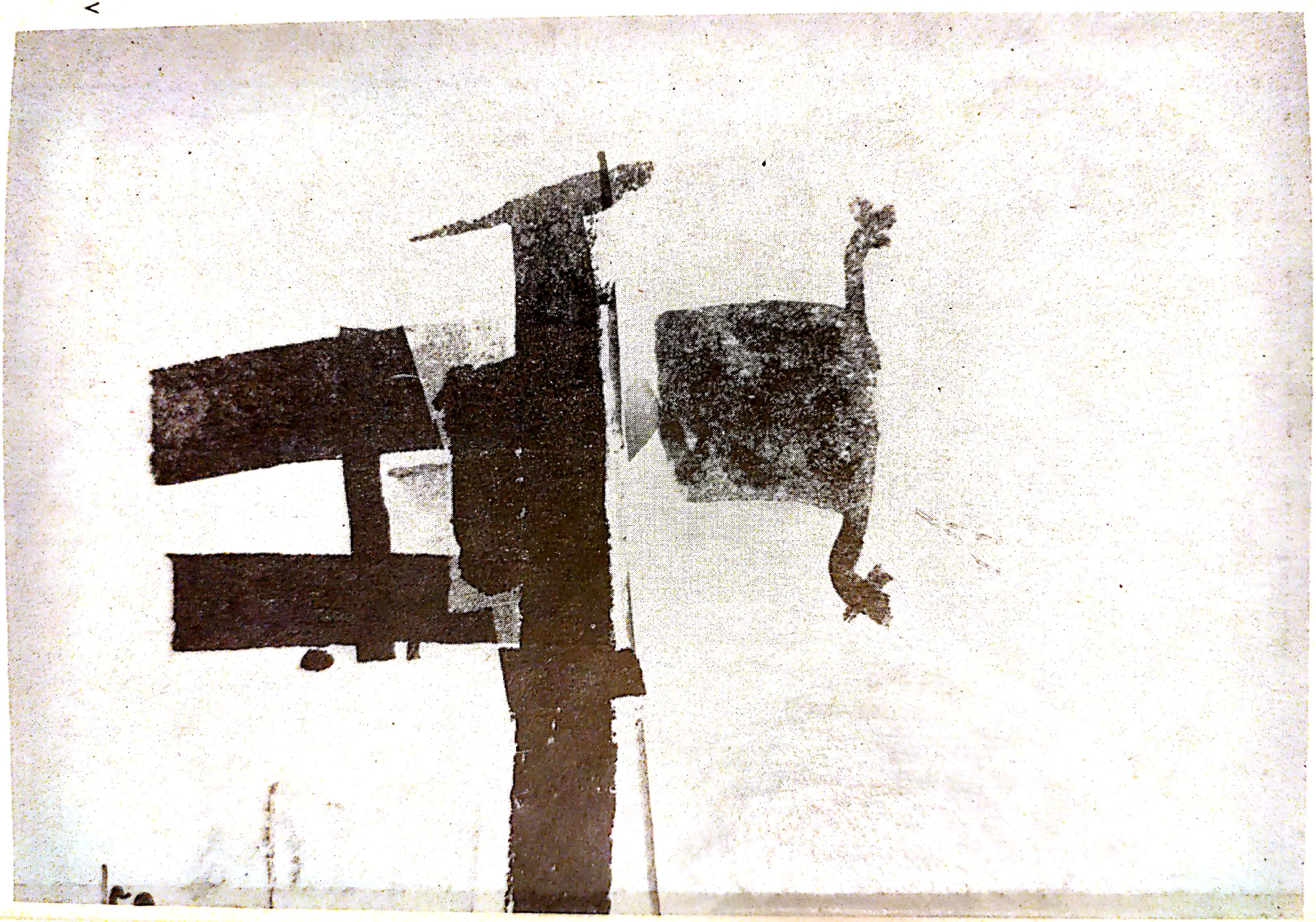

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

— Cînd te gîndești ! Cînd te gîndești . . . ! Nu ne putea intra în cap, nouă amîndoura, captura asta admirabilă, elegantă, definitivă . . . Ne lăsa gura apă. Prăvăliile toate cu obloanele trase, locuințele la fel, cu grădinițe în față, curățele. Dar după ce-am trecut de poștă am văzut că una din locuințe, ceva mai albă decît celelalte, strălucea de lumini la toate ferestrele, și la etaj și la subsol. Ne-am dus și-am sunat la ușă. Calul după noi. Ne-a deschis un bărbat gras și bărbos. « Sînt primarul din Noirceur — ne-a anunțat el numaidecît fără să-l mai fi întrebat — și-i aștept pe germani !» Și a ieșit la lumina lunii să ne vadă la față, domnul primar. Cînd a văzut că noi nu eram încă nemți, că nu eram decît niște francezi, n-a mai fost atît de solemn, a fost numai cordial. Și pe urmă jenat. Evident, nu se mai aștepta la noi, venirea noastră era oarecum contrară prevederilor, contrară dispozițiilor pe care trebuie că le luase. Nemții urmau să intre în Noirceur în noaptea aia, el fusese prevenit și aranjase totul cu prefectura, cu colonelul pe de o parte, cu ambulanța pe de alta, etc . . . Și dacă ei intrau acuma? Cu noi acolo? Ar ieși complicații, desigur . . . Nu ne-a zis-o-n față, dar se vedea bine c-așa gîndea.

A-nceput atunci să ne vorbească de interesul general, în noapte, acolo, în tăcerea în care ne pierdusem . . . Numai și numai de interesul general. . . De bunurile materiale ale comunității . . . De patrimoniul artistic al orășelului, încredințat răspunderii sale, răspundere sfîntă, mai presus de orice . . . Despre biserica din secolul al XV-lea în special . . . Dacă s-apucau să dea foc bisericii? Cum s-a-ntîmplat cu cea de-alături, din Condé-sur-Yser? Ei . . .? Din simplă proastă dispoziție . . . De ciudă c-au dat peste noi acolo . . . Ne făcu să simțim toată răspunderea pe care ne-o asumam . . . Ce soldați tineri și inconștienți eram ! Nemților nu le plac orașele suspecte în care mai dau tîrcoale soldați inamici. Se știa bine lucrul ăsta . . .

Pe cînd vorbea astfel cu vocea pe jumătate, nevastă-sa și cele două fete ale lui, blonde și grase și apetisante, îl aprobau cu tărie, cînd și cînd, cu cîte-o vorbă . . . Ne cam goneau, cu alte cuvinte. Între ei și noi pluteau valori sentimentale și arheologice devenite deodată foarte vii pentru că nu mai era nimeni la Noirceur în noapte să le conteste . . . Patriotice, morale, stîrnite de cuvinte, fantome pe care încerca să le prindă, domnul primar ăsta, dar care se estompau imediat învinse de frica noastră, de egoismul nostru, și și de adevărul pur și simplu.

Se istovea în eforturi mișcătoare, primarul din Noirceur, înfocat să ne convingă că Datoria noastră era să ne cărăm îndată, să ne ducem la toți dracii, desigur mai puțin brutal, dar tot atît de categoric în genul lui ca maiorul nostru Pinçon.

Ceva cert de opus cu hotărîre tuturor puternicilor ăstora n-aveam, decît modesta noastră dorință, a noastră a amîndoura, de a nu muri și de a

Scanned with OKEN Scanner

nu fi arși. Era puțin lucru, mai ales că așa ceva nu se putea spune pe față în timp de război. Am pornit deci pe alte străzi pustii. Hotărît lucru, toți oamenii pe care-i întîlnisem în noaptea asta își deschiseseră sufletu-n fața mea.

— Bafta mea ! făcu Robinson pornind. Vezi, dacă tu ai fi fost neamț, cum te văd și băiat de treabă, m-ai fi făcut prizonier și-ar fi fost o treabă bună, făcută și isprăvită . . . Greu lucru să scapi de tine însuți în timp de război !

— Și tu, zic eu, tu, dac'ai fi fost neamț, m-ai fi luat prizonier? Poate c-atunci ai fi umflat Medalia Militară ! Trebuie să aibă un nume caraghios de tot, pe limba lor, Medalia Militară, nu, ce zici?

Cum tot nu-ntîlneam pe nimeni în drum care să vrea să ne ia prizonieri, ne-am așezat în cele din urmă pe-o bancă într-un scuar mic și am mîncat cutia de ton pe care Robinson Léon o tot sucea și-o încălzea prin buzunar de dimineață. De foarte departe s-auzeau acum tunul, da-ntr-adevăr, de foarte departe. Ce bine-ar fi fost să fi rămas fiecare la locul lor acolo de unde erau, inamicii, și să ne lase pe noi în pace !

După asta am luat-o de-a lungul unui chei și am urinat peste niște șlepuri descărcate numai pe jumătate, drept în apă, cu jeturi lungi. Duceam calul după noi, de căpăstru, ca pe-un cîine mare, dar aproape de pod, în casa podarului, c-o singură odaie, întins pe jos tot pe-o saltea, era încă un mort, singur, un francez, maior de vînători călare, care de-altfel semăna la cap cu Robinson.

— Scîrbos lucru, făcu Robinson. Nu-mi plac morții.

— Ce-i curios e că-ți cam seamănă, i-am răspuns. Are nasul lung ca al tău și nici mult mai tînăr decît el nu ești . . .

— Asta-i de oboseală, vezi tu, de-aia semănăm puțin cu toții, da' dacă m-ai fi văzut înainte . . . Cînd făceam sport, bicicletă, în fiecare duminică . . . Eram băiat frumos ! Aveam niște pulpe, măi frate ! Sport, știi ! Și-ți dezvoltă și coapsele . . .

Am ieșit, și chibritul care-l aprinsesem s-a stins.

— Vezi, s-a făcut tîrziu . . . !

O dîră lungă cenușie și verzuie sublinia în depărtare creasta dealului, la marginea orașului, în noapte; venea Ziua ! Încă una ! Da' și-una mai puțin ! Trebuia să-ncercăm să trecem și prin asta cum trecusem prin celelalte. Ajunseseră ca un fel de cercuri din ce în ce mai strîmte, zilele astea, și toate pline de traiectorii și de schije de șrapnel.

— La noapte ce faci, ai de gînd să te-ntorci pe-aici? mă-ntrebă el la despărțire.

— Nu există nici un la noapte, măi băiete . . . ! Ce, te crezi general?

— Nu mă mai gîndesc la nimic, face el, ca încheiere. La nimic, mă-nțelegi . . . Mă gîndesc numai să nu mă curăț . . . Asta-i destul . . . Îmi zic c-o zi cîștigată e, cum-necum, o zi cîștigată . . .

— Ai dreptate . . . La revedere măi băiete . și . . . noroc !

— Noroc ! Poate ne-om mai vedea . . .

Ne-am întors fiecare la război. Și pe urmă atîtea s-au tot întîmplat, că nu-i ușor acuma să te-apuci să povestești, pentru că ăi de astăzi n-ar mai înțelege.

•

Pentru ca să fim bine-văzuți și să ne bucurăm de oarecare considerație a trebuit să dăm zor și repede să ne-nțelegem cu țivilii pentru că-n spatele frontului, pe măsură ce războiul mergea înainte, ei se făceau din ce în ce mai parșivi. Imediat am priceput asta cînd m-am întors la Paris; și femeile lor la fel, le luase curu' foc și bătrînii și ei, cu gura cît șura, și-ți umblau cu mîinile peste tot, și pe la spate și prin buzunare.

În spatele frontului începuse moștenitul combatanților, repede-nvățase-ră ce-i aia gloria și care-s manierele distinse de-a o suporta totul cu curaj și fără durere.

Mamele, cînd înfirmiere, cînd martire, nu-și mai scoteau voalurile negre și toată ziua purtau la ele micile diplome trimise de minister printr-un funcționar de la primărie. În fond, lucrurile se organizau.

În timpul înmormîntărilor făcute cu dichis îți iei și tu un aer trist, dar te gîndești totuși și la moștenire, la vacanța care vine, la văduvă, care-i nostimă și zice-se c-ar avea și temperament, și te mai gîndești și la tine, să mai trăiești, prin contrast, să mai trăiești destul, să nu mai crăpi de loc poate . . . Cine știe?

Cînd mergi așa în urma mortului toată lumea îți trăge niște saluturi pînă la pămînt. Asta-ți face plăcere. Atunci e momentul să te ții bine, să-ți iei un aer cumsecade, să nu rîzi tare, să te bucuri numai pe dinăuntru. E voie. Pe dinăuntru e voie orice.

Pe timpul războiului, în loc să se danseze la subsol se dansa în pivniță. Combatanții tolerau, ba ceva mai mult, le plăcea. Îți pretindeau orice chiar, cum soseau, și nimeni nu găsea nimic suspect în asta. În fond, suspectă nu era decît bravura. la zi-i socotelii să fie bravă, că-i roză și palidă și moale ca noi toți.

În ce mă privește nu mai aveam de ce mă plînge. Eram chiar pe cale de emancipare, cu Medalia Militară pe care-o cîștigasem, cu rănire, cu tot. Mi-au adus-o chiar la spital, în convalescență, Medalia Militară. Și-n acceeași zi m-am dus la teatru s-o arăt țivililor în antracte. Efect grozav. Erau primele medalii care apăreau la Paris. Curată afacere !

Scanned with OKEN Scanner

Și cu ocazia asta a fost, în foaier la Opera Comică, cînd am întîlnit-o pe Lola, pe-americanca, și din cauza ei am intrat eu definitiv la apă.

Sînt momente de-astea-n viața omului, care contează, printre luni întregi în care-ai fi putut foarte bine nici să nu fi trăit. Ziua aia cu medalia de la Opera Comică a fost pentru mine decisivă.

Din cauza ei, a Lolei, mi s-a trezit curiozitatea față de Statele Unite, din cauza întrebărilor pe care-am început imediat să i le pun și la care ea deabia dacă-mi răspundea. Cînd te lansezi în felul ăsta de voiaje, te-ntorci cînd poți și cum poți . . .

În momentul despre care vorbesc, la Paris toată lumea voia să-și aibă mica sa uniformă. Numai neutrii și spionii n-aveau, și ăștia erau cam aceiași. Lola își avea uniforma ei oficială și veritabilă și destul de nostimă, pusă-n valoare cu mici cruciulițe roșii pe-aproape peste tot, pe mîneci, pe boneta mititică așezată strengărește pe-o ureche pe-un păr totdeauna coafat. Venise să ne-ajute să salvăm Franța, îi mărturisea ea directorului hotelului, în măsura slabelor ei puteri, însă din toata inima ! Ne-am înțeles imediat, dacă nu chiar total, pentru că pur și simplu nu mai puteam suporta elanurile inimii. Preferam pe-ale corpului, simplu de tot. Nu trebuie să ai nici un pic de încredere în inimă, învățasem asta, și-încă cum, din război. Și nu eram de loc dispus să uit.

Inima Lolei era tandră, slabă și entuziastă. Corpul era drăguț, foarte ispititor, și n-aveam încotro, trebuia s-o iau așa cum era, cu totul. La urma urmei era o fată de treabă, Lola asta, numai că, între noi era războiul, blestemata asta de turbare generală care-mpingea o jumătate de omenire, iubitoare sau nu, să trimeată la abator cealaltă jumătate. Și vezi, o manie ca asta stînjenea relațiile, forțamente. Pentru mine, care-ntindeam de convalescență cît puteam și care nu țineam de loc să-mi reiau locul în cimitirul luptelor, ridicolul masacrului nostru îmi apărea zornăind la fiecare pas prin oraș. Un pișicherlîc imens se lăfăia peste tot.

Cu toate astea aveam prea puține șanse să scap, n-aveam nici un fel de relații de-astea indispensabile ca să mă pot sustrage. Nu cunoșteam decît sărăcime, adică oameni a căror moarte nu interesează pe nimeni. Cît despre Lola, nu puteam conta pe ea ca să mă-nvîrtesc. Infirmieră cum era, nu puteai visa, afară de Ortolan, făptură mai combativă decît copila asta fermecătoare. Dacă n-aș fi fost unul din cei care trecuseră prin tocana noroioasă a eroismelor, aerul ei cochet de Jeanne d'Arc poate că m-ar fi excitat, m-ar fi convertit, dar acuma, după înrolarea din Place Clichy, căpătasem o fonie rebarbativă pentru orice eroism verbal sau real. Mă vindecasem, mă vindecasem de-a binelea.

Pentru confortul cucoanelor din Corpul Expediționar American, grupul de infirmiere din care făcea parte Lola locuia la hotel Paritz, și pentru ca

Scanned with OKEN Scanner

să i se facă, în special ei, treaba și mai agreabilă, i s-a încredințat (avea relații), chiar în hotel, direcția unui serviciu special, acela al clătitelor cu mere pentru spitalele din Paris. În fiecare dimineață se distribuiau mii de duzini. Lola îndeplinea această funcțiune benignă cu un oarecare zel care dealtminteri, ceva mai tîrziu, avea să sfîrșească prost de tot.

Lola, trebuie spus de la-nceput, nu făcuse clătite-n viața ei. A angajat deci un anumit număr de bucătărese mercenare și, după cîteva încercări, clătitele erau bune de furnizat, zemoase exact cît trebuie, rumene și dulci o minune. De fapt Lola n-avea altceva de făcut decît să le guste înainte de-a fi expediate diferitelor servicii spitalicești. În fiecare dimineață Lola se scula la zece și după ce-și făcea baia cobora la bucătării, aflate la adîncime, lîngă pivnițe. Asta, în fiecare dimineață, zic, și îmbrăcată numai într-un kimono japonez negru cu galben pe care i-l oferise în ajunul plecării un amic din San Francisco.

Totul mergea minunat în fond, și eram amîndoi pe cale de a cîștiga războiul cînd, într-o bună zi, la ora dejunului, am găsit-o tulburată, refuzînd să se-atingă de orice fel de mîncare. Mă cuprinsese deodată teama să nu se fi-ntîmplat cine știe ce nenorocire, vreo boală pe negîndite. Am implorat-o să aibă încredere-n afecțiunea mea vigilentă.

Din gustatul conștiincios al clătitelor timp de o lună, Lola cîștigase-n rotunjime un kilogram. De altfel centironul ei micuț făcea dovada dezastrului, că se-ncheia la zimțul următor. Începură lacrimile. Încercînd s-o consolez pe cît mă pricepeam, am trecut, sub imperiul emoției, în taximetru, pe la mai multe farmacii situate în cele mai diferite colțuri. Ca din întîmplare, implacabile, cîntarele confirmară kilogramul agonisit definitiv și incontestabil. Am propus atunci să treacă serviciul unei colege care, dimpotrivă, căuta să se « rotunjească». Lola nici n-a vrut s-audă de acest compromis pe care-l considera o rușine și o veritabilă dezertare în felul ei. Cu ocazia asta mi-a spus chiar că stră-stră-unchiul ei făcuse și el parte din echipajul în veci gloriosului *Mayflower* care debarcase la Boston în 1677 și că din considerație pentru amintirea unui asemenea om nici nu se putea gîndi măcar, ea, să se eschiveze de la datoria, modestă, e drept, dar sacră totuși, a clătitelor.

Fapt este că din ziua aceea ea nu mai gusta clătitele decît cu vîrful dinților nostimi, ce-i drept și frumos așezați. Groaza asta de a se îngrășa ajunsese să-i strice toate plăcerile. Pierea. În scurtă vreme îi fu tot atît de frică de clătite cît îmi era mie de obuze. Acuma, cele mai deseori ne duceam să ne plimbăm, ca igienă, din cauza clătitelor, pe cheuri, pe bulevarde, dar nu mai intram la cofetării din cauza înghețatelor, care îngrașă și ele.

Niciodată nu visasem ca locuință ceva mai confortabil decît camera ei, albastru deschis de sus pînă jos, cu cameră de baie alături. Peste tot

Scanned with OKEN Scanner

fotografii de-ale cunoştinţelor, dedicaţii, puţine femei, bărbaţi mulţi, băieţi frumoşi toţi, bruni şi frizaţi, genul ei ; îmi vorbea despre culoarea ochilor lor şi-apoi despre dedicaţiile tandre, solemne, şi, toate, definitive. La început mă cam jenau la făcut dragoste, atîtea efigii, pe urmă te obişnuieşti.

Cum încetam cu-mbrăţişatul, începea iar — şi nu-i tăiam vorba — cu războiul sau cu clătitele. Franţa ocupa un loc de seamă în conversaţiile noastre. Pentru Lola, Franţa rămînea un fel de entitate cavalerească cu contururi vag definite în spaţiu şi timp dar care-n momentul de faţă era grav rănită şi din chiar cauza asta foarte interesantă. Eu, cînd mi se vorbea despre Franţa mă gîndeam irezistibil la maţele din mine şi la soarta lor, şi-atunci forţamente eram mult mai rezervat în ce priveşte entuziasmul. Fiecare cu teroarea lui. Dar, cum în materie sexuală ea era numai bunăvoinţă, o ascultam fără să o contrazic. Pe chestie de suflet însă, n-o mulţumeam de loc. M-ar fi vrut vibrant, scăpărător, şi eu, despre partea mea, nu-nţelegeam de loc de ce-aş fi fost în asemenea stare sublimă ; nu vedeam, dimpotrivă, decît o mie de motive, irefutabile toate, ca să rămîn într-o stare de spirit exact contrarie.

La urma urmei Lola nu făcea decît să divagheze de fericire şi de optimism, ca toţi oamenii de pe partea bună a vieţii, acea a privilegiaţilor, a sănătăţii, a securităţii şi care mai au încă mult de trăit.

Mă tot pisa cu chestiile sufletului, nu mai isprăvea. Sufletul e vanitatea şi plăcerea trupului cîtă vreme-i sănătos, dar e şi dorinţa de-a scăpa din el îndată ce-i bolnav sau încep lucrurile să meargă prost. Dintre două poze îţi iei pe cea care-ţi serveşte mai bine în clipa aceea, şi asta-i tot. Cît mai poţi alege între amîndouă, merge. Dar eu, eu nu mai puteam s-aleg, cu mine se isprăvise ! Eram pînă-n gît vîrît în adevăr, şi ca să zic aşa, moartea mă urmărea pas cu pas. Mi-era destul de greu să mă gîndesc la altceva decît la soarta mea de asasinat cu suspendarea executării pe care dealtfel tot restul lumii o găsea cît se poate de normală.

Genul ăsta de agonie cu prelungire, lucidă, sănătoasă, în timpul căreia îţi e imposibil să-nţelegi altceva decît adevăruri absolute, trebuie s-o fi-ndurat ca să ştii despre ce-i vorba şi să nu mai uiţi în vecii vecilor.

Concluzia mea era că nemţii puteau să vină, să măcelărească, să jefuiască, să dea foc la tot, la hotel, la clătite, Lolei, Tuilleriilor, miniştrilor, amantelor miniştrilor, Cupolei, Luvrului, marilor magazine, să topească tot oraşul, să-l trăznească cu trăsnetul Domnului, să-l ardă cu focul iadului, bîlciul ăsta de putreziciune la care chiar că nu mai era nimic sordid de adăugat, şi că eu, sincer, n-aveam nimic de pierdut, n-aveam decît de cîştigat.

Scanned with OKEN Scanner

Nu pierzi mare lucru cînd arde casa proprietarului. O să vină, n-avea grijă, altul, chiar dacă nu-i tot ăla, neamț sau francez sau englez sau chinez, să-ți întindă chitanța pentru gologani la timp. În mărci sau în franci? De vreme ce tot trebuie să plătesc . . .

În fond, stăteam prost al dracului cu moralul. Și dacă i-aș fi spus ei, Lolei, tot ce gîndeam despre război, m-ar fi luat pur și simplu drept un monstru și m-ar fi exclus și de la cele mai modeste dintre bunătățile ei intime. Așa c-am avut toată grija să mă feresc de asemenea mărturisiri. Întîmpinam, pe de altă parte, unele dificultăți și rivalități. Cîțiva ofițeri încercau să mi-o sufle, pe Lola. Concurența lor era redutabilă, înarmați cum erau cu Legiunea lor de Onoare. Or, începuse să se vorbească cam mult de această faimoasă Legiune de Onoare în jurnalele americane. Cred chiar că de două-trei ori cînd îmi pusese coarne, relațiile noastre ar fi fost destul de periclitate dacă frivola asta nu mi-ar fi descoperit în același moment și subit o utilitate de ordin superior, care consta în a gusta în fiecare dimineață clătitele în locul ei.

Această specializare de ultimă oră m-a salvat. Din partea mea ea accepta această substituire. Nu eram oare și eu un viteaz combatant, deci demn de această funcțiune de încredere? Din clipa aceea nu eram numai amanți, eram și asociați. Astfel debutară timpurile moderne.

Trupul ei era pentru mine o plăcere fără sfîrșit. Nu mă săturam niciodată de umblat la trupul ăsta american. La drept vorbind eram un porc nerușinat. Și-așa am rămas.

M-am deprins chiar cu gîndul destul de agreabil și de reconfortant că o țară în stare să producă trupuri atît de cutezătoare în grația lor, și de un avînt spiritual atît de ispititor trebuie să ofere și o mulțime de alte revelații capitale, în sensul biologic, se-nțelege de la sine.

M-am hotărît, tot pipăind pe Lola, să fac, mai curînd sau mai tîrziu, un voiaj în Statele Unite, un veritabil pelerinaj, și asta imediat ce-mi va fi posibil. Și-ntr-adevăr, n-am avut nici răgaz nici odihnă (într-o viață totuși implacabil vrăjmașă și tracasantă) pînă n-am dus la bun sfîrșit această profundă aventură, de-un mistic anatomism.

Am primit astfel, alături de poponeața Lolei, mesajul unei lumi noi. Să ne-nțelegem. Lola n-avea numai trup, era înzestrată și cu un căpșor, nostim și puțin crud din cauza ochilor de-un albastru cenușiu, trași o idee în sus, ca la pisicile sălbatice.

Doar mă uitam la chipul ei și-mi lăsa gura apă, un gust de vinișor sec, de cremene. În rezumat, ochi duri și de loc însuflețiți de vioiciunea drăgălașă comercială orientalo-fragonardă pe care o au aproape toți ochii de pe la noi.

Scanned with OKEN Scanner

Cele mai deseori ne-întîlneam la o cafenea de-alături. Răniții treceau pe străzi șontîc-șontîc, adesea dezmățați. Se făceau în beneficiul lor colecte, se organizau « Zile » pentru cutare sau cutare categorii, și mai ales pentru organizatorii « Zilelor ». Să minți, să regulezi, să mori, asta era. Se interzisese să te-apuci de altceva. Se mințea cu furie, dincolo de orice imaginație, mult dincolo de ridicul și de absurd, în ziare și pe afișe, călare și pe jos și în trăsuri. Toată lumea se-apucase. Se-ntreceau care pe care, cine reușește să spună enormitatea cea mai mare. N-a trecut mult și n-a mai existat adevăr în oraș.

De puținul care se mai găsise în 1914 le era acuma rușine. Tot pe ce puneai mîna era trucat, zahărul, avioanele, sandalele, dulceața, fotografiile: tot ce citeai, ce-nghițeai, sugeai, admirai, proclamai, respingeai, apărai, toate astea nu mai erau decît fantome dușmănoase, trucaje și mascarade. Pînă și trădătorii erau falsi. Delirul ăsta de a minți se lua ca rîia. Micuța Lola nu știa decît două trei fraze franțuzești, dar erau patriotice: « On les aura . . . ! », « Madelon, viens . . . ! ». Îți venea să urli.

De-ndată ce-apăruse moda de-a fi curajos pe contul altuia, ea a început să se intereseze și de moartea noastră, cu îndărătnicie, cu impudoare, ca toate femeile de altfel.

Și eu care, tocmai atunci îmi descoperisem un gust grozav pentru tot ce mă-ndepărta de război ! I-am cerut de cîteva ori informații despre America ei, a Lolei, dar nu-mi răspundea decît prin comentarii cît se poate de vagi, pretențioase și vădit incerte, ținînd să-mi facă o impresie strălucită.

Dar acuma nu mai aveam încredere în impresii. Mă păcăliseră o dată cu impresia, n-or să mă mai prindă a doua oară cu gogoși. Nimeni.

Credeam în trupul ei. În spiritul ei nu credeam. O consideram ca pe-o încîntătoare învîrtită, pe Lola asta, și-n război, și-n viață.

Traversa tortura mea sufletească cu o mentalitate de *Le Petit Journal:* pompon, fanfară, Lorena mea și mănuși albe . . . Pînă una-alta, făceam dragoste din ce în ce mai des pentru că o asigurasem că asta ajută la slăbit. Dar ea se baza mai mult pe plimbările noastre nesfîrșite ca s-ajungă la rezultat. În ce mă privea, le detestam, plimbările astea lungi. Dar ea insista.

Așa că frecventam foarte sportiv Bois de Boulogne timp de cîteva ore în fiecare după-masă, « Turul Lacurilor ».

Natura-i un lucru înspăimîntător, și chiar și cînd e serios domesticită, ca la Bois, tot le dă tîrgoveților un fel de neliniște. Își dau drumul lesne, atunci, la mărturisiri. Nimic comparabil cu Bois de Boulogne, așa umedă și zăbrelită și unsuroasă și chelboasă cum e, ca să declanșeze irezistibilă avalanșa de amintiri la plimbăreții printre copaci. Lola nu era scutită de

Scanned with OKEN Scanner

această melancolică și limbută neliniște. Îmi povestea o mie de lucruri aproape sincere, despre viața ei la New York, despre prietenele ei de-acolo.

Nu reușeam să descurc complet firul ăsta complicat de dolari și de logodne și divorțuri și cumpătrăuri de rochii și de bijuterii de care-mi făcea impresia că-i copleșită viața ei.

Într-una din zile ne-am dus pe lîngă hipodrom. Mai întîlneai prin locurile astea, trăsuri multe și copii călare pe măgari și alți copii stîrnind praful și automobile pline de permisionari care-ntre două trenuri nu-ncetau de-a căuta din viteză femei vacante pe aleele dosnice stîrrnind și mai mult praf, grăbiți să se ducă să ia o masă și să facă dragoste, agitați și vîscoși, pîndind, tracasați de timpul implacabil și de pofta de viață. Transpirau de pasiune, dar și de căldură.

Bois de Boulogne era mai puțin îngrijit decît de obicei, neglijat, în suspensie din punct de vedere administrativ.

— Locul ăsta trebuie să fi fost foarte drăguț înainte de război . . . constata Lola. Elegant? Povestește-mi, Ferdinand ! Erau curse, aici? Era ca la noi la New York?

La drept vorbind nu fusesem niciodată, la curse, înainte de război, dar inventam pe loc, ca s-o distrez, sute de amănunte colorate pe tema asta, din ce-mi povestiseră alți-n dreapta și-n stînga . . . Despre rochii . . Despre elegante . . . Cupeele strălucitoare . . . Plecările . . . Trompetele vesele și energice . . . Președintele republicii . . . Febra oscilantă a pariurilor . . . etc. . . .

I-a plăcut atît de mult, descrierea mea ideală, încît povestea asta ne-a apropiat. Începînd din momentul acela, ea, Lola, credea că descoperise că aveam, noi doi, cel puțin un gust în comun, la mine disimulat cu grijă, acela al solemnităților mondene. De emoție m-a sărutat spontan, ceea ce se întîmplă foarte rar, trebuie să recunosc. Și-apoi, melancolia lucrurilor la modă dispărute o mișca. Fiecare plîngea în felul lui timpul care se duce. Lola-și dădea seama că trec anii, după modele decedate.

— Ferdinand, mă-ntrebă ea, crezi c-or să mai fie vreodată curse pe hipodromul ăsta?

— După ce s-o sfîrși războiul, fără-ndoială, Lola . . .

— Nu-i sigur, nu-i așa? . . .

— Nu, sigur nu-i . . .

Această eventualitate, să nu mai fie niciodată curse la Longchamps, o deconcerta. Tristețea lumii pătrunde-n oameni pe unde poate, dar de pătruns pare că izbutește aproape-ntotdeauna.

— Să presupunem c-o să mai dureze mult, războiul, Ferdinand, ani de zile de exemplu . . . Atunci, pentru mine, o să fie prea tîrziu . . . Să

Scanned with OKEN Scanner

mă-ntorc . . . Mă-nțelegi, Ferdinand? Îmi plac atît de mult, locurile frumoase . . . știi cum e ăsta . . . mondene . . . elegante . . . O să fie prea tîrziu . . . Prea tîrziu totdeauna, poate . . . O să fiu bătrînă atunci, Ferdinand . . . cînd or să-nceapă iar . . . O să fiu bătrînă, ai să vezi, Ferdinand, o să fie prea tîrziu . . . Simt c-o să fie prea tîrziu . . .

Și iat-o iar apucată de dezolarea ei, ca atunci cu kilogramul ăla. Ca s-o liniștesc i-am dat toate speranțele care-mi treceau prin cap . . . Că-n fond ea n-avea decît douăzeșitrei de ani . . . Că războiul o să treacă repede . . . C-or să vină iar zilele frumoase de-altădată . . . Cel puțin pentru ea . . . Nostimă cum era . . . Timpul pierdut ! O să-l recupereze ea, să n-aibă grijă ! Omagiile . . . Admiratorii, n-o să-i lipsească ei atît de curînd . . . Ea se făcea că-i trecuse, ca să-mi fie mie pe plac.

— Trebuie să mai mergem? făcu ea.

— Ca să slăbești?

— Ah, da, uitasem . . .

Am plecat de la Longchamps, plecaseră și copiii de prin prejur. Nu mai rămăsese decît praful. Permisionarii mai vînau încă Fericirea, dar nu prin tufișuri acum cînd era hăituită, Fericirea, pe terasele de la Porte Maillot.

O luasem de-a lungul cheiurilor spre Saint-Cloud, învăluiți în nimbul dansant al ceței care se ridica din toamnă. Aproape pe pod cîteva șlepuri dădeau cu nasu-n bolți, înfundate adînc în apă de cărbunele-ncărcat pînă-n bordaj.

Imensul evantai de verdeață al parcului se desfășura pe deasupra grilajului. Arborii aceștia au amploarea gingașă și forța marilor visuri. Numai că, nici în arbori nu mai aveam încredere, de cînd trecusem prin capcanele întinse de ei! După fiecare arbore, un mort. Aleea principală urca printre două șiruri de trandafiri către fîntîne. Lîngă chioșc bătrîna care vindea sirop părea s-adune alene toate umbrele serii în jurul fustei sale. Mai încolo, pe drumurile lăturalnice, fluturau cuburi și dreptunghiuri mari de pînze sumbre întinse, barăcile unei serbări pe care-o surprinsese războiul acolo și-o năpădise deodată tăcerea.

— Uite, s-a făcut anul de cînd au plecat ! ne amintea bătrîna cu siropurile. Acuma nu trec doi oameni pe zi pe-aici . . . Eu, eu mai vin din obicei . . . Atîta lume vedeai pe-aici . . .

Nu pricepuse nimic, va să zică, bătrîna, din cîte se întîmplaseră, nimic decît atît. Lola a vrut să ne apropiem de corturile pustii, stranie poftă, și tristă . . .

Am numărat vreo douăzeci, unele lungi, cu oglinzi, altele mici, mai numeroase astea, cofetării de bîlci, tombole, chiar și un mic teatru, prin toate bătea vîntul ; peste tot, lîngă fiecare copac, erau barăci, una dintre

Scanned with OKEN Scanner

ele, către aleea principală, nici perdele nu mai avea măcar, vraiște, ca un mister dezvăluit.

Începuseră să se plece către frunzele căzute și către noroi, corturile. Ne-am oprit lîngă ultimul, care se-nclinase mai mult decît celelalte și se legăna cu stîlpi cu tot în vînt, ca o corabie cu velele nebune, gata să rupă și ultima funie. Se clătina, pînza sa centrală, se zbătea în vîntul care se ridica și-o flutura către cer. Pe frontonul cortului puteai citi numele, cu verde și cu roșu ; era o baracă de tir : *Standul Națiunilor*, așa-i zicea.

Nu mai era nimeni să-l poarte, numele. Trăgea poate și el cu ceilalți acuma, proprietarul, cu clienții.

Ce de gloanțe-nghițiseră țintele mititele din tarabă ! Toate erau ciuruite de puncte mici albe. Reprezentau o nuntă țintele, o glumă : în rîndul întîi, de tinichea, mireasa cu buchetul ei, vărul, militarul, logodnicul cu o gură mare roșie și pe urmă, în rîndul al doilea, invitații, care trebuie că fuseseră omorîți de o mie de ori cînd mai funcționa încă, bîlciul.

— Sînt sigură că tragi foarte bine, Ferdinand. Dac-ar mai fi încă bîlci aș face un meci cu tine. Nu-i așa că tragi bine?

— Nu, nu trag cine știe ce . . .

În fund în spatele nuntașilor, primăria cu drapelul zugrăvit țipător. Cînd funcționa trebuie că se trăgea și-n primărie, în ferestre, care se deschideau cu un sunet scurt de clopoțel, chiar și-n drapelul mic de tinichea se trăgea. Și pe urmă în regimentul care defila, în pantă, ca al meu în Place Clichy, ăsta de-aici între pipe și balonașe ; au tras în toate astea, au tras cît au putut, acuma în mine trăgeau, ieri, mîine . . .

— Și-n mine trag, Lola ! nu m-am putut abține și i-am strigat.

— Hai ! făcu ea, să mergem . . . Vorbești prostii, Ferdinand, hai, c-o să răcim.

Am coborît spre Saint-Cloud pe aleea principală, aleea Regală-i zicea, ferindu-ne de noroi, ea mă ținea de mînă, mînuța ei era mititică de tot, dar eu nu-mi puteam lua gîndul de la nuntă, nu mă puteam gîndi la altceva decît la nunta de tinichea de la stand de-acolo de sus, pe care-o lăsasem în întunericul aleei. Uitam chiar s-o sărut pe Lola, era mai presus de puterile mele. Mă simțeam ciudat de tot. Cred chiar că din momentul ăsta capul meu devenise foarte greu de liniștit cu-atîtea idei cîte mișunau în el.

Cînd am ajuns la pod la Saint-Cloud se-ntunecase bine.

— Ferdinand, vrei să mîncăm la Duval? Ție-ți place la Duval, știu . . . O să-ți schimbe puțin gîndurile . . . Acolo-ntîlnești totdeauna multă lume... Sau poate că vrei să mîncăm la mine-n cameră. — A fost foarte îndatoritoare, în fond, în seara aia.

Scanned with OKEN Scanner

În cele din urmă ne-am hotărît pentru Duval. Dar deabia ne așezasem la masă, că mi s-a părut absurd. Toată lumea aia șezînd în șir în jurul nostru îmi făcea impresia că așteaptă și ea, în timp ce se-ndopa, să fie năpădită de gloanțe din toate părțile . . .

— Fugiți ! le-am strigat. Cărați-vă ! Or să tragă ! Or să v-omoare ! Or să v-omoare pe toți . . . !

M-au dus la hotel la Lola în mare grabă. Peste tot vedeam același lucru. Mi se părea c-or să tragă-n toți oamenii care treceau pe culoarele Paritz-ului, și funcționarii de la casa de bani, toți, păreau că de-asta-s făcuți, să se tragă-n ei, și tipul de jos chiar, de la Paritz, cu uniforma lui albastră cum e cerul, ăluia căruia-i ziceau portarul, și pe urmă militarii, ofițerii care se tot plimbau, generalii, nu chiar atît de frumoși ca el, natural, dar în uniformă, totuși, peste tot un tir imens, din care nu puteau scăpa nici unii nici ceilalți. Nu era glumă de loc.

— Or să tragă ! strigam eu, cît de tare puteam, din mijlocul salonului, Or să tragă ! Cărați-vă ! Fugiți, toți . . . ! Mă apucase. Scandal curat. « Sărmanul soldat ! » ziceau unii. Portarul m-a dus la bar cu binișorul, amabil. Mi-a dat să beau și am băut, și pe urmă, în fine, au venit și jandarmii să mă ia, mai brutali, ăștia. La *Standul Națiunilor* erau și jandarmi. I-am văzut eu. Lola m-a sărutat și i-a ajutat să mă ia, cu cătușe.

Atunci m-am îmbolnăvit, febră mare, mi-au explicat ei la spital, înnebunit de frică. Se poate. Cel mai bun lucru de făcut, nu-i așa cît ești pe lumea asta, e să ieși din ea, nu? Nebun sau ba, de frică sau ba.

. . . . . .

În românește de EUGEN BARBU

Scanned with OKEN Scanner

ION BIBERI

Eugen Lovinescu

Spre deosebire de opera învățătorului său, Titu Maiorescu, desfășurată rectiliniu și fără neprevăzut, activitatea literară a lui Eugen Lovinescu reprezintă împlinirea progresivă a unui spirit mlădios și plural, bogat în deveniri. Formația intelectuală inițială le era amîndorura similară, prin temeinicia cu care adînciseră spiritul clasicismului antic; destinul intelectual al celor doi critici avea să fie însă profund divergent.

Eugen Lovinescu, aflat încă de la începutul vieții sale literare sub influența criticilor francezi Emile Faguet și Jules Lemaître, avea să evolueze către un impresionism critic unduios și divers, pentru a folosi cuvîntul lui Montaigne. Spiritul doric maiorescian avea să fie diversificat în critica românească prin volutele grațioase ale unei fantezii ionice; analiaza literară severă a maestrului, era înlocuită la tînărul Lovinescu printr-un diletantism sceptic, expresie a unei intuiții critice imediate, transpusă într-un scris plin de vervă și bogat în calități de sugestie. Sub condeiul tînărului Lovinescu din primele sale volume, judecata și răsfrîngerea operelor literare în spiritul estetului prilejuiau contemplații, înseilări de imagini, plimbări, ce aveau să lase în urmă contururi de « pași pe nisip »; critica devenea o operă de artă.

Eugen Lovinescu nu s-a oprit, totuși, pe această treaptă a gîndirii critice. Spiritul său mobil îl îndrepta către alte forme ale împlinirii, exprimate prin bifurcația reprezentată între articolul critic al portretului literar, de factură tainiană, a reducerii unei personalități literare la o simplă « facultate dominantă », sau al « revizuirii » judecăților tradiționale, cît și a monografiei de istorie literară, palier pe care avea să-l depășească înspre sfîrșitul primului război mondial.

În pragul epocii post-belice, gîndirea criticului, ca și tehnica lui de expresie aveau să cunoască o nouă fază de evoluție. Meditația îndelungă și poposirea pe textele lui Tacit, pe care îl tradusese între timp, au dat scrisului său concentrare și incisivitate. Criticul a părăsit arabescul expresiei și periplul întîmplător printre opere literare, și a devenit, o dată cu editarea revistei Sburătorul, *un prospector de talente și un reprezentant al formulei estetice moderniste.*

În răstimp de cîțiva ani, curba evolutivă a acestei activități avea să ajungă la cuprinderea vastă a destinului civilizației și literaturii românești. Intrat în faza de maturitate a gîndirii, Lovinescu nu se mărginește la portretul literar individual, la prospecțiunea literară a pre-

Scanned with OKEN Scanner

zentului, ci îmbrățișa cultura românească în procesul ei formativ. Numeroaselor cărți de Critice, se adăugau studiile în mai multe volume ale Istoriei civilizației române moderne și a Istoriei literaturii române contemporane, în care criticul, devenit sociolog și estetician, apăra poziția unei inserări a culturii românești în procesul de evoluție al culturii europene, afirmînd în același timp autonomia esteticului și semnificația etică a judecății critice.

Linia suitoare a acestei activități avea să dobîndească în timp, noi valențe. Contemporanii aveau să-i urmărească, o dată cu adîncirea operei, diversificarea expresiei în noi forme: într-un ciclu de romane, în cîteva volume de « Memorii », în studiile de istorie literară din ultimii ani ai vieții, sprijinite pe o vastă informație, completînd armătura doctrinală a esteticianului, în numeroase traduceri din clasicii latini și eleni, și editări de clasici români și texte latine didactice, în studii de filologie latină.

Către această personalitate plurală și bogată în deveniri, ce cuprinsese mental întreaga evoluție a culturii europene, de la Homer pînă la tînărul poet al vremii noastre, apărut timid în pragul cenaclului său, s-au îndreptat în lungul anilor scriitorii români formați în perioada dintre cele două războaie mondiale. Am cunoscut astfel, noi, cei care am avut prilejul de a-l apropia personal, un om pasionat de frumos, un spirit ornat cu o mare putere de seducție, comprehensiv și de o cuceritoare comunicativitate, unind fermitatea convingerilor personale cu respectul opiniilor interlocutorilor săi. L-am cunoscut sub două incidențe diferite și complementare: în cadrul ședințelor literare ale Sburătorului, conducînd cu rafinată politețe și atentă înțelegere discuțiile urmînd lecturile uneori îndelungi din operele tuturor scriitorilor timpului, și în relațiile directe, în după amiezile în care criticul, întrerupîndu-și lectura, își primea vizitatorul, anticipîndu-și bucuria unei discuții literare, căreia știa să-i dea adîncime și interes.

Spirit nuanțat, Lovinescu a fost atras deopotrivă de documentul uman, ca și de expresia literară; se definea mai ales prin curiozitate intelectuală, prin nevoia de a se integra în atmosfera culturală a timpului său, sub formele sale evoluate, înțelegînd să respingă hotărît manifestările primare, nediferențiate, brutale și inestetice. A apărat, de bună seamă, teoretic, autonomia esteticului; în fapt însă, a îmbinat aspirația către frumos cu adevărul etic. A reprezentat în cultura românească o conștiință formată în adevărul valorilor universale, la care a raportat în permanență valorile naționale românești; a fost un om de convingeri și bunăvoință, plin de înțelegere față de tineret, sincer cu sine și cu ceilalți, așteptînd în permanență, așa cum o mărturisea adesea, bătaia sfioasă în ușă a « marelui izolat », sub forma poetului tînăr, aducîndu-i, bine împăturită în buzunarul din dreptul inimii, paginile inspirate. Și « cei ce vin », pentru a-i folosi titlul unui articol de mare răsunet în literele timpului, « cei ce vin » l-au vizitat pe meșter mai mult decît o singură dată. Ei au adus, în lungul anilor, literaturii noastre, bogății neistovite, și s-au numit: Hortensia Papadat-Bengescu, Ion Barbu, Camil Petrescu, George Brăescu, Tudor Vianu, Felix Aderca, Anton Holban, George Călinescu, Pompiliu Constantinescu — alături de mulți alții, care, în viață fiind, păstrează în gînd amintirea reculeasă a maestrului, prelungindu-i ființa spirituală.

Scanned with OKEN Scanner

GEORGETA HORODINCĂ

Ora exactă

Istoria cu cortegiul ei de violențe și prefaceri, de reveniri și explozii nu s-a desfășurat fără consecințe pentru oamenii care o fac sau, fără să vrea și să știe, o suportă. Sîntem condiționați, în general și în particular, nu numai de prezent ci și de trecut, în măsura în care ni-l aducem aminte. Omenirea care a trecut prin revoluțiile și războaiele secolului nostru, prin lagărele de concentrare și primejdiile atomice, care a trăit și trăiește nădejdile și dezamăgirile timpului nostru, nu mai este aceea care-l citea pe Flaubert, avînd calmul și tihna necesară unei lecturi pe care autorul însuși o compusese în liniște și pace interioară. Cititorul contemporan continuă să-l admire pe Balzac dar se simte mai apropiat de Sartre sau de Soljenițîn; după Marx și Freud, întreținem în mod conștient relații mai variate, mai nuanțate, mai clare cu semenii noștri și cu noi înșine, ceea ce presupune un spor de luciditate și un cîmp mai vast și mai complex de investigație. Filosofia, știința și tehnica secolului nostru obligă literatura să țină pasul cu Heidegger, Einstein și Oppenheimer. Și într-adevăr asistăm la un efort vast de adaptare, potrivire, șlefuire și probare a instrumentelor artistice, efort care provoacă o tensiune permanentă în lumea practicienilor și teoreticienilor artei. Din această încordare prometeică îndrăznesc să spun că ies la suprafață numai acei care au aflat în retorta experimentului un *nou* adevăr *esențial* despre om, despre relațiile sale cu semenii și cu istoria — chiar și atunci cînd, în mod ostentativ și polemic, declară că scriitor este tocmai cineva care nu are nimic de spus (Alain Robbe-Grillet).

Oare Joyce a distrus canoanele povestirii tradiționale și chiar limbajul rațional, fraza gramaticală și uneori însăși structura cuvintelor, a lucrat în condițiile tragice cunoscute, în exil, cu o sănătate din ce în mai precară, în sînul unei familii din ce în ce mai apăsate de fatalitate, în sărăcie și suferință, persecutat, calomniat și neînțeles, a depus un efort atît de îndîrjit și de dureros numai și numai pentru a se amuza, pentru a face jocuri de cuvinte și calambururi, pentru a ironiza stilul elegant și academic, pentru a parodia proza realistă și pentru a demonstra că se poate scrie *și* altfel? Nu, Joyce *nu putea* scrie altfel ceea ce avea de scris. Tehnica joyceiană ne pune în contact direct cu fluviul conștiinței, cu șuvoiul gîndurilor care nu urmăresc întotdeauna expresivitatea logică și cursivitatea pe care omul o pune în vorbire, în efortul său de a comunica cu ceilalți oameni. Începîndu-și povestirea ca orice scriitor realist la persoana a treia și trecînd pe nesimțite în însăși conștiința eroului său, Leopold Bloom, unde limbajul rațional se fragmentează și se desmembrează imitînd monologul interior, deslînat, asociativ,

Scanned with OKEN Scanner

fragmentat, pe care omul şi-l rosteşte sie însuşi, Joyce ne desvăluie un adevăr fundamental. Iar sub aparenţa modestă a personajului şi a peregrinărilor din cursul unei banale zile din existenţa sa, Joyce descrie de fapt epopeea enigmatică a omului modern, determinînd totodată situaţia generală a omului în timp şi în spaţiu: « Enigmă, *Ulise* îl va invita pe cititor să deosebească fără încetare cauza de efect, adevărul de aparenţă, — tentativă îndrăzneaţă care supune romanul revoluţiei pe care Freud o impunea în psihologie, Marx în economie, Einstein în fizică şi, nu din întîmplare, opera se va etaja pe cele trei planuri, al individului, al societăţii şi al cosmosului, arătînd în acelaşi timp rolul inconştientului, conflictele modernismului şi relativitatea fenomenelor. Iată deci propusă sinteza acestui timp . . . »[1]

Tehnica joyceiană este expresia unei cerinţe lăuntrice, de acordare a poveştirii despre om cu omul care este eroul şi cititorul ei, cu noile descoperiri efectuate asupra structurii şi relaţiilor umane.

Pe Kafka, dacă nu l-am citi cu pre-cunoştinţa că avem în faţă pe unul din părinţii literaturii moderne, l-am putea foarte bine confunda, la prima vedere, cu un autor realist întru totul tradiţional.

Mai mult decît la orice scriitor modern este vizibil în cazul lui sensul mişcării novatoare care sfredeleşte blocul compact al naraţiunii tradiţionale din exigenţa lăuntrică de a da raporturilor omului cu lumea, cu semenii şi cu el însuşi sensul ambiguu pe care îl îmbracă în secolul nostru condiţia umană. Porozitatea simbolică a naraţiunii kafkiene nu este altceva decît sentimentul de frustare şi de vid al omului modern care nu-şi poate defini cu exactitate insatisfacţiile. După cum s-a mai remarcat, stilul său aparent realist, plin, definitoriu, în realitate nu descrie ci intrigă, nu revelă ci ascunde, nu explică ci incifrează. Prin simbolurile sale, care urmăresc să reproducă în jocul unor semnificaţii multiple totalitatea existenţei umane (în plan social, existenţial, metafizic, religios), Kafka a dat frîu liber spaimelor şi neliniştelor sale lăuntrice pe care i le trezea contactul cu o lume incomprehensibilă. Proiecţiile sale mentale s-au dovedit a fi însă rezultatul unei percepţii atît de precise încît la un moment dat, lumea reală, care părea să nu aibă nici o legătură cu universul straniu al acestei opere, a început să semene cu fantezia sa, cu castelele şi coloniile halucinaţiei sale.

Oricît de departe s-ar voi un scriitor de o concepţie homocentristă, el nu reuşeşte să ne intereseze cu adevărat decît în măsura în care scoate la lumină aspecte noi ale acestui cosmos infinit care e omul. Alain Robbe-Grillet, unul dintre cei mai înverşunaţi militanţi împotriva « antropomorfismului » prezintă interes ca scriitor, *à rebours*, prin clişeul negativ al fiinţelor umane care apar în cărţile sale şi care ne dau măsura despersonalizării omului, iar peste voia autorului, imaginea unei tragedii contemporane: alienarea. Mai mult decît atît, chiar tehnica sa, pe care o voieşte golită de orice raporturi cu conştiinţa, se resimte în mod neaşteptat de prezenţa omului. În această privinţă, Gerda Zeltner, autoarea valorosului studiu *La grande aventure du roman français au XX-e siècle*, observă cu fineţe că deşi autorul îl constrînge pe cititor să citească evenimentele cărţii sale *Le Voyeur* numai în « constelaţiile obiectelor », în realitate lucrurile se petrec altfel: « El (cititorul — n. n.) va avea tendinţă să considere descripţiile exacte ca reflexe ale subiectivităţii celui care comite actul. Şi perpetua revenire a aceloraşi obiecte va deveni expresia obsesiilor eroului. Dacă ucigaşul pare să hipnotizeze obiectele, asta se întîmplă pentru că acestea au de la început un efect identic şi constrîngător asupra lui însuşi. Astfel ele se grupează în conştiinţa cititorului pentru a

[1] Jean Paris, *Joyce par lui-même*, Ed. du Seuil, p. 122

Scanned with OKEN Scanner

forma semne întotdeauna asemănătoare, semne care împing în mod secret eroul spre locul acțiunii sale. De aici înainte lucrurile își reiau treptat strălucirea lor echivocă și intenționalitatea lor îndreptată spre om, pe scurt, tot ceea ce Robbe-Grillet contesta cu atîta grijă în manifestele sale »[1].

Rațiunea și substanța oricărei inovații artistice nu poate fi decît descoperirea unui adevăr nou despre om. De aceea sîntem dezamăgiți de scriitorii care-l imită pe Kafka fără să aducă nimic pe deasupra. Dumitru Țepeneag cerea imperios într-un articol intitulat « Vase comunicante » să se facă diferența necesară între « imitatori, epigoni și scriitori înrudiți ». O asemenea alegere a apelor de uscat — dacă s-ar putea realiza — ar fi într-adevăr salutară. În știință selecția funcționează aproape de la sine și cu o brutalitate neîndurătoare. Se știe de pildă că orice mare descoperire științifică sau tehnică « plutește în aer », se produce mai mult sau mai puțin concomitent și independent în puncte diferite ale globului. Dar numai cel *dintîi* inventator sau descoperitor care-și face cunoscută descoperirea și reușește să o aplice se bucură, ca să spunem așa, de *jus primae noctis*. Cel care a descoperit a doua oară praful de pușcă, chiar dacă a ajuns la această descoperire prin propriile sale mijloace, prin faptul că a sosit *al doilea*, nu mai prezintă nici un interes decît poate pentru un scriitor care se poate simți inspirat de ratarea unui destin. În artă, selecția operează totuși cu mai multă blîndețe, deoarece într-un timp mai îndelungat. Dintr-un noian de scriitori care par la un moment dat să se situeze pe aceeași treaptă, numai unul sau doi devin mai tîrziu Shakespeare și Marlowe. Totuși oricît de răi istorici ar fi contemporanii, și în artă ca și în știință, cel care nu mai sosește primul (dacă nu e primul, ordinea sosirii nu are prea mare importanță), are obligația de a se înscrie în tabelul « scriitorilor înrudiți » cu o contribuție care să reprezinte o lărgire sau o îmbogățire sau o perfecționare a invenției marelui predecesor. De pildă polonezul Bruno Schulz (1893—1942) care l-a cunoscut și chiar l-a tradus pe Kafka, și care prin origine etnică, stare socială și biografie se înrudește strîns cu autorul « Castelului », a lăsat două culegeri de povestiri în care pot fi cu ușurință identificate marile lui afinități cu spiritul kafkian. El însuși le amintește în prefața traducerii poloneze a *Procesului*. Dar, în filiera lui Kafka, Bruno Schulz aduce o contribuție personală remarcabilă. Povestirile lui recompun, în mare parte, povestea copilăriei sale imaginare, sînt transpunerea unor personaje mediocre și a unui mediu provincial mizer, în imagini care, prin grandoarea și fantasticul lor, pun în libertate visurile, spaimele și nostalgiile captive ale autorului. Prin eliberarea demonilor săi interiori, Bruno Schulz compune o lume neverosimilă, fantastică, o lume pe potriva obsesiilor și fanteziei sale care e, ca și în Kafka o lume absurdă. Dar Kafka face să apară fantasticul lumii din exactitatea descrierilor sale realiste. Robbe-Grillet spune în această privință: « Lumea vizibilă a romanelor sale este într-adevăr pentru el lumea reală, și ceea ce este îndărătul ei — dacă este ceva — pare fără valoare, în fața evidenței obiectelor, gesturilor, cuvintelor etc. Efectul de halucinație provine din claritatea lor extraordinară, și nu din nehotărîre sau cețuri. Nimic nu e mai fantastic, în definitiv, decît precizia ». Bruno Schulz, dimpotrivă, descriind păsări și animale inventate, furtuni cosmice, planete și peisaje ireale, munți alcătuiți din valuri de stofă și postav etc., ne dezvăluie sugestiile pe care le trezește, în spiritul său, lumea reală cu ambiguitatea ei, cu jocul permanent de invertire a aparențelor și esențelor.

Un alt scriitor care are afinități mari cu Kafka deși, nu l-a cunoscut este romînul M. Blecher. Romanul *Întîmplări din irealitatea imediată*, care în momentul

[1] Ed. Gonthier, 1967, p. 101

Scanned with OKEN Scanner

apariției sale (1935) n-a fost remarcat în mod deosebit și pe care George Călinescu în *Istoria literaturii române* nici nu-l pomenește decît în bibliografie, capătă astăzi în lumina succesului de după război al lui Kafka, al existențialismului și al « noului roman » francez, un prestigiu nou, și ar putea deveni o « redescoperire » așa cum au fost în alte literaturi, Broch sau Musil, Heimito von Doderer, Bruno Schulz sau Kafka însuși. În cazul lui Blecher « spiritul secolului » se arată într-adevăr a fi furnizorul unor « vase comunicante ». Înclinația copilului pentru tot ceea ce este artificial și calp (flori de hîrtie, manechine, femei de ceară, bîlciuri) cu sugestia că în asemenea falsificări își relevă lumea caracterul ei iluzoriu, de simplu decor, sexualitatea infantilă aținată de un mediu dubios și consumată într-o manieră sordidă care provoacă dezamăgire și umilință, răspunsul inadecvat al vieții la cerințele omului care în momente de mare sbucium, în preajma sinuciderii, nu descoperă în jur decît nasturi, capete de sfoară și nimicuri, toate acestea fac din Blecher un observator fin al aspectelor de absurditate și înstrăinare pe care le-au observat de la Kafka încoace atîția scriitori moderni. Și dacă el nu a fost *primul*, are meritul de a fi fost pe un drum bătut și de alții (deși fără ca el să știe), un scriitor vizionar și dacă i s-ar da toată atenția cuvenită, un precursor necunoscut al existențialismului și al « noului roman ». Nu se petrece desigur în fiecare zi o mare descoperire. Și un scriitor ca Albert Camus, care nu este dintre cei mai neînsemnați ai acestui secol, în trei romane, cîte a scris, nu a fost niciodată original. În *Străinul* este tributar behaviorismului și, în special, lui Hemingway, în *Ciuma* lui Melville, iar în *Căderea* lui Dostoievski. Dar de fiecare dată, Camus a știut să aducă pe drumul deschis de alții propria sa contribuție și să lumineze *altfel* din *alte* unghiuri și cu *alte* efecte universul imens al ființei umane.

A scrie într-o manieră nouă nu înseamnă întotdeauna și implicit a aduce ceva nou. Oamenii care plutesc în schițele lui Țepeneag i-am văzut mai întîi în tablourile lui Chagall și, deși sînt convinsă că ei au urmat, inconștient, rețeaua unor vase comunicante pentru a ajunge aici, nu mai resimt în fața lor tulburarea care mă încearcă atunci cînd văd proiectate în văzduh nostalgiile unui sat rusesc adormit sau ale unui pictor rupt de pămîntul său natal. Și floarea care răsare din pîntecele unui adolescent naiv și rușinat îmi amintește fără să vreau de nufărul care ucide într-un roman al lui Boris Vian o viață tînără. Nu susțin nicidecum că este vorba în cazul lui Țepeneag de o imitație, nici măcar de o influență. Dar în momentul în care există un scriitor care a dat mai înainte și mai ales cu mai multă pregnanță artistică, contur unei flori care se hrănește dintr-un trup omenesc, sîntem nu numai îndreptățiți ci obligați să ne măsurăm exigențele cu *această* măsură. În știință cad în anonimat toate încercările oricît de laborioase și de autonom urmărite care, deși sînt foarte aproape de marea descoperire, nu reușesc să atingă forța și viteza necesare pentru a deschide un orizont nou. În artă nu e oare la fel? Leonid Andreiev scria de prin 1910 schițe kafkiene, dar s-a observat că ele sînt kafkiene numai după ce a apărut Kafka ! Iau deci schițele lui Țepeneag drept « exerciții » pe o claviatură care, fără îndoială, va traduce cîndva o melodie pornită mai din adînc.

De ce *Intrusul* lui Marin Preda, care este o carte scrisă într-o manieră aparent tradițională, ne produce o impresie de vie originalitate? În primul rînd pentru că ne desvăluie aspecte noi și esențiale ale relațiilor pe care le întreține contemporanul nostru cu epoca și cu propria lui neliniște. Un roman ca *Intrusul* era mult mai greu de scris decît *Moromeții*, ambele volume, deoarece perioada istorică la care se referă este chiar aceea pe care o trăim în prezent. În volumul al doilea din *Moromeții*, cu toate referirile scriitorului la împlinirea unor forme economico-sociale cum sînt gospodăriile colective, asistăm de fapt la opera de distrugere a unei

Scanned with OKEN Scanner

societăți vechi. În *Intrusul*, dimpotrivă, asistăm la clădirea unei lumi, eroul principal fiind însuși constructorul care pune piatra de temelie a unui nou oraș. În orașul pe care oamenii îl clădesc conform unei rațiuni luminate, dîndu-i de la început forma și anvergura potrivită cerințelor lor sociale și individuale, se consumă totuși eșecul acestui homo faber, care e Călin Surupăceanu. Pe fundalul optimist al unei lumi în plin progres, eroul descrie inconștient harta nefericirii sale personale.

Marin Preda a avut curajul să vadă în opera de construcție economică și tehnică, în procesul istoric aflat în curs, dar încă nedefinitivat, de edificare a unei societăți noi, sursa unor tulburătoare tragedii individuale care nu pun în lumină nici o culpabilitate, așa cum au afirmat unii critici, nici a istoriei, nici a eroului, ci numai decalajul dureros dintre cerințele imperioase de natură generală și de importanță colectivă ale celei dintîi și năzuințele limitate dar profund umane ale celui de-al doilea. Acest decalaj care a existat dintotdeauna apare mai surprinzător dar și mai pregnant într-o epocă de elaborare a unor forme noi de viață colectivă și spirituală deoarece în asemenea momente istorice de mari prefaceri, cadrele existenței umane nu sînt încă bine consolidate, tradițiile, amintirile și morții, așa cum spune deseori Marin Preda, nu au săpat încă făgașul potrivit pe care-l are viața în epocile de echilibru și de acalmie, morala nu s-a integrat încă unei mitologii sociale care să țină cumpăna justiției empirice. Nedreptățile care nu pot fi penalizate, ca aceea comisă față de Surupăceanu, arată că istoria nu a consacrat încă locul individului în interiorul lucrării sale vaste și complexe, și că o operă imensă stă în fața omenirii. După ce am citit cartea lui Marin Preda vedem cu alți ochi destinul contemporanilor noștri pe care cei ce vor veni după noi, mai buni poate, probabil nu-i vor « menaja ». Cu aceasta și-a cîștigat scriitorul un loc într-adevăr propriu într-o operă mai amplă de deschidere a unui orizont uman și estetic nou.

În cele două romane ale lui Al. Ivasiuc și în special în *Interval* pe care-l consider mai profund decît *Vestibul*, interesul cititorului este stimulat nu atît de tehnica literară pe care am întîlnit-o cu rezultate superioare la Michel Butor (mai mult decît atît: situația din *Vestibul* amintește bine romanul *La Modification:* aceeași iubire tîrzie și neputincioasă care provoacă o reexaminare a unei vieți întregi), cît de ceea ce constituie o observație atentă și revelatoare asupra unor psihologii umane încleștate în lupta cu o complicată epocă. În această direcție aduce scriitorul o contribuție cu adevărat originală, personajele sale punînd în lumină răspunsurile diferite pe care subiectivitatea umană le dă unei aceleiași situații generale. De la fanatismul pur ca o flacără dar primejdios prin virulență și unilateralitate la conformismul timorat uneori subtil și plin de nuanțe, la o nejustificată vehemență ideologică sub care se ascunde, neștiută, brutalitatea sexuală și de aici la umanitatea echilibrată și refractară exceselor, Ivasiuc ne desvăluie cu perspicacitate hîrtia de turnesol omenească pe care se înscrie *altfel* fiecare acid al istoriei.

Dacă ar fi să trag o concluzie în urma acestor note fugare despre proza actuală ar trebui să spun că orice tradiție poate fi încălcată în afară de aceea care consideră că pe cadranul istoriei existența umană arată ora exactă.

Scanned with OKEN Scanner

VIRGIL NEMOIANU

Simptomatologie literară

Eseistica recentă a istoriei pare să treacă printr-un amplu proces de îmblînzire și umanizare. Hegel, Taine, Nietzsche, Spengler sau chiar Burckhardt au o anumită densitate și intrasigență; — jocul ideii e ferm și absolut, necesitatea proceselor e ineluctabilă și rece, fenomenele incidentale nu se bucură de atenție. Chiar mai aproape de noi, un Alfred Weber sau un Ernst Jünger în eseistica sa de tinerețe au un patos și un simț al tragicului care compensează din plin tendințele pe care le-ar putea sugera orientarea lor individualistă. În ultimele decenii accentul pare să se schimbe. Poate cel mai grăitor caz este cel al lui Ernst Jünger. Procesul de înseninare, de maturizare generoasă, care se profila încă din *Heliopolis* ajunge la înțelepciunea stoic-resemnată din *An der Zeitmauer* (La zidul timpului, Kech, Stuttgart, 1959), un remarcabil volum de eseuri care, chiar dacă am face abstracție de ideile exprimate, ar putea rămîne ca un moment de demnitate și nobilitate, de înfruntare calmă a destinului de către un intelectual și mai ales de către un *caracter*. Cît despre speculație ca atare ea este totuși stimulatoare. Jünger ia ca punct de pornire ideea lui Spengler a declinului culturii occidentale ; dar, adaugă el imediat, cu cifra 999 nu se încheie numai *o sută* (a zecea) cît mai ales *o mie*. Sfîrșitul unei culturi regionale devine aproape irelevant, se înecă în mulțimea de semne prevestitoare ale sfîrșitului unui « *ciclu* » biologic sau geologic. Epoca noastră, spune Jünger, aduce pur și simplu un nou strat geologic, total diferit de cele anterioare. El recurge pentru explicitare la străvechile diviziuni antice : la epoca de aur (a vînătorii și libertății totale, a surplusului timpuriu, o epocă primitivă, prestatală și artistică, vremea surplusului și desinteresului), la epoca de argint (a magiei, a statelor preoțești, în « rigiditatea lor magnetică », la epoca de bronz (a eroilor homerici și nordici), și la epoca de fier (cea istorică propriu zisă). La sfîrșitul acesteia ființa umană și produsele ei nu mai sînt o creatură aparținînd unui strat geologic, ci o ființă « creatoare și determinată de strat » (*schichtbildendes, schichtbestimmendes Wesen*) : « experiențe care să intervină în economia geologică... Înălțarea primului paratrăsnet o putem socoti o dată importantă » ; electricitatea e cea mai îndrăzneață pătrundere în interiorul obiectului ; dacă am putea percepe vizual electricitatea am constata că după amurg scoarța pămîntului se învăluie într-un vesmînt de lumină și energie, destul de uniform, dar cu unele puncte de mai mare greutate și energie, asemeni unor izbucniri vulcanice. Acest complex de mutațiuni îi indică lui Ernst Jünger

Scanned with OKEN Scanner

(alături de simptome sociale politice etc.) că ne aflăm la « capătul timpului », în pragul păşirii în trans-istorie, care trebuie să fie precedată nemijlocit de o mutaţiune a omului ca specie (fie prin cuceririle geneticii moderne, fie chiar şi fără acestea, de la sine). Imaginea care revine mereu este aceea a omenirii într-o gară de cale ferată. Situaţia pe care o descrie nu îi pare nici familiară, nici de dorit: această trecere din imperiul individualului în cel al globalului, din patern în matern, de la spirit la originar *(Urgrund)*, el o descrie însă cu luciditatea, cu calmul viril, cu precizia controlată pe care le-a avut întotdeauna. La acestea se adaugă (în locul unei anume tendenţiozităţi mai vechi) un zîmbet înţelept: « La ce aceste meditaţii? Ele au menirea să arate că pe deasupra morţii mai există o putere cîrmuitoare: armonia. De nici una din ele nu putem evada. Orice apus, orice disarmonie are un cîmp de joc limitat, înconjurat de nemăsurată, inepuizabilă armonie, de Fiinţă indestructibilă ».

Filosofia istoriei propusă de Karl Jaspers în eseul său din 1949 *Vom Ursprung und Ziel der Geschichte* (Despre origina şi ţelul istoriei, reeditat de Piper, München, 1949) se înscrie încă mult mai net în acest proces de « domesticire » a fiarei imprevizibile care era pînă nu de mult filozofia istoriei. După cum Toynbee reprezintă raţionalizarea lui Spengler, colonizarea şi defrişarea teritoriului cucerit brusc şi violent de acesta, tot aşa Jaspers înhamă energiile nesupuse ale lui Alfred Weber (Kulturgeschichte als Kultursoziologie, 1935 şi Vom Tragischen in der Geschiechte, 1943) la carul triumfal al unui umanism larg şi cuprinzător. Ceea ce e curios la atît de « modernul », actualul şi controversatul Jaspers, la acest corifeu al existenţialismului contemporan este că la o privire mai atentă îl vezi în fond legat de secolul XIX prin toată structura sa. Prin tot ce are mai bun, prin echilibrul şi bunătatea sa, prin bunăvoinţa şi cumsecădenia sa funciară, prin simţul adevărului şi dreptăţii care îl animă descinde din Weimarul goethian (aşa cum şi recunoaşte). Dar mai există în el un pozitivism, un individualism uşor filistin şi un umanitarism care îl leagă de mijlocul secolului XIX. Istoria logică sau ciclică o respinge: istoria este (şi iarăşi ca la Walter Scott) în esenţa ei, decizie individuală. Istoria este universală şi sincronă, trecînd prin etape de suiş şi coborîre, cu un viitor deschis şi previzibil numai ca alternativă. Toate acestea nu ar fi prea noi. Interesantă e însă ideea « creaţiilor » succesive ale omului. Prima este ruperea omului din biologic (cu ea începe preistoria comună şi nediferenţiată), a doua este ruperea istoriei din preistorie (cu ea apar scrisul şi statele iniţiale, văzute ca nişte construcţii masive, tehnic-birocratice, bazate pe forţă şi învăluite într-un fel de abur, a treia în sfîrşit e « perioada axială » (Achsenzeit). Jaspers mărturiseşte că în elaborarea acestei idei a pornit de la ideea creştină a unui punct de cotitură în istorie prin Crist. El deplasează însă temporal lucrurile în perioada (800—200) care precede acest eveniment şi o vede ca pe vremea care cumulează în China pe Confucius, Lao Te, Mo Ti, Ciuang Te, Li Te, în India Upanişadele, pe Budha, pe toţi filozofii importanţi, în Iran pe Zaratustra, în Palestina profeţii de la Ilie, prin Isaia şi Ieremia pînă la Deuteroisaia, în Grecia pe Homer, Parmenide, Heraklit, Platon, tragicii, Tucidide şi Arhimede. Este, într-un cuvînt momentul în care omul ia *cunoştinţă de sine*. Orientarea gîndirii spre sine, conştiinţa fiinţei ca întreg, întrebările radicale, categoriile fundamentale,

Scanned with OKEN Scanner

religiile mondiale — toate din această « perioadă axială » provin. Ea rămîne totuși o axă, nu o cotitură, în istoria omenirii căci este urmată de o nouă fază de războaie și imperii, peste care totuși își aruncă reflexele spiritualizatoare. O cotitură în istoria omenirii intervine abia o dată cu revoluția științifico-tehnică (începută în jurul lui 1500) care duce la unificarea globului ca spațiu istoric și care deschide calea spre perspectivele cele mai cumplite și cele mai înălțătoare. Jaspers renunță decis la pesimismul istoric și se alătură grupului tot mai mare de istorici ce subliniază semnificația cu totul deosebită a revoluției tehnice în istoria de azi.

Optimismul istoric atinge un punct maxim și se apropie de apatie la Teilhard de Chardin. Toate distincțiile (de altfel nu lipsite de acuitate) între panteismele de efuziune, disoluție, confuzie, convergență, unificare și uniune nu pot ascunde pînă la urmă aistorismul pe care *orice* panteism îl implică în mod logic. *Noosfera*, termen și el util nu constituie totuși de 200 de ani nimic nou în filozofie. Într-un cuvînt Teilhard nu poate fi mai simpatic decît orice eclectic. A uni elemente evoluționist-biologice, creștine, ba chiar dialectice, într-un sistem de gîndire cît de cît închegat nu poate să nu impresioneze — dar impresionează la modul performanței sportive. Ca simptom al unor încercări de convergență între gîndirea catolică și cea marxistă, el merită firește toată curiozitatea. În realitate nu pot să mă abțin a-l compara cu stufoasele, primitoarele și logoreicele figuri ale unor Keyserling și Steiner, care la urma urmei au fost și ei, la vremea lor, gînditori de oarecare marcă. După o familiarizare oarecare, probabil prea superficială, cu viziunea lui despre om și istorie, pur și simplu nu pot să înțeleg ce aduce nou afară de o nouă terminologie, de îndoielnic merit: de ce e nevoie să se spună « punct Omega » în loc de Dumnezeu sau « amorizare », « planetizare », « socializare » pentru « întoarcerea sufletului la Dumnezeu »? La urma urmei rămîi din Teilhard de Chardin numai cu ceea ce, intelectual vorbind, e handicapul lui: o bunătate nesfîrșită, un dor de împăcare, ce picură ca laptele și mierea de pe fiecare pagină a lui.

Îți vine să crezi că, speriați de « catastrofele » istorice ale societăților pe care propriile lor prevestiri le-au precedat, acești filozofi burghezi ai istoriei ar vrea să le contramandeze clamînd optimismul și bunătatea. Să vedem dacă istoria își imită comentatorii, precum la Wilde natura imită arta.

Romanticii îl apreciau pe Spinoza interpretînd eronat sistemul său drept acosmism. Lucrul se vede foarte clar în compoziția lui Goethe despre Spinoza, dictat prin 1784—1785 doamnei von Stein și comentat pe larg de Dilthey, articol în genere puțin luat în considerație. Acesta arată cum Goethe mergînd paralel cu Spinoza contravine prea adesea raționalismului constructivist al acestuia. De altfel, într-o scrisoare din 19 iunie 1785 către Jacobi, Goethe recunoaște că n-a citit Spinoza sistematic, « întreaga arhitectură a gîndirii sale nu i-a stat niciodată limpede în fața cugetului, dar — spune el, cu multă indolență — cînd privesc într-acolo cred că-l înțeleg ». În altă ordine de idei, Cassirer, ca și Spengler, insistă asupra platonismului lui Goethe (bineînțeles cu specificul respectiv). Goethe citește *Enneadele* lui Plotin în vara și toamna anului 1805. Atunci trimite lui

Zelter un rezumat însoțit de un comentariu critic. În acesta se arată nominalist, insistă asupra individualității organismului și a caracterului său de operă de artă. « Finitul », « creatul », « faptul » pot fi adesea mai admirabile (*vortrefflicher*) decît viziunea, decît « das Zeugende ») Deosebirea esențială între metodica științifică goetheană și cea fizic matematică este deosebirea de formă a raportului particular-general.

Goethe e tipic pentru falanga acelei epoci la care dialectica exista în germene încă neconturată ca într-o nebuloasă originară. Predialecticii sînt foarte profunzi și interesanți. Tocmai de aici aerul puțin ciudat și înduioșător, de naivitate întîrziată, a unor gînditori însemnați, ca Jaspers, Teilhard etc.: ei sînt niște « predialectici » într-o epocă dialectică.

Cartea lui Lampedusa nu este pur și simplu un roman crepuscular, al descompunerii (*ca Buddenbrooks*); deci al suportării pasive a istoriei, ci al unei retrageri strategice, este un *Anabasis*: o retragere continuă. Retragerea reușește, dar numai în sine, ca manevră; rezultatul este tot descompunerea cumplită. Nu mai puțin admirăm strategia, măiestria tehnică a operației ordonate, conduse mereu deliberat, previzibil. Este o retragere lucidă, demnă, controlată, o luptă de arieregardă (A.E. Housman) din cele în care excela Roland.

Un personaj al lui Doderer vorbind despre Strudlhofstiege (scară ormamentală) consideră că ea vrea să ne reamintească demnitatea drumului, a căii, în opoziție cu obișnuitul dezinteres pentru aceasta și cu dirijarea spre scop. O cultură începe să devină bătrînă, cînd toată energia ei se îndreaptă nemijlocit spre scop. Pentru că: scopul era foarte prezent, foarte puternic, foarte realizat și pe vremea barocului de pildă; dar atunci energia canalizată era suficient de puternică pentru a se realiza și în nenumăratele ornamentații suplimentare. Era ca o puternică ebulițiune, ale cărei bășici erau cultura. În momentul în care se resimte într-adevăr prezența lor, înseamnă că energia nu mai e suficientă, că risipa e imposibilă. Etapa următoare va fi aceea a slăbirii treptate a fluxului de energie care animează scopul.

Scanned with OKEN Scanner

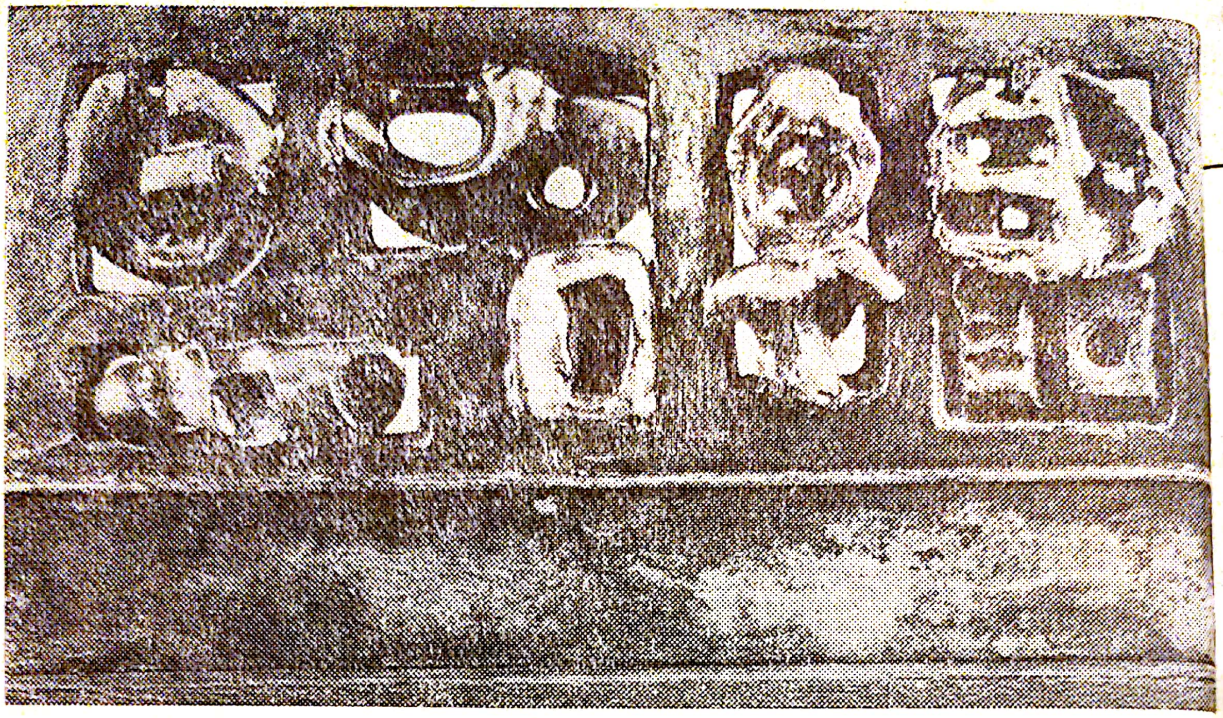

Henry Moore

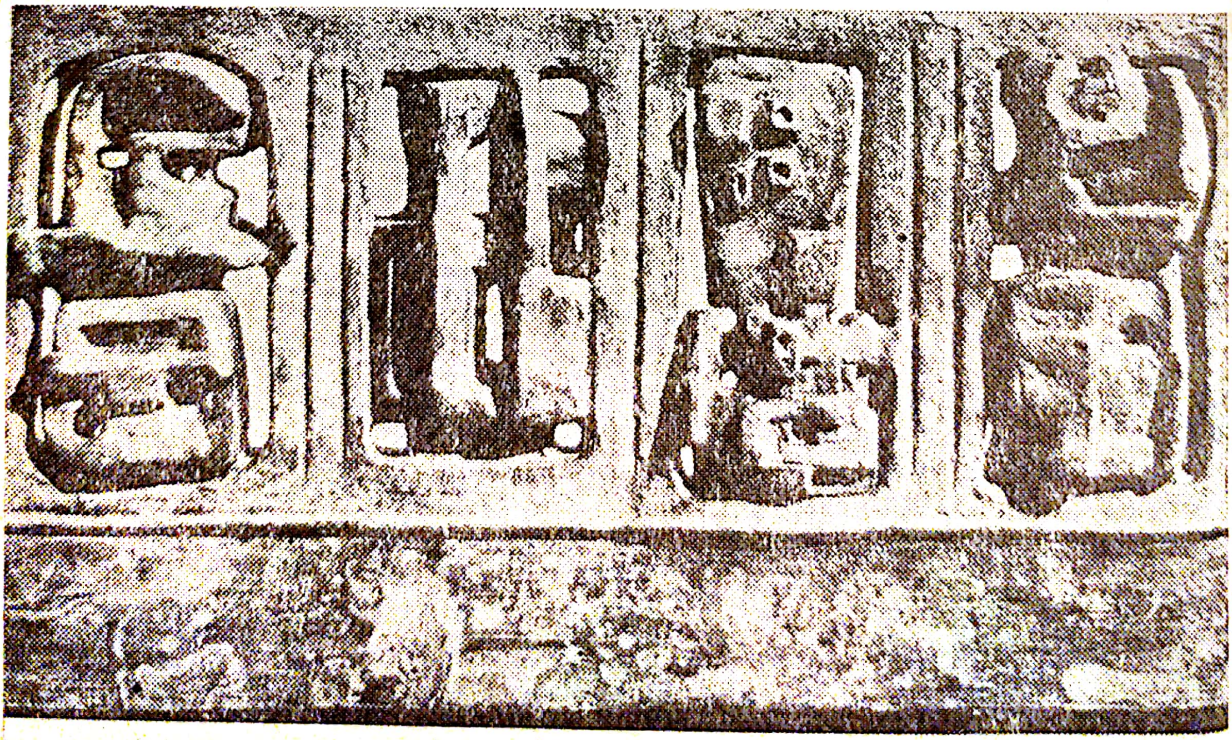

Au

ȘCOALA

În cei do
atît de puter
pentru foștii
a mă înscrie
nu era decît
era să izbute
Școala di
nele. Învățăt
imaginabil.
Profesor
de Artă. La
apucat doar
eram singur
eu am cerut
de la Colegi
gime să mă
ceea ce înd
O dată cu
90 de lire a
modelasem
pildă de exe
fesori care
A fost o
care profes

Scanned with OKEN Scanner

HENRY MOORE

Autobiografice

ȘCOALA DE ARTE DIN LEEDS

În cei doi ani de război (1917—18) m-am desprins de sub dominația părintească atît de puternică. Vechea mea prietenă, domnișoara Gostick, se interesă de bursele pentru foștii combatanți. Cu ajutorul ei am cerut o bursă pe care am primit-o pentru a mă înscrie la Școala de Arte din Leeds. De la început eram înțeleși că lucrul acesta nu era decît un prim pas. Ținta era Londra. Dar singura cale de a ajunge la Londra era să izbutești la examenele Ministerului Învățămîntului și să obții o indemnizație.

Școala din Leeds era foarte bună ca să te învețe trucurile necesare să treci examenele. Învățătura se concentra asupra modelării de busturi în modul cel mai academic imaginabil.

Profesorul de sculptură de la Leeds era nou și tocmai venise de la Colegiul Regal de Artă. La Leeds nu mai fusese nici o școală de sculptură. Așa că în anul întîi m-am apucat doar de desen, iar mai tîrziu le-am spus că voiam să studiez sculptura — și eram singurul. Cred că au organizat secția de sculptură pur și simplu pentru că eu am cerut să învăț să sculptez. Omul acesta, îl chema Cotterill, venise proaspăt de la Colegiu la Leeds. Singurul lui student eram eu și așa se putu concentra în întregime să mă învețe toate trucurile pe care le știa. . . Într-un an am izbutit să înghesui ceea ce îndeobște se cerea în doi ani de studii, în vederea trecerii examenelor. O dată cu examenele am obținut și o bursă « Royal Exhibition », care implica și 90 de lire anual, pentru Colegiul Regal de Artă din South Kensington. La examen, modelasem o mînă care, mai tîrziu, a fost trimisă pe la celelalte școli de artă drept pildă de execuție. Și astfel am avut noroc, cu o secție întreagă și o mulțime de profesori care să nu se ocupe decît de mine.

A fost o vreme cînd m-am simțit puțin necăjit pentru că nu-mi plăcea sculptura care profesorii de acolo cereau să ne placă. Eram puși să desenăm după antichități

Scanned with OKEN Scanner

ca « Băiatul şi gîsca », care este de fapt o copie romană tîrzie a unei opere greceşti, şi mai trebuia să desenăm şi « Discobolul ». Nu mă interesau cîtuşi de puţin aceste sculpturi, şi un timp, în primele săptămîni la Şcoala de Arte, gîndeam cam aşa: « Ei, oare eu nu ştiu ce înseamnă sculptura? E ceva cu mine de nu-mi plac bucăţile acestea? »

Acum ştiu că eram îndreptăţit să nu-mi placă deoarece, pe lîngă faptul că nu erau sculpturi prea bune nici în sinea lor, mai erau şi văruite în fiecare an, vreme de douăzeci de ani, şi aşa căpătaseră un strat gros de aproape un centimetru de var, care ştergea toată sensibilitatea suprafeţei şi a formei. Dar totuşi ne cereau să desenăm după ele.

M-am bucurat foarte mult că nu m-am dus la o şcoală de artă înainte de a fi împlinit douăzeci şi unu de ani. În vremea aceea, şi mai ales în provincie, şcolile de artă aveau o concepţie academică, teribil de închistată. Cînd m-am dus la şcoala de artă din Leeds în 1919, am dat acolo de studenţi care veniseră de la paisprezece sau cincisprezece ani, cum se obişnuia pe atunci, şi orice tresărire sau prospeţime ar fiputut să aibă, fusese înăbuşită şi înlăturată tot copiind anapoda antichităţi, executînd mereu desene îngrijite şi cu umbre întinse cu degetul, dar fără nici o înţelegere pentru formă.

Eu avusesem norocul să-l cunosc pe Michael Saller, care pe atunci era Vice-Cancelarul Universităţii din Leeds, un om care achiziţionase Cézanne şi Gauguin înainte de 1914, îl tradusese pe Kandinsky, şi ştia într-adevăr ce se întîmpla în arta modernă.

COLEGIUL REGAL DE ARTE

Anul întîi am trăit ca într-un vis trepidant. Cînd mă suiam pe imperiala autobuzelor aveam impresia că umblam prin rai şi că autobuzul plutea în aer. Şi tot rai mi se părea şi seara în cămăruţa mea îngrozitoare din Sydney Street, atunci cînd puteam să deschid şi să întind împrejur cărţile pe care le aduceam de la bibliotecă ştiind că aveam posibilitatea să învăţ despre toate sculpturile care au fost vreodată făcute pe acest pămînt.

Cu cele 90 de lire bursă pe an eram unul dintre studenţii de la colegiu cu adevărat bogaţi şi nu aveam nici o grijă sau problemă, doar una singură, să mă formez ca sculptor. Şi, despre asta, erau o mulţime de lucruri pe care le-am aflat singur foarte simplu şi uşor. De cum am citit cartea lui Roger Fry am aflat totul. Miercurea şi duminica după masă mă duceam la Muzeul Britanic şi vedeam ceea ce voiam să văd.

La Muzeul Britanic, sală după sală îmi stîrniseră entuziasmul. Colegiul Regal de Artă nu însemna, în comparaţie, nimic. Dar nu mai devreme de trei luni începură pentru mine să se aşeze lucrurile în tiparele realităţii. Pînă atunci totul fusese minunat — o lume nouă de descoperit la fiecare cotitură.

Aceasta este valoarea Muzeului Britanic, ai totul dinainte, eşti liber să încerci să-ţi găseşti singur drumul şi, după un timp, să afli ceea ce te atrage cel mai mult. Şi după prima încîntare, ceea ce mi-a spus cel mai mult a fost arta Mexicului antic — şi poate arta romantică, sau neoromană timpurie. Dar mărturisesc limpede şi deschis că arta mexicană veche mi-a format părerile despre sculptură în ceea ce mă priveşte.

Dar ţelurile de « student » se contraziceau direct cu preferinţele mele în ale sculpturii. Chiar şi aici se ivise un conflict. Şi multă vreme, după ce descoperisem sculptura arhaică de la Muzeul Britanic, în mine s-a dat o luptă amarnică, între nevoia de a urma cursul de la Colegiu pentru a obţine o diplomă de profesor şi dorinţa de a lucra liber la ceea ce mă atrăgea cel mai mult în sculptură. La un moment dat m-am şi gîndit cu seriozitate să renunţ la colegiu şi să lucrez numai în direcţia

Scanned with OKEN Scanner

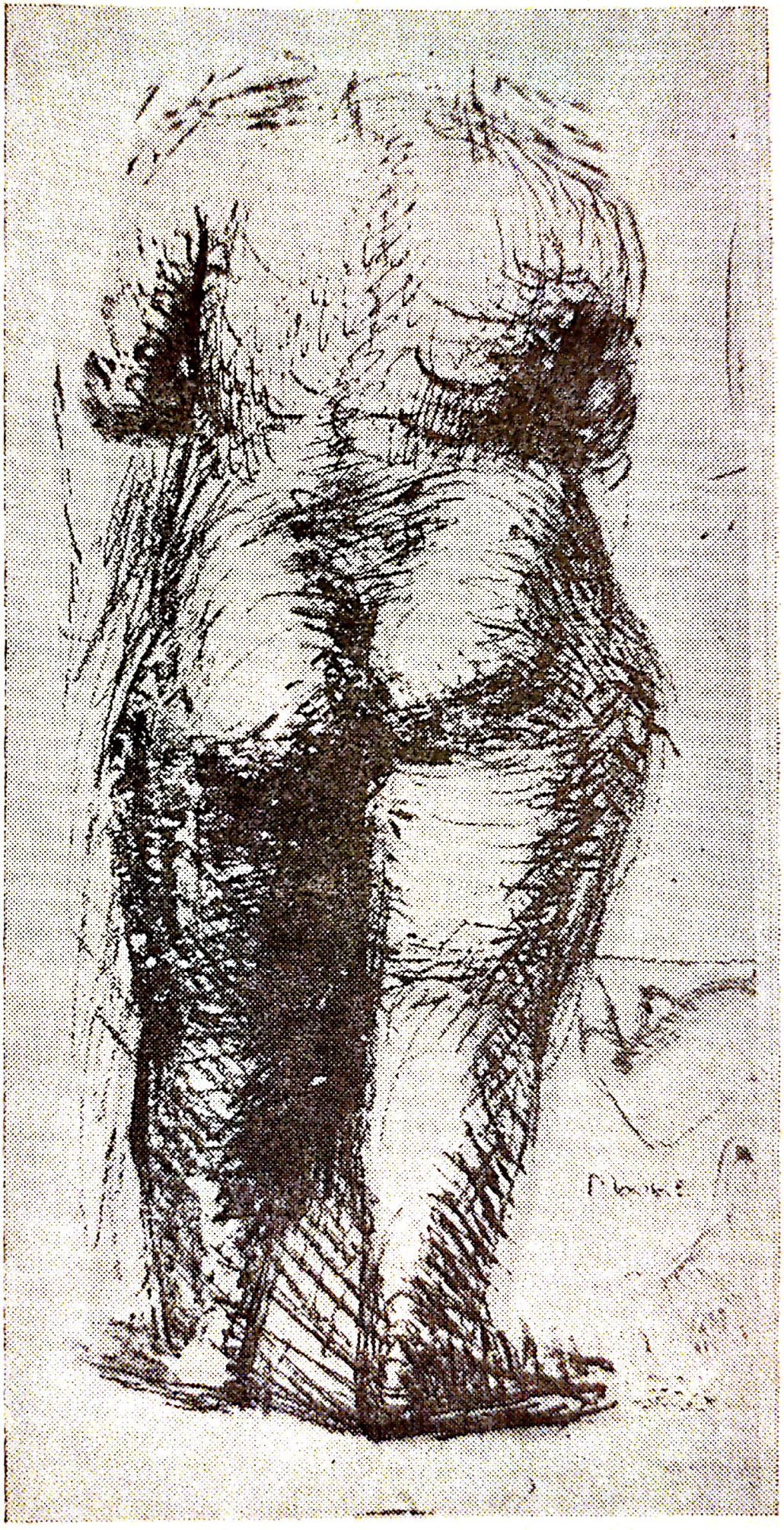

Nud, 1926

Scanned with OKEN Scanner

care mă ademenea. Dar slavă cerului că am ajuns într-un fel să înțeleg că disciplina academică are valoarea ei. Și în plus m-a ajutat și nevoia de a dobîndi o diplomă ca să-mi pot cîștiga traiul.

Înțeleg acum valoarea unei baze academice: să modelezi și să desenezi după natură. Toți sculptorii din marile epoci ale artei europene puteau să deseneze după natură, întocmai ca și pictorii. Pentru mine, într-o vreme, nu era decît un joc. Dar, pînă la urmă, am ajuns la un fel de compromis: studiu academic în timpul anului școlar, și în vacanță, frîu liber intereselor pe care mi le trezise Muzeul Britanic. Acest amestec mi-a dat putința să continui să desenez după natură, cum am făcut întotdeauna. Și mi-a mai îngăduit să obțin bursa de studii în Italia, pe baza studiilor academice.

Acolo, deși aproape imediat am dat de Masaccio la Santa Maria del Carmine, n-am mai fost în stare să folosesc direct frescele în ceea ce făceam eu, cum nu mai puteam nici să fac o copie exactă a *Chacmool*-ului după o fotogravură. Totuși, îmi dau acum seama, amîndouă aveau să aibă asupra mea o influență neștearsă. . . .

Călătoria în Italia, cum spun, a reprezentat o cotitură. Dar mi-am dat cu adevărat seama cît de adînc erau înfipte în mine înrîuririle italienești abea după terminarea Blitz-ului din Londra.

Pînă la venirea mea ca student în anul în care Sir William devenise directorul de studii, Colegiul nu fusese decît o școală normală unde profesorii îi învățau pe studenți să devină profesori care, la rîndul lor, să învețe alți studenți și așa mereu. Dar Rothenstein aduse o concepție cu totul nouă. Îl cunoscuse pe Degas și îl cunoscuse pe Rodin și nu privea Colegiul în speță ca pe o școală normală.

Nu numai asta, ci mai obișnuia să invite unul sau doi studenți duminică seara, cînd ținea casa deschisă. Avea un cerc enorm și foarte distins de prieteni și îmi amintesc că l-am întîlnit acolo pe Walter de la Mare, de pildă, și apoi pe prim-ministrul de atunci: Ramsay Macdonald.

De fapt întîlnirea cu Macdonald a reprezentat o altă lecție pentru unul ca mine. Îmi amintesc că am fost lăsat singur cu el. Am stat și așteptat să înceapă el conversația. Mi-a adresat un cuvînt sau două și mi-aduc aminte că am simțit că totul era perfect de firesc și natural. Nu m-am simțit nici uluit și nici altfel, și așa Rothenstein mi-a insuflat sentimentul că nu există nici o barieră, nici o limită pe care un student tînăr din provincie nu putea s-o atingă și acesta este un lucru foarte important la o asemenea vîrstă.

. . . Aveam de pildă, o temă obligatorie, numită « comp. lunară » și în ultima vineri a fiecărei luni un profesor sau altul intra în amfiteatru unde toate lucrările erau întinse pe pereți și își spunea părerea despre ele. Într-o zi, un profesor numit Pite, pe vremea lui un teoretician al arhitecturii foarte cunoscut, se opri asupra desenului meu și îl făcu de două parale.

Rothenstein se afla în rîndul din față pe cînd Pite zise: « Studentul acesta se hrănește cu gunoaie—oricine poate să vadă ». Desenul era influențat puțin de arta etruscă sau neagră — am uitat de care anume. Oricum, Pite își pierduse controlul și, a doua zi, Rothenstein mă chemă în biroul lui și îmi spuse: « Sper că nu te-a mîhnit prea tare — lucruri ca acestea este firesc să se întîmple, știi bine ».

ITALIA

Am umblat cu viteza unui turist american — prima săptămînă după ce am plecat din țară — petrecută la Paris — a și rămas undeva în urmă, cufundată într-un trecut foarte îndepărtat, în afară doar de Muzeul Guimet (sculpturile indiene din sala

Scanned with OKEN Scanner

de la intrare și din încăperea de la parter — ca și sculpturile și picturile din Antinoe) se mai reliefează aidoma... aidoma chiparoșilor dintr-un peisaj italian. Parisul ca atare nu mi-a plăcut, și după Luvru și Muzeul Guimet, puținele expoziții de artă contemporană pe care le-am văzut păreau mai degrabă gunoi.

M-am oprit la Genova, Pisa și Roma, înainte de a ajunge la Florența. În Italia, picturile murale timpurii — opera lui Giotto, Orcagna, Lorenzetti, Taddeo Galdi, picturile ducînd la cele ale lui Masaccio și cuprinzîndu-le, m-au interesat cel mai mult. Din marea sculptură am văzut foarte puțin — pictura lui Giotto este sculptura cea mai frumoasă pe care am întîlnit-o în Italia — ceea ce cunosc eu din sculptura indiană, egipteană și mexicană pune pe de-a-ntregul în umbră sculptura Renașterii — afară doar de busturile italienești timpurii, ultimele lucrări ale lui Michelangelo și opera lui Donatello — deși în influența lui Donatello cred că întrevăd începutul sfîrșitului. Donatello era modelator, și părerea mea este că modelajul a vlăguit de tot sculptura occidentală; două sînt principalele motive (nu credeți?): evitarea pe scară largă a gîndirii și creării în piatră și o largă respingere a tradiției gotice — în favoarea uneia pseudo-grecești — cred că și studenții mediocri dintr-un colegiu sau de oriunde, dacă ar fi avut norocul să păsească în atelierul unui sculptor, foarte probabil că mai tîrziu ar fi realizat opere pe care acum le-am admira: în Italia veacului al XIV-lea, într-un orășel de 20.000—30.000 de locuitori trebuie să fi trăit și lucrat în același timp vreo 50 sau 60 de pictori și fiecare dintre ei dacă ar fi lucrat în zilele noastre întocmai ca atunci, ar fi socotit un geniu !...

Singura speranță pe care o pot nutri în privința unei școli de sculptură în Anglia, în condițiile sistemului prezent, este să se ivească un artist bun care să ciopleasă în sensul tradiției mari a sculpturii și care să poată să-și atragă simpatia și admirația studenților și să răspîndească binele precum Dalou și Lanter au răspîndit răul.

La început am privit mai mult — și cred că am văzut mostre din opera celor mai mulți italieni — Giotto a făcut asupra mea cea mai mare impresie (poate, în parte, pentru că este cel mai englez dintre primitivi). Planurile mele erau să văd picturile lui Giotto de la Assisi și Padova și apoi să plec din Italia via Ravenna și Veneția și să mă îndrept spre München — din Germania acasă, prin Paris, ca să-mi pot termina călătoria la Muzeul Guimet.

Începusem să văd Anglia în perspectivă — aveam să mă întorc patriot înfocat. Dacă această bursă n-avea să-mi aducă nici un alt folos, mă făcea cel puțin să-mi dau seama ce comori avem în Anglia — ce paradis este Muzeul Britanic și cît de superioară calitativ, cît de reprezentativă, ce selecție bună este Colecția noastră Națională și cît de plin de inspirație este peisajul englezesc. Nu mă mir de ce italienii n-au nici o școală peisagistică — îmi doresc imens, tînjesc după priveliștea unui copac ce poate fi numit copac — după un copac care să aibă trunchi. *(Dintr-o scrisoare din 12 martie 1924, adresată lui sir William Rothenstein).*

. . . . . .

Timp de aproape șase luni de la întoarcerea mea m-am simțit mai nenorocit de cît oricînd în viață. Cele șase luni în care m-am expus capodoperelor artei europene văzute în timpul călătoriei, au stîrnit în mine un conflict violent între ele și idealurile mele anterioare. Părea că nu pot să mă scutur de impresiile noi sau să le folosesc fără să neg tot ceea ce crezusem cu sfințenie înainte. M-am trezit că sînt un neputincios, incapabil să lucrez. Apoi, treptat, am început să-mi găsesc drumul printre aceste îndoieli către preocupările mele mai vechi. M-am reîntors la arta veche mexicană de la Muzeul Britanic.... Totuși, efectele acelei călătorii nu s-au șters cu adevărat niciodată. Dar pînă cînd n-am realizat, în timpul războiului, desenele din adăposturi, nu m-am simțit nicicînd liber să folosesc în arta mea ceea ce învățasem

Scanned with OKEN Scanner

în călătoria prin Italia — să îmbin cu ușurință perspectiva mediteraneană cu preocupările mele legate de conceptul mai elementar al popoarelor arhaice și primitive. Cred însă că în mine mai sălășluiește conflictul de atunci și mă întreb, oare conflictul acesta e cel care face lucrurile să se întîmple?

.....

PRIMA EXPOZIȚIE

Aveați treizeci de ani cînd v-ați organizat prima expoziție?

Da, la *Warren Gallery*. Dorothy Warren era o ființă remarcabilă cu o energie uluitoare, cu vervă adevărată și fler autentic.

Figură culcată Nr. 1, 1959, bronz

Scanned with OKEN Scanner

Expusese și cîteva din picturile lui D. H. Lawrence?

Întocmai. Îmi amintesc toată agitația de atunci... Mi-a vîndut în valoare de 90 lire — treizeci de desene cu o liră bucata, cîteva lui Epstein, cîteva lui Augustus John și lui Henry Lamb — majoritatea celor care au cumpărat erau tot artiști, artiști cu reputație, și lucrul acesta a constituit pentru mine o mare încurajare. Am vîndut și cîteva sculpturi, dar la primele mele patru-cinci expoziții, desenele m-au făcut să merg mai departe, nu sculpturile, și artiștii care mi le cumpărau.

Exista un antagonism real față de sculpturi?

Da, într-un articol din *Morning Post* se spunea că era «imoral», sau cam așa ceva, ca un om ca mine să-i învețe pe tineri și s-au găsit cîțiva profesori care mi-au cerut

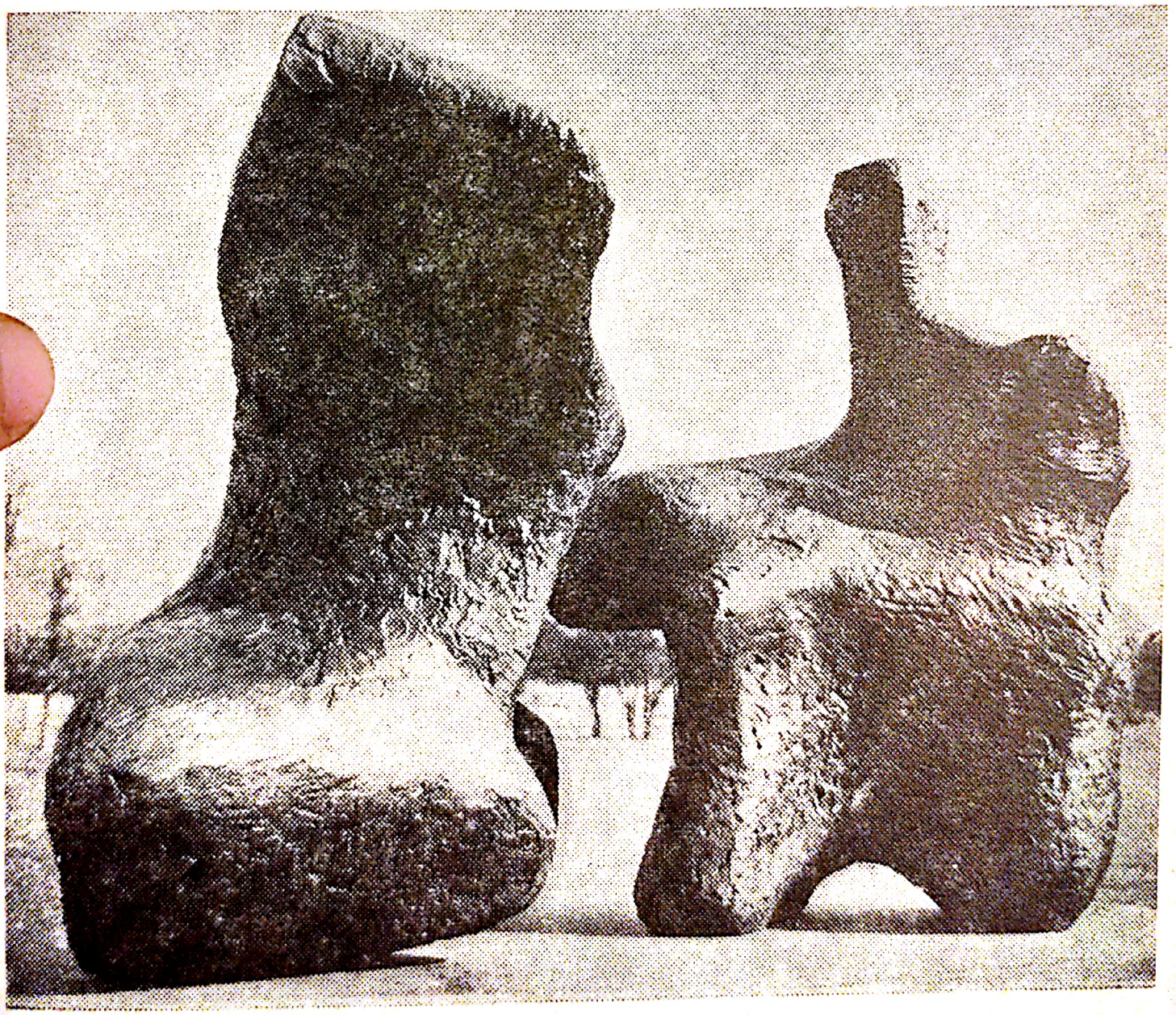

Scanned with OKEN Scanner

cu adevărat să demisionez, iar unul dintre confraţii mei de la Colegiu a şi spus: « Ori pleacă Moore, ori plec eu ». Dar Sir Will a trimis după mine şi a zis: « Ştiu că felul tău de a preda este corect. Ceea ce faci ca artist e treaba ta şi nici nu vreau să văd vreodată »....

GRECIA

Am vizitat Grecia pentru întîia oară tîrziu în 1951, pe cînd aveam cincizec şi trei de ani şi înainte de a mă duce acolo credeam că putea să mă dezamăgească. Cîtuşi de puţin, firește. Aş spune mai degrabă că patru sau cinci din experienţele mele vizuale cele mai puternice s-au produs în Grecia.

De pildă. Micene m-a impresionat uluitor. Mi-am dat seama că abia atunci am înţeles tragedia greacă şi — da, ceea ce înseamnă Grecia — mult, mult mai complet decît vreodată mai înainte. Şi Delfi, deşi mi s-a părut că avea o uşoară urmă de teatralism, ca şi cum vulturii zburau în cercuri ca la comandă, şi Olympia cu sentimentul idilic al unei vieţi încîntătoare şi, firește întregul Acropole şi el avea ceva pe care nu-l prevăzusem.

De fapt aş spune că astăzi Parthenonul este mult mai impresionant decît atunci cînd a fost clădit la început. Simţi spaţiile mai mult, şi deschiderile, şi faptul că nu este deplin solid şi că lumina pătrunde prin el şi îl preface într-o sculptură şi nu, în ceea ce fusese mai înainte, o clădire cu patru ziduri exterioare. Acum e complet spaţial — un obiect cu totul diferit; şi peisajul grecesc a fost pentru mine o altă revelaţie — acea calitate pietroasă cu sentimentul că marea ar putea să fie după colţ. Pot înţelege de ce au fost sculptori — piatra trebuia pur şi simplu să fie folosită, era singurul lucru pe care îl aveau la îndemînă....

Lumina grecească este, aşa cum susţine toată lumea, ceva ce nu poţi să-ţi închipui pînă nu o trăieşti tu însuţi. În Anglia, jumătate din lumină pare să fie absorbită de obiect, în Grecia însă, obiectul pare să împrăştie lumina ca şi cum ar fi luminat dinlăuntru. Dar cred că elementul lumină poate fi supra-apreciat. Lumina nordică poate fi tot atît de frumoasă ca şi lumina grecească şi o zi umedă în Anglia poate fi tot atît de revelatoare ca lumina străvezie a Mediteranei. Nu cred cu adevărat că lumina mediteraneană este singura, orice s-ar spune.

O vreme am evitat să privesc orice fel de sculptură grecească şi renascentistă. Atunci gîndeam că arta grecească şi Renaşterea erau duşmanul şi că trebuia să le arunc şi să încep din nou la începuturile artei primitive. Abia în ultimii zece-cincisprezece ani am început să înţeleg cît de minunate sînt frizele greceşti, aduse în Anglia de Elgin.

INFLUENŢE

În realitate cartea lui Roger Fry « Viziune şi desen » a fost descoperirea cea mai norocoasă pentru mine. Am dat peste ea din întîmplare, la biblioteca de documentare de la Leeds, pe cînd căutam un alt volum. În eseul său despre sculptură neagră, Fry accentua realizarea tri-dimensională ce caracteriza arta africană şi « fidelitatea ei faţă de material ». În plus, Fry mi-a deschis drumul spre alte cărţi şi spre Muzeul Britanic. Acesta a fost de fapt începutul. . . .

O altă carte de mare ajutor şi care totodată a constituit un stimulent a fost cea scrisă de Ezra Pound despre Gaudier-Brezska, Era scrisă cu atîta prospeţime şi pătrundere, de parcă ar fi vorbit însuşi Gaudier, sculptor tînăr care descoperă lucrurile.

Scanned with OKEN Scanner

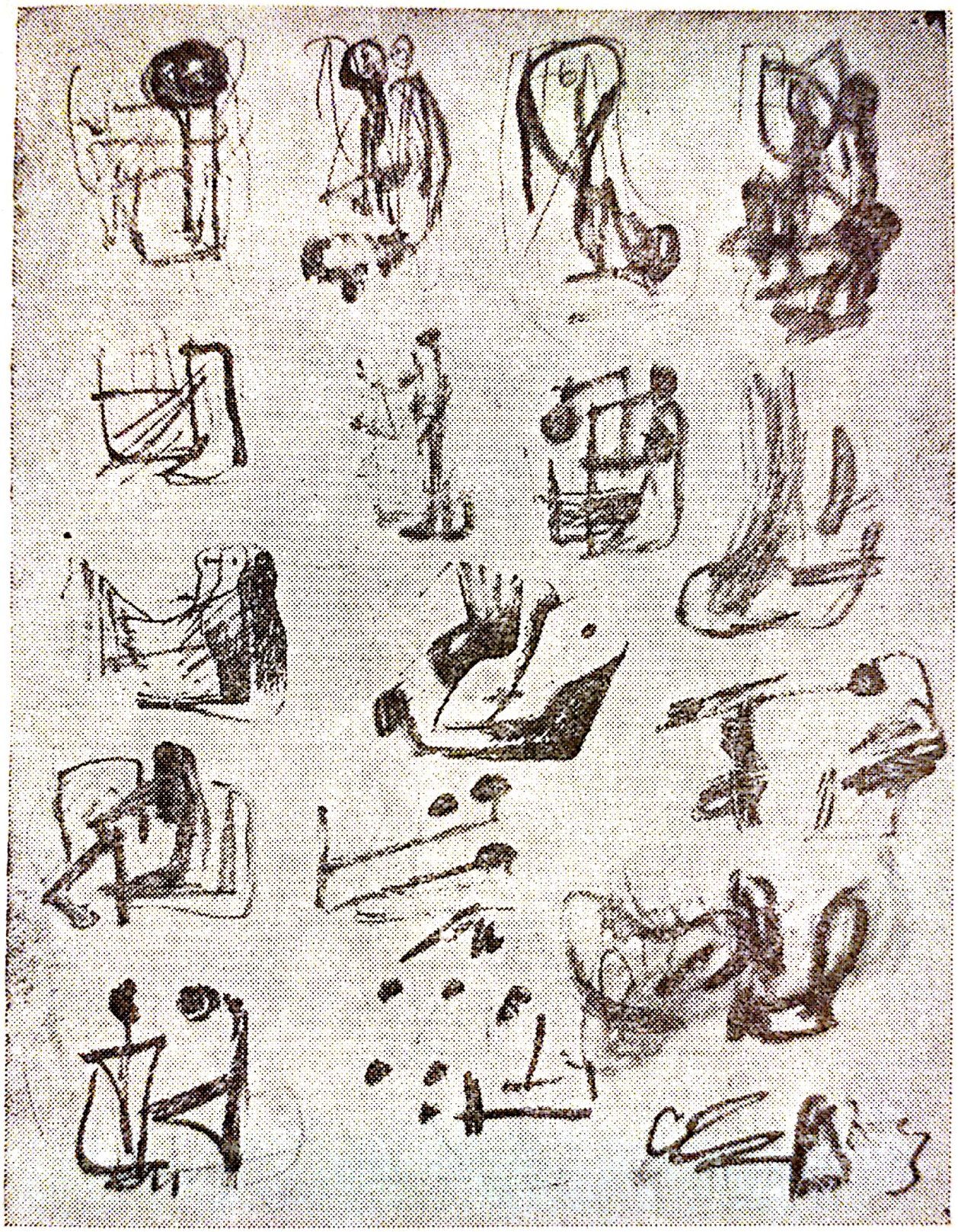

Filă de carnet

Scanned with OKEN Scanner

. . . Nu încape nici o îndoială că poziția adoptată de Brâncuși, pentru forma în sine, reducînd obiectul la un simplu ou, mi-a ajutat foarte mult, eu fiind cu douăzeci de ani mai tînăr decît el. O influență asupra mea au exercitat-o și pictorii cubiști, mișcarea cubistă.

Nu cred că muzica sau poezia, deși îmi plac și mă delectează atîta, au avut vreun rol în evoluția mea ca sculptor. Lecturile au avut o influență formativă mai mare asupra tinereții mele romantice. Vreme de un an întreg Thomas Hardy mi-a colorat concepția despre viață ; am citit toate romanele lui Hardy pe cînd aveam șaptesprezece-optsprezece ani. Am trăit în lumea lor și mi-au influențat felul de a gîndi nu ca sculptor ci ca om. Apoi, din nou se întîmplă același lucru către douăzeci și douăzeci și doi de ani ; l-am citit atunci pe tot D. H. Lawrence cu aceeași însuflețire pe care o trăisem înainte citindu-l pe Hardy. Și marii romancieri ruși — Dostoievski chiar mai mult decît Tolstoi — au însemnat foarte mult pentru mine. Ceva mai tîrziu l-am citit pe Stendhal. Romancierii sînt cei care au avut cea mai mare influență asupra mea. . . nuanțîndu-mi concepția despre lume și evoluție. . .

Recent, un tînăr psiholog jungian a publicat o carte despre opera mea ; cred că se intitulează «Lumea arhetipurilor lui Henry Moore». Mi-a trimis un exemplar, rugîndu-mă să-l citesc, dar după primul capitol m-am gîndit că aș face mai bine să mă opresc, deoarece explica mult prea mult motivele și intențiile mele. Gîndeam că putea să mă împiedice să-mi văd mai departe de treabă dacă aș fi continuat lectura și aș fi aflat totul. Dacă aș fi expus unui examen psihanalitic s-ar putea să încetez să mai fiu sculptor. Nu știu, dar oricum nu vreau să încetez să mai fiu sculptor.

Vedeți, un sculptor, cred, trebuie să fie o ființă practică — nu poate fi numai un visător. Dacă ai de gînd să prefaci o bucată de piatră într-o sculptură trebuie să mînuiești un ciocan și o daltă ; trebuie să fii în stare s-o faci fără să-ți tai mîinile ; trebuie să fi și lucrător, trebuie să fi un om cu picioarele pe pămînt.

Nu știu dacă este adevărat sau nu, dar în Anglia, cei din miază-noapte sînt priviți ca niște ființe foarte pozitive, practice, muncitoare. Lucrul acesta ar putea să fie legat de . . . nu-i decît o idee năstrușnică. . . dar s-ar putea să aibă legătură cu faptul că astăzi în Anglia există vreo douăzeci-treizeci de sculptori care au răsărit de la război încoace ; patru sau cinci dintre ei sînt din Yorkshire. Eu, Barbara Hepworth, Armitage, Ralph Brown și Thorton. M-am gîndit la ei dintr-un început pentru că sînt din Yorkshire. Și aș mai găsi poate alți trei sau patru dacă aș mai sta să mă gîndesc, dar poate nu este decît ideea mea, cum spuneam. . .

Și poate e ceva și în regiunea însăși. Firește Yorkshire fiind un ținut foarte întins, cuprinde o mare varietate peisagistică, și cu toate că acum locuiesc în Hertfordshire, și locuiesc aici de douăzeci de ani, nu cred că peisajul de aici mi-a influențat foarte mult sculptura, deși cerul, norii și copacii sînt aceiași oriunde te-ai afla și aceștia sînt factorii care contează. Poate ceea ce m-a influențat cel mai mult în dorința mea de a face sculptură în aer liber și de a o raporta peisajului, izvorăște din adolescența pe care mi-am petrecut-o în Yorkshire ; privind colinele pustii din Yorkshire, privind, îmi amintesc, o îngrămădire naturală imensă de pietre într-un loc în apropiere de Leeds care, pe cînd eram copil, m-a impresionat teribil — printre ele se afla o lespede puternică, asemănătoare cu cea de la Stonehenge — și tot așa mormanele de zgură ale satelor de mineri din Yorkshire, mormane de zgură care pentru mine ca băiat, ca copil, erau munți. Aveau proporțiile piramidelor ; aveau acea calitate triunghiulară, nudă și aspră care te făcea să te crezi în Alpi. Probabil că acele impresii pe care ți le faci cînd ești tînăr contează cel mai mult.

Scanned with OKEN Scanner

DESPRE SCULPTURĂ

. . . Fiecare sculptor diferă în scopuri şi idealuri după caracterul, personalitatea şi gradul de dezvoltare propriu fiecăruia. Sculptura care mă impresionează cel mai mult este deplin organică şi de sine stătătoare, împlinită, adică formele ei componente sînt pe deplin realizate şi acţionează ca mase în opoziţie, nefiind doar indicate de tăieturi de suprafaţă, ca de relief ; nu este perfect simetrică, e statică, puternică şi vitală, împrăştiind ceva din energia şi puterea munţilor înalţi. Are o viaţă a ei proprie, independentă de obiectul pe care îl reprezintă.

Pentru mine sculptura trebuie să aibă viaţă în ea, vitalitate. Trebuie să conţină o sensibilitate pentru forma organică, un anumit patos şi căldură. Sculptura pur abstractă îmi pare o activitate care poate fi îndeplinită mai bine într-alt domeniu al artei, ca, de pildă, arhitectura. De aceea n-am fost niciodată ispitit să rămîn un sculptor pur abstract. Sculpturile abstracte sînt de cele mai multe ori doar machete de monumente niciodată realizate şi operele multora dintre sculptorii abstracţi sau « constructivişti » suferă din pricina acestei frustări, deoarece artistul nu izbuteşte niciodată să afle soluţiile materiale reale pentru problemele sale. Dar sculptura se deosebeşte de arhitectură. Ea creează organisme care trebuie să fie complete prin ele însele. Un arhitect trebuie să se ocupe cu probleme de ordin practic, ca, de pildă, confortul, preţul de cost, etc. probleme care rămîn străine pentru artist, probleme foarte concrete care se deosebesc de cele puse sculptorilor. . . O sculptură trebuie să aibă viaţa ei. Decît să dăm impresia unui obiect mai mic dăltuit dintr-un bloc mai mare, celui care priveşte trebuie să-i dăm sentimentul că ceea ce vede conţine o energie proprie intrinsecă care se proiectează în afară. Dacă o sculptură are propria ei viaţă şi formă va fi şi expansivă, lemnul, materialul din care a ieşit cioplită sau modelată trebuie întotdeauna să dea impresia că sculptura a crescut din el organic, că a fost creată printr-o presiune dinăuntru.

Vedeţi, socotesc că un sculptor este o fiinţă preocupată de forma lucrurilor. Un poet este cineva pe care îl preocupă cuvintele ; un muzician este un om pe care îl preocupă sau este obsedat de sunete. Iar un sculptor este o fiinţă obsedată de formă şi conturul lucrurilor şi nu doar de forma unui lucru sau altul, ci a oricăror şi tuturor lucrurilor : creşterea într-o floare ; tensiunea, forma dură şi totuşi delicată a unui os, carnaţia puternică, solidă a trunchiului unui mesteacăn. Toate aceste lucruri sînt tot atîtea lecţii pentru un sculptor ca şi liniile unei fete frumoase — silueta unei fete tinere — şi aşa mai departe. Toate fac parte din experienţa formei şi de aceea, după părerea mea, totul, toate contururile, toate fărămiturile formei naturale, animale, oameni, pietre, scoici, orice vreţi, sînt obiecte ce te ajută să realizezi o sculptură. Cît despre mine, adun bucăţi ciudate, uscături de lemn — orice găsesc ca avînd o formă care mă interesează — şi le păstrez umplîndu-mi cu ele atelierul meu cel mic, astfel ca intrînd acolo în orice zi, sau seara, să aflu după cinci sau zece minute de şedere acolo, ceva pe care să-l pot lua în mînă şi să-l privesc, pentru a afla în el începutul unei idei noi. De aceea îmi place să las împrăştiate prin atelierul meu cel mic toate aceste fleacuri — să-mi dea idei.

Unul din lucrurile care vreau să cred că le deţine sculptura mea este o forţă, o putere, o viaţă, o vitalitate care vine dinlăuntru, aşa încît îţi dă senzaţia că forma exercită o presiune din interior încercînd să izbucnească în afară sau să încerce să împrăştie puterea lăuntrică, mai degrabă decît sculptura care nu este conturată decît din afară şi apoi se opreşte. E ca şi cum ai avea de-a face cu ceva care încearcă să capete formă dinăuntru. De aceea, poate, mă preocupă oasele ca şi carnea, deoarece osul este structura interioară a întregii forme vii. Osul este cel care împinge dinlănutru; cînd îţi îndoi piciorul, genunchiul se alungeşte şi de acolo vine mişcarea

Scanned with OKEN Scanner

și energia. Dacă strîngi un deget, dacă strîngi pumnul, ai sentimentul acesta, că oasele, cartilagiile străpung pielea, dînd o forță pe care n-o mai simți de îndată ce desfaci mîna și o lași să se odihnească. Și așa, genunchiul, umărul, țeasta, fruntea, partea din interiorul căreia simți o presiune a osului spre afară — aceastea sînt pentru mine punctele cheie.

Poți avea atunci, așa cum se întîmplă, o porțiune mai domoală între acele puncte cheie, așa cum se întîmplă cu o draperie, astfel încît capeți sentimentul că forma este cuprinsă toată înlăuntru, și de aici cred că vine preferința mea pentru formele dure în sculptură. Pentru mine sculptura trebuie să aibă o duritate, și pentru că socotesc că pentru sculptură duritatea este fundamentală, îmi place într-adevăr mai mult să cioplesc decît să modelez. Deși fac bronzuri, originalul îl creez în ghips și, cu toate că oricine poate face un mulaj din ghips moale, eu aștept mai întîi să se întărească și abia apoi îl pilesc și îl cioplesc, dîndu-i forma finală a ghipsului tare și nu a unui material maleabil.

În românește de S. D.

Scanned with OKEN Scanner

Orson Welles
sau
renașterea cinematografului

În istoria cinematografului Orson Welles ocupă un loc aparte: cel al revelației, al acelei revelații care înseamnă însăși renașterea cinematografului. Este meritul său de a fi repus în discuție, și în modul cel mai exemplar, înseși originile, structurile, funcțiunile cinematografului, anulîndu-le, modificîndu-le, reafirmîndu-le. Și prin aceasta Welles nu face decît să reașeze arta acolo unde locul ei începuse să-l ia moda. Așa încît, pentru cinematograful de ieri, de astăzi și de mîine, Welles a fost și rămîne o revelație...

— Aș vrea să vă propun ca la începutul acestei întîlniri, convorbirile noastre să fie dirijate spre acele direcții din care pot rezulta mai bine concepțiile dumneavoastră despre cinematograf, despre artă în general. Și vă întreb atunci, domnule Orson Welles, de ce faceți film?

— Fac film în măsura în care mă interesează și intervin efectiv în creația cinematografică ca rezultat al dorințelor mele de a-mi răspunde unor întrebări, unor îndoieli care mă mistuie și în fața cărora am convingerea că, cel puțin pentru mine, cinematograful este unica posibilitate și modalitate artistică în care pot să mă exprim, în care pot să fiu sincer cu mine însumi. Am cunoscut cinematograful în toate etapele sale de creație: am scris scenarii și dialoguri, am montat cadre, am conceput imagini, am stat de o parte și de alta a camerei de filmat și de fiecare dată simțeam că ceea ce mă fascinează în cinematograf este acel amalgam subtil de mit și adevăr care înseamnă filmul; perfect reversibil și într-un sens și în celălalt, poate pentru că tocmai marea calitate a cinematografului este de a face din adevăr un mit, și din mituri cele mai adevărate adevăruri. Aceasta este deci funcția poetică a cinematografului.

— Considerați, așadar, cinematograful a fi esențialmente poetic?

— Exact. Cinematograful devine poetic în măsura în care actul de creație transportă cu sine aici o încărcătură poetică proprie, pe care celelalte arte nu au atins-o niciodată. Pus în situația de a se exprima printr-un procedeu tehnic rudimentar, limitat doar la cîteva mișcări de aparat și obiective, cineastul trebuie să găsească acea posibilitate de a transmite integral spectatorului său întreaga complexitate a mesajului pe care îl vehiculează filmul. Recurge atunci la un efort de concentrare a metaforei cinematografice care îi conferă filmului, implicit și independent chiar de voința artistului, acel conținut poetic de care vorbeam. Cînd am făcut *Doamna din Shanghai* am înțeles că dacă aș fi continuat filmul așa cum îl începusem, totul s-ar fi încheiat cu o poveste stupidă în care crezusem la început, dar care o dată început filmul, nu mă mai interesa deloc. A trebuit însă să termin această muncă și am încercat s-o fac cu cît mai multă onestitate concentrîndu-mă asupra fiecărui

◀ În adăpost — 1941 — acuarelă

Scanned with OKEN Scanner

detaliu, asupra fiecărui cuvînt. S-a născut astfel, aproape fără să știu, un al doilea film și filmul acesta a plăcut oamenilor care mi-au spus atunci că *Doamna din Shanghai* este cel mai frumos film al meu, deși eu cred că asta era o mare prostie.

— Vorbind despre dimensiunea poetică a cinematografului, Pasolini formulează noțiunea unui « cinematograf poetic » în limitele unui criteriu de sintaxă cinematografică. Cum priviți dumneavoastră, domnule Welles, această afirmație?

— E o întrebare la care nu pot și nu vreau să răspund pentru că mie clasificările nu-mi plac și nu mă interesează nici chiar atunci cînd implică cinematograful. Sau, cu atît mai mult atunci.

— Există în filmele dumneavoastră o senzație continuă de preocupare pentru evoluția personajelor. Este aceasta una din preocupările dumneavoastră atunci cînd faceți film?

— Nu cred, pentru că ceea ce mă interesează nu sînt personajele ci atitudinea și reacțiile lor sub raport psihologic. Nu mă interesează un caracter deja definit la începutul unui film; încerc să se autodefinească el însuși traversînd substanța dramatică a filmului. De altfel, cred că sînt în egală măsură preocupat de situații și la urma urmelor, nu văd unde este aici ruptura.

— Dar nici nu există o asemenea ruptură. Mi se pare însă că filmele dumneavoastră sînt construite în jurul unor personaje aflate într-o evoluție continuă și tocmai aceasta vă absoarbe dirijînd sensul întregului film.

— Atunci cînd încep să fac un film, oamenii în care cred cel mai mult sau cel mai puțin — producătorul, regizorul secund, distribuitorul — mă întreabă ce vom face și, deși eu cred că am totul foarte precis clarificat în mine, nu le pot spune niciodată nimic, pentru că atunci cînd încep să le explic ce vor fi personajele mele, simt că-mi scapă printre degete. Cred într-adevăr că personajele mele își pierd și-și recapătă mereu forma, dar tocmai asta este ceea ce mă fascinează la ele și în sensul acesta gîndesc cinematograful ca un cinematograf al întîlnirilor: al întîlnirilor între ceea ce intenționează aceste personaje și ceea ce substanța narativă a filmului le oferă. În ciuda acestui fapt, filmul în ansamblu se naște în funcție de aceste personaje.

— Dar *Falstaff*?

— Cu *Falstaff* e altceva. În cinematogragul meu, personaj devine acel care încearcă și reușește să redimensioneze faptele și lumea. Și la *Falstaff* încercarea de reevaluare a valorilor morale ale unei lumi dispărute este o cauză de la început pierdută. Și filmul este însăși contradicția dintre această lume care dispare și lumea nouă care vine s-o înlocuiască; aceasta este, de fapt, drama unui *Falstaff* care nu este deloc un personaj comic.

— În acest sens Splendoarea Ambersonilor *ar putea fi înțeles ca o lamentație a unei lumi pe cale de dispariție?*

— Exact. Față de această lume eu nu mai am însă aceleași sentimente pentru că ea nu mai semnifică o grandoare morală în care să pot crede ci numai orgoliul nemăsurat al unor timpuri pierdute; lumea lui George Amberson, lumea pe care vrea s-o apere acest fanatic este un mit definitiv pierdut. Încăpățînarea lui devine aici o gratuitate în spatele căreia nu există nimic decît o tradiție, o falsă tradiție.

— Există în acest film un admirabil plan secvență în care aparatul, devenit aproape inflexibil, distanțîndu-se indiferent de acțiune, devine un martor neutru. Există un sens special sub care ați gîndit acest moment al filmului?

Scanned with OKEN Scanner

— Era o experiență legată de posibilitățile de sugestie și distanțare estetică ale aparatului față de progresia dramatică a filmului, față de obiectul pur considerat ca accident al acestei progresii. Surprinzînd cu indiferență o serie de obiecte care solicită cu egală intensitate atenția spectatorului, aparatul de filmat reușea aici să transmită spectatorului o serie de sugestii succesive în spatele cărora se simțea însă acea tensiune a conflictului dramatic, inexistentă efectiv pe ecran în acel moment. Încercam să demonstrez aici că fluxul narativ al filmului se poate desfășura în afara imaginii și fără ca ea să devină suportul unor simboluri vulgare. Era deci, înainte de orice, o experiență personală de limbaj cinematografic începută cu cîțiva ani mai devreme, o dată cu *Citizen Kane*.

— Și în legătură cu acest film, aș vrea să vă întreb, domnule Welles, dacă refuzul constant pentru aspectul cronologic al filmului este legat de modul în care personajul Kane a fost gîndit ca o sumă de situații și detalii sau dacă explicația acestui experiment ar putea fi găsită în altă parte?

— Spuneam că filmele mele se nasc în funcție de personaje și în măsura în care-l gîndisem pe Kane ca un personaj construit dintr-un amestec de gesturi și tipuri, de atitudini și situații particulare, în aceeași măsură am fost constrîns să modific însăși dramaturgia filmului, conținutul dirijînd aici forma, aspectul general, stilistica filmului. Or, acest conținut era însuși Kane al cărui portret moral devenea subiectul filmului. S-au întîlnit aici două din intențiile mele: aceea de a descompune mecanismul unui personaj pînă la cele mai mici amănunte, și pe de altă parte intenția de a construi o identitate dintr-o sumă de detalii mai mult sau mai puțin semnificative. Încercam însă ca dincolo de acest procedeu analitic să păstrez, în fiecare, sensul totalitar al filmului.

— Ar putea fi descifrată aici una din temele dumneavoastră favorite: distrugerea personalității individului, dezagregarea personajului?

— Poate, deși eu cred că exemplul cel mai potrivit ar fi în acest sens *Procesul* după Kafka. Se pare însă că am fost atunci, atunci cînd am făcut filmul acesta atît de fidel scriitorului, încît ar trebui să mă întreb astăzi dacă nu cumva cinematograful lipsea aici cu desăvîrșire.

— S-ar putea spune, domnule Welles, că filmul dumneavoastră, Domnul Arkadine, *reia la o altă scară tema din* Citizen Kane?

— Un artist face mereu întoarceri și trimiteri la propria sa creație pentru că artistul nu este un om care să poată să răspundă absolut și categoric unor întrebări, propriilor sale întrebări. Și rămîne totdeauna aici o anume doză de mister, de ambiguitate care ne face să revenim la vechile noastre filme, la vechile noastre intenții: Arkadine este reprezentantul unei lumi corupte, contaminată de aceasta, legată definitiv de spiritul ei, reprezentînd-o însă în modul cel mai exemplar. Și în măsura în care Citizen Kane era vîrful unei ierarhii, Arkadine era substanța ei integrală.

— Sînteți preocupat, domnule Welles, de aspectul vizual al filmelor dumneavoastră?

— Am încercat să dau totdeauna elementului narativ ceva din substanța narativă a întregului film. Mi s-a reproșat că depășesc poate această limită și că plastica filmului devine o obsesie. Eu cred că mai degrabă n-au fost înțelese sensurile exacte ale filmelor mele. Este de fapt tot ceea ce aveam să spun.

EDUARD CONSTANTINESCU

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

■ BRÂNCUȘI LA PRAGA

Reconstituirea drumului spinos al carierei lui Constantin Brâncuși a fost mult îngreunată de faptul că el detesta să furnizeze cifre, date sau amănunte biografice, refuzînd să măsoare pînă și dimensiunile lucrărilor sale. În schimb se arăta preocupat în cel mai înalt grad și medita îndelung la armonia lor lăuntrică și exterioară; iar exemplul cel mai bun îl constituie *Coloana Infinită* la care artistul nu a încetat să gîndească, credem., încă din anul 1911 [1] și pînă în anul 1957.

Se cunoaște seria *Coloanelor*, din diferite materiale și de diverse dimensiuni, cioplite mai ales din lemn de stejar în 1918, 1920 și 1930. Chemat de primarul Bucureștiului în 1930, Brâncuși proiecta să înalțe o *Coloană* în Capitala României; apoi, opt ani mai tîrziu, efectiv a și ridicat-o la Tîrgu Jiu, în memoria eroilor gorjeni. [2] În sfîrșit, la adîncă bătrînețe, în chiar anul morții, se gîndea la făurirea unei uriașe *Coloane* înalte de 400 metri, din oțel oxidat șlefuit — monument gigant, care s-ar fi oglindit în apele unui lac din Chicago, unde i se comandase această neîmplinită versiune,.[3]

Profesorul Siegfried Giedion și arhitectul Adrian Gheorghiu au sezisat, fiecare, nu numai o surprinzătoare succesiune aritmetică, dar și infailibilele proporții pe care sculptorul le-a inclus, precum și magia ritmului interior al operei, care departe de a fi simpla transpunere a unui stîlp funerar ori a unui stîlp de cerdac oltenesc este rodul unei intense concepții artistice.

Opera lui Brâncuși era într-o devenire continuă, într-un neîncetat travaliu de purificare și șlefuire, artistul considerînd-o permanent susceptibilă de perfecționare. A o măsura, a o clasa sau a o fișa — ar fi echivalat într-un fel cu catalogarea, cu turnarea ei într-un calapod. Ar fi fost o operă finisată, înmărmurită, moartă.

I se potrivesc desigur și lui Brâncuși cuvintele lui Saint Exupéry:

« Tu ne peux rien connaître des étapes qui ne sont qu'invention du langage. Seule la direction a un sens. Ce qui importe c'est d'aller vers et non d'être arrivé, car jamais l'on n'arrive nulle part sauf dans la mort » [4].

Animat de aceleași principii, sculptorul nu se împacă cu contabilitatea măruntă și nici cu tendințele de compartimentare exterioară a muzeografilor sau a istoricilor de artă; de aceea singurele coordonate de acest fel au rămas titlurile foarte inspirate, rarele datări ale unor opere, dar mai cu seamă expozițiile la care se întocmeau și cataloage în care, în afara etichetelor, era firesc să se indice tehnica, înălțimea, lățimea, adîncimea și cîteodată să se reproducă chiar și fotografia lucrării.

Iată de ce socotim o datorie să regăsim efemerele inventare cuprinzînd acele date care jalonează — de la Zürich la New-Haven, de la Craiova la Londra, de la Paris la Amsterdam, de la Veneția la Chicago, de la München la New York, de la Boston la Haga, de la Bruxelles la București sau Philadelphia — trauctoria artistică a sculptorului și imensa arie de răspîndire a lucrărilor sale. Atunci cînd nu putem afla cataloagele, scotocim prin arhive, cercetăm periodicele vremii încercînd reconstituirea acestei aride laturi biografice.

Iată de pildă anul 1914:

Brâncuși este prezent concomitent, în lunile martie și aprilie, la New York și la București; respectiv la expozițiile organizate la « Gallery of the Photo Secession » și în Panorama Griviția, la « Tinerimea Artistică ». Acestor manifestări cunoscute

Brâncuși în 1914 ▶

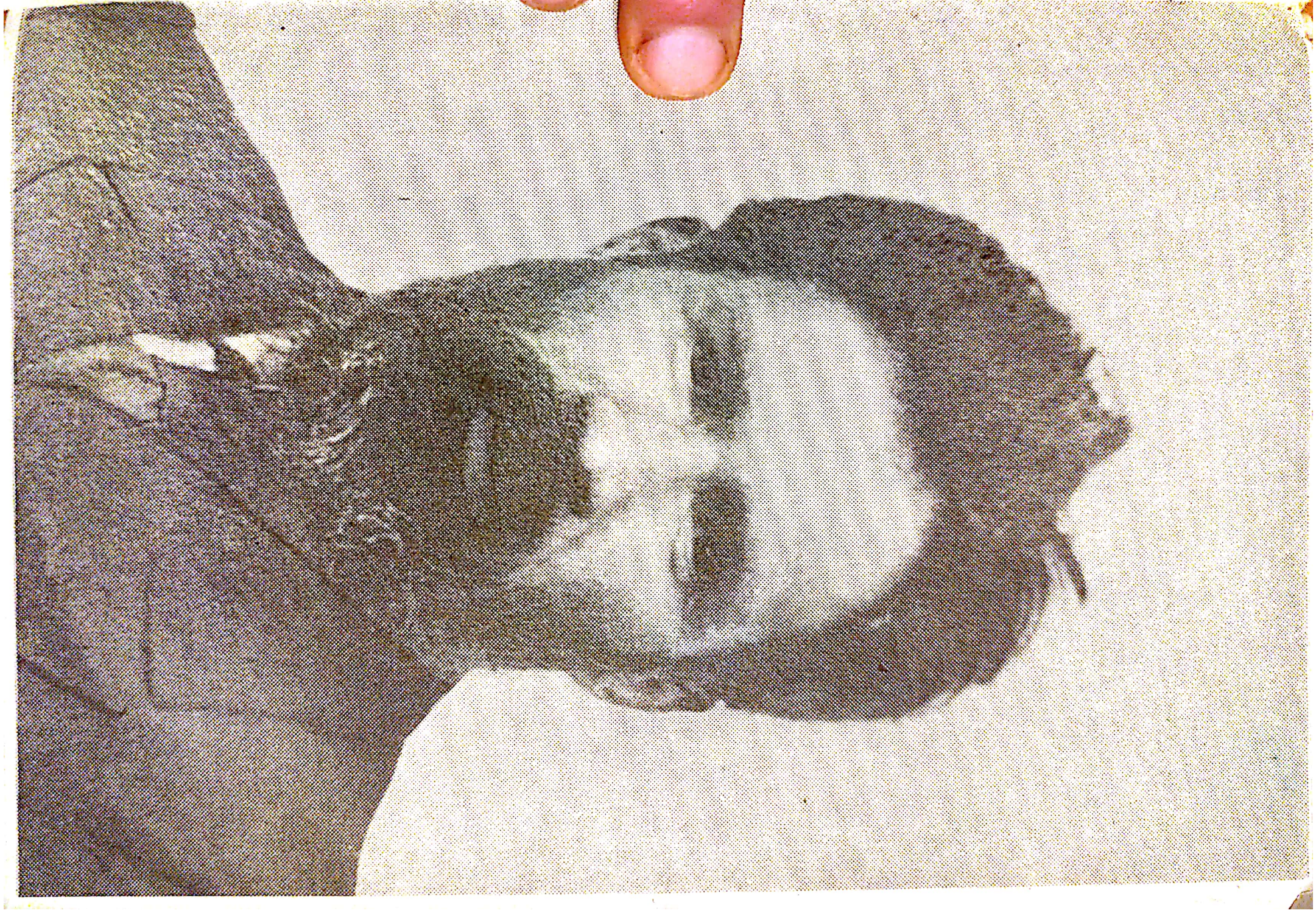

Scanned with OKEN Scanner

nu le vom adăuga decît faptul că la aceeași expoziție din București unde Constantin Brâncuși prezenta *Rugăciunea* (înainte de a o transporta la cimitirul din Buzău), Dimitrie Paciurea expunea la rîndul lui un nud femeiesc, tot îngenunchiat și de asemenea intitulat *Rugăciunea* (nr. 198). Două mentalități, întîmplător, se înfruntau.

Trecînd peste această coincidență, am dori să dăm în vileag participarea sculptorului nostru la o altă expoziție foarte rar semnalată de bibliografia brâncușiană.

Ea a avut loc tot în 1914, numai cu o lună înainte de cele din New York și București și anume la Praga, în februarie—martie. În biblioteca « Národni Galerie » am găsit un catalog albastru, de mici dimensiuni, referitor la cea de-a «45-a manifestare de artă modernă »[5], inițiată sub egida întemeietorului școlii moderne cehe de pictură, Josef Manés și de Otokar Noršotny, secondat de Herbert Masaryk, Jaroslav Benda, Jan Stursa ș.a. Dar organizatorul activ al acestei expoziții de avangardă, veriga dintre Paris și Praga a fost scriitorul astăzi uitat. Alexandre Marcereau[6], prefațatorul catalogului expoziției.

Alături de reprezentanții cei mai talentați ai avangardei cehe — (Kubista, Spáda, Capek) — alături de artiști plastici suedezi, polonezi, olandezi — întîlnim nume astăzi prestigioase ale artei plastice contemporane: Pier Mondrian, Robert Delaunay, Diego Rivera, pictorul american Patrick Henry Bruce, André Lhote, Dufy, Kisling, Othon Friesz, Roger de la Fresnaye, Jacques Villon, Jean Metzinger, Louis Marcoussis — iar dintre sculptori: Raymond Duchamp — Villon (cu portretul lui Baudelaire), Archipenko, Julio Gonzales, care odinioară fusese încurajat la Brâncuși, și, în fine, sculptorul român care trimesese cinci lucrări înșiruite sub numerele 120—124. În dreptul fiecăreia au fost marcate cu cerneală prețurile, variind între 1000 și 1700 coroane aur.

Iată numele celor cinci sculpturi:

Najada (Naiada) — *ghips, K 1.100*

Hlava (Cap) — ghips, K.1.700

Usnuvši Musa (Muza adormită), ghips, K.1.100

Hlava (Cap) — bronz, K.1.300 și

Polibek (Sărutul) — ghips, la prețul de 1.000 de coroane

Trebuie să adăugăm că presa cehoslovacă a înregistrat favorabil prezența sculptorului român: revista « Zlata Praha » de pildă în nr. 22/1914, la pagina 264, a reprodus imaginea *Naiadei*. Astfel, am putut afla că nu este decît o versiune a *Domnișaorei Pogány* — în timp ce la New York la « Gallery of the Photo Secession », figura o altă *Naiadă* de marmură[7].

Din anul 1914 au mai fost tipărite numeroase elogii în periodicile pragheze la adresa lui Brâncuși, ultimul fiind apărut în nr. 3 al Revistei *Umeni a Remsla*, condusă de un vechi prieten al sculptorului, dr. Vojtech Tilkovsky; alte texte anterioare erau semnate de Václav Nebesky, W. George, J. B. Svrcek, H. Heilmaier, Frantisek Dvorák, Ludmila Vachtová ș. a.[8]

În 1921 Brâncuși, care era prezent în cea de-a patra expoziție a grupării «Arta Română» (sala Ateneului), plecînd din țară, vizitează Cehoslovacia, intrînd prin punctul de frontieră Halmei la data de 18 iunie; și el va sta cîteva zile la Praga.[9] Iar după mai bine de un sfert de secol, în noiembrie 1947, trimete două lucrări ce vor figura la o importantă expoziție itinerantă denumită «Sculptura Franceză de la Rodin pînă în zilele noastre».

Toate acestea documente din vremuri uitate, adeveresc simțămintele de simpatie și prețuire de care s-a bucurat și la care a răspuns Constantin Brâncuși în Cehoslovacia.

Scanned with OKEN Scanner

NOTE

1. *În timpul cînd Modigliani frecventa atelierul lui Brâncuși; el a pictat și portretul doctorului Alexandre (1911); motivul în lemn al* Coloanei, *figurează ca un ornament decorativ în acest portret (Barbu Brezianu:* Note pe marginea articolului Brâncuși de Michel Ragon, *în « Arta plastică », nr. 4/1966).*

2. *La cimitirul din Hobița, într-un tablou de onoare sînt pomeniți patru soldați, rude de sînge purtînd numele sculptorului.*

3. *Sidney Geist:* O coloană la sfîrșit, *în « Tribuna », 1966, februarie 24. Pentru execuția și instalarea* Coloanei Infinite, *sculptorul umpluse « caiete întregi cu schițe și calcule » (Claude Emmanuel Ilon Stăvăruș,* Atelierul lui Brâncuși, *în « Luceafărul», 1965, martie 13). Acest « Axus Mundi » cum scria Mircea Eliade, acest « arbore ceresc », cum spunea S. Giedion în 1952, într-un seminar al Școlii Politehnice Federale din Zürich, « poseda toate simetriile cunoscute. . . aceste simetrii (bilaterale, de rotație, de translație) sînt spațiale » (Carola Giedion-Welcker:* Constantin Brancusi, *1959, Neuchâtel, p. 25, 203. Adrian Gheorghiu;* Proporții și trasee geometrice în sculptura lui Brâncuși, *în « Tribuna », 1966, februarie 24.*

4. *Saint-Exupery:* La Citadelle, *Paris 1949, p. 185.*

5. *45 Vystava S.V.U. Manés V. Praze Moderni Umění. . . Cota XXII C. 4363/3.*

6. *Autor al volumelor* Gens de là et d'ailleurs; Contes des Ténebres; La Littérature et les idées nouvelles; Paroles devant la vie; L'Abbaie et le bol. . . *ș.a. Alături de Paul Fort, a fost directorul literar al revistei « Vers et Prose », membru al cenaclului* Closerie des Lilas, *membru al Comitetului pentru ridicarea unui monument lui Gérard de Nerval etc.*

7. *S. Geist,* « Numai ochi » — Domnișoara Pogany de Brâncuși în lumina unor documente inedite, *în « Contemporanul », 1966, septembrie 6.*

8 *Volné Směry* (1/1923 — 1S24); *Prager Presse,*(1926, martie 14); *Musaion* (7/1929 și 10/1930); *Blok* (2—3/1947); *Rovnost,* (1947, decembrie 6); *Výtvarná práce* (1956, decembrie 24, și 1957, martie 11 și 1962); *Kulturní Tvorbă* (1963, iunie 27, 1964 noiembrie 12 și oecembrie 21); *Výtvasný Zivot* (1967, decembrie).

9 Arhiva Ministerului Afacerilor Externe; fond Paris. Pașaport nr. 54135,

BARBU BREZIANU

■ POETUL IVAN KRASKO ȘI POEZIA ROMÂNEASCĂ

Creația poetică a lui Ivan Krasko are pentru noi românii o însemnătate deosebită. Poetul slovac simbolist a terminat școala românească la Brașov, a cunoscut și a urmărit cu interes dezvoltarea poeziei românșeti, a tradus din Mihai Eminescu și Octavian Goga, a căror poezie constituie unul din izvoarele creației sale originale. Influența poeziei românești se exercită asupra unui poet de mare sensibilitate și valoare, considerat « magnus parens » al poeziei moderne slovace.

Ivan Krasko, născut în 1876, a cîștigat o oarecare notorietate destul de tîrziu, în 1905—1906, la vîrsta de 29—30 de ani, după ce a publicat în revistă ciclul de poezii *Listok* (« Epistolă »). A tipărit două plachete de versuri de larg răsunet, *Nox et solitudo* (1909) și *Verse* (Versuri » — 1912) care au contribuit la consacrarea sa definitivă. Apoi a dispărut din cîmpul creației literare. Rămîne o amintire dramatică, iar cele cîteva piese pe care le-a scris ulterior atestă stingerea implacabilă a unei simțiri lirice puternice. Krasko n-a lăsat o creație amplă. Munca istovitoare în fabrică unde lucra în calitate de inginer, precum și firea sa interiorizată care avea nevoie de liniște și de maximă concentrare l-au împiedicat să scrie mai mult.

Scanned with OKEN Scanner

În substanța liricii sale se reflectă atît criza gîndirii și a simțirii întelectualității europene de la finele veacului trecut, criză de concepție manifestată printr-un scepticism acut, cît și criza socială extrem de profundă la slovaci. În Europa de atunci, slovacii erau una din națiunile cele mai oprimate. În creația lui Ivan Krasko se reflectă deopotrivă drama sa individuală, ca și drama colectivă a națiunii sale. « Ivan Krasko a readus în poezie omul întreg... cu toate crizele sale individuale... ca și pe omul slovac de la începutul acestui veac a cărui tragedie individuală are și cauze naționale », scrie despre el Josef Felix.

Ivan Krasko este primul poet slovac care exprimă plenar drama sa cea mai personală, făcînd și prin aceasta un salt decisiv în poezie, îmbogățind și consolidînd lirica subiectivă slovacă ca gen de sine stătător. Krasko este prețuit și pentru că prin el, lirica slovacă a recuperat unele teme ale liricii universale prohibită în contextul național. Lirica slovacă a secolului al XIX-lea, născută sub semnul militantismului național, era o lirică a gîndului și a sentimentului clar și robust, provenită din convingerea că lumea este explicită și penetrabilă. Ea avea un țel educativ, național, de unde se trage și didacticismul ei, și nici o ezitare nu era îngăduită. Individul cu problemele sale, cu ezitările, inconsecvențele, prăbușirile inerente existenței individuale, dispăruse îndărătul acestui destin colectiv al națiunii aspirînd către eliberare.

Cu Krasko, poezia slovacă se întoarce la o epocă de care, printr-o evoluție nu tocmai organică, se dezisese în epoca trezirii naționale. Poezia barochistă slovacă din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea constituie un moment de reverberație a geniului poetic al acestei națiuni. Niciodată după aceea n-a mai vibrat atît de emoționant glasul individului, abandonat pe oceanul întins al neliniștitului și haoticului veac al XVII-lea. Se naște acum o poezie a sensibilităților ascuțite, a meditației asupra rosturilor vieții, variațiuni pe temele tristeții Eclesiastului, fiul lui David, în care își găsesc expresia neliniștile omului de-atunci. Înflorește misticismul chiliast și pietismul care, în varianta *Fraților moravi*, are rezonanțe în filozofia existențialistă a lui S. Kierkegaard și prin el în gîndirea și arta modernă. Ca protestant dintr-o stirpă ce derivă din aceeași rădăcină cu pietismul fraților moravi, Krasko cunoaște de timpuriu, din copilărie, poezia religioasă barochistă. De aceea, omul anxios într-o lume incertă și impenetrabilă se va regăsi în lirica lui Ivan Krasko.

Ivan Krasko a fost un melancolic care se complăcea în stările indefinite și pe care îl tulburau neînțelesul misterios și durerile fără nume precis. Poetica lui Mallarmé și Verlaine, a simboliștilor cehi O. Brezina, Antonin Sova, K. Hlavacek se traduce la Krasko într-o poezie în care rolul esențial îl au ideea sugerată, sentimentul difuz.

Poetul slovac a fost un adept al doctrinei creștine, dar a aripei ei celei mai umane, plebee:

Stăpîn al celor necăjiți și umiliți
Prea bunule, ascultă-mi rugăciunea,
Tu, mare Dumnezeu, al celor mici...

(Solitudo)

Dar dogma nu-i procură liniștea interioară. Nu vede în jurul său ordinea prestabilită, de sursă divină, ordinea universal-armonioasă și inteligibilă, făurită de ființa supremă în cele șase zile ale zidirii. În jurul poetului se întinde noaptea, o noapte simbolică, marele mister al lumii cu care se luptă, fără succes, mintea omenească. Omul plutește într-o lume lipsită de perspective și plină de incertitudini:

Sufletul e-nsetat de lumină, vrea certitudine, măcar pe-aceea ce-n veac de mijloc i-a fost dată: credința (o, vai, de orice fel !). Dar mintea aripile-i retează cu veșnice și sceptice-ntrebări. Și inima plînge, vai, va plînge...

(Din poemul în proză *Noaptea*)

Scanned with OKEN Scanner

Nevoia unei « credințe de orice fel » arată că poetul Krasko se sustrage oricărei analize care l-ar plasa prea riguros în limitele doctrinei creștine. Umanizarea lui Cristos în versurile sale are ceva din ereziile populare, iar îmbrățișarea ascetismului (Poeziile *Asceții*, *Schimnicul*, *Oaspeții*) reprezintă întoarcerea la postulate ale creștinismului primitiv, ce erau la rîndul lor reflexe ale unor învățături asiatice care îl preocupă pe Ivan Krasko. Motive din mitologia brahmană, budistă sau jainistă se găsesc în special în variantele poeziei *Eu*, precum și în poezia *Plopii*. O primă luare de contact cu aceste doctrine trebuie să se fi petrecut la Brașov pe baza lecturii poeziei lui Eminescu, a studiului comentatorilor ei și a explicațiilor pe care dascălul lor, cunoscutul Virgiliu Onițiu, le dădea în cadrul lecțiilor consacrate lui Eminescu.

Ivan Krasko a tradus din Mihai Eminescu zece poezii (*Pe aceeași ulicioară*, *De ce nu-mi vii*, *Peste vîrfuri*, *De cîte ori iubito*, *Departe sînt de tine*, *Sonet*, *O, mamă. . .* *Scrisoarea a II-a*, *Inger și Demon*, *Împărat și proletar*), din Octavian Goga două (*Cosașul* și *De departe*). Face o traducere literală a poeziei lui George Coșbuc *Noi vrem pămînt* și încearcă, probabil în anii de bătrînețe, să traducă *Duhovniceasca* lui Tudor Arghezi. În anul 1956 publică într-o ediție de lux pentru prima oară toate traducerile sale din Mihail Eminescu. De atunci, cercetătorii operei lui Krasko, care în anii din urmă, sînt tot mai numeroși, au început să studieze cu mai multă atenție rolul pe care l-a avut poezia românească în formarea poetului slovac. Concluziile sînt mai mult decît elogioase pentru poezia românească. În postfața la traducerile din 1956, J. Felix scria că, traducînd pe Eminescu, Ivan Krasko « s-a tradus pe sine însuși, prin poezia altuia își exprimă propria sa poezie, prin intermediul altui poet vorbește el însuși. Se poate spune chiar mai mult: aplecat asupra traducerilor, poetul se cunoaște mai profund pe sine însuși ». Krasko a citit și a tradus pe Eminescu în tinerețe și urmele lecturilor sînt vizibile mai ales în prima perioadă de creație. S. Smatlak găsește numeroase consonanțe între poezia celor doi (S. Smatlak, *Poezia lui Ivan Krasko*, Litteraria III 1960). Michal Gafrik, în vol. I al *Operelor* lui Krasko, notează că poezia protestatară a lui Krasko își are rădăcinile în « poezia protestatară a unor poeți români ai țărănimii din care Krasko a tradus ».

Astfel poetul slovac s-a format în ambianță românească, în spiritul unor idealuri care consunau cu năzuințele poporului său, de care școala și mediul românesc nu l-au înstrăinat, ci dimpotrivă l-au apropiat.

CORNELIU BARBORICĂ

■ DE LA STRAFFORD-UPON-AVON PE MALURILE RINULUI

A fi nou, modern, în teatrul englez înseamnă în egală măsură a înțelege pe cei mai tineri debutanți și a descoperi semnificații capabile să emoționeze pe contemporani în marile creații ale trecutului. Opera shakespeariană prezentă de veacuri pe scena engleză s-a asociat în această stagiune și cu aceea a lui Cehov. *Livada cu vișini* și *Trei surori* la Queen's și National Theatre, alături de *As You Like It* și *Much Ado About Nothing* la Teatrul Național și *The Merchant of Venice* la Hay Market, reprezintă pe clasici în timp ce Tom Stoppard, Alan Aybourn și Peter Nichols se înscriu printre cele mai noi glorii ale dramaturgiei engleze. În repertoriul capitalei sînt trecute și spectacolele teatrului din Stradford-upon-Avon. Cei cîțiva zeci de kilometri care despart orășelul lui Shakespeare de Londra nu-i sperie pe pasionații Taliei de pe malul Tamisei. R.S.C., Royal Shakespeare Company, devenită celebră

Scanned with OKEN Scanner

mai cu seamă prin *Regele Lear* a lui Peter Brook a jucat în această stagiune *All'well*, *Coriolanus*, *Romeo and Juliet* cu Jan Holm și Estelle Kohler și *Macbeth* cu Paul Scofield. Un prilej de reală emoție a fost pentru mine mai cu seamă revederea lui Scofield în noua lui creație. Actorul i-a împrumutat eroului shakespearian bărbăția sa, farmecul irezistibil, statura, chipul cu trăsăturile puternice și distinse, o autentică combustiune interioară. Cadrul creat de Peter Hall, regizorul spectacolului și de pictorul scenograf John Bury i-au îngăduit desfășurarea impresionantă a frămîntărilor și luptelor sale asociate cu o tulburătoare răspundere pentru faptele săvîrșite. În paradoxala și îndrăzneața asociere între calități ieșite din comun și o condamnabilă vinovăție stă pecetea contemporană a spectacolului de la Stradford-upon-Avon.

Decorul lui John Bury este înzestrat cu o rară forță de sugestie. Sobru și tulburător, făurit din draperii și covoare în care roșul sîngelui se amestecă cu negrul morții, el se împlinește cu hainele primitive și cenușii ale eroilor. În loc de cortină o imensă perdea albă venită ca un drapel din fundul scenei. Ea dispare o dată cu cel de al treilea gong smulsă parcă de furtună ce aduce din adîncuri pe cele trei vrăjitoare.

Un profil cu totul deosebit de cel tradițional, aduce Vivien Merchant în Lady Machbeth. Actrița crează eroina asociind unei remarcabile frumuseți fizice o lipsă completă de fantezie, un spirit îngust, practic legat de pămînt și de parvenirea imediată.

Cel mai tînăr teatru național din lume, cel londonez, s-a arătat în această stagiune surprinzător de pasionat de Shakespeare, autorul de comedii. *Much Ado About Nothing* pusă în scenă de Zefirelli a stîrnit furtunoase comentarii în timp ce *As You Like It* realizată de Cliffort Williams a tulburat uimind prin ingeniozitate și îndrăzneală. Distribuirea de către Clifford Williams a unor bărbați în rolurile feminine trece dincolo de încercarea de reînviere a tradiției elisabethane sugerînd stranii incertitudini în legătură cu imposibilitatea opțiunii, nașterea sentimentelor dincolo de sfera controlului rațiunii și logicii. Din punct de vedere artistic creațiile lui Ronald Pickup în Rosalind, Charles Kay în Celia, Richard Kay în Phoebe și Anthony Hopkins în Audrey sînt desăvîrșite. Personajele sînt conturate cu o surprinzătoare complexitate și varietate de atitudini. Orlando, Celia, Rosalind sau prietenii ducelui exilat pare că s-au urcat pe scenă direct din Trafalguar Square, King's Road sau Carnaby Street. Nu atît vestmintele: haine de blană, de piele, pulovere de lînă groasă, bluze colorate, pantaloni pictați contribuie la crearea acestei impresii, cît neliniștea interioară, dorința de a se regăsi pe sine, de a se afirma, de a porni pe drumul îndemnurilor interioare, de a fi cinstiți față de ei înșiși.

Spectacolul lui Clifford Williams a găsit o admirabilă completare în muzica lui Marc Wilkinson. Adîncimile sufletești, bogăția gîndurilor și a sentimentelor, replicile pline de substanță s-au completat cu armoniile descoperite de compozitor.

Oprirea lui Hay Market te duce fără să vrei către istorie. Cocheta sală de epocă a acestui teatru înființat la începutul veacului luminilor s-a completat în mod deliberat în *The Merchant of Venice* cu imaginea pe scenă a unei Veneții decadente, inutile și elegante din timpul lui Tiepolo și Gozzi. Pînă și jocul actorilor în frunte cu Ralph Richardson, interpretul lui Shylock a fost pusă sub semnul reconstituirii atmosferei secolului XVIII. În costumele de culoare pastel cu peruci pudrate (decoruri și costume de Motley) eroii lui Shakespeare și-au pierdut însă vitalitatea estompîndu-se în mare măsură și conflictul și substanța piesei.

Dacă Laurence Olivier nu a avut prilejul în această stagiune să-și regăsească publicul în calitate de actor, a fost însă prezent în aceea de regizor. *Trei surori* de Cehov la Teatrul Național din Londra este cu adevărat creația unui mare maestru, autentică desfătare artistică, poezie și emoție. Spectacolul regizat de Laurence Olivier și interpretat de Jeanne Watts (Olga), Joan Ploweight (Maşa), Louise Purnell

Scanned with OKEN Scanner

(Irina), Sheila Reid (Natalia Ivanovna), Anthony Hopkins (Andrei), Derek Jacobi (Tuzenbach), Paul Curran (Cebutîchin), Robert Stephens (Verşinin), Frank Wylie (Solionîii), etc., este uluitor de apropiat de psihologia omului contemporan, ironic şi totuşi plin de compasiune, nostalgic dar în acelaşi timp pătruns de încredere în oameni. Josef Svoboda a imaginat un decor care mulţumeşte în egală măsură şi pe amatorii picturii nonfigurative şi pe îndrăgostiţii de linii tradiţionale. Fire de plastic fine şi subţiri ca într-un tablou op-art delimitează spaţiul scenic în cadrul căruia stau aşezate obişnuite mobile de epocă. Grilajul acesta atît de ingenios obţinut lasă să se întrevadă în fundal siluetele bisericilor din Moscova, turlele contorsionate ale Kremlinului ca o proiecţie a dorinţelor interioare ale eroinelor. Actorii au jucat simplu, fără emfază. Imposibilitatea adaptării la viaţa meschină de provincie a fost continuu subliniată de Jeanne Watts prin adîncirea neputinţei Olgăi, de Louise Purnell prin înăsprirea interioară a Irinei, de Anthony Hopkins, prin degradarea fizică şi morală a lui Andrei. În final mîna de maestru a lui Laurence Olivier a intervenit creînd una din cele mai frumoase încheieri de spectacol. Au plecat toţi. Pe scenă au rămas doar cele trei surori speriate, adunate într-un colţ. Muzica militară se îndepărtează încetul cu încetul lăsînd să se audă cuvintele Irinei care-şi descifrează viitorul făcut din muncă şi renunţări. Iluminata Olga o combate. Ea crede în existenţa unui viitor mai bun. Se înflăcărează şi, deodată, din cuvintele ei, completîndu-le, parcă se naşte o melodie. E un marş solemn, victorios, care răsună undeva în depărtare lîngă siluetele bisericilor din Kremlin, ce reapar în fundal. Lumina îndreptată pînă acum asupra eroinelor se stinge. Nu se mai văd decît contururile dominatoare, nu se mai aude decît marşul bucuriei şi al biruinţei.

Cine a fost Tom Paine?... « A avut dreptate Tom Paine? »... « Ce înseamnă revoluţia? »... sînt numai cîteva din întrebările la care actorii din *La Mamma Troupe* din New York au răspuns prin *Tom Paine* de Paul Forster devenit pentru o bună bucată de vreme element component al vieţii teatrale londoneze. Spectacolul a fost o excepţională desfăşurare de fantezie, tinereţe, inventivitate, îndrăzneală.

Pe scena pregătită parcă pentru o simplă reprezentaţie muzicală, interpreţii în simple costume negre de repetiţii se amuză înfăţişînd zbuciumatul destin a lui Tom Paine. Spectacolul pare adeseori consacrat dărîmării « miturilor » lumii vechi, a regalităţii, a justiţiei, a Americii « libere ». Ludovic al XVI-lea şi George al III-lea, realizaţi de Rob Thiekield şi Victor LiPari, apar: primul rafinat cu o mantie albă, aruncînd cuvinte graseiate, al doilea violent, sangvin, îmbrăcat în roşu, gata să se ia la harţă, utilizînd grosolane înjurături nemţeşti. Discuţiile dintre ei se duc în timpul unei mese la care regele Franţei gustă cu artificială delicateţă fructe exotice, iar cel englez înghite hulpav un caricatural cap de porc. Marilyn Roberts a jucat-o pe Marie-Antoinette. Coroana pusă cu iuţeală pe cap, o imensă mantie albastră de mătase realizează într-o clipă apariţia reginei purtată pe umeri de supuşii ei flămînzi, zbîrliţi, desfiguraţi de mizerie.

Destinul lui Tom Paine e făurit din măreţie şi decădere. Apărător înflăcărat al ideilor revoluţionare el a devenit victima celor sprijiniţi de el. Condamnat la moarte în Anglia, gata să fie ghilotinat în Franţa, el moare în America, sărac, bătrîn, uitat de toţi.

•

Teatrele se mlădiază după sufletul oraşelor cărora le aparţin. Hamburg este deschis inovaţiilor, vesel, menit să descreţească frunţile unor oameni înglodaţi în treburi, prinşi în ritmul ameţitor al afacerilor; Frankfurt e grav, înfipt în dezbateri cu implicaţii politice; în oraşele de pe Rin sau în cele din Westfalia e mai potolit, mai clasic, cu tendinţe de şcoală a marilor ideii şi a poeziei elevate.

Scanned with OKEN Scanner

În această stagiune spectatorii din Hamburg au avut prilejul să facă cunoștință prin intermediul binecunoscutului Deutsches Schauspielhaus cu bravul soldat Sweig, nemuritorul erou al lui Hașek, în cadrul unei montări realizate cu o uluitoare fantezie de dramaturgul și regizorul ceh Pavel Kohout. Îmbinînd cu abilitate, inteligența și inventivitatea, elemente proprii teatrului ceh, mai cu seamă a celui de păpuși cu procedeele music-hall-ului, cu evidente date expresioniste și influențe brechtiene, Pavel Kohout a oferit publicului hamburghez cu *Josef Sweig sau Sie haben uns also den Ferdinand erschlagen*, seri de neuitată delectare. Interpretat de excepționalul Walter Taub, Sweik a avut haz, spirit de observație, naivitate prefăcută, inteligență vie, activă, pătrunzătoare. Fiecare moment al istoriei lui Sweig și-a găsit o reflectare în numere de music-hall, în comentarii coregrafice, pătrunse de ironie, șarjă îndrăzneață și subtilă caricatură. Un grup de șase dansatori și cîntăreți secondați de șase partenere au adus o binevenită variație, adăugînd unor momente cum ar fi arestarea eroului, song-ul polițiștilor ; închiderea lui în casa de nebuni, cîntecul celor cu mințile pierdute, a trimiterii soldaților pe front, sextetul ofițerilor și al îngerilor pierduți.

Spre deosebire de Deutsches Schauspielhaus unde își găsesc locul, adeseori, cele mai cunoscute lucrări ale literaturii universale, Thalia Theater pare mai atras de noutățile scrise dincolo de Canalul Mînecii. Aici se joacă Arnold Wesker, Alan Aybourn, etc. *Relatively Speaking*, ultima piesă a tînărului Alan Aybourn pe care am văzut-o aici, nu este nici o capodoperă, și nici o piesă cu probleme. E o simplă comedie în care se simte cu destulă ostentație lecția bine învățată de la dramaturgii francezi din perioada interbelică, de la Louis Verneuil și Sacha Guitry. Există însă în ea un îndemn către sinceritate și lucidă revizuire a conștiinței care te face să-i uiți slăbiciunile. Theo Lingen, interpretul rolului principal și regizor al spectacolului a avut măestria desăvîrșită cerută de piesă, capacitatea de a nuanța fiece moment. Ca în orice comedie tradițională în care domnește măestria actorului, decorul a fost tradițional, cuminte, frumos și viu colorat.

Teatrul din Frankfurt am Mein are un colectiv de actori talentați, entuziaști, capabili să traducă cu îndrăzneală și subtilitate și sensurile majore și cele mai ascunse ale unui text. Spectatorilor din orașul lui Goethe le place să-i reîntîlnească aproape seară de seară. Hansgeorg Daubenthal, Renate Schroeter, Klaramaria Skala, Wolfgang Ringe etc., trec cu o uluitoare ușurință din piese clasice în spectacole contemporane, ascunzîndu-și personalitatea, urmărind să dea contur și grai eroilor interpretați. L-am văzut pe Hansgeorg Laubenthal în generalul Harras din *Des Teufels General* a lui Carl Zuckmayer, sincer, loial, spiritual, inteligent pentru ca a doua seară să fac eforturi de a-l recunoaște în vicleanul și sadicul duce de Massacan din *La guérite* de Jacques Audiberti. Aceeași capacitate de metamorfoză o are și Renate Schroeter. Energică, frumoasă, pasionată în Viola din *A douăsprezecea noapte*, capricioasă, plină de fantezie și cinism în Elizabeth din piesa lui Audiberti, mai sus citată, categorică și demnă în Vivie Warren din *Profesiunea doamnei Warren*, sau dezumanizată, senzuală și lacomă în Waltraut von Mohrungen din *Des Teufels General*.

O tradiție rămasă vie pînă astăzi în teatrul german, este aceea a legăturii cu teatrul englez. Din secolul XVIII și pînă astăzi, înrudirea spirituală reală dintre cultura germană teatrală de cea anglo-saxonă, s-a concretizat în prezența pe scenele germane a capodoperelor shakespeariene, a valorificării tezaurului dramatic elizabethan sau a succesului real, adeseori mai mare decît cel din patria lor a scriitorilor de peste canal.

Visul unei nopți de vară la Dortmund, la Städtische Bühne, este realizat într-o viziune în care se simte lectura destul de proaspătă a lui Jan Kot. Pusă în scenă de Jan Biczycki cu muzica lui Andrzej Kurylewicz, montarea actuală merge pe linia

Scanned with OKEN Scanner

ruperii definitive cu tradiția existentă în realizarea acestui spectacol încă de la celebra punere în scenă făcută de Ludwig Tieck cu muzica lui Mendelsohn Bartholdy, la Postdam în 1843 și pînă la Max Reinhardt. *Visul unei nopți de vară* a fost întotdeauna, pentru germani, un triumf al fanteziei eliberate de orice îngrădiri, amestec de culoare, dans și melodie. Pentru creatorii contemporani ea este o dispută lucidă cu pasiunile ascunse în adîncul nostru, chemarea puternică a instinctelor care-i aruncă pe oameni în neștire. Pe scena goală, doar jocul de lumini contribuie la crearea decorurilor și atmosferei.

La Teatrul Național din Mannheim, regizorul Ilo von Janko a preferat, punînd în scenă *Cum vă place*, să renunțe complet atît la evocarea cadrului elizabethan cît și la sugerarea unor elemente cu caracter simbolic. Eroii lui Shakespeare: Orlando, Rozalinda, Celia, șugubățul Touchstone, Silvius Phebe, ducele Friedrich sau fratele său au devenit contemporanii noștri și sub aspect vestimentar și psihic. Raporturile lor cu natura fiind cele moderne: week-end-ul necesar după o existență încorsetată în regulele inumane ale unor relații artificiale.

Întreaga acțiune se desfășoară într-un decor făcut din panouri colorate, roșii, galbene, violete, care-și schimbă poziția și locul după cerințele momentului.

Dansul lor, asociat cu cel al personajelor eliberate de gînduri triste, cu comportament de binevenită vacanță, este întrerupt de apariția lui Jacques. Ernst Dietz a creionat un profil cu totul surprinzător. Jacques Melancolicul e un om trecut de prima tinerețe, plin însă de vigoare și farmec. Cu părul ușor argintat, îmbrăcat cu un pulover negru și pantaloni întunecați, el este singura pată în jocul vioi al culorilor. Zeflemitor și nonșalant, batjocoritor, dar în egală măsură trist, el aduce concluzia amară a trecerii inexorabile a timpului, a finalului egal pentru toți, a sfîrșitului și a morții.

•

Două concepții diferite de teatru, două formule, aparent opuse par a se desprinde din două spectacole la Schauspielhaus din Düsseldorf și la Contrakreis din Bonn cu *L'Annonce faite à Marie* de Paul Claudel și *Henric al IV-lea* de Pirandello.

Jean Pierre Ponnelle, regizor și pictor scenograf al lui Claudel a realizat o impresionantă și solidă reconstituire a unui Ev mediu de piatră, metereze, fortărețe inexpugnabile și oameni pasionați și puternici. Siluetele firavei și seraficei Veronika Bayer în Violaine și a ostentativei Mara-Cristiana Hammacher se profilau pe ziduri de piatră și coloane aruncate către înălțimi. Lupta pentru autodepășire care străbate înfiorată piesa, era realizată într-un cadru copleșitor, la care se adăugau și lumina zgîrcită și albăstruie a nopților, dangătele clopotelor depărtate.

Originalul teatru Contrakreis din Bonn, un studio experimental demn de admirat, a promovat principiul luptei totale împotriva decorurilor și accesorilor scenice. Susținut de entuziasmul real al colectivului de actori și de energica directoare Katinka Hoffmann, Contrakreis a promovat jocul în mijlocul spectatorilor. Pusă în scenă de Frantzjosef Dörner, piesa lui Pirandello invită la o stranie legătură cu cele petrecute pe scenă. Apropierea actorilor, lipsa machiajului strident, mișcările concepute în cerc, zgîrcitele elemente de decor aduse cu o remarcabilă abilitate în timpul jocului crează relații deosebite de cele obișnuite.

În jocul actorilor metamorfozat la rîndul lui, există exagerări, sublinieri forțate, tendințe de caricatură.

Indiferent de formulele adoptate sau de concepțiile cărora se asociază creatorilor teatrului englez și german, în spectacolele lor se desprinde o emoționantă dorință de a răspunde necesităților spirituale și întrebărilor omului contemporan alături de intenția deliberată de a păstra teatrului rolul său de răspînditor al poeziei.

ILEANA BERLOGEA

Scanned with OKEN Scanner

FASCINAȚIA ESEULUI

Un poet de reputația lui Yves Bonnefoy, autorul volumului mult discutat, *Du mouvement et de l'immobilité de Douve*, se verifică printr-o carte recentă, *Un rêve fait à Mantoue*, drept un eseist de valoare indiscutabilă, posesor al unei forțe expresive neobișnuite, pe care nu multe tentative de mlădiere a limbajului abstract de către literați în acest secol se pot lăuda că au cucerit-o. Există în această carte o claritate a gîndului, o transparență miraculoasă ce apropie eseul de poezie. Realitatea ideală pe care o evocă rîndurile sale primește aura poeziei, cu o densitate ce amintește de lecția unui mare filozof de peste Rin. Să citățm numai încercarea de fixare a « locului » poeziei franceze: « Metafora dimineții spirituale » este frecventă în poezia noastră. Ea corespunde exact acestei oglindiri, acestui *orient* al limbii. Îi este rareori dat să se transforme în adevăr de amiază, poate că numai prin reverie — prin minciună? Îi este mult mai potrivit să se recunoască în cealaltă parte a zilei, mai călduroasă, în lumina serii ».

Alcătuită din patru secțiuni, *Un rêve fait à Mantone* adună eseuri despre artele plastice, poezie sau filozofie, scrise cu dezinvoltură și plasticitate. Rigoarea lor nu este discursivă, ea aparține coerenței adînci a imaginii. Cele mai multe au un pretext banal: o vizită, și eseul debutează ca reportaj; lectura unei cărți, și tonul primei pagini va fi de recenzie conștiincioasă; sau necesitatea de a scrie o prefață, ori evocarea unui prieten dispărut. Textul se înnobilează treptat, cuvintele se încarcă tot mai mult de *dynamis*, de vitalitate. În eseul lui Dan Bota, *Puterea cuvîntului*, există un pasaj care mi se pare că ar putea să caracterizeze și scrisul lui Yves Bonnefoy: « Ci dincolo de realitate, ca un abur plutind între lume și cer, ca un popor de aripi înfiorate *sînt cuvintele*. O punte între materie și spirit, între lume și idei. Trepte ale abstracțiunii ». Cuvîntul exact, plat, se încarcă în permanență de căldura imagistică și descrierea transcede în revelație. Cu toate acestea, mi se pare că nu paginile consacrate poeziei sînt cele mai izbutite, ci acelea care se referă la pictură. Cartea lui Bonnefoy ascunde o tendință care ambiționează să depășească arta, într-un demers cu valoare general umană. Încercarea lui este de a străpunge realitatea pînă la nucleul în care se ascunde ființa a ceea ce există, « la demeure de l'être ». El vrea să atingă cu buzele apa « care curge dincolo de tot » și pentru aceasta, cum spune în eseul despre Bizanț, forma plastică « poate sugera acordul universalului cu ceea ce există». Ea poate să fie actul însuși al existenței, «într-un raport fericit» între măsură și dezechilibru. Esența numerală nu-l satisface, abstractizarea ascunde existența reală, care se regăsește numai într-un « somn al universalului ». Bizanțul a fost un moment de anxietate conștientă a individului, spre deosebire de Grecia clasică, trăind în sine, inconștienta « plantă pură și oarbă ». Spiritul se determină în această eleganță, « fiică a durerii », în asceza care se naște în mijlocul luxului. Forma picturală meditează raportul dintre absolut și finitudine, într-o permanentă ambiguitate. Evocînd obiectele reale în spațiu plan, ea atinge o plenitudine « fericită » în același timp în care i se poate refuza esențialul. Între aparență și ființă pictura există ca o tensiune permanentă, transmițînd privitorului o dorință de esențialitate. Aici se află și sensul paginilor despre baroc. Acesta i se pare lui Bonnefoy un « eroism, un realism pasionat », o mare voință de a afirma obiectul sensibil în artă. Patetismul său ar consta în tendința de a diviniza ceea ce este terestru. « Barocul iubește ceea ce trece, ceea ce este limitat și moare », voind divinizarea concretului. Niciodată ca în arta specifică structurii baroce nu se aude mai mult « inima ce bate » a realității. Forma primește

Scanned with OKEN Scanner

în acest fel o valoare ontologică, închizînd în conturul ei tot ceea ce face spiritul nostru să trăiască. Cartea lui Bonnefoy devine o profesiune de credință spiritualistă, în cea mai bună tradiție plotiniană, ideatică și expresivă. Tonul de verset și plonjarea în azurul imaginilor, obsesia formei creatoare, sălaș al ființei existenței, ca să întrebuințăm un termen heideggerian, transformă *Un rêve fait à Mantoue* într-o carte aflată dincolo de interesul ocazional care i-a dat naștere într-o meditație asupra perenității artei și a zonei sale vitale.

Am spus că paginile despre literatură mi s-au părut mai puțin interesante. Ele sînt de altfel restrînse și caracterul lor de circumstanță este mai pronunțat. Unele sînt evocatoare, bazîndu-se pe emoția descrierii și recomandînd cititorului un poet, adeseori fără a-l analiza. Yves Bonnefoy nu are plăcerea disociațiilor, bisturiul său nu face incizii. Eseurile sale sînt opere de imaginație și caracterizare. De aceea tonul adevărat al cărții se regăsește mai ales în *Sept feux*. Incertitudinea amintirilor se scaldă aici în apa imaginilor, iar leitmotivurile dau o unitate acestui « limbaj al visului ». Cadrul meditațiilor este biserica, locul creșterii interioare, al adîncirii în unicitate; aceste stări sînt însă și mediul frumosului. Și cred că nu este exagerat să vorbim de o religie a frumosului prezentă în paginile lui Bonnefoy, celebrată peste tot, în natură sau în fața marilor opere. Sacrul este căutat cu pasiune reținută, reinventat, cum spune poetul, de către artă. Pagina eseului devine astfel o liturghie profană, în care se revelează esența frumuseții. Sublimarea realului se produce firesc, fiindcă universul poetului francez este unul teleologic, iar finalitatea sa artistică devine aici sens existențial. Realitatea frumuseții se convertește într-un adevăr pe care se bazează o viață și o conduită. De aceea paginile acestea nu sînt zguduite de cataclisme. Principiul interior este dezvăluit de la început. Unitatea se constituie în năzuința formativă. Treptele sale ideale îngheață ca în viziunile platoniciene. Formă, idee, frumos au aceeași realitate. Aceasta din urmă se regăsește în toate.

Un rêve fait à Mantoue este o carte invadată de crepuscul, de acel « crepuscul spiritual » pe care Heidegger îl analiza în poezia lui Trakl.

Motivul Bizanțului, al unui *fin de siécle*, cu care se deschide, este semnificativ. Important este că meditația și poezia se regăsesc aici în starea lor cea mai autentică.

AUREL DRAGOȘ MUNTEANU

■ TREI TEATRE MOSCOVITE

La începutul secolului nostru Al. Blok scria că în fața artistului stau trei întrebări: *cum, ce, cu ce scop?* Cu alte cuvinte, care este forma, conținutul și menirea artei. În zilele noastre în cele mai bune spectacole ale stagiunii teatrale 1967—1968 din Moscova toate -aceste trei probleme și-au găsit expresia într-o interdependență surprinzătoare: analiza profundă a realității se manifestă în forme îndrăznețe, originale, pline de semnificație.

În toate aceste spectacole este prezent spiritul epocii care se distinge printr-o atitudine critică, prin luciditate și cutezanță.

Astăzi și regia devine analitică, învață « să disece » fenomenele vieții, să dezvăluie esența evenimentelor.

Scanned with OKEN Scanner

Regizorul de astăzi nu se mărgineşte să pună piesa în scenă, el este un adevărat autor al spectacolului. De aceea formula: cîte teatre — atîţia regizori, astăzi nu mai este valabilă. Timpul a lansat o altă formulă: cîţi regizori (înţelegînd bineînţeles că e vorba de regizori, spirite creatoare, oameni de artă cu adevărat) atîtea teatre. Teatrele sînt variate; fiecare îşi are individualitatea sa, fiecare dintre ele devine sau încearcă să devină personalitate.

Rafinamentul intelectual, înţelegerea subtilă a posibilităţilor contemporane de expresie, puterea de analiză a lui Oleg Efremov (Teatrul « Sovremenik ») îşi află completarea în confesiunea lirică a lui Anatoli Efros (Teatrul de pe « Malaia Bronaia ») dotat cu un simţ deosebit al teatrului, îndrăgostit de farmecul magic al acestuia. Pasiunea, dragostea aproape fanatică pentru teatru a lui Iuri Liubimov (Teatrul de pe Taganka) nu se pot confunda cu raţionalismul, cu eleganţa, cu sensibilitatea regiei lui Boris Lvov Anohin (Teatrul dramatic « Stanislavski ») care acordă o mare încredere posibilităţilor emoţionale ale teatrului.

•

Teatrul « Sovremenik » a împlinit nu de mult zece ani de activitate. El s-a născut acum un deceniu din necesitatea interioară a tineretului, a studenţilor, care năzuiau să-şi spună cuvîntul pe scenă, în artă.

Astăzi acest teatru reprezintă unul din colectivele de avangardă ale Moscovei, cu repertoriul lui cetăţenesc, cu publicul lui tînăr şi foarte receptiv la problemele sociale.

Jubileul teatrului a coincis cu pregătirea aniversării de 50 ani a Marii Revoluţii din Octombrie. Pentru sărbătorirea acestui eveniment, teatrul a pus în scenă trilogia *Decembriştii*, *Narodovolţii* şi *Bolşevicii*, inspirată din istoria mişcării revoluţionare ruse. Tema moralei revoluţionare şi a răspunderii în faţa istoriei străbate ca un fir roşu toate cele trei spectacole.

Conştienţi că acţiunea lor e sortită pieirii, decembriştii au ieşit în piaţa Senatului fără optimism şi fără încredere în cauza lor. Ei au ieşit în piaţa Senatului fără să fi lichidat cu iluziile monarhiste, ţarul mai era pentru ei suveran. Răzvrătirea nu mergea încă mînă în mînă cu libertatea spirituală. Era tragedia lor, dar şi tragedia generală a ţării, care pentru prima dată atenta la autocraţie. Deşi lovitura de stat nu a reuşit, a avut loc un *atentat* la *ideea* puterii ţariste.

Teatrul a realizat un spectacol sobru, fără intrigă amoroasă, fără personaje feminine. Decorul, format dintr-o pînză în dungi negre şi cenuşii — sugerînd ghereta poliţienească din vremurile teroarei lui Nicolae I — este completat de imaginea coroanei grele ţariste care parcă apasă asupra scenei.

Contrapunctul muzical al spectacolului se realizează din îmbinarea unui vals elegant, liric cu sunetul strident al flautului, aducîndu-ne aminte că sîntem în epoca lui Puşkin şi a lui Arakveev în acelaşi timp.

Piesa şi spectacolul « Narodovolţii» se înscrie ca o continuare firească a« Decembriştilor »: aceeaşi gheretă în dungi, aceeaşi pajură rusească cu două capete; noua generaţie de revoluţionari — societatea « Narodnaia Volia » — luptători lipsiţi pînă şi de iluziile tragice ale decembriştilor, un război sîngeros, fără milă împotriva autocraţiei.

« Conştiinţa mea e curată » — cu aceste cuvinte adresate sălii de spectacol îşi iau rămas bun de la viaţă luptătorii Andrei Jeliabov (Oleg Efremov), Sofia Perovskaia (Ana Petrovskaia) şi ceilalţi. În anii întunecaţi ai reacţiunii, cînd nimeni nu încerca să acţioneze în vreun fel, aceşti oameni neînfricaţi au făcut tot ce au putut.

« Bolşevicii » nu reprezintă numai partea finală a trilogiei, dar şi punctul ei culminant. Decorul simplu, de un roşu închis, înfăţişează sala de şedinţe a Consiliului

Scanned with OKEN Scanner

Comisarilor Poporului. Piesa este riguros documentară: aproape fiecare replică poate fi confirmată de stenograme, de documente de arhivă, de scrisorile lui Lenin, de amintirile contemporanilor. Timpul scenic corespunde aproape întru totul timpului real: cîteva ceasuri ale zilei de 30 august 1918 în Kremlin. Dar ce ceasuri! Din Petrograd soseşte la Moscova vestea că Uriţki a fost ucis, Kaplan a tras în Lenin, telegraful anunţă rebeliunea chiaburilor, ca şi alte acţiuni ale albilor. Şi atunci Consiliul Comisarilor poporului care ţinea şedinţă alături de camera unde zăcea grav rănit Lenin, a hotărît declanşarea teroarei roşii.

Problema folosirii metodelor de constrîngere şi a teroarei după lovitura de stat, problemă ce fusese pentru decembrişti o chestiune abstractă, iar pentru membrii organizaţiei « Narodnaia Volia » un plan îndepărtat de acţiune, se pune aici cu toată acuitatea, ea devine o necesitate. Se hotărăşte nu numai o problemă de mare actualitate, se defineşte şi profilul etic al noii puteri.

Deşi Lenin nu este prezent pe scenă, personalitatea lui se simte permanent în acest spectacol. Concepţia lui, înţelegerea profundă a vieţii şi a revoluţiei formează centrul, nucleul spectacolului.

Spectacolul se termină cu « Internaţionala ». Ea este cîntată în surdină de oamenii obosiţi după o noapte nedormită. (Alături se simte prezenţa lui Lenin). Cîntecul cuprinde întreaga sală de spectacol ca un suflu general de bucurie, şi de încredere în cauza revoluţiei.

•

Iuri Liubimov rezolvă tema revoluţiei în spectacolul « Pugaciov » în concordanţă cu specificul concepţiei sale artistice. Poemul lui Esenin pare mai curînd cîntat decît povestit. Spectacolul e plin de poezie, o poezie aparte în care simţi limbajul vîntului, al ierbii, al fiarelor. Chiar şi obiectele, puţine la- număr, folosite în decor, joacă rol de versuri. Un eşafod, un butuc. Clopote cu un sunet metalic şi topoare, care izbesc cu putere în eşafod. Lanţurile zăngăne. Eroii sînt ostaşii lui Pucagiov, răzvrătiţi, curajoşi, neclintiţi în hotărîrea lor, dornici de viaţă. Chipul Rusiei, chipul poporului — tragic şi nemuritor — pluteşte deasupra întregii acţiuni. Iar la celălalt pol al vieţii apar stăpînii, ne sînt arătate scene groteşti din vremea Ecaterinei.

Acest spectacol-poem, spectacol-legendă, sculptural în realizarea sa scenică, se imprimă în sufletul spectatorului ca un cîntec dureros şi pătrunzător.

•

Anatoli Efros, cunoscut publicului ca regizor de piese cu tematică contemporană, a pus în scenă una după alta două piese ale lui Cehov: « Pescăruşul » şi « Trei surori ».

Vremea îşi lasă amprenta pe opera clasicilor. Îi dă adesea altă semnificaţie, pune noi accente. Spectacolul cu « Trei surori» a stîrnit multe discuţii în contradictoriu. Spectacolul este neobişnuit: el polemizează cu « elegiacul » Cehov, el nu cunoaşte melancolia, tristeţea cehoviană. Tristeţea devine o nostalgie disperată, permanentă.

Spectacolul lui Efros smulge personajeleor vălul poetic, lăsîndu-le faţă în faţă cu viaţa. Viaţa banală le-a secat aspiraţiile, le-a tăiat aripile. Spectacolul arată cît de uşor te poţi pierde în viaţă, cît de uşor te poţi încurca în nimicurile ei. În spectacol se simte suferinţa pentru soarta omului, dar mai există iluzia unui « viitor luminos », cu care omenirea s-ar putea hrăni şi înşela. Eroii, deşi îşi înţeleg neputinţa, banalitatea existenţei lor obişnuite, continuă să trăiască trîndăvind, fără nici un ţel, nu reuşesc nici măcar să se bucure de trîndăvia lor, dimpotrivă, se chinuie din pricina ei.

Scanned with OKEN Scanner

A fost schimbată și punerea tradițională în scenă a finalului: pe cele trei surori suferințele le alătură și în același timp le despart: fiecare dintre ele își are viața și tristețea ei. Maşa îl iubește pe Verșinin, Irina nu-l iubește pe Tuzenbah, Olga nici măcar n-are pe cine iubi.

Spectacolul se termină cu cuvintele « Trebuie să trăiești » — și în toată această amărăciune a finalului, în toată discordanța puternică a motivelor tragice, aceste cuvinte nu reprezintă nici capitulare, nici josnicie, nici trădare față de sine însuși. Orice s-ar întîmpla, ți-a fost dată o viață, alta nu va fi și trebuie s-o trăiești cu demnitate, fără să te încovoi, fără să te plîngi. Omul poate fi nefericit, dar în orice împrejurare el este obligat să nu-și piardă demnitatea, curajul, cinstea.

Astfel înțelege astăzi Efros luciditatea puternică a umanismului cehovian.

Spectacolul are și unele lipsuri: i se poate imputa o oarecare unilateralitate, faptul că nu toți actorii subliniază îndeajuns dialectica caracterelor cehoviene.

•

Boris Lvov Anohin — unul dintre cei mai subtili și mai rafinați regizori sovietici — a introdus pe scenă un nou gen: drama de idei, drama intelectuală; el e cel care a făcut cunoștință spectatorului sovietic cu « Antigona » cea mai bună piesă a cunoscutului dramaturg francez Anouilh (Teatrul dramatic « Stanislavski »).

Antigona (Nikișkihina) — este o adolescentă slăbuță, stîngace, neîndemînatică. Alături de solidul Creon (E. Leonov) și de polițistul robust (L. Satanovski), ea pare mică și neajutorată.

Și totuși ea se opune statului atotputernic, cu hotărîrea cu care tinerețea curată se opune maturității cinice, cu care poezia se opune prozei vieții. Antigona acționează supunîndu-se unei necesități interioare, care îi dictează o atitudine demnă, umană.

Păcat numai că adversarul ei Creon nu este decît un birocrat mulțumit de sine, un om mediocru, banal și atîta tot.

Spectacolul ne invită să luăm parte la o dispută, el dezbate problema cum trebuie să trăiești, ba chiar mai mult, ce înseamnă « a trăi » și care este idealul în numele căruia merită să te sacrifici.

Spectacolul inteligent, subtil, filozofic al lui Lvov-Anohin oferă spectatorului prilej de meditație: el pleacă de la teatru plin de ură împotriva filistinismului obtuz, care permite dictatorilor să-și ducă la împlinire acțiunile lor sîngeroase și în același timp plin de compătimire și simpatie pentru delicata și fragila Antigonă, care a pășit spre moarte pentru a rămîne om, pentru a-și păstra demnitatea de om.

ELENA AZERNIKOVA

■ TRADUCERI SOVIETICE DIN LITERATURA ROMÂNĂ

Iubitorii de literatură din Uniunea Sovietică s-au obișnuit să găsească în fiecare an în librării noi traduceri din literatura română clasică și contemporană. Dacă acum un deceniu acțiunea de popularizare a literaturii române în limbile popoarelor sovietice era la începuturile sale, astăzi mulți dintre reprezentanții prozei, poeziei și dramaturgiei românești sînt nume familiare pentru cititorii din URSS, iar operele lor figurează în planurile celor mai de seamă edituri sovietice.

Scanned with OKEN Scanner

Unul din volumele care s-au bucurat de un mare succes de librărie este binecunoscutul roman al lui Liviu Rebreanu *Ion* apărut într-o excelentă traducere semnată de S. Kulmanova. Dar, desigur, un adevărat eveniment a însemnat apariția în limba rusă a *Amintirilor din copilărie* ale lui Ion Creangă. Nu este cazul să relevăm dificultățile pe care le ridică transpunerea operei lui Creangă într-o limbă străină. Poate că într-o anumită măsură comunicarea cititorului de limbă rusă cu scrierile lui Creangă a fost îngreunată din această cauză. Putem spune că volumul tradus prin efortul colectiv a trei autori (G. Perov, A. Sadețki, M. Kogan) a reușit să deschidă o poartă largă către opera lui Creangă, introducîndu-ne nu numai în lumea *Amintirilor* sale autobiografice, dar și în lumea basmelor sale. Devenit accesibil prin această tălmăcire ce întrunește virtuțile necesare de exactitate și ținută artistică, Creangă nu va întîrzia să devină familiar cititorului sovietic, nu va întîrzia să capete o foarte largă circulație în Uniunea Sovietică. Căci universul uman și poetic al prozatorului român atît de aparte, de autohton și în același timp de cuprinzător, de general, nu poate să nu capteze interesul și simpatia celui ce se apropie de el. Așa cum subliniază și prefața semnată de Victor Vadjaev ce însoțește volumul, umanismul lui Creangă este indisolubil legat de principiile binelui și ale adevărului, iar realismul său se inspiră din existența cotidiană plină de pitoresc și în același timp profund autentică a satului românesc. Prefațatorul găsește, și nu fără temei, puncte de asemănare între Creangă și scriitorul rus Gogol, între lumea rurală înfățișată de scriitorul român și cea zugrăvită de prozatorul rus în *Serile în sat la Dikanka*. Paralela pe care o stabilește se referă atît la realitatea zugrăvită de cei doi scriitori (satul rusesc și satul românesc) cît și la stilul specific operei lor (prezența puternică a folclorului, elementul fantasticului, ironia etc.)

Întrucît o sumă din scriitorii cei mai reprezentativi pentru literatura română clasică (C. Negruzzi, V. Alecsandri, M. Eminescu, I. L. Caragiale, I. Creangă, B. Delavrancea, I. Slavici, M. Sadoveanu, T. Arghezi, Cezar Petrescu etc.) și-au găsit în anii din urmă tălmăcirea în limbile popoarelor din Uniunea Sovietică, în ultima vreme atenția se îndreaptă cu mai multă insistență spre literatura romînă contemporană. Un incontestabil interes a trezit volumul *Tineri poeți români* (titlul nu redă exact conținutul volumului fiind reprezentați poeți care nu se încadrează exact în noțiunea de « tînăr ») și aceasta nu numai datorită conținutului său, însumînd poezii reprezentative din opera lui Nicolae Labiș, Nichita Stănescu, Ilie Constantin, Cezar Baltag, Ion Brad, Ion Horea etc. Volumul a fost tradus de o serie de poeți sovietici contemporani de seamă, cum ar fi Bulat Okudjava, Victor Bokov, Tamara Jirmunskaia, Iunna Moriț etc., distingîndu-se printr-o înaltă ținută literară. În mod deosebit trebuie remarcate tălmăcirile din poezia lui Nicolae Labiș făcute de Iunna Moriț.

Proza română contemporană este tot mai frecvent prezentă în planurile editurilor din Uniunea Sovietică. Alături de culegerea *Prînzului de duminică* reînnoind o serie de nuvele ale lui Eugen Barbu în traducerea unui colectiv de tălmăcitori din literatura română cu mare experiență (I. Kojevnikov, Tatiana Ivanova, I. Lubo) L. Levin), se cuvine citat romanul *Cuscrii* de Al. I. Ghilia (versiunea rusă de P. Bîstrov, cu o interesantă prefață de E. Dvoicenko-Markova, care analizează semnificația romanului și stabilește locul lui în ansamblul peisajului literar din România zilelor noastre. Prefațatoarea, o veche cercetătoare a fenomenului literar românesc, subliniază în deosebi atenția acordată de autor proceselor psihologice și iscusința sa neîndoielnică în prezentarea lumii spirituale a țăranului român.

De curînd în vitrinele librăriilor din Uniunea Sovietică a apărut *Iarna Bărbaților* de Ștefan Bănulescu. Cunoscut prin cîteva tălmăciri anterioare publicate în revista *Inostrannaia Literatura*, tînărul prozator romîn se impune în traducerea excelentă

Scanned with OKEN Scanner

a Tatianei Ivanova cu tot specificul talentului său atît de interesant, de aparte şi în acelaşi timp autentic. E ceea ce relevă şi prefaţa caldă care însoţeşte cartea, semnată de nuvelistul sovietic Iuri Naghibin.

După volume antologice mai vechi reprezentative pentru dezvoltarea poeziei române de-a lungul anilor, a dramaturgiei române clasice, a prozei în sec. 19—20, recenta antologie a nuvelei române contemporane publicată de Editura pentru literatură de la Moscova dezvăluie cititorului aspecte noi şi importante ale fenomenului literar din România de astăzi. Iniţiind o colecţie care-şi propune să familiarizeze pe cititorul sovietic cu reprezentanţii celor mai diferite literaturi contemporane, volumul intitulat *Vară şi viscol* însumează şapte nuvele. Alături de *Constandina* de Zaharia Stancu apare nuvela *Merele* de Simion Pop. Alături de Marin Preda întîlnim numele lui D. R. Popescu, al lui Al. I. Ghilia, St. Bănulescu. Scurtele note bio-bibliografice sînt utile pentru informarea cititorului. Traducerile bune (mai ales cele semnate de T. Ivanova şi A. Lubo) contribuie la prestigiul volumului.

Aceste apariţii recente şi mai puţin recente ne îndeamnă să aşteptăm cu nerăbdare alte cîteva dintr-un viitor apropiat: *Calea Victoriei* de Cezar Petrescu, *Pădurea nebună* de Zaharia Stancu, *Francisca* de Breban.

L. DOLGUŞEVA

Corectura: LIDA IGIROŞIANU

Tiparul executat la Întreprinderea Poligrafică «Arta Grafică»

Scanned with OKEN Scanner

PREZENTAREA TEHNICĂ:
S. CIUBOTARU

Secolul 20

REDACŢIA: CALEA VICTORIEI, 115. TEL. 16.79.22
ADMINISTRÁŢIA: ŞOSEAUA KISELEFF, 10—TEL. 18.33.99
BUCUREŞTI

Lei 10

43 804

Scanned with OKEN Scanner